Vámos Miklós
Apák könyve

Scannelte : Baranyai György 2002. február 12.
Javította :

A könyv megjelenését a Compaq Computer Magyarország Kft. támogatta.

Vámos Miklós
Apák könyve
COMPAQ
AB OVo

Vámos Miklós, 2000
Felelős kiadó az AB OVO igazgatója
Szerkesztő Szoboszlai Margit
Borító Szurcsik József
Tipográfia Székelyhídi Ica - Graf-Ica
ISBN 963 7853 93 6

Vámos Miklós
eddig megjelent könyvei:
Előszó az ábécéhez elbeszélések - 1972, Magvető Kiadó
Jelenleg tizenharmadik a listán elbeszélések - 1973, Magvető Kiadó
Borgisx regény - 1976, Kozmosz Kiadó
Váltás novellafüzér - 1977, Magvető Kiadó
Én és Én regény - 1979, Magvető Kiadó
Háromszoros vivát színművek, hangjátékok - 1981, Szépirodalmi Kiadó
Valaki más válogatott elbeszélések - 1981, Magvető Kiadó
Hanyatt-homlok két kisregény - 1982, Magvető Kiadó
Zenga zének regény - 1983, Szépirodalmi Kiadó
Ki nem küldött tudósítónk jelenti publicisztikák - 1985, Magvető Kiadó

Szenvedélyes emberek kisregény és elbeszélések - 1985, Szépirodalmi Kiadó
Félnóta regény - 1986, Magvető Kiadó
Teniszezz velem (én se tudok még) elmélkedés - 1988, Magvető Kiadó
Jaj kisregény - 1988, Szépirodalmi Kiadó
A New York-Budapest metró regény - 1993, AB OVO Kiadó
Ha én Bródy volnék vallomás - 1994, AB OVO Kiadó
Anya csak egy van regény - 1995, AB OVO Kiadó
Zenga zének a regény eredeti változata - 1996, AB OVO Kiadó
135 lehetetlen történet 1 tévéműsor emlékezete - 1997, AB OVO Kiadó
bár elbeszélések - 1998, AB OVO Kiadó

A szerző honlapja: vamos.compaq.hu
A szerző levélcíme:
Buda Stage, 1021 Budapest, Tárogató út 2-4.
A kiadó e-mail címe: kiado@abovo.hu
A kiadó telefonszáma: 329-0306

Produkciós munkák: Dunaújvárosi Nyomda Kft.
Felelős vezető Farkas István igazgató
Reálszisztéma Dabasi Nyomda Rt.
Felelős vezető Mádi Lajos vezérigazgató
Munkaszám: 00-0648

Tartalom

I.

Ebred a világ. Zöld illatok suhannak a határokon által, hozván a tavasz ígéretét. Parányi szálak búnak elő a barázdákból. Kifeslenek az ágak végín a szűz rügyek. Zsenge füvek parádéja lepi a mezőket. Dombok oldalán virul az aranycserje. A telet általvészelt diófák szarvas koronája még kopár. Az új leveleket fakasztó hajtások vágyakozón kavarják az égi vizeket.

Kos községet, minekutána ide megérkezénk alzno 1705. Szent György havában, 5 ízben dúlták föl abban és a rákövető esztendőben, ebből 3 ízben kurucz, 2 ízben labancz seregek. 74 portából legalábbis harmada fölégett vagy öszve dőlt, más harmada pedig kiürült, mivel a bennök lakók elhagyók azokat békésebb vidékekre vándorolván. Imigyen e községben az élet víg pezsegése teljességgel mérséklőde, földeiket alig művelék, ház körüli állataik száma is igen megcsappana. Midőn legelső éjszakánkra készülődénk a házban, Kornél unokám azt kérdé, méghozzá németül: Ne menjünk inkább haza? Amit osztón gyakorta emlegeténk.
Így kezdődtek Czuczor nagyapa följegyzései abban a vászon borítású emlék könyvben, melyet a lányától, Zsuzsánnától kapott. Egyként kitűnően beszélt németül, tótul és magyarul, írni azonban eladdig csak németül próbált. Magyarhonba visszaköltözvén, anyanyelvén akart naplót vezetni. Talán óhajtotta, hogy Kornél unokája, fölcseperedvén, elolvassa. Ők hár

man társzekér caravanon érkeztek Bajorországból, hol Czuczor nagyapa meg a bátyja a nagy port fölverő, Wesselényi főcinkosságával jelölt összeesküvés után állapodott meg. A Czuczor testvérek kitartottak amellett, hogy a szövetkezőkhöz semmi néven nevezendő közük nem volt, de hiába, reájuk valló hamis levelek kerültek elő, így sorsukat - a megnótázást - nem kerülhették el, vagyonukat elkobozták, s talán életük virágát is leszakajtják, ha lóhalálában ki nem futnak az országból. Odakünn a typographus és fuzor mesterségben szereztek jártasságot s állítottak föl officinát. Utóbb kompaktorként is beváltottak. Thüningen korabeli céhjegyzékében Czuczur Brüder néven szerepeltek.
Czuczor nagyapa sohsem volt képes megkedvelni a szeleszivataros vidéket és a sörissza bajorokat, homályos gyanúperrel őket hibáztatta a sorozatos családi halálesetekért. Nem csoda, hogy amidőn híradást kapott a Vezérlő Fejedelem pátenséről, azonnal az officinába rohant, ahol a bátyja a léniákat javítgatta. - Szedhetjük öszve a betyárbugyort! - kiáltotta néki már a grádicsról. Mutatta a deák nyelvű sorokat a Mercurius Hungaricus gyűrött példányában. Büntetlenül visszaköltözködhetnek az elnéptelenedett magyar falvak valamelyikébe.
Bátyámat nem bírhattam reá semmivel is, hogy vélünk hazatérjen, inkább választó megszokott berendezkedését Thüningenben, vivén tovább az officinát. Hírt felőle azoltátul nem kakánk. Zsuzsánnát nyugtalanítja a kis Kornél állaotja, a mai ínséges időkben nem juthat ez alig- serdült (mindöszvesen 4 esztendős) gyermeknek elegendő étel, nem csak húsban, de tyúkmonyban is hiányt szenvedünk.
Tekervényes utazással hazajutván, a Kos alvégén rendelkezésükre bocsátott udvarházban csekély kényelemmel berendezkedtek. Czuczor nagyapa a pénzét azonnal elásta a kert végiben, a rózsatövek mögött, a lelőhelyről sem az unokáját, sem a lányát

nem tájékoztatta. Csupán Wilhelm, a Thüningenből magukkal hozott szolga legény tudott róla, ki az ásásban segédkezett.
- Wilhelm, du darfst das nie erzűhlen, verstehst du mich? Czuczor nagyapa megfenyegette, beszédes mozdulattal: nyakát szegi, ha valaha is elárulja bárkinek.
- Jawohl!- a riadt legényke minden kérést vagy utasítást e kutyavakkantást idéző szóval nyugtázott. Magyarul Wilhelmtől csak annyi tellett: Janaot.
Kornélt sokat csúfolta a többi fiú vékony szálú, szalma sárga hajáért, szokatlanul nagy, vitorlaszerű füléért, s olykor a beszédjébe keveredő német szavakért. A magyar nyelv gyorsan ráragadt, pedig nem voltak épp nyugodalmas, tanulásra alkalmas idők. Baljós hírek érkeztek mindenünnen.
A vézna kisfiú állandóan éhes volt, mégsem csatlakozott a falubeli porontyok zsivajgó csapatához, kik a szüléik tiltása dacára folytonosan a földeken s az erdőben kujtorogtak, magukévá téve bármit, amit ehetőnek véltek. Kornél inkább kereste a nagyapja társaságát, órák hosszat ücsörgött a pitvarban, ahol Czuczor nagyapa a haza hozott könyvkészítő szerszámait tartotta. Kornél segíteni próbált, ám annak rendre rossz vége lett, kézügyessége sem ekkor, sem később nem mutatkozott. Vak vezet világtalant, gondolta Czuczor nagyapa, az ő tíz kicsi szolgája egyre göcsörtösebbé vált, s mind vészesebben remegett. Jobb öregujján nem nyeste a körmöt, hosszú, hegyes szerszámmá lett, mellyel fürgébben tudta kihalásznia betűket a skatulákból. Mostanában bármit tett, e körme hosszában repedezett, csupán fővakarásra maradt alkalmatos.
- Eridj játszódnia pajtásiddal!
A kisfiú nem moccant: - Meséljél inkább!
Czuczor nagyapa sóhajtva beléfogott. - Tudod-e, hogy egykori édes atyám, Felsőfenyvesi Czuczor Szaniszló, a nemes

séget I. Rákóczi Györgytől kapta, a Bécs elleni hadjárat után, kivételes vakmerőségéért.
- Tudom. Arról meséljél, amikor a mama kicsi volt! Meg a mama mamájáról!
Czuczor nagyapa a fejét rázta. Még mindig nagyon fájt. Takaros német asszonyt vett nőül Thüningenben. A kevés beszédű, szorgos Gisella hat gyermeket szült néki, emezek - a legutolsót, Zsuzsánnát nem számítva - csekély idővel napvilágra jöttüket követően visszaadók lelküket a Teremtőnek. A hat szülés Gisellát igen megfonnyasztotta, az ő életének sinórja is elszakadt. Czuczor nagyapa beleőszült a felesége halálába, s az akkor hároméves Zsuzsánna (Susanna) csenevész testét kétségbe esetten szorította magához reggelenként: - Legalább te maradjál meg nékem, szentem!
A kislány ijedten pislogott: - Was ist das, Kati?- magyarul még nem tudott.
- Ach, du muffit mir bleiben, Liebchen!- Czuczor nagyapa.
Zsuzsánna röpke tizenöt év alatt sudár hajadonná cseperedett, majd annak rendje s módja szerint hozzá ment Csillag Péterhez, egy másik bujdokló család sarjához. Csillag Péter csupán hatodfél hónapig élvezhette a házas élet örömeit, akkoron egy vadászaton levetette magáról a lova, és oly szerencsétlenül esett, hogy fejét beütvén egy fatörzsbe, értelmét soha többé vissza nem nyerte, míg két heti eleven halotti állapot végén kiszenvedett.
- Nagyapa, mér nem mesélsz?
Hát, beléfogott valamelyik régesrégi történetbe, melyet ő is úgy hallott gyermekkorában. Kornél szépapja, Czuczor Boldizsár, a gyors kezű piktor, kiváltképp a portrékészítésben bizonyult páratlannak. Memóriája makula nélkül jegyzé, amit látott, modellt sem is ütetett, elegendő volt néki, ha egyszer rá tekintett valamely orcára. Felesége, Katalin, messze földön híressé lett természetes szépsége által, s gyakran került Czuczor Boldizsár vásznaira. Ám róla nem

mintázhatták a házastársi hívség szobrát. Czuczor Boldizsár egy ízben rajtakapta valamék officérral, ki a várasban állomásozott. A helyzetet észbe vevé, szép nyugodtan reájok hajtotta az ajtót, szelíd jókívánsággal: "Múlassanak csak kedvükre!" Tanakodtak amazok, majd ijedelmük múltával, eszerént tevének. Midőn kivilágosodott, Czuczor Boldizsár bőséges reggelit küldetett bé, osztón az officért a feredő házba hívatta. Ottan penig zöld festékkel tetőtőltalpig öszve kente. Az esetnek híre futott, mivel a kapitány bármi módon sem súrolhatta le magáról a zöld színezetet, bujkált szállásán, míg csak tehette. Végül Czuczor Boldizsárért kütdetett, megalázkodván kérte, adná meg neki a festék titkát, mert attól nem szabadulván, aligha élhet világ csúfjára. Ő ezt mondotta reá: "Officér uram, oly szégyent tett rajtam, mit sohsem moshatok le, igazságos, hogy sorsomban osztozzék!"
- Múltkor az asszonyt is lefestette! - Kornél. - Tessék?
- Nem így mesélte nagyapám uram... és nem is azt kívánta nékik a piktor, hogy múlassanak csak kedvükre!
- Hanem?
- Azt hogy - Kornél rekedtesre mélyítette a hangját, a nagyapját utánozván: - Telljék kedvük egymásban!
Czuczor nagyapa megvakarta a tarkóját: - Úgy is lehet...
- Unokája nem először lepte meg éles eszével. Minapában a gyerek a számok iránt tudakozódott, s egy hallásra megjegyezte valamennyit százig, alakjukat is belekarcolta a sajtárba merevedett viasz színébe. - Szépapádra ütöttél.
- Igaz, mer én is makula nélkül jegyzem, amit látok.


- Valóban? - Czuczor nagyapa a bal tenyerét unokája szemére tapasztotta: - Soroljad elé akkor, mi mindent láttál a munka asztalon?
Kornél fölidézte a munka asztal - a nagyapja regál-nak

hívta- látványát, meg is jelent a kép, élesen és hibátlanul, csak kipipálta, amint sorolta, csengő hangon:
- 2 winkel, 4 gombolyag spagóca, 1 handdruck, 1 vágómasina, 1 papírsatu, 2 árszerszám, 30 lénia méret szerint, 2 tucat stég, 3 fiókos szekrényke a betvekkel és a spáciumokkal, 7 könyv, több 100 telenyomtatott papíros, 1 okuláré és 2 nagyobbító üveg, 2 kerek papíros dobozka az orvosságaiddal, melyeket ma még nem vettél be, valamint az emlék könyv, mellette 1 kalamáris, meg 4 penna... és 1 légy! - elhallgatott.
- Honnan tudod te azt, hogy winkel meg lénia meg handdruck?
- Hallottam... meg le is írta nagyapám uram az emlék könyvben!
Tellett egy darab időbe, mire Czuczor nagyapa ráemlékezett: eszközeinek listáját valóban fölfektette, mielőtt Thüningenben ládába csomagolta őket. - Eszerént.
.. te tudsz olvasni?
- Tudok hát! - Kornél maga elé húzta a nyomtatott lapok egyikét, majd lassan, de határozottan, s mi több, híven elolvasta. Czuczor nagyapa föltette okuláréját, kísérte a szemével a becses sorokat.
A MÉLTÓSÁGOS FEJEDELEM FELSŐ-VADÁSZI RÁKOCZI FERENCZ,
KEGYELMES URUNK által: Nemzetűnknek s édes Hazánknak a Német Nemzet kegyetlen Uralkodása alatt lett, hallatlan meg nyomorittatásárúl, maga Méltóságos Személlyének nagyméltatlan fienvedésérúl.
Az Auftriai Ház erófiakoskodása alól való jél jzabudulásért fogott Magyar fegyvernek ártatlanságárul, az egéfs Kerefitény Világnak eleibe adatott MANIFESTUM KÖZ TUDOMÁNY TÉTEL. Mely elsőben Deák, moftan pedig Magyar nyelven, újjonnan közönségefsé tétetett.
A vezérlő fejedelem kiáltványának gyűrött példányát Czuczor nagyapa egy thüningeni sermérésben kapta, hazulról érkezett utazóktól. Készült rá, hogy maga is kinyomtassa.

Hirtelen fölrévedt a múltból. Uram Isten, gondolta, e fiúcska nincsen még négy esztendős, de már hibátlanul olvas! - Szülőanyád tanított erre?
- Nem.
- Hát kicsuda?
- Senki... csak úgy rája jöttem. - Ne fillents!
- Nem fillentek... nézegettem a papírosokat, s eccerre csak tudtam megkülönböztetni a betveket egymástól. Mér raknak néha f-et az s-nek helyébe?
- Csak ahol párbetűként... ahol sz van. - Jó, de és az Auftria?
- No... ott is sz kéne... kifeledték a zét- Czuczor nagyapa nem tért magához ámulatából, ő már sokadszorra függesztette szemét a kiáltványra, ám e lapsust nem vette észre. Kiemelkedő corrector válhatna Kornélkából, gondolta. Hívta a lányát: - Jer ide gyorsan, Zsuzsánna, ládd, amit tud a kis pulykatojás!
Kornél újból nekilendült: - A MELTOSÁGOSFEJEDELEM FELSŐ-VADÁSZI RAKOCZI FERENCZ, KEGYELMES URUNK .. nagyapám uram, mér nem raktak vesszőt az E-re meg az O-ra?
- Milyen vesszőt? - Zsuzsánna közelébb hajolt a papírhoz.


- Kapitális betűre nem szokás, legföllebb az Á-ra vagy Ore - Czuczor nagyapa.
- Mi az, hogy kapitális? - Zsuzsánna.
- Czím betű - mondta Czuczor nagyapa megrovón. Ennyi azért reá ragadhatott volna ily sok év alatt. Zsuzsánna, az apja minden erőfeszítése dacára, írástudatlan maradt. Kornélka szerencsére nem az anyja eszét örökölte. Kornél unokám elolvasó, miket ide írtam, melyért el is maradt, hogy reá pirítsak, oly annyira csoda számba vehető, hogy megtanula olvasni. Altaljában is igen tehetségesen bánik a szavakkal. Vajha prédikátor avagy tudós professor leszen? Ha nem ily zűrzavaros időit járnák, vinném szívesen Enyedre vagy Nagyszombatra,

mondanák el róla vélekedésöket a hozzája érto"k. De nem hogy utazni, a faluból kimoccanni is veszélyes. Hírek szerint egy napi járóföldre innet öszve csapásra készül a kurucz és a labancz had. Amék megfutamodik, félő, hogy itten nyargal át, s a felbomoló sereg nem ösmer irgalmat.
Éjnek évadján kivirradt. Czuczor nagyapa talpra ugrott, a kertbe rohant. Nézte, a szomszédság is fönn van-e, álmából riadván elfeledte, hogy a mellettük lévő házak immár lakatlanok. Odalenn a völgyben tüzek égtek, a veres fények szinte Varasdig kirajzolták a tájat.
Zsuzsánna is előfutott, vállán a síró kisfiúval, karján a napok óta elkészített turhával, benne némi élelem, váltás fehér ruha, gyertyák s más szükséges egyebek. - Jöjjön már! - kiáltott az apjára. Czuczor nagyapa visszaszaladt a házba, csizmába ugrott, magára kapta a köpönyegét és a kalpagját, fölnyalábolta a saját turháját meg az emlék könyvet, vetett azután egy utolsó pillantást a házra, legkedvesebb tárgyaira. Viszontlátom-e őket épségben? Szaladt ki az útra, mely kanyarodott balra-fölfelé a Kopasz-hegyre.
A falubéliek mind arrafelé igyekeztek, vész idején célszerű bébújniok az Óbarlangba. E hasadék a Bikarét feletti szikla tömbök mélyébe vezetett, szája akként torlaszolható el egy háromszögletű szikla darabbal, hogy ki errefelé nem ismerős, sohsem gyanítja, mi rejlik alatta. si emberek lakása volt a hegyben nyíló, oldalán fekvő körtét formázó barlang. A kosi gyermekeket e setét odúval riogatják anyáik: - Ha rossz leszel, az Óbarlangba zárunk!
Mire Czuczor nagyapa a lányával és az unokájával odaért, a többiek már berendezkedtek, s alig akartak helyet szorítani nekik. A faluban Czuczorék körül még nem oszlott szét az idegeneknek járó gyanakvás. Zsuzsánnáról - mint valahány özvegyasszonyról - sikamlós pletykákat költöttek, őróla pedig rebesgették, az ördöggel cimborál, legfőbb bizonyítéknak bal hüvelykje irdatlan körmét vélték. Pislákolt odabenn fél tucat gyertya s két

olajlámpa, fölöttük koromfellegek kavarogtak a barlang rozsdás színezetű boltozatában. Két béres legény a helyére illesztette a háromszögletű sziklát, a csatazaj morajjá csillapult.
- Hol van Wilhelm? - Kornél.
- Nincs itt? Folyton elkórincál... vessen magára - Zsuzsánna.
Kornélt hamarosan legyűrte az álom. Vakító fényességbe került. Egy vénséges vén embert látott, mind a tíz ujján késpengényi karommal. Fadarabokból vájt állatfigurákat velük, melyek azután megelevenedvén, ott játszódtak az erdei tisztáson. A Jóistenke bácsi! - gondolta.
Czuczor nagyapa szóba elegyedett Dobruk Gáspárral, a patkoló kováccsal, ki fél lábára sántított, evégből mindenrémű katonaság alkalmatlannak ítélte. O úgy tudta, nem a kurucz, nem is a labancz dúlja Varasdot, hanem Balassi Farkas

szabad csapatja. Nem ismernek azok sem Istent, sem embert, sarc végett járják e vidéket.
- Akkor tán oda kéne adnunk, amit kérnek! - Czuczor nagyapa.
Dobruk Gáspárnak elkerekedett a szeme: - Bolond kéd, adjuk oda önként, amért esztendők óta verejtékeztünk?
- Így is megkapják.
Egy durranás mintha közelebbről hallatszott volna. Zsuzsánna fölzokogott.
- Pszt! - Czuczor nagyapa.
Ott kuksolt Kos maradék lakossága az Obarlangban, lélegzet visszafojtva, imádkozva, egymáshoz bújva. Legyen hozzánk kegyelmes az Isten, gondolta Czuczor nagyapa.
Eközben a falu főutczáján már Balassi Farkas szabad csapatának elöőrse járt kertről kertre, a kutyák vonyításától kísérve. Kantárszáron vezették a hajtók a lovakat, s kivont karddal vizsgálták át az

elnéptelenedett portákat, hinni nem akarván, hogy teremtett lélek sem maradt hátra. A zárakat és lakatszerszámokat bárddal verték le, szabad prédát engedélyezett nékik Balassi Farkas. Csakhogy a házakban alig volt érték, szentségelve hajigálták ki az ablakon az ócska cserépedényeket. Itt is, ott is lángcsóvát dobtak a házak nádtetejére, pattogott a tűz, az istállókban és ólakban bőgtek az állatok, a kikötözött kutyák majd megfujtották magukat, szabadulni igyekezvén. Kornél a barlangba távoli morajként érkező hangokból is fölismerte Burkus - a nagyapja komondora - öblös ugatását.
Zsuzsánna sírdogált. - Ne félj - súgta a fia fülébe hüppögve -, majd csak megsegélt az Úristen!
- Nem félek - dünnyögte Kornél.
A csata zaj fertály óra múltával elholt.
- Talán tovább haladtak - vélte Borzaváry Daróczy Bálint, az uradalmi kasznár.
- Alig hiszem - Czuczor nagyapa -, forralnak valamely hadi cselt.
- Valamelyikőnknek ki kéne mennie, körülnézelődni. - Később - Czuczor nagyapa.
Egyre több fény gyúlt a barlang öblének homályában. Czuczor nagyapa benyúlt a turhájába, noha tudta, hiába keresgél, nem hozott magával írószerszámot. Behunyta a szemét, s fogalmazgatta magában, hogy mit írna, ha volna nála penna és kalamáris.
1706. április kalendája. Nyakunkon a háború, s még nem tudhatjuk, épségben hagyták-e a házainkat, vagy nem maradt belőlük semmi is. Élésünk három napra vagyon, beosztással tán négyre. Zsuzsánna sír, rí, Kornél azonban meglepő nyugalommal viseli magát, ily módon adván szellemi kapacitásának újabb tanújelét. Ha megérjük, igen büszkék lehetünk reája. Adjon néki a magasságos Isten egyenes életútat és elegendő erőt.
Éjfél tájt Borzaváry Daróczy Bálint két legény kíséretében az Óbarlangból eltávozott, hogy a falut átvizsgálja. Vittek magukkal lámpásokat, ám fölöslegesen,

a házak egy része még nagy lánggal égett. Az elszenesedett tetőgerendák átható szaga és dőltbűz terjengett mindenfele. Alig maradt lakás épen. A templom tornya leomlott. Két holttetem hevert az úton, idősebb Vízvári Béla meg a felesége, Boriska. A kis présházban rejtezkedhettek, a banditák rájuk bukkantak, s a jelek szerint agyonszurkálták őket. Testük a vérmocskos ruhákban mintha máris fölpuffadt volna.

- Nagy jó uram - az egyik legény -, tán okosabb vón, ha fölkerekednők, s mennénk innet, amerre a szemünk lát!

- Hallgass!

Hová mehetnők, gondolta, a háború mindenütt utolér. Czuczorék háza előtt még egy hullára leltek, kiben a néhai Wilhelmre ismertek, a legényke végtagjait a törzsétől elvá



lasztották a támadók. Körötte a porban Czuczor nagyapa szétszóródott betűkészlete. Az öntő katlan és a fiókos szekrény darabokra törve. Úgy látszik, Wilhelm a fuzóriát akarta menteni. A banditáknak nem tetszettek a betűk, azt reménylették, pénz vagy aranymívű kincs van a szekrényben. Valamivel távolabb Burkus feküdt - ő a szolga legény segítségére siethetett -, fölhasított oldalán kinyomakodtak a belek.

Midőn ezekről beszámoltak, Czuczor nagyapa szemét elfutotta a könny. Szegény Wilhelm fiú, vélünk eljőve szülőfalujától kilenc napi járóföldre, hogy ily gyászos véget érjen. Békésebb időkben értesíteni kell majd özvegy édes anyját. Czuczor nagyapa elhatározta, küld pénzt is, latolgatta, mennyi legyen az.

Ugy hitték, Kornél az igazak álmát alussza, ám a fiúcska leggyakrabban az értelem mezsgyéjén kóborolva töltötte éjszakáit. A hozzá érkező mondatfoszlányokban a Wilhelm vagy a Burkus név nem szerepelt. Fölfogta Vízvári Béla s a felesége balsorsát, noha a halál fogalmával még nem

volt tisztában. Figyelte nem egyszer, amint a gyászmenet a temetőbe tart, bámulta a deszka koporsókat, érezte a hangulat feketeségét, hallotta emlegetni a szegény megboldogultakat, ám sohsem fogta föl, hogy valóban az illető férfiú vagy asszony teste feküdnék abban a dobozban. Édes atyja halálát többször elmesélte neki az anyja, Kornél látta maga előtt a végzetes zuhanást a lóról, hallotta a fej reccsenését a fatörzsön - ő is gyakran verte a koponyáját kemény tárgyakba. Apját mindig Czuczor nagyapára ütőnek gondolta, az anyja nyakában lógó pici medálkép nyomán.
A férfiak tanakodtak, virradatkor térjen-e haza ki-ki otthonába, vagy abba, ami abból megmaradt. Borzaváry Daróczy Bálint úgy vélte, korai még, bármikor visszajöhetnek a fegyveresek, az is megeshet, hogy itten felé lesz a csatatér, általvonulnak a kuruczok, a labanczok, netán mind a kettő.
Czuczor nagyapa legyintgetett: - Akkor sem vacoghatunk a hegy gyomrában ítéletnapig... nagy az Isten kegyelme, legyen meg az ő akaratja.
Orákon át folyta vitatkozás. Czuczor nagyapa kijelentette, ő bizony akkor is lemegyem ha a többi mind idefenn marad. Hajnalban fölkeltette Zsuzsánnát és Kornélt: - Indulás!
Összeszedték mindenüket, ámde a barlang száját eltorlaszoló sziklát nem bírták odébb moccantam, míg egy legény föl nem riadt s reá nem állt, hogy segítsen.
Hűvös szél csipdeste az arcukat, amint ballagtak lefelé. Az első kanyar végéig nem pillanthatták meg a falut, ezen időt Czuczor nagyapa arra szentelte, hogy fölkészítse leányát és unokáját a várható látványra. Ám az minden elképzelésénél szörnyűbbnek bizonyult. Zsuzsánna puffadt vánkossá zokogta az arcát, hiába mondogatta neki az apja, hogy ez már úgysem segít. Kornél némán szemlélte a feldúlt és kié ett házakat, a döglődő állatokat, a magasban köröző keselyűlet. Akkor sem sírt, amikor megpillantotta Burkus földi maradványait. Erezte, mindez

csupán a kezdete valaminek, noha képtelen volt szavakba önteni azt a valamit. Semmiképp nem akarta elengedni a nagyapja megnyugtató, forró lapátkezét, ment hát vele mindenüvé. Czuczor nagyapa első útja nem a házba vezetett - melyből csupán a konyha és a pitvar maradt tető alatt - , hanem a kert végibe, a rózsatövekhez. Azokat nem bántották a banditák. Biccentett, levizelte az ágyást.
Kornél ámulva szemlélte a nagyapjáét - most látta először -, mely mind hosszában, mind széltében elérte egy kisebb hurka méretét.
A bútorokat darabokra törték, ruhaneműiket s minden egyebüket elvitték vagy használhatatlanra tiporták.
- Mihez kezdjünk most már? - Zsuzsánna.


Czuczor nagyapa nem válaszolt, odahúzott egy épen maradt zsámolyt a regálhoz, leült, meghegyezte a pennákat.
Téntát töltött a kalamárisba, s írni kezdett az emlék könyvbe.
Gyásznap. Wilhelmet elvesztettük, csakúgy, mint a res mobilis Legjavát. Szerszámaim oda, még nem volt erőm, hogy fragmentumait számba vegyem a sárban, ahová kiszórók. Életünk is veszélyben van. Nem tehetünk mást, reménykednünk köll a mi Istenünkben. Justus es Domine, et justa sunt judicia tua.
Oldalt pillantott, látta, hogy az unokája ott kuksol a regál alatt, s kurta ón ceruzával firkálgat egy szakadt papírosra, miközben bal kezével görcsösen kapaszkodik az ő nadrágja szárába. - Min munkálkodok Kornél?
- Én, nagyapám uram, írok.
- Valóban? - Czuczor nagyapa mély nyögést hallatva térd re ereszkedett, hogy szemügyre vegye azt a skartétát. Melyen a girbegurba sorok legnagyobb meglepetésére többé-kevésbé ol vasható betűkké álltak össze. Gyásznap -írta Kornél -, Burkust elvesztettük , és én el fogom temetni a kertünk végibe, a

rózsatövekhő...     - Oda ne! - horkant föl Czuczor nagyapa.
A kisfiú nem értette. - Tessék?
- Oda ne... temetni olyan földbe köll, amellik nem vizes, majd mi ketten, együtt! - kivezette Kornélt a kertbe. - Mondd csak... honnan tudod te a betű vetést?
- Lenéztem nagyapám uramról.
A kidőlt léc kerítésnél egy korhadt faládára leltek. Abban helyezték örök nyugalomra Wilhelm porhüvelyét, a fészer mellett, ahová a ház előző tulajdonosa egy kis fenyőfát ültetett. Burkust a bordó terítőbe csavarva földelték el, melyet Zsuzsánna a nagy ebédlő asztalra varrt. A ház előtt találták, megtépve, gyanús, barna foltokkal tarkítva.
Estvére lassan visszaszivárogtak a falu többi lakosai is. A hazatérők portáin föl-fölszakadt a zokogás.
18
Már megsűrűsödött az éj, amikor dörrenések hallatszottak, s lópaták dobogása.
A nagyapja pokrócostul nyalábolta fel, rohant ki az útra, föl a hegyre. Mögötte Zsuzsánna papucsának éles klaffogása. Másodjára harmad annyian jutottak be az Obarlangba, főleg a közel lakók. Borzaváry Daróczy Bálint sem érkezett meg. Férfiú Czuczor nagyapán kívül mindösszesen kettő, egy idősebb paraszt ember s a bicebóca Dobruk Gáspár, eszerint ő a rossz lábával is fürgébben szalad másoknál. A nagy kapkodás folytán most eleségben s világítóeszközben szűkölködtek, csupán egy árva lámpás pislogott a barlangban.
- Ha holnapnál tovább kényszeredünk itt rejtezkedni, valamennyien éhen veszünk! - Dobruk Gáspár.
- Míg élünk, remélünk! - Czuczor nagyapa., Veszély múltáig közösködjünk, testvériesen.
Számba vették mindazt, amivel rendelkeztek. Csupán Miszlivetsz nyanya meg a lánya zúgolódott, mert ők hat kerek cipót, két kis tömlő vajat, egy sózott sertéstarját s több palack bort hoztak magukkal. Czuczor nagyapa rájuk

förmedt:
- Lámpásuk nincsen, mégis kapják a közös fényt... ha
irigylik tőlünk azt a falás élést, táguljanak innet, ám
ha maradnak, keresztény módjára viseljék sorsukat. Most
pedig gondoljunk azokra, akiket elvesztettünk!
E kijelentésre az asszony személyek szinte kórusban
sírtak föl. Borzaváry Daróczy Bálint felesége
(valószínűbben: özvegye) oly hangosan visított, hogy
félniök kellett, kihallatszik. A barlang falába verdeste
a fejét, egészen addig, amíg Czuczor nagyapa és Dobruk
Gáspár együttes erővel becsavarta egy lópokrócba és
megkötözte. Kornél mindezt szinte érdeklődve szemlélte.
Még most sem félt, pedig sejtette, ama régi világnak
visszavonhatatlanul vége, amikor estvénként a kandallóban


pattogó fahasábok melegénél hallathatta a nagyapja
történeteit, jóllakottan, békességben. Sajnálta, hogy
nincsen velük papíros, penna, kalamáris, gyakorolhatná
frissen szerzett írótudományát.
Nagyapjának is az járt a fejében, mi mindent vethetne az
emlék könyv lapjaira e zűrzavaros napok sommázatául.
Nem értem, mely czéllal méri ránk az Isten e csapásokat,
mivel érdemlettük ki, hogy otthonunk és birtokunk az
enyészeté lett vala. Méh is, mégis, hinnünk köll az Ó
mindenható erejében, mert oly mélyre hullánk, hogy innet
az út csakis fölfelé vezethet. Nemo ante mortem beatus.
Balassi Farkas tévedésben volt: úgy hitte, a falunak még
mindig Rigómezei Lukovits István a földesura, ki
köztudomás szerint mesés vagyont szerezett Itáliában. Ó
azonban hónapokkal azelőtt Bécsbe költözött, értékeit
vitte magával, s a birtokát eladta. Balassi Farkas szabad
csapata a talján kincsek miatt fésülte át Kost újra meg
újra. Nem akartak belenyugodni, hogy csupán limlomot
zsákmányolhattak.
A felvégen, hol az út kétfelé válik - egyik ága visz föl

a hegyre, másik le a völgybe, Varasdra, majd végül egészen Szebenig -, egy zöld selyem kendő hevert a pocsolyában. Telegdi Jóska, a szálláscsináló hadnagy vette észre. Leszállt a lováról, fölvette, megszagolta, női píppere illata csiklandta az orrát. Vonakodva bár, de bedugta tenyerét a zavaros vízbe, hátha lel ottan valamit. Kemény, tojásdad tárgy akadt a kezébe. Megtisztogatta. Cirádás fém tojás. Első öröme elpárolgott, amikor ráharapván konstatálta, nem aranyból való. Addig forgatta, nyomogatta, míg sikerült fölpattintania a fedelét. Míves óraszerkezet, mutatta a napot, a hónapot és az évet is. Már nem működött. Talán beléfolyt a víz? Alaposabban megszemlélvén, látta, 1684. octobris 9 volt rajta, kicsivel tizenkettő múlta. Elkomorodott e dátum miatt, meglepő, hogy az óra épp a párkányi csata napján állott meg: ama harctéren halt meg az édes apja. Fölhúzta a tekerentyűt, rázogatta a fém tojást, ám a szerkezet nem kélt életre. 1684 ótától kushadna itt a pocsétában? Lehetetlen, hisz semmi rozsda rajt! De aki elhullajtotta, ejthetett le mást is! - ma réknyi ágat metszett a bokrokról, seprűként fogta össze, avval csapkodta félre a vizet az útról. Nem talált egyebet.

Barlangba költözésük második esteéjén Zsuzsánna bőre kisebesedett. Apró férgek gyötörték. Amikor szellőztetés céljából félrehúzták a szikla követ, ő kiszökött a szabadba, bolyhos törölközővel és darabka szappannal. Leereszkedett a patakhoz, hogy abban megfürödjék, s testén való fehér ruháját is kimoshassa. Úgy reménylette, bőven visszaérhet, mielőtta sziklát a helyére illesztik. Fellegek takarták az eget, nem világított odafönn sem a hold, sem csillag. A Betétségben rátört a félelem, mert nem látják, és ő maga sem lát. Alig hogy mezítelenre vetkezett, mintha a pokol ördögei támadtak volna reá, végtagjait markos kezek ragadták meg, följebb ráncigálták, a füves tisztásra, addigra tudta már, marcona férfiak azok, sejthette, mit akarnak. Ajkát

bétapasztották, nem kiálthatott, amúgy sem lett volna értelme. Lángoló fájdalmat okozván hatolt belé az első, követte a többi, ernyedten tűrte, két karját olyanformán húzták szét, amiképpen Krisztus urunkét, hogy a keresztfára szögezzék. Mondta magában az imákat, ahogyan eszibe ötlőt tek, várván, hogy szenvedésének vége szakadjék. Midőn amazok mind lecsöndesedtek, s a karját is elbocsátották, villámként ütött a testébe valami még durvább, lélegzetét megakasztván.
Czuczor nagyapa csak reggel vette észre, hogy a lánya nincs ott. Nem értette, miképp juthatott ki az Obarlangból. A szikla követ ketten is csak üggyel-bajjal tudták megmozdítani.
20 1 21

- Éjszaka ment el - Kornél -,amikor a nagyapámék félre tolták! - Megbolondult? És te mért nem szólottál? - Azt hittem, nagyapám uram is látta!
Nincs mit tenni, gondolta Czuczor nagyapa, meg költ keresnem! - beszédes mozdulattal hívta oda az idősebb paraszt embert a sziklához. Amaz tamáskodott:
- Czuczor uram, napvilágnál veszélyes leszen!
- Most nem törődhetem enmagammal... nyomja már! amint a rés föltárult, Czuczor nagyapa kilépett a fénybe. Még visszafordult a homályba, s azt mondta: - Legyen gondjuk Kornélra!
O ekkor láthatta utoljára.
Telegdi Jóska tucatnyi hajdút állított lesbe a kedvező kilátású pontokon, hárman is jelezték, valaki közelg a hegyi úton. Figyelték a szerény öltözékű, törökös szablyát és nemezcsizmát viselő vénembert, kinek csimbókos haját és szakállát mentében turbánná fútta föl a szél. Megvárták, míg hajító távolba ért, akkor éles szóval föltartóztatták, fegyvere átadására ösztökélvén. Amaz nem engedelmeskedett, szablyáját kivonta hüvelyéből, s derekasan küzdött, mígnem több sebből vérezvén, a

túlerővel nem dacolhatott. Mégis saját lábán bicegett a táborhelyre, hol Balassi Farkas kivallatni igyekezett. Minthogy megfelelő válaszokat nem kapott, megparancsolta, hogy torturának vettessen alá. Ez sem hozott eredményt, az öreg a kínpadon végezte életét.
Az egyik figyelmes őrszem észrevette azután, hogy a Kopasz-hegyből keskeny, folyamatos füstcsóva eregetődik az ég felé. Megjelentette Telegdi Jóskának. Ó azonnal rájött, hogy barlangot takar a szirttető. Egy rajt fölparancsolt oda, fürkésszék által a terepet, nyiladékot keresvén. A barlangbéliek hallották a hangjukat s a talpuk neszét, lélegzet visszafojtva lapultak.
Balassi Farkas, türelme fogytán, indult volna tovább. Telegdi Jóska még egy utolsó próbálkozáshoz kért engedélyt. Az írtkanyarulatba vonatta két ágyújuk közül a kisebbiket, s a pattantyús mestert arra biztatta, vegye célba a hegy csúcsára tar fejtetőként illeszkedő sziklát.
- Mi a pokolnak lődözzünk kövekre? - a pattantyús mester.
- Mer én mondom! - Telegdi Jóska.
Lecövekelték az ágyútalpakat, kitisztították s megtöltötték a csövet, azután bumm!
Az első golyóbis célon túl szállott. Nehány hüvelyknyin múlott, hogy a másodiknak íve lehorgadt, s az Obarlang bejárata előtti tisztásba vágódott.
- Úristen - sikította egy szolgáló leány odabenn -, csak nem mireánk hányják a tüzes labdát?
A harmadik telibe találta a hegy csúcsát. A terebélyes szikla több vonalban szétrepedt, s a barlangba zuhant. A rémületes dörrenés minden más zajt elnyelt. Kornél ösztönösen hasra vágódott, estében érzékelte, hogy a boltozat darabokra szakad felettük, a bejáratot záró háromszögletű szikla is bedől, vakító világosság ömlik rájuk, ám ugyanakkor minden elsötétül.-.
Balassi Farkas emberei kisvártatva fölkapaszkodtak oda, bemásztak az immár katlanná változott barlangba. Sűrű porfüst gomolygott. A szörnyet holtak tetemére bukkantak, s kisebb-nagyobb batyukba kötött egyetmásra. Midőn emezek

tartalmát Balassi Farkas megszemlélte, haragosan szólott Telegdi Jóskára: - Emiatt fölösen pocsétáztad a puskaporunk!
A katonák távoztával csöndesült a vidék. Délután eleredt a nagy szemű eső, a gomolygás ekkor sem szűnt meg, lentről oly képet mutathatott a hegy, mintha pipázna. Immár nem csak Kos község, de a határa is kihalt, a vad állatok és madarak
22 1 23

tova menekültek. Halkan dobolt a zápor a kő darabokon, rózsaszínűre oldva a száradt vért. Idevés idő múltán ideért a kuructok előőrse. Már messziről látták a füstpászmákat, így labancz táborhelyet gyanítottak a hegytetőn, mígnem a felderítők jelentették, hogy nincs ottan élő lélek. A sereg haladt tovább nyugatnak.
Kornél harmadnap reggel ,jött magához, testét ólomsúlyúnak s több felé hasadtnak érezvén. Értelmét néhányszor újra elveszejtette. Végül az estvéli harmat idején vacogva ült föl. Két lábát nem tudta mozdítani, egy súlyos kő csonk alá szorultak. Odafenn csillagos égboltozat hunyorgott, az ő agyában bizonytalan képek kavarogtak. Emlékezett, hogy valami végzetes történt, ám nem bírta fölidézni, micsoda. Hová lettek a többiek? Elébb félénken, majd teli tüdőből kiabált segítségért. Szavait vissza hangozták a sziklák. Próbálta huzigálni a lábát, oly éles fájdalom mart az altestébe, hogy elakadt a lélegzete. Az éjszakát végigdideregte, föl-fölzokogva tehetetlenségében. Sejtette, anyját és nagyapját komoly baj érhette, különben megmentenék. Könyörgött az Istenhez, fogadná el imáit, szabadítaná ki a kő alól, de mindenek előtt hozná ide a hajnali világot sebesen - igen félt a sötétben.
Mire megvirradt, járták az erdei utat. Kornél sejtette, bárkik is azok, okosabb, ha nem nyikkan. Minden tagja fájt. Lehunyta a szemét. Kisvártatva arra riadt, hogy

valami lucskos és forró érinti az arcát. Szőrös pofa, hatalmas fogak, rozsda szín nyelv... Fölsikoltott.
-Jer ide, Málé! - öblös férfihang. Az állat engedelmesen odaügetett. Kutya volt, csimbókos magyar fajta. Kornél három férfit látott. Egyikük a fokosa végével emelgette a teteje vesztett barlangban szétszóródott ruha darabokat, a másik kettő beszélgetett. Kornél nem értette a szavakat. Idő múltán följajdult. Amazok a fegyverükhöz kaptak. Aztán észrevették.
- E kis legény még életben vagyon - az egyik.
- Igen, de bészorultam... - Kornél ajkán csak nyöszörgésféle bukott ki, el kellett ismételnie, hogy megértsék.
- Zsiga, gyér ide mán! - hívták harmadik társukat, nekifeküdtek a szikla darabnak, lehengerítették Kornél altestétől.
- Szent babakukk! - nyögte a Zsiga nevezetű, látván, mi maradt a kisfiú lábából. Szegény pára, nem éri meg az esteét, gondolta. - Adjunk néki innya! - melléguggolt, barna posztó borítású kulacsáról lecsavarta a kupakot, nyújtotta Kornél szájához. A savanykás, fölvizezett bor csurgott a kisfiú orcáján kétfelé.
- Hogyan hívnak? - Csillag Kornél. - Szüléid?
Kornél elmesélte, amennyit tudott. Kérdezte, nem látták-e édes anyját és nagyapját? Külsejüket tüzetesen leírta nékik. A három férfi hümmögött.
- Majd. .. előkerülnek - hazudta Zsiga -, ne félj te semmit is, addig mi vigyázunk rád. Ebes vagy-e?
Kornél bólogatott. A legtestesebb - Mikhálnak hívták óvatosan a karjába vette. Kornél felüvöltött a fájdalomtól. Csak most észlelte, hogy mindkét lába természetellenes fordulatba hajlott, a török bugyogó, melybe Zsuzsánna még a házban öltöztette, foszlányokban lógott, a bőrhöz ragasztotta az alvadt vér. Elöntötte a kétségbe esés, immár gyermek módra sírt, görcsösen kapkodva levegő után. Míg a férfi vitte, látta a szikla tömbök alól kilógó végtagokat. Az idősebb paraszt ember

az egykori bejáratnál hevert, egy kő szilánk szabályosan
ketté nyeste a koponyáját, tartalma kibuggyant.
Mikhál tüzet rakott a tisztáson, a harmadik - Palkó - egy
cipónyi szürke madarat kopasztott, a tollakat a lángokba
dobálva, égett szaguk bántotta Kornél orrát. Nem mert
kérdezős
24 1 25

ködni. Ujjai félénk kutatásba fogtak a saját combjain.
Jobb lábába térd fölött valami éles, kemény tárgy
fúródott, kirántotta, a fájdalomtól a szíve szünetelt egy
verésnyit, s ő újra elájult. Csak estve jött magához.
Zsiga ismét megitatta, azután falatonként nyomta a
szájába a fölmelegített húst. - Galamb pecsenye, meglődd,
ettől erőre kapsz! - maga sem hitte, amit mondott. Kornél
gyermeki lelke minden bizodalmát eme ígéretbe vetette.
Miután degeszre ette magát, megpróbált föltápászkodni, ám
Zsiga nem hagyta. - Elébb által kell kötözni a sebeket,
Palkó jártas a felcser tudományban, majd ő megcsinálja.
- Osztán arrúl is essék szó, mi tévők legyünk! - Mikhál.
Másfél napja szakadtak el a századuktól, mikor a lovat
kilőt ték alóluk. Futottak az ütközetből kifele, éltüket
mentvén, le a völgybe. Rájuk estveledett, egy elhagyatott
présházban vertek tanyát. Ott szegődött hozzájuk a
gazdátlan kutya, kit Palkó - ott honi házőrzőjükre
gondolván - Málénak nevezett. Reggel Zsiga elindult
élelemkeresőbe. Kicsi híján beléfutott Balassi Farkas
hajdúiba. A kertek alatt iszkolt vissza a présházba. -
Nem tudom, kik ezek, de ha észnél vagyunk, szerezhetünk
lovakat!
A horhos széléig kúsztak. Látták, mily fegyelmezetlenül
poroszkálnak amazok, ez az ő malmukra hajtotta a vizet,
vártak, míg a csapat nagyja elhaladt, remélvén, hogy az
utóvéd mögött lesznek még lemaradozottak. Valóban, jöttek
négyen is, kiket egyenként megtámadtak, fentről ugorva
reájuk, a földre rántván őket. Négy lovat szereztek így,

meg fegyvert, ruhaneműt s a nyeregtáskák tartalmát. A legértékesebb zsákmány egy Toledóban vert kard volt, Palkónak jutott. Mikhál kérte a kordovánt csizmát, mely az első, nemes úrnak látszó katona lábán volt. Az ő zsebiből került elő a tojás alakzatú óra is, melyet Zsiga kapott meg. Ezüstnek nézte. Fölhúznia nem sikerült, de
26
ha Isten segedelmével hazajut Somogyba, öccse, az ezermester, biztosan helyreigazítja. Jelezte az az óra a napot, a hónapot és az évet is, 1684. octobris 9-fikét mutatott, negyed egyet.

Palkó úgy tartotta, legokosabb, ha e néptelen faluban várakoznak, míg hírt szerezhetnek a harcok állásáról, oktalanság a kuruczok karjaiba futni, állítólag foglyot nem ejtenek, rövid úton elintézik a rabságba esetteket. Az ilyen-olyan szabadcsapatoknál még kevesebb irgalomra számíthatnak. Mikhál arra adta a voksát, induljanak azonnal, próbálják beérni az övéiket a lehető leggyorsabban, Isten kegyelmére bízván magukat. Minél később keverednek oda, annál könnyebb rájuk sütni a szökésnek vádját. Zsiga szívogatta üres pipáját, dobálta a hús maradékot Málénak. Egyik megoldást sem találta biztonságosnak. - Várjunk még, meglátjuk, mit hoz a hajnal.

- Valamit a fiúcskával is kezdenünk költ. - El-e még?

Palkó már levagdosta Kornélról a nadrágot, az egyik zsákmányolt ingből tépést készített, általkötözte a csenevész lábakat. - Csodálkoznám, ha valaha futna is rajtok.

Kornélt álmában üldözték fekete lebernyeges alakok, kik végül egy szűk kútba dugták. Fölriadván, mindkét lábát benn érezte ama kútban. Megérintette őket, tapintván a vastag gyolcsot, sejtette, mi történt. Próbálgatta az izmait egyenkint, most először futott át az agyán a gondolat: talán az ő lábai már sohsem lesznek a régiek. A három férfiból kettő az igazak álmát aludta a kihamvadt tűz mellett, a harmadik Málé kutyát simogatta, úgy

beszélvén hozzá, akárha emberi lény volna.
Kornél becsukta a szemét. Nagyapa, gyere vissza hozzám!
édes mamuka, te is gyere! gyertek vissza! olyan rossz
nélkületek! - halkan hüppögött. Álomba sírta magát.
Megint üldözték, ezúttal lövöldöztek is.



Pirkadat tájt labancz raj érkezett a tisztásra, ugyanúgy
elszakadtak a derékhadtól, mint a három férfi. Tábort
ütöttek volna, ha Zsigáék vaktában rájuk nem sütik a
puskáikat. Egyik fél sem tudta a Betétben, hogy kit lő, s
ki tüzel vissza reájuk. Amazok többen voltak,
valamennyien lóra kapván, üldözték Zsigáékat le a
völgybe.
Kornél arra riadt, hogy magasan villog a napkorong
odafenn. A három férfi eltűnt. Jóformán csak a négy lovat
vitték el, hátra hagyták majdnem mindenüket, a kutyát is.
Kornél hallgatta egy darabig önnön szívdobogását, aztán
kiáltozni kezdett. Ha valaki rá nem talál, bizonyosan
éhen vész. Igen gyöngének érezte magát, értelme fénye
kormoha pislákolt. Napok teltek így, vagy órák csupán?
Időnkint Málé kutya érdes nyelve térítette magához.
Egyedülléte rákövetkező napján a kutya csimbókjaiba
kapaszkodva sikerült fölegyenesednie, úgy hasalt Málé
hátára, akárha lovagolna rajta. Épebbik lába földig ért,
óvatosan tolta magát az eben, ily módon bejárta a
tisztást. Kinyitogatta a három férfi otthagyta turbókat
és batyukat. A tojásdad zsebóra igen tetszett néki, azt
magához vette. Hosszasabb pihenőt követően az egykori
barlangot is átpásztázta. Amit látott, többé sohsem
feledhette. A szörnyet holtakat időközben megtépázták a
dögevők. A halál bűzétől béfogott orral sem
szabadulhatott. Kereste Czuczor nagyapa emlék könyvét, ám
sehol sem találta, tán valamelyik szikla alá került.
A kutya visszavitte a tisztásra. Annak két szélén a
bokrok és a fák felöltötték legszebb ruhájukat. Kornélnak

kopogott a szeme az éhségtől. Az egyik mélyre hajló agácia ág végit a szájába vette. Meghökkentően édes ízt adtak a csiklandós pici szirmok, lerágcsálta mind, amennyit elért fektében. Talált szamócát is, fanyar volt, de ehető.
Az estvéli harmat idején borzongva hempergőzött a fűben, ruháit leszaggatta a testéről, s a Zsigáék holmijából vett magára tisztát. Két lábán a kötést berozsdállta az alvadt vér, azt nem merte érinteni.
Harmadnap még messzebbre bátorkodott, le a hegyi úton az első présházig, melyet fölgyújtottak. A kertbe hajigált, darabokra zúzódott palackok közt akadt kettő ép, Kornél kimentette onnat, ám nem volt képes a dugót eltávolítani. Talált néhány szem fonnyadt és csíraverte kolompért is, nyersen falta föl. Addig mesterkedett, míg az üveg nyakát két kő közé szorítva letörte, a bor egy része kiömlött. A szilánkos csőrből szopogatta az italt. Hamarosan elzsongult. Már nem fázott. Talán... talán lesz még... talán majd jó lesz... valamiképpen.
Mennél inkább megerősbödött a lába, annál hosszabb kiruccanásokat tett. A környező, romokban heverő portákon összeszedett mindent, amit ehetőnek vélt. A tisztáshoz közel főként présházak voltak, Kornél rákapott a borra és az égetett borra. Eleintén émelygett tőle, olykor ki is ökrendezte, idővel hozzá szokott. A szesz átsegítette a hűvösebb éjszakákon. Nőtt a haja, s úgy becsimbókosodott, mint Málé kutya szőre. Amely mértékben Kornél állapotfa javult, ugyanoly arányban Máléé rosszabbodott, az ő szája íze szerint való eleség alig akadt. A kutya is ráfanyalodott a hegy levére, ha kellő adagot felhörpölt, lábai szétcsusszantak, szeme keresztbe fordult, Kornél legnagyobb örömére. Éjszaka azután akként horkolt, mint Czuczor nagyapa szokott, Kornél szerette ezt a hangot.
Amíg emberek vették körül, korához képest feltűnő választékossággal fűzte a szavakat. Magánya leszoktatta a beszédről. Ha Málét dirigálta, az inkább emlékeztetett a kutya nyelvére, mint a sajátjára.

Megtanulta, miként foghat küszöket a fölső patakban. Hasra feküdt a parton, karját belógatta a jéghideg vízbe, arra a pontra, ahol emezek sütkérezni szoktak. Ha föltűnt egy, a tenyerét finoman alá fektette, s azután kezdte összezárni az ujait, oly lassúsággal, mintha nem is mozdítaná. Ha elég figyelemmel húzta szét e manipulatiót az időben, egyszer csak érzékelte, hogy a halat már fogja a kezében. Hirtelen kihajította a kövekre. Megvárta, míg halálba csapkodta magát a nedves kis test, azután elropogtatta, a szálkákat a vízbe köpdösve.
Így élt, létében immár alig különbözvén az erdei apróvadaktól. Girbegurbán összeforrott lábán egyre ügyesebben volt képes lépdelni, sőt szükség esetén szaladni, bár iramodása a három lábú kóbor kutyákét idézte.
Málénak mind többször vérzett az orra, fogai meglazultak, egyik-másikat el is hullajtotta. Szőre alatt fekélyesedett a bőr, a sebekből parányi élősdiek másztak ki. Egy reggel aztán nem tudott többé talpra állam.
Kornél szólongatta kedvesen: - Vau-vau! vau-vau!
A kutya lesunyt fejel lapított, szeretett volna egyedül maradni. Kornél ezt nem értette, simogatta, rázogatta, mind érzelmesebben ugatván hozzá.
Elvirágzottak a faluban az útra hajló orgonabokrok, melyek talán még soha ily bő sátrat nem bocsátottak a kerítésekre. A levegő éjszaka sem hűlt le, Kornél már italozás híján sem fázott. A nap magasan delelt az égen, a mennynek forró kupolája ráterült a tájra, csupán a déli harangszó hibádzott, no meg a többi ember zaja. Málé nyelve szárazon fittyedt ki csorba állkapcsából. Kornél nézte a kutya félig hunyt szemét, s megszállta a bizonytalan rémület, hogy minden eddiginél súlyosabb baj lészen osztályrésze. Szaggatottan szedte a levegőt, makacsul ugatott, ama gyermeki hiedelemmel, hogy ezáltal

hátráltathatja a vészt.
Noha délidő felé járhatott, váratlanul setétedni kezdett az ég. Kornél fölordított, akár a megsebzett vadak. Érezte, itt a vég, lesújt reájuk egy minden eddiginél iszonyúbb csapás, elenyésznek ők ketten is, csakúgy, ahogyan az anyja, a nagyapja és valamennyi teremtett földi lélek. Nincs már hová menekülnie az ereje vesztett kutyának, s őnéki sincsen jövője. Hanyatt feküdt, két kis szurtos kezét még egyszer utoljára imára kulcsolta, ám a valaha álmában is tudott szavakat nem találta, csak az bukott ki az ajkán: - Vaúúú...
A sietve alkonyuló égen delejes fénygolyóbissá vált a nap, korongja fokozatosan Betétült, akárha egy másik, fekete nap tolakodna elébe, kékes lila lángolása megannyi parányi dárdát döfött a fiúcska szemébe, ernyedten becsukta, így tett a kutya is. Vége, gondolták mindketten. Kornél szemhéja alatt tűzkarikák, megettük ódon képek derengése, amelyeket sohsem látott, mégis valamiképp ismerősnek sejdített. Ha volna elegendő ideje, értelmüket fölfejthetné, csakhogy egyre sűrűsödött a lüktető semmi.
A villás szakállú orvos professor kezet mosott, és kihirdette a verdiktet: - Közel a vég!
Sternovszkyné asszony a keszkenőjébe bújtatta orcáját. Mi lesz vélünk, ha...? - nem mondta ki. A húga szorosan általölelte, akárha tartana tőle, hogy darabkáira esik széjjel.
Ő odább húzódott. - Doktor úr, mennyi lehet még hátra? - Jóslásra nem vállalkozhatom, de... kevés.
- Mégis. Napok?
- Napok vagy órák. Ki tudhatná? Estve felé visszatérek indult kifelé. Honoráriumát a szobalány nyújtotta át, vajszínű kopertában, már a bejárati előtérben, hol a betegnek küldött

virágcsokrok sorakoztak különbféle vázákban, súlyos
illatuk megülte a levegőt.
A haldokló fuldoklott. Sebe nem gyógyult jottányit is,
hiába hintette meg bőven a fertezést gátló sárga porral
az orvos professor. A bekötözésnek értelmét nem látta,
mégis elvégezte, a hozzátartozók kedvéért. Okosabb, ha
nem látják. A penge a bordasor fölött, a kulcscsont alatt
csusszant a testbe, oly szerencsétlenül, hogy a tüdőbe
hatolt, vélhetőleg a szív burkát is érte. Itt megáll a
tudomány, a döntés az égi hatalmaké.
Sternovszkyné asszony visszatért a férje szobájába,
odahajolt az ágyhoz. - Szomjúhozik-é az én nagy jó uram?
Lemonya friss levére? Készítsen-é a lány?
Ő a fejével intett nemet.
- Pár falást óhajt-é? Gyönge levest? Fejrázás, ugyanúgy.
- Volna-é bármi kívánsága?
A csonttá soványodott férfi halovány mosolyt erőltetett
az arcára: - Köszönöm, semmi - lehunyta a szemét. Bárcsak
hagynák magára végvonaglásában, gondolta. Nincsen remény.
Ha nem önnön ostobaságának köszönhetné balsorsát, tán
egyszerűbb volna elfogadni. Mi lészen az üvegcsűrrel,
amikoron ő visszaadja lelkét Teremtőjének? Képes-é a
felesége megtartani s gyarapítani? Hallotta, az
olvasztókemencék nem működnek, ez nyugtalanította.
Pusztán azért, mert én meghalok, még nem szabad
kihamvadnia a tűznek! Am a butamester, ifjabbik Farkas
Imre, akinek irányítania kéne az üvegcsűr munkáját,
tömlöcben ül, talpig vasban, amért őreá támadt. Kezdettől
fogva kötekedő alak volt ez a Farkas Imre, hamar eljárt a
szája s a keze.
Gyötrelmes sóhaj szakadt a torkából. Asszonya újfent
étellel, itallal, jó szóval iparkodott kedvét lesni. O
most sem küldte ki. A feleség joga, hogy jelen legyen,
amikor... igen. Talál
gatta, mely napot mutat a kalendáriom, március húszat,
avagy huszonegyet? - összezavarodott benne az idő.
Emlékezete máskor pontosan lajstromozta az esztendőket,

az évszakokat, a heteket, sőt a napokat s az órákat is. Feleségét és gyermekeit gyakran kápráztatta el, megmondván pontosan, hogy például anno 1738 Januarü 19-dikén szakadt Felvinczre ama rettentő tömegű hó, melytől 28-dikáig a ház ajtaját sem volt lehetséges kinyitni.
Ennen életének eseményeit kiváltképp nagy kedvvel idézgette baráti és családi körben, főként a javát szerette mesélni, házasságát, gyermekeinek világra jövetelét, az üvegcsűr megalapítását, a tisztes iparral elért vagyonosodását, valamint béválasztatását a város magistrátusába. Mi emezeknek előtte vala, okosabb feledni. Ám a felejtés tehetségével őt nem áldották meg az égiek. Olvasott hajdanán egy olasz krónikát, mely szerint az alvilág határán a Léthé folyóban a feledés vize csordogál, míg a vele közösen eredő Eunoé nevezetűben az emlékezésé. Utóbbiból itathatták meg őt valamiképpen pólyás korában - ámbár ez egyre nem emlékszik.
Erői végképp elszálltanak, annyi sem maradt, hogy felülhessék. Pedig oly szívesen béjegyezné napló könyvébe mindazt, ami e bús napokban megfordult a fejében. Útravalónak hagyhatná felesége és három gyermeke számára.
Amióta fölcseperedett, kevésszer tért éjszakai nyugodalomra anélkül, hogy az Itáliából származó, különlegesen vastag, felezett árkusokból fűzött kötetbe jegyzést ne tett volna. Állítólag egy híres Biblia készítő műhely terméke, eredetileg arra jártódott, hogy a Szent Szöveg kerüljön a lapjaira. Kornél mindig ehhez mért tisztelettel írt a napló könyvbe. Ha maradékai tudni vágyják, miként töltötte a reá szabott időt ezen a földön, elolvashatják.


Utolsó óráiról nincsen módja számot adni. Nem írhatja a címet a papiros tetejére: Záró clausula: elmúlásom. Szerencsére végakaratát már tavaly elkészítette, ón

ládikába zárva, három pöcséttel felül ütve várja, hogy a jogosultak fölbontsák. Napló könyvébe is lemásolta. Megrágta százszor, ezerszer, most ennek dacára repesztgette a kétség. Jól tevéd-é, hogy az üvegcsűrt Bálintra hagytad? Az a fiú tán nem eléggé komoly ahhoz, hogy húsz embert igazgasson, becsülje a heti, havi mennyiségeket, alkudozzék a kereskedőkkel, hajbókoljon a nemesuraknak, kiktől a legérdemesebb megrendelések várhatóak. Ámbátor az idő bénövesztheti a feje lágyát.

Bálint kevéssé ütött reá. Sternovszky (Csillag) Kornél apró termetű volt, végtagjai a kelleténél vékonyabbak, s gyöngébbek is. Két lába bár kacska maradt, oly gyakorlottan használta őket, hogy avatatlan szem sántaságát föl sem fedezhette. Ehetett-ihatott, amennyi beléje fért, potrohot nem növesztett, ábrázata mind a mai napig megőrizte hosszúkás alakját. Testi adottságai nagyjából egészéből épen maradtak, csupán a haja ritkult meg szokatlanul íves homlokcsontja fölött, de alig őszült. Szakálla, bajsza sohsem sűrűsödött emberesre, inkább a serdületlenek pelyhedzésére emlékeztetett, ezt a fogyatékosságát örökké bánta.

Be szeretett volna még élni! Bárcsak még egyszer, egyetlen egyszer hallhatná, amint a három olvasztókemence brummogva fölhevül, a hónapokig előszárított fa hasábok hirtelen cikkanással fognak lángot, s munkálkodni kezd az áldott hő, melynek a tartósságra és áttetszőségre nézvést oly kiváló productumokat köszönhetjük. Saját háza valamennyi ablakába is az ő butájából kerültek az ólom betétes üveg tányérok, szívesen büszkélkedett velők látogatóinak. Most csüggedten nézte,



mint gurul rajtuk a napfény. A tűz hevében születtek, azóta is a meleget szolgálják, télen a szobában tartják, nyáron meg béeresztik, a szeleket zárván ki.

Míg ezen morfondírozott, észre sem vette, hogy Bálint jött a szobába, odatérdepelt az ágy mellé a földre. Arcán meg szeppent áhítat. O is tudja, hogy

nemsoká... - a haldokló sze   mét ellepte a könny. Majd csak megsegéll az Úristen. Eszébe  ötlött Czuczor nagyapa, Bálint leginkább az ő külső jegyeit      örökölt e, máris ugyanolyan végtelen erejű kolosszus, pedig    mé g növésben van. Az egyetlen, amely téren elsőszülött fia reá, atyjára ütött, az emlékező ereje. Bármely, akár csak futó lag olvasott vagy hallott szöveget hiba nélkül visszamondott,      nem is feledte többé. Ám a fiú nem örvendett efölött oly igen,   mint annak idején ő. Bálint enmaga más kapacitásait szerette,  legelébb azt, hogy iskolás társai közt egyedülálló énekesnek és      táncosn ak bizonyult. Ha muzsikaszót hallott, izmos lábfeje    az onnal mozgásba lendült. Micsoda parádés éjszaka lesz a lako dalmáé, kivilágos virradatig ropja majdan, föl-fölkapván hozzá     képest bizonyára törékeny aráját - ó, be kár, hogy azt a lányt ő,   Kornél, sohsem láthatja. Pedig már csupán néhány esztendőbe      tellik, Bálint kevés híja két hónap múltával tölti be a tizenhetet.   Ué gső akaratom.

Tettem, amiként tehettem, jobban csinálnom nem adatott.

Feleségem, Sternovszkyné asszony, születésekor Windisch,Janka, figyelmezzen rája, hogy az üvegcsűr, a Sternovszky uradalom és birtok a lovakkal, a Felvinczben föltalálható várasi ház és a lajstromozott erdő részek az alant kifejtett módon maradjanak egyben, ne silámuljanak, hanem lehetőséghez képest gyarapodjanak, s vigyázza minden földi javaimat továbbá, akárha változatlanul mellette lehetnék.

Elsőszülött gyermekem, Sternovszky Bálint, huszonegy éves korában kapja meg jussát. Legyen övé az üvegcsűr és a lajstromban 1-től



7-ig sorolt erdő részek. Napló könyvem s más följegyzéseim is őreája szálljanak a fentebb jelölt időpontban.

Másodszülött gyermekem, Sternovszky Zoltán, huszonegy éves korában kapja meg a családi birtokot a lovakkal, amennyiben annak igazgatására személyében vállalkozik. Nemleges esetben szálljon által a birtok legkisebb gyermekemre, Sternovszky Kálmánra, aki emellett a lajstrom szerinti 8-tól 12-ig sorolt erdő részeket és a tordasi érczbányabéli tulajdon hányadomat örökli. Amennyiben azonban a birtok a lovakkal őreá száll, az érabányabeli tulajdon és a 8-tól 12-ig sorolt erdő részek viszont bátyja, Zoltán kezébe jussanak.
Feleségem föltétel nélküli tulajdona maradjon a Felvinczben föltalálható várasi ház s a hozzája tartozó res mobilis, beléje értve az asztalhoz való arany és ezüst míveket, az ékszereket s az elhelyezett fl. 12 000 pénz összeget is, miknek hollétéről pontos tudomása vagyon.
Inam mind ezeket teljességgel tiszta fővel, szabad akarattal, ítélő erőm háborítatlan birtokában.
Hamarább kellett volna nősülnöm, úgy mostanára unokák vehetnének körül.
Zűrzavaros ifjúsága nem adott arra módot. Egész gyerekkora ismétlődő életveszélyben telt. Legalább háromszor csupán az isteni gondviselés különös kegye révén menekedett a biztos halálból. Harmad ízben mirigyláz támadta meg, lemondottak róla, ki is fuvarozták kordén a temető végibe, a közös sírhoz, s alávetették. Télidő volt, szigorú hideg, hajnalra összefagyott alaposan, ám valamiképpen visszatért belé az élet. Szöknie kellett, oly vidékre, hol nem tudták, hogy elkapta a ragályt, odahaza agyonverték volna.
Utja a semmiből indult, tizennégy éves koráig létezése egy itcze bor árát sem érte meg senkinek. Cigányok leltek rá, velők kóborolt, erdei szegény legények szolgája lett, szén ége
tőknek segédkezett, kosztért-kvártélyért. Lelke mélyén kushadt a hit: ennél ő többre képes, és jő majd oly idő, midőn meg is mutathatja. Mind e közben bárki lába kapcája

volt, osztályrésze megaláztatás és szenvedés, melyből - ilyen memóriával? - fikarcnyit sem felejtett később, amikor Isten segedelmével jobbra fordult a sora.
Istálló fiúként munkálkodott egy birtokon, melynek ura, Onczay generális, legfőbbképp lovak futtatásában lelte örömét. Fölfigyelt a szolgálatkész sihederre, amint kitudódott, hogy Kornél folyékonyan beszéli a német nyelvet. Próbát tett véle, elébb lovásznak, később versenyesnek fogadván föl a fiút, kinek csekély testsúlya és O-alakúra torzult lába erre kiváltképp alkalmatossá tette. Az Onczay generális rendezte futtatásokon Kornél, Arabella nyergében, nem talált legyőzőre. Austriába, majd Angolországba is kiutaztak, emitt harmadiknak, amott másodiknak ért célba. Kapott ajánlatokat különféle nemes uraktól, ám ő híven ragaszkodott Onczay generálishoz, aki pedig, hazatértük után, megjutalmazta, néki ajándékozván három ménese egyikét, a galóczi fennsíkon lévőt. Ezt - az első lovász mester nyomán - Sternovszky-pusztának hívták. Kornél gyorsan megsokszorozta a lovak számát és értékét, nálánál pontosabban senki nem jósolta meg, mire lesz képes egy-egy csikó, ha szakszerűen trenírozzák. A kokány földeken Angolországból hozatott zabot és lucernát növesztett, feleslegét jó pénzen adta tovább más ménes gazdáknak. Idővel fölvette a Sternovszky előnevet.
Onczay generálisról azt terjesztették: elárulta a Vezérlő Fejedelmet. Kornél nem hitte. Ennyire jó ember aligha képes arra. A generális hófehér hajú patriarkává öregedett, s haláláig egyenrangú cimboraként kezelte Kornélt. Mikoron ő betöltötte a huszonkettediket, komoly beszélgetésre hívta a kas



télyba. Az emeleti balkonon borozgattak. Az öregúr nem kerülgette, belevágott a közegibe: - No, fiam, hát a házasodással miképpen állasz?

Kornél elpirult: - Momentán... még nem készültem

rája.     - Eppen ideje penig. Vagyon birtokod, szép reputatiód,    nem hibádzik semmi is ahhoz, hogy családot alapítsál. A nőte   lenség puszta csigázás a házas élethez képest.

Kornél tökéletesen tapasztalatlan volt e téren. Lábát egész életében szégyellte, nem akaródzott levetkeznie más emberi lény jelenlétében. Noha testi kísértések rendszeresen gyötröttéé, magva, főleg pitymallatnak idején, oly bőségesen buzgott, hogy elegendő volt hasra fordulnia ahhoz, hogy kilövelljen. Megesett véle néha akkor is, ha ló hátára ült. Mégsem érintett nőt soha. Egyetlen ízben - hosszas tétovázás után szajhát fogadott, angolországi versenyzése idejében, ám mielőtt bármi történhetett volna, a pénz felét visszavette tőle, s kikergette szállásáról az éktelenül káromkodó lányt. Társaságba ritkán járt, a galóczi fennsíkon nem is lett volna hová, odalenn a várasban még mindig sehonnainak tartották, németesen pörgetett r-jeit a háta megett csúfság tárgyává tették.

Következő alkalommal Onczay generális előjött a farbával, ajánlván Kornélnak az egyik unokahúgát, kivel böcsületes hozományt adnak. Kornél úgy érezte, nem mondhat nemet, amúgy is vakon bízott jótevőjében.

- Akkor hát mikor vigyelek el, hogy szemre vételezhessed a lyánkát? - Onczay generális.

- Nem szükséges. Az ki nagy jó uramnak tetszik, nékem is kell, hogy tessék.

Még azon esztendőben megülték a lakodalmat, Onczay generális volt a násznagy. Windisch Janka valóban tetszett Kornélnak, kiváltképp halovány bőre és kender szín, vastag fona

tú haja ragadtatta el. A Windischek - osztrák bárói család száz esztendővel azelőtt kerültek rokonságba az Onczayakkal, egy akkor mindkét oldalon nehezményezett házassággal. Sternovszky Kornélt vőlegényként csupán csekély ellenkezéssel fogadták, Onczay generális ajánlása sokat nyomott a latban.

Nászútra a Windisch család itáliai pereputtyához utaztak, Tergyeszt - deákul Tergestum - várasába. Álló napon át törették a derekukat a féderes kocsiban, holt fáradtan érkeztek a domboldalra épült majorba, melynek szinte minden pontjáról látszott a tenger. Kornélt oly annyira lenyűgözte a végtelen víztest, hogy az első éjszakát a boltozatos erkélyen töltötte, nyugszéken. Újdonsült felesége egész éhjel várt reá. Másnap estve Windisch Janka kézen fogva vitte férje urát a hálóterembe, a négy oszlopos baldachinhoz. Kornél teszifoszán megállott, a kandallót szemlélte, amelyben czomb hasábok égtek. Janka hátat fordított, sorban levetette magáról felsőbb öltözékét, majd fehér ruháit. Pucér hátsója elefántcsontra emlékeztetett, csillogott rajta a tűz visszfénye. Bebújt a velencei csipkés ágynemű alá. - Férjem uram mi végre vár?

Kornél nem mozdult. Fölizzott benne a vágy, mégsem követte asszonyát az ágyba: - Oltsa ki elébb a lámpát!

- Szégyenkedik előttem?

Kornél nem válaszolt, maga csavarta le a kanócot. A legfőbb nehézség, amit a lába görbülete okozott: az úri nadrágból csak üggyel-baJjal tudta kiráncigálni magát. Közönséges napokon ezért járt gyolcsban, mint a lovász legények. Odahengeredett Janka mellé, a hűvös tapintású dunyha alá. Reszketeg lázban égett. Fogalma sem volt, mi lehetne a következő lépés. Senki ember fia nem föltételezte róla, hogy ily zöldfülű. Onczay generális ennyivel bocsájtotta útjára: - Osztán a fő dologra gondod legyen!



Jankát az anyja és a nagynénje némi kiképzésben részesítette. Ám aszerint a férfi lészen a kezdeményező, néki csak tűrnie kell, s oly helyzetbe igyekezni, hogy fájdalmát kevésbítse. Várt tehát engedelmesen. Jó darab idő tellett el, hallgatta a férfi szaggatott

lélegzetvételét, majd összeszedte bátorságát, megérintette Kornél vállát. Brre ő is hasonképp cselekedett. A kezek lassan, bátortalanul nekivágtak, vissza-visszatorpanva, majd folytatván óvatos haladásukat, el-elcsodálkozván egy-egy testdarabkán: hát ilyen volnál? Mire az érintett rész azt felelés bizony ám! jer, ismerj meg alaposabban!
Tüzet fogott a belső puskapor, doboltak a vérerek, forró légáramok kavarodtak össze, elragadtatott hangok törtek ki az ajkak résén. Kornél szinte magán kívülre került. És akkor- akkor!
Képek. Ismerős jelenetek, amelyeket mintha már látott volna valahol, valamikor. Más emberek nászéjszakája. Az első ábrázolaton tagbaszakadt férfiú tétovázott, nadrágja övének vörös kő berakásos csatjával babrálva, s Kornél egyszeriben tudta, rég elholt apját látja, annak nászéjszakáján, csakis az anyja lehet a griberlis, bodorított hajú fiatalasszony, kinek góbé mosolyát mintha ő is örökölte volna. Következett egy hajlott hátú férfiú, éjfekete hajzattal és szemmel, bizonyára a nagyapja, csupán a bútorok változtak, az arckifejezés meg a tétovaság szakasztott egyforma. Nagyanyját, eleddig csupán egy medálon látta, egészen kicsi gyerek korában, Gisellának hívták, s az ő halála után lett nagyapa galambősz. Már a dédszülei bukkantak föl, sebűben emelt erdei rönkházban, égbe szökő, havas hegyvidéken, zavart arcukon a nyitott tűzhely lángjainak imbolygó világa. És így tovább, ükök, szépek, nevenincsek, vagy tizenkét nemzedék, Kornél ámult-bámult, agyába vésődött a hajdankor.
- Baj van? - Windisch Janka.
Kornél nyugtatólag rámosolygott, s azt felelte: - Életem legüdvözítőbb momentuma ez.
Homályosan derengett benne, hogy átélt ő már valaha efféle képzuhatagot, de nem jött rá, hogy mikor. Idővel meg is örökítette e jelenéseket a napló könyvében.
Asszonyát Kornél házasságuk folyamán mindig megbecsülte,

bőven részeltette Venus örömeiben, ám az a süllyedés a voltnak kazamatáiba többé nem ismétlődött. Miért éppen a nászútja második éjszakáján tört reá a múltra világosodás? - e kérdésre választ nem talált.

Mikor való életében, ifjan és fürgén, először járt az épp akkoron birtokába szállott erdőség rengetegében, kezében vadászflintával, maga sem értette, mely okból jelenti ki ünnepélyesen egy tisztáson: - Üvegjártásba kezdünk e szent helyen. Odahaza megismételte, azonos hangsúllyal, csupán az "e"-t váltotta "ama".

- Miért? - Janka.

- Hogy kereskedhessünk a fénnyel - így ő, templomi magaszttal az arcán.

Döntésétől a felesége higgadt érvei s a jószágigazgatója különbféle calculusai nem tántorították el. Az sem zavarta, hogy gyönge szemét még setét okuláré megett is bántotta a hutabéli izzás. Szászországból hozatott két mestert, s alig egy év múlva kiégtek az első ablakfába illeszthető üvegtányérok. Azután a pincetokba való palackok, a boroskancsók, és a többi productum. A kereskedés villám sebesen lendült föl, hét határból tódultak a megrendelők. Janka százszor megkérdezte: - Honnét tudta?

Nem merte elárulni, hogy égi sugallatot kapott. Most, halálos ágyán, amidőn már nem adhatja át a feleségének s a három fiának azt, amit lát, váratlanul indult újra a képek árada

40 ! 41

ta. Azokból végre megérthette, mi indította őt arra, hogy harminc esztendősen, sikeres lótenyésztő létére, üveghuta építésébe fogjon az asszony ágán örökölt erdőség kellő közepén. Elépergett a Csillag nemzetség története, fakult táblaképekben. Látta szülőapját, Csillag Pétert, s annak atyját, Pált, ki Bajorországba keveredvén ugyan a tímár mesterséggel teremtette elő a napi betevőt, ám annak

előtte a Felvidéken jól menő üveghutája volt, melyet még a törökök dúltak föl. Látta apai dédatyját, Jánost, siheder korában elszökni hazulról, majdan odaveszni a híres-nevezetes Zrínyi Miklós egyik hadjáratában: török ágyúgolyó szakította kettőbe testét, amikor épp a csizmájáról vakargatta a sarat.
Látta saját magát, kisfiúként, egy beesett horpaszú, csimbókos kutyára kapaszkodva. Igen... akkor régen, ott a tisztáson is látott, míg értelmét el nem veszítette, ám nem tudta, hogy meg kéne jegyeznie a zavarosnak tetsző képeket. Látta mostan újólag Czuczor nagyapát, amint valamely ládikát hantol el a kert végiben, a rózsatövek mögött.
- A kincs! nagyapa kincsei! a rózsák. .. - akarta kiáltani. Szája nem engedelmeskedett.
Gyászoló rokonsága szót sem értett e hörgésből, úgy hitték, Sternovszky Kornél nincsen már magánál. Valaki vizes borogatást rakott a homlokára, a hűvös cseppek szétszaladtak a halántékán. Kimerülten hunyta le a szemét. Hallotta az övéi pusmogását, köpenyek és szoknyák szegélye súrlódott a terem padlózatán, bántotta a fülét. Megint arra gondolt, mily nagy könnyebbség volna, ha magára hagynák. Látta Málé kutyát, akkori egyetlen társát, halódni a karjában. Talán Málé is szeretett volna magánosan eltávozni e világból.
Halálra rémült, amikor fényes nappal besetétedett az ég, a napot fölfalta a feketeség. Később megmagyarázták néki: ec
lipsus volt az. Szeme sohsem heverte ki ama látvány égetését, könnyezésre igen hajlandó s gyorsan fáradékony maradt.
Íme a végelszámolás: életem során háromszor is megkaptam Istentől a Látás nagyszerű adományát, nem kevés ez. Kár azon búsonganom, miért ily későn jöve a harmadik. Végtelen az O hatalma, s kiszámíthatatlanok rendelései. Bizakodhatom-é, hogy gyermekeimmel is nagylelkű lészen?
Olmos fáradtságot érzett. Két karját akként rendezte

mellkasán, amiképp a szarkofágok fekvő szoboralakjai. Időm lejárt. Az O kezébe adom magamat. Fiat voluntas tua Domine.
Miért is kellett a butamester arcába löttyintenie a forró teát! s ha már, mért tetézte azzal, hogy kardot rántott? Hiszen ő, Sternovszky Kornél, sohsem jeleskedett a fegyverforgatásban. A durva butamesternek viszont tucatnyi párbajáról szólt a fáma. Az első pengecsattantással kiforgatta az ő kezéből a fegyvert, ugyana mozdulattal belédöfte a magáét, fölülről lefelé. Tisztán érezte, mint fröccsen széljel a tüzes vércsóva a mellkasában.
Midőn négyéves korában jó emberek - vándor cigányok rátaláltak, már alig volt benne élet. Lábadoztában napokig csak morgott-vicsorgott, mint a kutyák. Azt hitték, nem is tud beszélni. Hetekbe telt, míg visszaszokott az emberi szóra. Most, kiterítvén, többé nem képes semminémű hangot adni, borul rá újfent a rút, nyirkos Betétség.


II.

A felparázsló Napkorong sértett uralkodóként járja égi útját. Női keszkenőként lengedez a vetemény. Állandón röpdös valami a halvány kék légben, törött gallyak, árva tollak, kisebb rongyok, homokszemcsék, vadrózsaszirmok. Akárha minden fölöslegest le akarna rázni magáról a Földanya. Valamint melegszik, úgy töltekez a vidék a természet örvendő hangjaival. Az istállókban bígnek-búgnak a barmok a nap minden szakában. Dalra fakad sok madár, és sok ember fia, lánya.
Azon esztendőben kiváltképp magas májusfát állíttatott az intéző, Bodó Károly. Vette a fáradságot, hogy személyesen járjon utána, ő válassza ki az uradalom erdeiben a legsudarabb jávort, melyet a favágók órák hosszáig szekercéztek, mire megadta magát. Négy legény csak

üggyel-bajjal vonszolta ki a földes útra, hol tengelyre emelhették. A Forgách kastély parkjában, a piciny mesterséges tó előtti lejtős térségen jelölte ki az intéző a helyét, váltig panaszkodtak az emberek, ott a legkövesebb a talaj, ha nem ássák elég mélyre, kicsavarhatja a szél, rádőlhet a cifra faragású ácsolt hídra, vagy a másik oldalon a kertészházra. Hiába, Bodó Károly uram ellentmondást sohsem tűrt: - Az intéző utasítása kétségbe nem vehető!


Okkal ragaszkodott ama ponthoz, így a májusfa egyként jól látható az útról, a kertből s a nagy földszinti balkonról, ahol a mulatság dandárja rendszeresen lezajlódik.
Bidres-bodros leveleiket mélyzöldre váltották már az uradalom kétszáz évet is megért, híres diófái, termésüket az intéző minden őszön leszállíttatta a sík vidékre, s jó áron adott rajt túl. Azokon a fákon akkora diók termettek, mint egy-egy kisebb tyúkmony. Héjuk áttetszőn vékony volt, feltörésük kicsiny gyermekek számára sem jelentett nehézséget. Az intéző maga rajongott a dióért, alig várta, hogy beérjen, néha már Szent Jakab havában leverette, s az uraság által néki juttatott mennyiséget szívesen fogyasztotta mézbe mártogatva, vagy megtördelve mácsikra szóratván, de akár csálén is, zsebből. Szerette, ha érez a szájában valamit, jobb híján tökmagot, bárminő cukorkát, pipa szárát.
Régóta szolgált a grófi birtokon, távoli rokonságban állott a grófnéval az apja, kinek korai halála után fogadták föl, féligmeddig szívességből, ám ő szorgalmával és eszességével bebizonyította, nem szorul arra reá.
Csupán egy visszatérő problemája volt: utálta a zenét.
Két botfüllel született e világra. Forgách gróf és a családja ellenben nem élhetett muzsikaszó nélkül, hétvégeken koncertek, műkedvelő opera előadások,

harmóniás éneklések mulattatták a vendégsereget, főként Pünkösdnek és Karácsonynak időszakában.
Bodó intéző kedd reggelenként fogadta a zenemestert, akinek a maestro titulus dukált, meghallgatta, miféle műsort tervez, s iparkodott kifogásokat találni a vendég művészek följéptetése ellen, gyűlölte hiábavalóságokra költeni a pénzt, a más pénzét is. Tizenhét állandó zenészt tartottak, köztük két énekest, miért nem ők kornyikálnak, megalkudott évi bérükért? A vitákból rendre a zenemester került ki győztesen, a gróf úr mindig az ő pártját fogta.
- Hallgatom - Bodó intéző.
- Javításra szorul a klavir, már izentem Schattel úrnak. Nyolcvan dénár és úti költség - a zenemester.
- Legyen. Továbbá?
- Szállás biztosíttassék a collegistáknak, kik Rimaszombatból érkeznek, karéneklésre.
- Hány személy?
- Eleddig nem kaptam hírt felőle. - Mégis. Ot? Tíz? Száz?
- Tán tizenöt. Pénteken napnyugtára várhatóak.
Bodó intéző mogorván biccentett. - Osztán mit tudnak azok, amire a falusi legényegylet nem képes?
- Harmóniás éneklést, kóta szerint. - Minthogy Bodó intéző arcán nem jelent meg az értelem visszfénye, a zenemester magyarázni kezdte: - Maróthi György soltáros könyvéből adnak elé, a mi kíséretünkre. A kótát fejből tudják, a basszistához igazodik a tenorista, az altista, a diszkantilista... majd meghallja, Bodó uram, mely gyönyörűség!
Bodó intéző abban az egyben biztos volt, hogy ő nem hallja meg. Amint a koncert kezdetét veszi, csöndesen kisomfordál a konyhába, arra hivatkozván, hogy a vacsora előkészületeit kell fölügyelnie.
Mire a zenemester távozott, alant a legények felállították a májusfát. Bodó intéző örömest szemlélte, amint a harmatos napfényben táncra perdülnek az ágakra kötött színes szalagok. A zenemester is ezt figyelte a

kertből. Túl nyirkos a lég, ha így marad, megárt a hangszereknek, gondolta. De miért ne javulna? Van még egy egész hetünk.

- Maestro! - Forgách gróf integetett az erkélyről. A zenemester földig hajolva megsüvegelte. -Jöjjön csak egy szóra! Früstökölt már?



Papírjait átnyalábolva, ugrós léptekkel odafutott. - Természetesen, gróf úr - lihegte. Látta, Forgách gróf a reggeliző asztaltól kelt föl, bajsza sarkán tojásmaradék sárgállott.

- Mi lesz a báli attrakció?

- Méltóztatik tán emlékezni, a rimaszombati collegium kórusát hívtuk meg.

- Igen. Mit adnak?

- A legszebb coltárokat, zenekari kísérettel.

- Soltárok, igen... - a gróf türelmetlenül biccentett. - Solo énekes? - jól emlékezett, milyen pompás esteét szerzett néki múltkorjában a lengyel énekesnő.

- Ezúttal nincsen... Bodó uram így is sokallja a költséget. - Számít az? Én állom, nem a Bodó! Intézkedjék.

- Értettem, gróf úr.

A zenemester sietett vissza az intézőhöz, megjelenteni a jó hírt. Élvezte, hogy borsot törhet az orra alá, ám fogalma se volt, honnét szerezzen valamirevaló énekest ily rövid idő alatt. Kocsit kért az intézőtől, aki ímmel-ómmal odaadta a kétlovas hintót. A maestro öreg estvére ért Váradra. Fölzörgette a zenede kapusát, az mingyárt ráismert, megnyittatta számára a vendégházat, hideg vacsorát is küldve a szobájába. A maestro nyolc évig koptatta eme iskola padjait. Másnap jó időben jelentkezett a dékán titkárságán. Az okulárés hivatalnok nem tudta, kihez van szerencséje, fertály óráig várakoztatta, emiatt azután alapos fejmosást kapott az

urától:
- Előszobáztatja Angelli Titusz uramat? a kiválók közül
is kiváló muzsikust és tudóst? iskolánk véndiák
egyesületének alelnökét?
- Megkövetem, tisztelettel... - a hivatalnok ijedten
hajlongott.
A zenemester és a dékán már egymás hátát lapogatta.
48
- Hát hogyan s mint, kedves Tituszom? mi járatban? - Solo
énekesért jöttem.
A dékán bevezette irodájába, hol - ahogyan huszonhat éve
minden nap - friss bazsalyikum illatozott. A dékán kényes
volt a szagokra. A zenemester leült az egyik zsámolyra, s
beszámolt a gróf úr kívánságáról, melyet a maga módján
elértett. A gróf ugyanis kifejezetten énekesnőre gondolt.
A dékán csóválta a fejét, képzett dalnok nem terem minden
bokorban, a zenede tanulói sorában jelenleg nincs, akit
oda merészelne állítani a gróf úr báljának válogatott
közönsége elé.
Támadt egy gondolata. A várasba érkezett Jávorffy Árpád
vándor szín társulata, tán akad benne alkalmatos személy.
Nosza, szalajtotta az okulárés titkárt, tájékozódjék. A
társulat már előző estve felütötte a sátrát a piac téren.
Jávorffy Árpád délidőben tette tiszteletét a zenede
dékánjánál, földet érintgetőa alázatossággal. Segíteni
azonban nem tudott, társulata csupán cirkuszi
látványosságot kínált. Ajánlgatta Lolát, a műlovarnőt, ki
egy almásderes hátán mandolinozva pajzán olasz dalokat
énekelt, ám a dékán a puszta beszámolót sem hallgatta
végig: - Szóba sem kerülhet.
Amint Jávorffy Árpád csalódottan távozott - legalább egy
ebédre számított -, a titkár fölvetette, meg kéne kérdeni
Sternovszky Bálint urat.
- Ugyan - a dékán.
- Ki az a Sternovszky Bálint? - a zenemester.
- Környékbéli uraság. Furcsa figura. Már a háza sem
mindennapi... legokosabb, ha megmutatom, ilyet nem

láthatsz sűrűn.
Fölültek a zenede fekete homokfutójára. Legalább harmadfél óra hosszáig kocsiztak a pusztában, mire ahhoz a keskeny gyalogúthoz értek, amelynél faragott tábla hirdette:


STERNOVSZKY VÁR. NE JÖJJ BÉ!
- Nem épp vendég barátságáról híres - a dékán. Utasította a kocsist, várakozzék reájuk. Indult előre az ösvényen, köpenyét két kézzel emelve a magasba, itt-ott saras volt a fű. A zenemester gyanakodva követte. Hamarosan megpillanthatták az épületet. A maestro nem akart hinni a szemének. Ötszögletű olasz bástya állott a sűrűben, de nem volt mellé erődítmény. Mintha más vidéken leszakították volna egy várról a viharos szelek, hogy e kietlen tájékra sodorják. Ablakok helyett lőrések nyíltak a szürke falakon. Hosszú tyúklétra vezetett az emelet magasságában lévő bejárathoz, mely inkább tetszett barlang szűk szájának, mint ajtónak. Fölkapaszkodtak. Réz csengettyűt találtak, fonott zsinegjét megrángatták.
Semmi jele, hogy odabenn hallották volna. A dékán, jeles basszista lévén, kieresztette öblös orgánumát: - Van itt valaki?
- Ki az? - visszhangzott a válasz. A dékán kettejük nevét kiáltotta. - Mi keresni valójuk errefele?
- Sternovszky uramhoz gyöttünk, énekelés dógában!
A bejáratot záró fatákolmány mögül valamelyes mozgolódás hallatszott. Hosszasabb idő múltával a fedőszerű ajtó kinyílott, beléphettek a toronyba. Sötétségbe kerülvén, eleinte semmit nem láttak. Két fáklya égett a falon.
Görnyedt hátú, szurtos képű férfi vezette őket a csigalépcsőn: - Az ispán vónék, az úr hamarosan fogadja kigyelmeteket.
A zenemester úgy érezte, méhkaptár belsejében haladnak.
Deszka ácsolatú szintre jutottak, zordon étkező

helyiségbe, az egyik sarkot két hosszú pad szegélyezte, köztük ebédlő asztal, négy nagy gombon nyugvó, erős bükkfa talapzaton, széles lábtartóval, melyet ama vidéken úgy hívtak: "isten fizesse".
Az asztalfőn hasonló lábtartóval fölszerelt, méretes karszék állott, szinte trónusnak is beillő, támláján családi címer faragványa: sziklát repeszt félbe egy szarv formájú ékkő.
Hellyel kínálta őket az ispán, s eltűnt. Nem ültek le. A homályt alig szüntette a három kormoló olajlámpa. Az ebédlő terem másik oldalán az öreg kemence és terjedelmes tűzhelye, lobogott benne a láng. Két kopó hevert előtte, lógó nyelvvel, az egyik a jövevények láttán fölmordult.
Sternovszky Bálint bejött, lépte alatt recsegtek a deszkák. Megtermett férfi volt, bőre sápadt, dús gesztenye szín haja kétoldalt a vállát verdeste, tömött, beretválatlan szakálla teljességgel belepte orcáját. Ünneplő mentét, pazarul kihányt nadrágot viselt.
- Adj Isten!
- Fogadj Isten - felelték illedelemmel.
A bemutatkozások után letelepedtek, Sternovszky Bálint a karszéket foglalta el, s ámbár lustán hevert benne, több fejjel magasodott a padon ülők fölé. A dékán hímes szavakkal commendálta a zenemestert, ki pedig részletesen elmondotta, miféle fellépésre invitálná az urat, ha ő is úgy akarná.
- Honnét veszik énekes tudásom hírét oly bizonyosra?
- Beszélik mindenfele - a dékán. - Föltettük, kérésünkre kegyesen mustrát ád.
Sternovszky Bálint dallamosan kacagott. - Talán igen, talán nem.
- Miket tud az úr, s mely fachba esik a hangja? - a zenemester.
Sternovszky Bálint nadrágja zsebéből óralánc csüngött, most előhúzta az annak végén szarvasbőr zacskóba rejtett, tojás alakú zsebórát, födelét felpattintotta, majd így szólott: - Immár előrehaladott az idő, estebédre

vendégelem az urakat,
50 51

visszatérünk a dologra annak utána! - tapsolt egyet. Két szolgáló leány sietett be, terítették az asztalt hamar négy személyre. A dékán szót emelt a kocsisáért, az úr érte küldetett, adjanak néki élést az alsó konyhán.
Kevés vártatva megjelent a ház asszonya, Borbála, ünnepi öltözékben. A vendégek láttán sem öröm, sem ellenérzés nem ült az arcára, mely a maestrót fonott kalácsra emlékeztette. A vacsora fölségesnek ígérkezett, a két szolgáló leány erdélyi módra mindent az asztalra tornyozott. Komlós cipó, tehén hús tormával, tyúk tisza borssal, laska vajjal. A három esztendős veres bor igen jól csúszott, bőven dicsérték.
- Sternovszky uram - a dékán -, minek építtette lakótornyát az Isten háta mögé, mért nem valamely biztonságos várasba?
- Nem bízom az emberekben. Bárminő rosszra képesek. Okosabb meghúzódni. Ki nincsen szem előtt, az nem is keveredik bajba.
- Értem - a dékán tekintetéből épp az ellenkezője sugárzott. - Énekelni honnét tanult? - a zenemester.
- Nagyapámtól.
E válasz hallatán Sternovszkyné a plafonra vetette a szeme világát. Mintha az ura valamely képtelenséget állítana. Az ón tángyérokat a szolgálólányok már leszedték, hozták a török edényben forralt kávét.
- Hol szokott föllépni? - a dékán.
- Ritkán... családi ünnepségeken néhanap. - Repertoárja miből áll?
- Hétszáztizennégy dal és ária. - Sternovszky Bálint kiment, egy vastag, ütött-kopott kötettel tért vissza, felütötte a vége táján, odamutatta. - E napló könyvbe lajstromot írtam róluk. Melyek mögött kereszt áll, amazokat virginán is verem.

- Nem kevés. Nagyapja ura oskolázott zenész lehetett.

Sternovszky Bálint komoly képpel bólogatott. Borbála aszszony arcán vonaglás futott át, ezt észre kellett venni. A két látogató egymásra nézett.

Sternovszky Bálint pedig így szólt: -Atyai nagyapám, Csillag Péter, tímár mester volt, egyúttal a thüningeni várasi zenekar klavir játékosa, maga is szerzett nótákat, melyeknek német szövege Otto von Niebelmayertól származott, ő volt az első hegedűs.

Sternovszkynéból kiböffent a nevetés. Kezét a szájára szorí to tta.

A dékán krákogott: - Megkérdezhetem, hogy vajon miért... kérdésünket tán nem találja helyén valónak?

- Az én válaszomat találja nem helyén valónak - Sternovszky Bálint -, mivel hogy nagyapám, Csillag Péter, az Ur 1702-ik esztendejében jobblétre szenderült. Hites feleségem kételli, miként tanulhattam nagyapámtól a muzsikálás tudományát, ha eccer az ő halálát követően huszonnégy évvel később születtem.

A két látogató újra egymásra tekintett. Sternovszky folytatta: - Látom, kegyelmeteknél sincs hitele szavamnak. Márpedig én a németet, példának okáért, ugyancsak folyékonyan beszélem, noha sohsem is tanultam, egésziben nagyapámtól öröklöttem.

Borbála asszony fegyelmezte vonásait, lesütötte a szemét.

- Éppenséggel apja urától is örökölhette.

- Igaz. De apám uram egész életében inkább titkolta, hogy ösmeri a német nyelvet. Továbbá testvér ecséim sem tudnak, ezt mivel magyarázzam? Azonfelül én a törököt is beszélem, miből az apám kukkot sem értett, nagyapám viszont két török játszó társsal nevelkedett. Per amoe Dei, apám uram a zenéhez sem konyított.



A zenemester óvatosan körbesandított. - Miként volt lehetséges tanulni olyasvalakitől, ki addigra már...

- Magam sem foghatom föl igazábul. Időnkint megszáll a talentum, hogy a múltba jussak, s akkor egészen tisztán érzem, amit eleim éreztek, és tudom, amit ők tudtak. Soha zenei okosításban nem részesültem, de ami muzsikákat Csillag Péter nagyapám tudott, képes vagyok produkálni magam is. Vezethetnék egy zenekart, úgy, ahogyan ő tette, ha adódna reá alkalmam. Lehunyt szemmel pontosan érzem a melódiát, a metrumot, és... Ne gondolják, hogy cserben hagyott a józan eszem! - fölállt, fürge léptekkel a kő lépcsősor zugához futott, lerántotta a brokát takarót a virgináról, játszani kezdett. A mélabús hármas hangzatok vissza zengtek a torony zord köveiről, erejük megsokszorozódott.

A dékán lehunyta szemét, a maestro lábfeje rigmusra in gott. Sternovszky Bálint hibátlanul játszotta azt a zene darabot. - Mi ez? - a dékán és a ma.estro.
- Egy ifjú orgonista szerzene, akivel Csillag Péter egy oskolába járt Lüneburgban. Bachnak hívják.
- Bach? Johann Sebastian? - a dékán. - Keresztnevéről nincsen tudomásom.
-Jelentős hírnevet szerzett magának. Minapában kaptam a hírt, hogy halálán vagyon. Jó barátom a leipzigi karigazgató, ő említé levelében.
Hallgattak egy sort.
- Kótát olvas kegyelmed? - a zenemester.
- Annyira, amennyire. Amit énekelek vagy verek a virginán, annak tudom követni a lejegyzett dallamát. De nincsen gyakorlatom benne, ritkán kerül a kezembe kóta.
- Egyszóval - a maestro odament a hangszerhez -, az úr nem tanulta ezt, hanem csupán tudja, nagyapjára emlékezvén?
- Ugy valahogyan.
- Egészen hihetetlen! - Igen. És mégis való.
- Uraságod az áriákat is ilyenféleképpen...? Sternovszky bólintott.
- Ijesztő - a zenemester.
- Ha e metodussal mások is élhetnének, a mi mesterségünk

haszontalanná válna - a dékán.
Sternovszky elmosolyodott. Rágyújtott egy nótára. Hangja erősen szólott, ám férfiemberhez képest igen magasra szökve. Az olasz szöveget itt-ott elbizonytalankodta, egyes szavakon és sorokon inkább csak átsiklott, ám ezt sem a dékán, sem a maestro nem vette észre, annyira rabul ejtette őket a zene. Amint a dallam bezárult, mindketten tapsban törtek ki.
- Honnét való eme ária? - a zenemester. - Szintúgy Csillag Péter nagyapámtól. -Jó, de ki szerzene? Monteverdi?
- Nem tudom, ebben nagyapám uram sem volt biztos. - Nézzük meg a kótán.
- Mondtam már, nincsen kótám.
- No de a szöveget honnan veszi akkor?
- Hiába magyarázom? Emlékszem arra, mit a nagyapám tudott, nálam így megyen! - ingerülten lecsukta a hangszer fedelét.
A két zenésznek nem volt bátorsága tovább hitetlenkedni. A maestro megkérdezte, hajlandó-e Sternovszky uram föllépni Forgách gróf kastélyában, a bálon, s mit adhatna elő nagyzenekari kísérettel. Sternovszky Bálint vállalkozott a szereplésre, a honorárium iránt nem mutatott érdeklődést, de megjegyezte, hogy ebben az életében ő még soha nem énekelt zenekarral. A maestro úgy vélte, kétnapi próba akkor is elegendő leszen.


Azt hitték, Sternovszky marasztalni fogja őket éjszakára, ám ő semmi effélére utalót nem mondott, így hát szedelőzködtek. Már búcsúzkodtak, amikor a dékán megkérdezte: - Miért, hogy énekesként nem tör babérra? Eme hanggal messzire vihetné.
- Abban sem vagyok bizonyos, illendő-e énekelnem hallgatósággal szemközt, főleg díjért... Rokonságom szór majd reám kígyót-békát. Apám, Isten nyugosztalja, tán ki

is tagadna.
- Akkor szerencse, hogy... - a zenemester visszafojtotta ez ügyetlen gondolat végét.
- Köszönet a jól tartásért - a dékán. - Isten áldja.
Sternovszky Bálint nézte az ablak résen át, amint a két férfi tétován nekivág a sötétbe boruló gyalog ösvénynek. Félnek, gondolta. Nappal sem túl barátságos vidék ez, nem hogy éjszaka. Farkasok vonyítanak a zsombékban. De míg ennyi a fácán, a fürj, a nyúl, nem éheznek rá emberhúsra. A lakótorony mögötti cselédházak baromfi udvarait sem fosztogatják.
Amikor Sternovszky Bálint először járt e vidéken, a régi falu maradékait még nem hordták teljesen szét a szelek és a tolvajok. A házak romjain néhol megfeketedtek a kompok. A fiatal erdő már uralmába vette a terepet. Az egykori templom helyén nádas nőtt, akárha tó partján volnánk. Fönn a hegy sziklái rozsdásan árválkodtak, róluk s közülük ezernyi búvó patakban zúdult alá az esővíz, sodorva mindent lefelé a völgybe. Elkorhadtak a régi emberek életének apró emlékei, a tárgyak, amúgy sem akadt, ki kézbe vegye őket.
A tisztáson, a sziklás rész mentén, ahová ő a lakótornyot akarta, ki kellett irtania bozótot és a burjánzó vadfákat. Középen egy lyukas réz mozsár hevert, szájával a földbe fúródva. Sternovszky Bálint megpucoltatta, kifényesíttette, azóta is őrzi.
A lakótorony két év alatt épült föl, enkezű rajzai nyomán, azon a tisztáson. - Itt lészen megfelelő!
Senki nem értette, miért éppen ide óhajtja, és miért ily erődszerű otthonra vágyik. A munkálatok költségei rendre túllépték az előzetes calculatiót. Sternovszky Bálint nem sajnálta. - Ami köll, az meglegyen.
A család a haját tépte, amikor kiderült, hogy ő Felvincztől sok órai járásra vásárolt magának birtokot, két pusztasággá vált falut, a köztük terülő erdőséggel és rétekkel együtt. Arra sem akadt magyarázat, honnét szerzett rá pénzt, s miből fedezte az építkezést. Az

üvegcsűr jövedelmei alaposan megcsappantak, mióta Sternovszky Kornél visszaadta lelkét a Teremtőnek. Bálint fia csekély sikerrel kereskedett, időt és fáradságot alig fordított reá. A munkálkodásban sohsem lelte örömét, kiváltképp alunni szeretett, vagy ábrándok gombolyagát tekergetve heverészni. Az üvegjártást azonban akkor is hanyagolta volna, ha serényebb természet. Gyűlölte. Az egymást követő hutamesterek szoros fölügyelet híján kevésbé tekintették az ő érdekét, mint a saját magukét. Janka mama hiába kürtölte össze a családi tanácsot újra meg újra, Sternovszky Bálintra nem hatott a szép szó, sem a fenyegetés. A két öccse a vállát vonogatta, nékik az üvegcsűr dolgaiba beleszólásuk nincsen.
Mikor az adósságok oly tetemessé halmozódtak, hogy már semminő módon nem volt folytatható a jártás és a kereskedelem, Sternovszky Bálint hidegvérrel fogadta a hírt: az üvegcsűr hamarosan dobra kerül. - Isten adta, Isten elveszi mondotta csöndesen.
Borbála a harmadik fiukkal volt viselős (kit azután még csecsszopó korában szólított magához az Úr), nagy hasát két marokra fogva nyomakodott elébe: - Nem érti, hogy a házunkból is kivetnek? hová mehetnék a két totyogós porontyommal? hol szülhetem meg ezt a harmadikat? erre nem gondol?
- De gondolok. Ne nyugtalankodjék. Megtettem mindent, amit tehettem.


Ennél többet nem volt hajlandó elárulni. Csak amikor már az ökrös szekerekre rakták, amijük megmaradt, s mindenki föl is kászálódott valamelyikre, akkor jelentette ki: - Kosnak vesszük az irányt.
- Kos? Az meg merre van?
- Nyugatnak. Mindig csak nyugatnak, amég nem szólok.
A caravan megindult. Sternovszky Bálint a családjával jó néhány hónapra eltűnt rokonai,

ismerősei és hitelezői látókö réből.

Oly picikének született, hogy a bába azt hitte, meg sem éri a hajnalt. Estve kilenc tájt jött a világra Sternovszky Bálint, nem sírt föl, csupán a hideg-meleg fürösztések után nyikkanton egy icipicit. Fejét, mely az erőlködéstől megkékült, különösen sűrű csigákba rendeződött haj borította. Másnap estvére azonban a bőre színe normálisra váltott, s arcára kiült ama merengő kifejezés, mely egész életére rajt maradt.

Muzikalitásával már apró gyermekkorában elképesztette szüleit és tanítóit. Az egyszer eldúdolt nótát hibátlanul adta vissza, azonnal épp úgy, mint akár hetek múltával.

Az apja valahányszor a térdére ültette, kurucz nótákat fújt a kisfiúnak, hiába szólt rá a felesége: - Még majd bajba hoz bennünket!

- Hadd el, Janka, danolni csak szabad!

Bálint e szabadsággal alaposan visszaélt - be nem állt a szája. Ha nem énekelt, akkor zümmögve dudorászott, s ha nem dudorászott, akkor fütyült, mint a feketerigó.

Nyolcéves korában egy reggel arra ébredt, hogy alig kap levegőt, s az a kevés is csak nyers sípolással jut át a gégéjén. A felvinczi orvos torokgyíkot állapított meg, lemondón ingatva a fejét a vézna fiúcska betegágyánál: - Tudományom határához érkeztem.

58

Sternovszkyné üvöltve zokogott, kérlelte az Urat, legyen irgalmas az ő fiacskájához, átkokat helyezett kilátásba arra az Isten ne adja esetre, ha... Bálint napokig nem produkált más életjelet, mint a szíve alig érzékelhető dobbanásait. Amíg nem volt magánál, nagy utazásokat tett, számára ismeretlen tájakon. Fölgyógyulván is pontosan visszaidézhette a látottakathallottakat, ám sokáig nem tulajdonított jelentőséget mindannak, ami élet és halál mezsgyéjén jutott a tudomására.

Múlottak az évek. Amidőn betöltötte a tizenhatodikat, egy délután lepkékre vadászott a patak partján a testvéreivel. Zoltánt és Kálmánt sokszor rábízta az

anyjuk, Bálint illő komolysággal ügyelt az öccseire - mind a kettő az indokoltnál jóval alacsonyabbnak és törékenyebbnek tetszett nála -, nem engedvén őket a harmatos fűbe ülni vagy a vízhez túl közel szaladni.
Az átellenes parton a család juhai legeltek, a pásztor a forró nyári idő dacára sem vetette le a szűrt, loboncos puli kutyája megcsaholta a testvéreket, kik bőszen visszaugattak. Följebb, ahol a patak kanyarodott, agg fícfák lógatták a vízbe ágaikat, folytonos csobogást keltve. A fiúk, magukat kifutkosván, leheveredtek az árnyékba, megették a tarisnyában hozott ozsonnát. A monoton neszezésben hamar elnyomta őket a buzgóság.
Bálint arra révedt, hogy olyan szépségre vetül a tekintete, mely sajdítja a szemét. Egy lány tisztálkodott a túlparton, majdnem anyaszült meztelenül. Hibátlan bőre hófehér. Kontyba tűzött, dús haja szénfekete. Ugy élvezte a vizet, akár a kölyök kutyák. Bálint eleintén azt hitte, álmodja mindezt, félt, ha megmoccan, a kép szertefoszlik.
Estve megtudta, az új hutamester, ifjabbik Farkas Imre egyetlen lányát, Katát leste ki. Izgalma nem ismert határt. Éjjel szemhunyásnyit sem tudott aludni, újra meg újra látta a lányt, valamennyi pici mozdulata életre kélt, minden egyes hajlata és



vonása mélyen az agyába vésődött. A következő napok holdkóros önkívületben teltek, sem enni, sem inni nem kívánt, szokásos nyári kedvtelései - a vadászattól a Kolbenspiel-ig - untatták, mindig a patak partjára vágyott, hogy újra láthassa Katát.
Az anyja kérdőre vonta. - Mi ütött beléd, fiam?
Bálint az izgalomtól nagyon hadart: - Édsanya! édsanya! szívem minden melegével szeretem! akarom! elveszem!
- Kicsodát?!
- Farkas Kata kell nékem, édsanyám! - Ki az a Farkas Kata?

A butamester lánya még csak egy hete érkezett Felvinczre Vásárhelyről, ahol az anyjával élt. Maradását arra a hónapra tervezték. Sternovszkyné még nem találkozott véle. Azonnal utánajárt, kérdőre fogta Farkas Imrét, ki az ügyről mit sem tudott. Hívatta a lányát.
Kata a vállát vonogatta. - Énnékem sohsem volt szerencsém az ifiúrhoz, azt se tudom, szőke, szeghajú vagy szár!
- Szár? - Sternovszkyné nem értette. - Nálunk így mondják a tar fejűt.
- Bálint fiamnak tömérdek fekete haja van! - Megkövetem, de mondám, nem ösmerem.
A butamester biccentett. - Jól van. Kimehetsz mostan már.
- Sternovszkynénak: - Lássa, tekintetes asszonyom, rá se ügyeljen, a fia e szerelmet csupán kitanálta. Dejszen abban a korban van, mikoron így járja. Különben is, Kata most tölti be a tizenhármat, korai volna néki a főkötő.
Ebben ők ketten megnyugodtak. Sternovszkynénak egy malomkő esett le a szívéről. Bár az ura alacsony származású volt, ő, Windisch Janka, osztrák nemesi család egyik ágából való. Igaz, ez az ág túlságosan elszegényedett, kicsi híja, hogy földönfutóvá nem lettek
- ám ne bolygassuk a múltat. Hála a lo
vaknak és az üveghutának, most már kellően módosak. Miért engednék, hogy elsőszülött fiuk pórleányt vegyen nőül?
Amint újra rátalált, meg is mondta neki. Bálint nem válaszolt, magában eltökélte, másképpen lesz az.
Iparkodott Farkas Katát megpillantani, minthogy azonban a leány ennek épp az ellenkezőjén fáradt, két álló napig színét sem látta. Bálintnak e két nap két évnek tűnt.
Időnként úgy észlelte, sűrű, fényes pelyhekben hull reá a hó - álmok, vágyak, emlékképek erdejében bolyongott.
Kalandos terveket szőtt. Kicsente az apja csöves messzelátóját a fegyver szobából, melyet Sternovszky Kornél a lófuttatásokon használt, minden lehetséges szögből megfigyelte a butamester házát. Katának színét sem láthatta. Levelet írt néki, melyben terjengősen magasztalta különleges szépségét, felülről lefelé

haladván. Arra kérte, adjon néki alkalmat, hogy illendőn bemutatkozhassék. A levelet háromszögletűre hajtogatta, s lezárta az apja bordó pecsét viaszával. Külsejére nyílvessző általverte szívet rajzolt, melynek formájával annyira elégedetlen volt, hogy kis híján darabokra tépte az egészet. Végül épen hagyta, tűnődvén, miként juttathatná a küldeményt célba. Föltette, a lány vasárnap délelőtt megjelenik a felvinczi nagytemplomban, majd ott. Ám Katát a templomban sem látta.

Ifjabbik Farkas Imre ugyanis - rosszat sejtve - a nagyasszony távoztát követően többé ki sem erisztette a házból. Arra nem vette magának a fáradságot, hogy magyarázattal szolgáljon. Kata egykedvűen fogadta az apja parancsát. Hímzett, olvasott, segédkezett a konyhán a szakácsnőnek, s egész nap erdélyi szülőföldje édes-bús dalait zönögte.

Vasárnapra virradóra eleredt az eső. A szél tépkedte a tetőn a nádat, robajlott az ég, a villámlások nappali fényt teremtve cikkantak odafentről. Kata rettentően félt. Fontolgatta,



hogy a padlás kamarából, melyet lány szobául rendeztek be néki, lemeneküljön-e az apjához, de nem akarta, hogy kinevesse. Reszketve fúrta a fejét a párna alá, fönnhangon imádkozván. Kérlelte Jézust, ne haragudjék rá, amiért atyja ura parancsolatjának engedelmeskedvén nem mutatkozott a templomban. Attól tartott, pokolbéli lények mászkálnak a padlás kamarában, egyre sebesebben darálta az imákat.

Hirtelen jeges kéz érintette a karját, fölsikoltott volna, ám addigra azok az ujjak a szájára tapadtak. Susogást hallott, amelyet a következő mennydörgés elnyomott, fényénél meg is pillanthatta az ördög fajzatot. Határozottan emberi formája volt. Ajjaj, ez az uraság fia... - már eljutottak hozzá a szavak:

- Könyörögve kérem, ne kiáltson, bántódása nem lészen, mindöszvesen arra esdeklem, hogy hallgasson meg!
Felült az ágyon. Szeme lassankint látni kezdett a homályban. A kisablak tárva-nyitva, az eső bezuhogott a párkányra. Létrán jött, gondolta. Bálint ott állt az ágy mentén, csurom vizesen, sokkal hevesebben reszketve, mint ő. Kata megszánta: - Mondja gyorsan, azután távozzék, mielőtt rajt kapják!
Bálint térdre ereszkedett, ám nem bírt megszólalni, csak szorongatta a leány karját, úgy érezvén, ennél nagyobb földi boldogság nincsen. És akkor, abban a kivételes állapotában rázúdult a látományok légiója, régi ismerősként, hisz megkaphatta már emezeket, valaha régen, betegsége napjaiban, értelmük akkoron nem mutatkozott.
Félmeztelen férfiút pacsmagol be zöldre egy piktor avagy képíró valamely feredő házban, a színt ez utóbbi sehogyan sem tudja lesikálni magáról azután. Egyik őse lehet a képíró, kiről az apja mesélt is már néki.
Rőt szakállú öregember idegen tájakon, fölmálházott lovakkal és dőlésig pakolt szekerekkel. Udvarház, hol Bálint soh
sem járt, tisztán kivehette a bútorokat, a rejtélyes fiókokat és szerszámokat a pitvarban. Nyilván Czuczor dédpapa ez a patriárka, akit megöltek a kuruczok vagy a labanczok, keresztnevét egyetlen egyszer sem említette Bálintnak az ő atyja, hanem mindig csak így: Czuczor nagyapa. Ki tudta venni a föliratot ama nagyalakú emlék könyv vignettáján, mely a szerszámos asztalon hevert: Czuczor Bálint följegyzései saját kezétüb Így értette meg, hogy a dédapja keresztnevét viseli.
Tudta, Bajorhonból Kosba hurcolkodott Czuczor dédpapa a lányával és az unokájával, ergo az ottani ház nézett ki eképpen. Kedvtelve járatta tekintetét a múlt feltáruló szelencéjében.
Látta azután a dédapját, amint a kert végében dolgozik, a rózsatövek mögött, egy olyasforma fiú segédletével, amilyen ő mostan, ám amannak rikító haja volt, akár a

friss tojás sárgája. Ásnak, hosszan, kitartóan, majd a gödörbe helyeznek egy fekete vas szelencét, s gondosan betemetik.
- Wilhelm, du darfst das nie erzihlen, verstehst du mich ? - fenyegeti az ásóval.
- Jawohl!
Megelevenedett a nagyapja végzete is, erről többször hallott az apjától. Terebélyes almásderes ló veti le magáról Csillag Pétert a vadászaton, zuhantában bevágja a fejét egy fatörzsbe, értelmét soha vissza nem nyerheti.
- Rosszul van? Feleljen, kérem! - Kata föltérdelt a paplan oltalmában.
Bálint sóhajtott, belékezdett volna alaposan kitervelt mondókájába, a lány szépségének választékos dicséretébe, mely azután ünnepélyes házassági ajánlatba torkollana. Ám még meg sem szólalhatott, dörömböltek az ajtón.
- Kata, nyissad ki! Nyisd ki, de máris! - ifjabbik Farkas Imre.


- Mentse magát, ha kedves az élete! - a lány felpattant az ágyból, taszigatta a fiút az ablakhoz. O csupán tessék-lóssék engedelmeskedett, képtelen volt a tekintetét leszakajtani Katáról, a hálóing födetlenül hagyta hószín karját és lábát. A lánynak most nem jutott ideje a szégyenkezésre. - Nyitom, édes apám!
Mire Bálint kijutott a létrára, az ajtó feltárult, Farkas Imre belökte a vállával, egyik kezében háromágú gyertyatartó, másikban kard. Mindent megértett. Az ablakhoz ugrott, a hármas gyertyafényben láthatta a lefelé iszkoló Sternovszky Bálintot. - Megállj! - minthogy választ nem kapott, a súlyos gyertyatartót a fiú után vetette. A gyertyák a zuhanás közben háromfelé hullottak s elaludtak. Odalenn futó árny, távolodó lábdobogás.
Farkas Imre azon frissiben kivallatta a lányát, ám evvel

kevésre jutott, hiszen mondhatott Kata bármit, ő szavát sem hit te. Meg is pofozta, biztonság kedvéért. - Százszor ennyit kapol, ha még eccer meglátom körötted legyeskedni!
Kora reggel beszélni akart urával, Sternovszky Kornéllal. Haller, a titkár, nem eresztette be: - Később, butamester uram, ippeg früstüköl.
- Bánom is én! - Farkas Imre félrelökte a vézna emberkét, benyitott.
Sternovszky Kornél a teáját kavargatta, melyet egy korty jóféle rummal ízesített. - Mit keres itt?
Haller odaóvakodott a butamester mögött: - En mondtam, hogy még...
- Bálint fiát leányom szobájában találtam az éhjel. - Hogyan?
- Magyarázatot követelek.
- Haller, kimehet! - Sternovszky Kornél az asztalra eresztette mindkét tenyerét. Megvárta, míg a titkár behúzta maga mögött az ajtót. - Aligha hihetem, hogy a fiam éjnek évadján elhagyná a házam.
- Uraságod tehát úgy véli, hazudok?
- Nem ezt állítottam. Hanem hogy Bálint fiamnak nem szokása jóvá hagyás nélkül eltávoznia házamból.
- Mégis így tett. Kérdezze meg tőle.
- Fogom. Jelenleg még ágyban van, hol hitem szerint egész éjszaka is tartózkodott.
- Ha mondom, hogy nem!
- Micsoda hangot üt meg velem? Ne feledje, kivel beszél!
- Nehéz volna felednem.
- Ez meg mit jelentsen?
- Értse, amint tetszik, attól még a factum factum marad. De én nem engedem, hogy makula essék leányom jó hírén!
- Mit képzel, meddig tűröm impertinenciáját?
- Maradjunk a tárgynál: ha a fiát még eccer meglátom a leányom közelében legyeskedni, esküszöm, a kezében hozza haza a saját fejét!
- Fenyeget? engem? minő skandalum! - Sternovszky Kornél

fölállt a reggeliző asztaltól, melyen a mozdulattól oldalára borult a csésze, s a fehér damaszt abroszra ömlött a tea. - Vegye tudomásul, mehet Isten hírivel! Ifjabbik Farkas Imre kacagni kezdett, oly hevesen, hogy Sternovszky Kornél azt hitte, megbolondult. Hátrahőkölt, nyúlt a csengőért, hívni akarta az inasát vagy Hallert. A butamester hamaribb volt, a csengőt odább gurította az asztalon, s fölordított: - Csakhogy engemet nem küldhet el az úr, az üveghutát én építettem föl a semmiből, nélkülem nem is megyen!



- Megyen az, ha viszik! Nem kéd az egyetlen butamester ezen a földön. Csodálkozni fog, Farkas, milyen hamar elfeledik itt a nevét! Takarodjék! - tett feléje egy lépést.

A butamester horkantott, akár a vaddisznó: - Azt hiszi az úr, vélem mindent lehet? Azt hiszi, a fiacskája meggyalázhatná a leányom, puszta mulatsága kedviért, ráadásképp engemet kihajíthatnak, koszos kapcaként? Azt hiszi, mindent eltűrök?

- Amit mondtam, megmondtam! Punctum, kifelé! Sternovszky Kornél mellbe taszította butamesterét. Ifjabbik Farkas Imre jó erőben volt, meg se rezdült belé, artikulátlan hangon üvöltözött elégtételről, contractusról, panaszról, bíróságról, egészen addig, míg Sternovszky megragadta a teáskannát, s az arcába löttyintette a forró lét. A butamester egy szívdobbanásnyi időre megvakult, kirántotta a kardját, addigra Sternovszky Kornél is a magáét, ám a butamester gyorsabb volt, az első pengecsattantással kiforgatta az ő kezéből a fegyvert, ugyana mozdulattal belédöfte a sajátját. E tettéért hónapokkal később Felvincz főterén végzett vele a hóhér. Sternovszky Kornél addigra már a temetőben volt, réz veretes koporsóban, hat sing mélyen az anyaföldben. Katát elvitte az édes anyja, Bálint soha többé nem látta, nem

is hallott felőle.
Három évvel az apja temetése után Sternovszky Bálint átvette az üvegcsűrt az anyjától. Hozzá jutott Sternovszky Kornél iratos ládája és napló könyve is. Testvéröccsei irigyelték, kivált képe a buta miatt, arra mindkettőnek fájt volna a foga. O viszont gyűlölte az üveget, s valamennyi butamestert - Katát juttatták eszébe. A lehető leggyorsabban megnősült, a felvinczi molnár leányát vette el, lényegesen csekélyebb hozománnyal, mint amekkorára egy hozzá hasonló társadalmi állású úrfi számíthatott. Amikor ezt az anyja nehezményezte, Bálint félbeszakította: - Jó feleség lészen, az a fő.
Az üvegcsűr tönkremenetele már az ifjú pár mézeshetei alatt kezdődött, a szárító egy éjjel porig égett. Bálint csak legyintgetett, amikor a hírt vette: - Annyi baj legyen, legföllebb egy darabig nem szárítjuk az üveget.
Haller, ki megmaradhatott titkári állásában, mindkét te nyerét a fejéhez kapta: - Kérem, azt nem lehet, akkor elreped! - Csigavér, Haller. Jut is, marad is.
Senki nem értette, miért nem izgatja magát Sternovszky Bálint a jártás rohamos apadása miatt. Hosszú délelőttöket töltött az üvegcsűr mellé örökölt erdőségekben, a feleségének azt mondotta, gombászik.
- Miként vagyon az, uram, hogy bár örökké gombászik, egy fia gombát sem lel?
- Lelek én bővibe, csakhogy mérgeset! Olyat, mint kegyed. Valójában a gombák sem izgatták. Amint beért a fák sűrű jébe, azonnal lecsücsült, megozsonnázott, s azután dalra fa kadt. Énekelt naphosszat, ezt a helybéliek pontosan tudták. Ha kieresztette a hangját, több mérföldre elhallatszott.
Megesett, hogy éjszakára sem tért haza, oly messzire kódorgott. Gyakrabban hált Isten szabad ege alatt, mint mások vendégszeretetét élvezve. Szeretett feküdni a sötétben a gyepen vagy a homokon, fürkészni a csillagokat, s agya malomkerekei közt finomra őrölni

emlékeit. Efféle merengés során döbbent rá, hogy el kell vándorolnia Kosba, megkeresni Czuczor dédapa házát, illetve a helyét, a kertet a rózsatövekkel, ahol kiáshatja a vas szelencét, s magáévá teheti az elrejtett kincseket. Isten bizonyára okkal adományozta néki a múltba látás ritka tudományát. Jutalma lehet ez szenvedésiért.

Midőn pedig egy délutánon megérkezett ama erdőségbe, mely a régi falu romjait beborította, pontosan ráismert.

Fekete porban bandukolt, az egykori tűzvész nyomaitól megsöté



tült földet nem mosták tisztára az esők, a havak. Először Czuczor dédapa házának maradványait kereste. Az elemeire hullott tájban nehezen ismerte föl az emlékeiben életre keltet. A hegyre vezető utat maga alá gyűrte a bozót, biztos határ jelként csak a szirt csorba sziklái mutatkoztak. Sternovszky Bálint az izgalomtól önkívületi állapotban igyekezett áthatolni a szúrós bokrokon, indák tekeredtek a lábára, tüskés ágak nyúltak utána, véresre karmolták. Nem bánta, tudta, az ember nem gázolhat büntetlenül a múltba.

Ugyancsak kiinduló pont lehetett az a derékmagasságot meg nem haladó faldarab, mely a templomból maradt. Sűrű nádas nőtte be, mögötte a józan értelem folyóvizet vagy tavat sejtett, ám egyiknek sem volt nyoma. Bálint követte a girbegurba vonalat, melyen picivel ritkásabban burjánzott a természet, talán arra vezethetett az út. Mire lassacskán följutott a hegy tetejére, rászakadt az estvéli sötétség. Ledőlt egy kiszáradt fa tövébe, tarisnyájából falt kenyeret kalbásszal, s amúgy ültében elaludt. Fölmenőivel álmodott. Czuczor dédapa szikla darabokat hányt a patakba, hogy a megduzzadó vízben

feredőzzön. Invitálta Bálintot is, kinek nem akaródzott, túl hidegnek vélvén, ám amikor mégis belé eriszkedett, langyosnak és bársonyosnak érezte. Czuczor dédapa simogatta a homlokát, nedves ujjai érdes tapintásúak. Arra ébredt, hogy egy kutya nyaldossa.
- Nem mész innet! - elkergette. Az állat tovarebbent, néhány lépésnyire megállt, visszafordult. Sötét szemében vágyakozó fény gyúlt. Éhes, gondolta Bálint, vetett oda egy darabka kalbászt. A kutya mohó horkantással kapta be. Bálint hajított néki még, s föltápászkodott. Kő darabokkal teliszórt tisztáson találta magát, melyet elvadult bozót és tucatnyi vadfa borított embermagasságig. Évekkel később hallotta, hogy azt a tisztást

egykoron Bikarétnek hívták. Réges-régen elszabadult Dobruk Gáspár, a helybéli patkoló kovács bikája, errefele fogták meg nagy nehezen, igen vad jószág volt.

- Itt - mondotta Bálint fennhangon -, igen, itt, nem másutt! Tűnődött, nem volna-e tanácsos, ha a Kata szobájában föl idéződött többi emlékkép helyszínét idővel szintúgy megkeres né. Ám csupán Kos szerepelt név szerint. Ha Ó, ki mindezt föl táró, máshová is el akarná vezérelni, adna amazokhoz is kulcsot.

Aznap délután rálelt dédapja kertjének körvonalaira. Az egykori rózsatöveket megfojtották a gyomok. Vágott egy fícfa vesszőt, lehántolta, és megjelölte a teret, ahol a vas ládikát sej tette. Ki légyen az a megbízható szolgája, akivel ide visszatér het ásni? Akit - mint Czuczor dédapa tette - megfenyegethet: - Du darfst das nie erztihlen, verstehst du mich?
- Jawohl!
Nincsen olyan. Czuczor nagyapa vétkes könnyelműséget követett el, hogy azt a fiút titkába béavatta. Ha túlélik a vészt, a német legényke vélhetőleg megdézsmálja a kincseket. Ne bízzék az ember másban, csak ennen magában. Czuczor nagyapa értékeinek hála, más pénz forrásra többé

szüksége nem volt. E titkát soha nem osztotta meg senkivel, amiként a megtalált kincseket sem. Olykor gyötörte a lelkifurdalás. Két testvérének tán juttatnia kellett volna belőlük. Fejben sokszor szétrakta három kupacba mindazt, amit talált - illetve aminek még nem hágott nyakára. Öccseinek javadalmazását egyre halogatta. Amúgy se hinnék, ha mondanám, honnat s miként szerzettem. Túl kevésre becsülnek így is. Legyenek csak ők a nagy okosak.

Szombatnak délutánján újból föltámadt a szél, cibálta a májusfa szalagjait, a sudár jávor vékony törzse meg-meggörnyedt, olykor nem sok híja volt, hogy el nem tört.
A kastély széles homokútjára egymás után hajtottak be a hintók és a féderes kocsik, szétrombolván a gondos gereblyézés mintázatát. A vendégek kiszálltak, megbámulták az erősen hajladozó májusfát, melyen éles sisegéssel lobogtak a színes csíkok. Négy hajdú is bélovagolt, a rend fönntartására. Kettő az épület kétszárnyú tölgyfa-ajtajánál, kettő pedig az emeletre vivő lépcsősor tövénél silbakolt.
A Forgách kastélyt feldíszítették a bálra. Híres diófasorára lampionok kerültek, a beléjük helyezett mécseket s a földszinti balkon kő korlátjára tett gyertyák ármádiáját aligha lehet meggyújtani, ha nem csillapul a szél, mely miatt a lampionok is komoly veszélyben forogtak. A mesterséges tavat keresztező, cifra faragású híd korlátjára virág füzéreket kötöttek.
Bodó intéző úr a kocsisokat irányítgatta, jó előre megtervezte, hogyan férhet valamennyi a kertbe, anélkül, hogy tönkretennék a gyepet vagy a virág ágyásokat. Izgalmában vadul rágcsálta a diót, telerakta vele a mellényzsebét. Úgy hiányzott neki ez a bál, mint az ökrös szekérnek a kátyú.
A maestro a földszinti balkonra képzete az estvéli

koncertet, ám azután jelentette Forgách grófnak, hogy ilyen szélben sem a zenészek, sem a közönség nem érezné magát kényelmesen, így még idejében beköltöztek a kastély dísztermébe, melyet Forgách gróf grand szálé-nak hívatott. Az inasok már a foájéban kínálták a frissítőket.
Sternovszky Bálintot az U rajzolatú kastély második emeletének legszélső szobájába kvártélyozták, annak ablakából figyelemmel kísérhette a bevonulást. Messzenézőjét magával hozta. Ezt is a dédapja vas szelencéjében találta, s bár soha nem mutatta senkinek, anyagát aranynak gondolta. Szemlélhette, amint a felesége és a két fia kikászálódott a fekete hintóból. Jánoska az anyja bodros szoknyájába kapaszkodva iparkodott előre. István, az elsőszülött, a maga négy évével büszke katonaként lépkedett, sinóros mentécskében, jobb kezét kis kardja markolatán nyugtatva. Mégis eljöttek, gondolta Bálint. Borbálának csöppet sem akaródzott jelen lennie, mikoron az ura énekel. - Muszáj már megint bohócot csinálnia ennen magából?
- Értesz is te ehhez!
Elképzelte, milyen lesz, amikor a fiait megpillantja a nézők között. Nem tudta, örököltek-e tőle valamicskét abból, mit ő is ajándékba kapott. István egyszerűbb dalok végigkornyikálására sem hajlandó, noha be nem áll a szája, fecseg furtonfurt. Jánoskának viszont megszólalnia sincsen ínyére, Borbála állandóan tanácskozik róla az orvossal. Pedig kár türelmetlenkedni, mindennek elfő az ideje.
Odalenn zörögtek a kerekek, a vendégek benépesítették a földszinti balkont és az előcsarnokot. Forgách gróf még nem mutatkozott, Bodó intéző fogadta az érkezőket. A gróf négy gyermeke - leányok valamennyien - ünneplőre öltöztetvén kergetőzött a pázsiton. Sternovszky Bálint tudta, családját nem az ő szobájába kvártélyozzák, hálás volt ezért, most nem lett volna kedve hozzájuk. Még egyszer átgondolta a zenedarabokat, melyeket többször

végigvettek a maestróval, elébb úgy, hogy ő virginált
hozzá, végül a kastély zenekarával is. A maestro
elégedetten bólogatott, mind a metrumot, mind a melódiát
helyénvalónak ítélte, csupán a deák szöveget kifogásolta
ittott: - Nem pontosan így vagyon megírva.
- Én ekként tudom.
- De nézze, a kótában ott vagyon a szöveg, és...


Sternovszky közbevágott: - Immár nincsen idő studiumra.
Maradjon csak, ahogyan a fejembe bément.
A zenemester megadón bólintott. Ha erősködött volna,
Sternovszky Bálint kénytelen kijelenteni: nincsen más
választása. Amit a maestro aligha érhet föl ésszel. Nékem
is magas, gondolta.
Odakinn tölcséres oszlopokban görgették a szelek a port,
s rezgették a széles ablakok üvegtányérait, melyekről
Sternovszky megállapította, hogy nem az ő egykori
üvegcsűrjéből valók, ezt a vastagságot sohsem jártották.
Kopogtattak, libériás inas jelentette: - Uraságodat
várják a vacsorához.
Három egymásba nyíló teremben álltak a kerek és hosszúkás
asztalok, rajtuk aranyozott gyertyatartókból áradt a
fény, noha még élt a nappali világosság. Behallatszott a
széltánc nesze. Sternovszky Bálint üdvözölte Borbálát, a
két gyerek kezet csókolt. Szó közöttük nem esett, míg
végigették az öt fogást, a hideg galamb pástétomot, a
berbécs levest, a sült kecsegét szürke lével, a kapornyál
tehén pecsenyét és a diós rétest.
Mire a grand szálé-ba bevonultak, a zenészek már a
helyükön ültek, két sorban, arccal egymás felé, a maestro
pedig a klavirnak támaszkodva nézegette a kótáit. A fiú
kar a fal mentén sorakozott föl, hármas oszlopban.
Forgách Pál az első sorban beszélgetett legmagasabb rangú
vendégével, Limburg gróffal. Váratlanul odabiccentett a
maestrónak, anélkül, hogy a fejét arra fordította volna.

A maestro intett a zenekarnak, fölcsendült az első szám. A két gróf ritmusra himbálta a fejét, ám az eszmecserét zavartalanul folytatták. Amíg a három szólamban zengő kórus el nem nyomta, érteni lehetett, miről esik a szó: a felsőlendvai cséplőcsapat bandagazdája panaszt nyújtott be a tekintetes vármegyéhez

72

Forgách gróf ellen, ki nyolcvan forintjukat - állításuk szerint igaztalanul s a contractus ellenére - visszafogta.

Sternovszky Bálint a harmadik, az ötödik és a záró darabban készült énekelni. Gondos kezek odaállítottak számára is egy kóta tartót, ám őneki arra nem lészen szüksége. Amint eljött az ideje, odalépett mögé, várta, hogy a bevezető futamok után a zenemester intsen néki. Más énekesek ilyenkor képzeletben már a dallamok habján úsznak, készülvén a megszólalásra, Sternovszky Bálint tudta, amikor kell, a torkából hiba nélkül fölharsan mindaz, amit egy tagban örökölt. Volt ideje bámészkodni. Nézegette a hölgyek kipirult arcát, a rezgő legyezőket, a gyertyalángok szüntelen ugrándozását, a falat támasztó libériás inasok képére telepedő üres kifejezést, egy időre lazíthattak mostan.

Épp midőn már kerekedett a szája, hogy kieressze a nyitó hangot - egy eszt -, elsápadt, megnémult, kővé vált. A maestro tudta, a futam ismétlődik, újra intett, de Sternovszky Bálint számára többé nem létezett semmi más, csak az a hófehér orca, az a setét szempár, az a kontyba fésült ében hajzat. Nem volt képes bénultságában megmoccanni, így nem rohanhatott azon mód oda, hogy térdre vesse magát elébe. A zenemester mindeközben százszor is megbánta, hogy a lakótornyos bolondot hívta solo énekesnek, az ember ne kezdjen hóbortosokkal, tudta ő, csakhogy a szükség törvényt bont. Haragudott a dékánra, ki e kalandba bévitte, késő bánat, eb gondolat, mindez az állásába kerülhet. Leszegett fővel klavirozott tovább, a muzsikusok kitettek magukért, a darab ének

híján is szívszorítón hullámzott végkifejlete felé.
Az első részben Sternovszky Bálintnak több szerep nem is jutott volna, csak a másodikban. A szünet kezdetén a zenemester halálra vált arccal támadt reá: -Adjon valamely magyarázatot!


Sternovszky faképnél hagyta, alvajáróként indult ama lény felé, kinek puszta látása minden mást homályba borított.
A maestro nem követte, inkább Forgách grófhoz sietett, mélyen meghajolt előtte: - Esedezem bocsánatáért, gróf úr, amiért így fölsültem Sternovszky Bálint urammal. Fogalmam sincs, mi ütött beléje.
A gróf már elég puncsot ivott ahhoz, hogy nagylelkűen vigyorogjék: - Nos, éppenséggel kibírtuk, igaz? A többiek azért szépen dolgoztak, nemde?
A körben állók helyeseltek.
- Legközelébbre énekesnőt hívjon - tette hozzá a gróf. A maestro újra földig hajolt, s visszasietett zenekarához. Honnét szedjek énekesnőt? - füstölgött magában. Ritka, mint a fehér holló.
Sternovszky Bálint eközben égre-földre kereste Farkas Katát, ám sehol nem találta. A feleségét és a két fiát nagy ívben elkerülte. Az emberek összesúgtak a háta megett, némelyek váratlan berekedést, mások boszorkány általi szemmel verést gyanítván. Elegendő pletyka terjengett a lakótornyos nemes úrról a vármegyében.
Sternovszky Bálint nem magyarázkodott, de a második részre már oda sem ült a zenészek közé. Hátul ácsorgott, az egyik ajtó félfájánál, izgatottan fürkészve a közönséget. Farkas Kata eltűnt, köddé vált. Sternovszky Bálint úgy érezte, megzavarodik. Rázta a hideg, s annyira szakadt róla a verejték, hogy a ruháján mindenfele átütöttek a foltok. Már csupán körvonalakban érzékelte maga körül a világot. Térde mindinkább remegett, alig-alig bírván megtartani a testét. Lecsúszott a fal mentén

a fényesre súrolt pádimentumra.
Két közelben ácsorgó inas észrevétlenül kihúzta a
folyosóra, ott keltették életre egy pohárka
szilvóriummal, majd föltámogatták a szobájába. Magához
jővén, kérdezte tőlük, Farkas
74
Kata úrhölgy hol nyert elhelyezést. Azt a választ kapta,
hogy ilyen nevű vendég nincs a kastélyban. Valamivel
később a felesége és a két fia kért bebocsátást, nem
fogadta őket, kiüzent, túl gyöngének érzi magát. Igazat
beszélt, fölsülése legalább annyira megviselte, mint
Farkas Kata felbukkanása - ámbár ezek után már abban sem
volt biztos, hogy valóban látta.
Murányi Emilné két egymásba nyíló szobában kapott
szállást a férjével és a három lánykájával, közülük
Hajnalka- a legkisebb - örökös izgalmak kiváltója volt.
Már világra jövetelekor is: a nyakára tekeredett köldök
sinórtól kicsi híján megfúlott, csak nehézséggel tudta
lecsavarni róla a bábaasszony. Mire sikerült, az
újszülött oly kék színűre váltott, mint a nefelejcs.
- Uramisten - suttogta az anyja -, megmarad?
A bábaasszony nem válaszolt, csapkodta a csecsemőt meleg
vízzel, aggasztotta, hogy nem sírt föl. Ráadásul a
kislány egyik szeme égi kék, a másik viszont búza sárga
volt, ez talán valaminő betegség árulkodó jele. Murányi
Hajnalka azonban néhány nap alatt összeszedte magát,
vígan szopta az anyja csecsét, s pontosan úgy
viselkedett, mint más hasonkorú újszülőt tek. Ám havonta
egyszer, teljesen kiszámíthatatlanul, rájött a roham:
lélegzete elakadt, száján zavaros hab bukott ki, bőre
megkékült, ahogyan közvetlenül világra jövetele után,
végtagjait hányta-vetette, s valamint az értelme szűnt
meg, úgy hoszszabb-rövidebb időre a szívverése is. Ily
alkalmakkor teljességgel hiábavalón szalajtották orvosért
a szolgáló lányt, mire megérkezett, Hajnalka már békés
mosollyal szopta az ujját, mint aki nem érti, mért támadt
körötte akkora izgalom. Murányiné soha nem utazott sehová

Koch doktor kísérete nélkül - jobb félni, mint megijedni.
75

Forgách gróf megtisztelő invitációját el sem akarta fogadni. Az ő gyermekei túl picikék a bálozáshoz, s ahhoz is, hogy veszteg maradjanak egy koncerten. Murányi Emil másként vélekedett, nem ülhetnek örökké odahaza, és Forgách gróf zokon venné, ha visszautasítanák. Természetesen jön vélük Koch doktor, aggodalomra semmi ok.
Az utolsó órában Murányi Emil baljós hírt kapott: Agádat megütötte a szél - írta az anyja -, teste bal fertályát mozdítni sem tuggya, jer azonnajt! Így épp ő nem szállhatott be a hintóba. Mielőtt elvágtatott a fekete lován, megígérte, ha rajta múlik, másnap reggelre a Forgách kastélyban terem. Murányiné gyanította, e kiruccanás aligha zajlódik izgalom mentesen, Koch doktornak lelkére kötötte, hogy a teljes apotéka készletét hozza magával. Előérzete a koncert harmada táján beigazolódott, Hajnalka szeme kidülledt, lélegzetvétele sziszegősre váltott. Mire a száján kifröccsent volna a hab, az anyja Koch doktor segédletével fölrohant vele a szobába, ágyba fektették, homlokára tapaszt helyeztek, karját-lábát lefogták, nehogy kárt tehessen magában.
- Elkaptuk idejében, Kata asszony - súgta Koch doktor, amint a kislány egyenletes szuszogása jelezte, hogy túlestek a veszélyen.
- Istennek hála.
Murányiné nem bánta volna, ha a férje mielőbb befut. Alig ismert valakit a vendégseregletből. Semmit nem utált jobban, mint amikor reá szegeződött más emberek vizsla tekintete. Azt hitte, mindenki őket figyelte, amint a grand szálá-ból kifutottak az élettelen gyerekkel, arca vörösen égett a szégyentől s az átélt izgalmaktól. Ily alkalmakkor a férje hamar meg tudta nyugtatni higgadt

érveivel és nagy, hűvös tenyerével. Murányi Emilt a társaságban mindig kissé elnéző mosollyal emleget ték, lassúdad, hebegő beszédje miatt. Nyúlszájjal született, e rendellenességet dús arcszőrzete eltakarta, hangja azonban fölfedte. Katát nem zavarta, soha senki mellett nem érezte magát ilyen biztonságban, az apját is beleszámítva. Murányi Emil kilencven holdon gazdálkodott, földjeit kivételes precizitással művelte, a szomszéd vármegyéből is csodájára jártak. Szászországból vetődött ide az az ember, akit intézőnek fölfogadott, ő a hazájában megszokott hengeres kazlakat rakatott, avatott szem ebből tudhatta, hogy Murányi uram birtokán jár.
Koch doktort a Forgách kastély mellék épületében helyezték el, a többi vendég cseléddel egyetemben.
Kézcsókkal búcsúzott Murányinétól: - Nem hinném, hogy baj lehet, de ha szüksége lészen rám, csak küldjön értem!
Amint magára maradt, Kata megszabadult a báli ruhájától.
Férje erősködése dacára nem hozta el a szobalányát, egy éjszakára fölösleges, le tud ő vetkezni. Fűzőt - melynek magára öltéséhez elkél a segítség - nem viselt. Fölvette házi selyemköpenyét s vörös papucsát, leült a karos székbe, hallgatta a nyitott ablakon beszűrődő zenét. A koncertnek már vége, cigány banda húzta a talpalávalót a földszinti balkonon. Kata lehunyta a szemét. Ez a zene a gyermekkorára emlékeztette, az apja minden nap hegedűszóval ébresztette. Ott térdepelt az ágya mellett, az álla alá szorított hangszerrel, lágyan zsongtak a húrok, apa brummogta a szöveget: - Hej, álomszuszék, ébredj, hasadra süt a nap... - Ez volt a legszebb, amit a lányáért tett. Kata férje sem őt, sem a gyermekeit nem költi muzsikával, de minden másban különb apánál.
Kényszerítene magát, hogy ne gondoljon az apja gyászos végére, hanem inkább a férje uránok orcájára. Dúdolok én kettőnk helyett is. Bárcsak itt volna már Emil!
Halk kopogás.

- Igen? - indult az ajtó felé boldog lendülettel.
Az ellenkező irányból érkezett: - Kérem, ne ijedjen meg... én... itt... én!
Az ablak négyszögében egy sötét alak. Murányiné fölsikolto tt.
- Ne... bocsássa meg, hogy... nem ismer reám?
Az asszony a fejét rázta. Fölemelte a gyertyatartót, tett egy lépést az ablak felé. Pedig akkor már fény híján is tudta. Olvasta a programban Sternovszky Bálint nevét, meglepte, hogy énekel, kíváncsian és félelemmel várta, milyen lesz viszontlátni, ám Hajnalka rosszulléte mindezt kiverte a fejéből. - Javíthatatlan! Nem hallott még arról, hogy föltalálták az ajtókat?
Sternovszky behuppant a szobába. - Megkövetem... kettővel lakozom odább... csak át kellett másznom a balkonokon, és... semmit nem változott! - arcára idvezült mosoly terült. Most olyannak látszott, mint annak idején, midőn létrán érkezett Farkas Katához.
- Hagyja el... - Kata tisztában volt a szülések kártételével, amit jótékonyan fedett a bő selyemköpeny. Huszonnyolc bécsi fonttal nyomott többet, mint menyasszony korában. Emil nem bánta, hajtogatta, hogy jóból jobb a sok. - Kegyed viszont valóban nem változott - hazudta. Bálintot a rengeteg szőr ugrándozó kölyökkutyából gyanakvó sündisznóvá alakította. - Mindazonáltal fölszólítom, távozzék. Nem illendő behatolnia egy erényes asszony szobájába az éj leple alatt.
- Még csupán estve van - motyogta Sternovszky Bálint. - Távozzék! Vagy kiáltok!
- Könyörögve kérem, ne... hisz semmi bántódása nem lészen, mindöszvesen arra esdeklem, hogy hallgasson meg!
Kata akaratlanul elmosolyodott. Az ő emlékeibe is bele vésődtek a régesrégi mondatok. Szintúgy idézettel válaszolt: - Mondja gyorsan, azután távozzék, mielőtt rajt kapják!

Sternovszky Bálint megkönnyebbülten térdet s fejet hajtott. Hányszor de hányszor jutott eszébe az elmúlott évek alatt ama jelenet, melyet az atya, ifjabbik Farkas Imre berontása félbeszakított. Ezerszer elgondolta, mi mindent mondhatott volna Katának, amitől a lány szíve megenyhül. Azt is kiókumlálta, mely okos szókkal csillapíthatta volna le a haragvó apát, fővesztett menekülés helyett. Valahányszor ezen merengett, mindig akként zárta le: késő bánat, eb gondolat. Sohsem hihette, hogy az alkalom újra terem, ismét ott lehet Katánál, újfent éjnek évadján, csupán a gyertyák világa áraszt némi fényt, meg Kata szemének páros sugara, mely éppen úgy perzsel, mint akkoron.

Ezúttal nem rontom el! Hangos ropogásra lett figyelmes: önkéntelenül tördelte az ujjait. Kezdjed már! kezdjed! jerünk! - ám szó nem hagyta el az ajkát.

A folyosó márványkockáin léptek döngtek, mind a ketten hallották, patkolt lovaglócsizma sarka veri a ritmust. Az nem lehet, hogy... - gondolta Sternovszky Bálint, hiszen Kata apjával Felvincz főterén már régesrég végzett a bakó.

Kopogtattak. Kata összerezzent, határozott mozdulattal az ablak felé taszította a férfit.

- Kata, drágaságom! - bársonyos férfihang a folyosón.

- Emil! Jaj, be jó! Nyitom máris! - ám az ablakot tárta ki inkább. Szeméből oly elszántan sütött a parancs, hogy Sternovszky Bálint engedelmesen föllépett a párkányra.

Nem szabad, hogy most is, éppen ugyanúgyan! nem szabad, nem, nem! - gondolta kétségbe esetten, ha rajta ütnek, mint annak idején, Kata egy életre meggyűlöli, nem szólván az egyéb következményekről, a botrányról, a párbajról... - nekirugaszkodott, hogy a szomszédos balkon kovácsoltvas peremére ugorfék.



Az estvéli harmattól síkos fémen megcsúszott, a kifelé

hajló spalettára akaszkodott a bal karjával, míg a jobb szerencsét lenül kapálózva keresett fogást a semmiben, azután zuhant lefelé, elébb talppal, majd fejjel a földnek. Hatalmas döndüléssel csapódott oda, hátát az épület körül kikövezett gyalogösvénybe verve. Teljes sötétség.
Lassan oszladozott a homály. Odafönn néhány ablak világos négyszöge imbolygott a feketeségben. Itt-ott gyertyák bukkantak ki, mindenünnen fejek fordultak feléje, ő csak Katáét kereste, bocsánat kérő félmosolyt ültetve az arcára, Kata azonban nem mutatkozott. Innét alulról nem volt egészen bizonyos abban, melyik ablakból zuhant le, így nem is azonosíthat ta Murányi Emilt a sok férfi közt, valamennyi hitetlenül pislogott reá, nem értvén, mit keres odalenn, természetellenes kunkorba marjult testtel és végtagokkal.
A fájdalom csupán később harapott beléje, addigra deresre kopott körötte a világ, szétrepedeztek a képek, a hangok. Homlokcsontja megett pattogni kezdett sok-sok régesrégi arc, táj, jelenet, folyt benne visszafelé az idő, örvénylésének mintha sohsem szakadna vége.
Elsőként Bodó Károly uram ért oda, lámpással a kezében, megpillantván a kificamodott testet, az üstökéhez kapott. Sohsincs ezen az átok verte birtokon egy kis nyugság!? mi a nyavalya lett evvel?! nem elég, hogy kudarcot vallott a koncerten, csinálja itt a felfordulást. .. - odaguggolt, megérintette a vállát. Akkor vette észre, hogy a fű veres a kiömlött vértől. - Szűzanyám! - fölegyenesedett. - Kalászy doktort! gyorsan!
Kalászy doktor azonban annyit ivott a vacsoránál, hogy hiába zörgettek a szobája ajtaján, csak a reszelős horkolása szűrődött ki. Koch doktor viszont magától sietett oda, hosszú hálóingre kapott köpenyben, hóna alatt széles orvosi táskával. Rövid vizsgálat után az intéző fülébe súgta: - Hívjanak papot.
Addigra ott jajveszékelt Borbála, Sternovszky Bálintra omolva, ki úgy érezte, épp ettől fúl meg. Az asszony

velőt rázó sikoltozása messzire hallott: -Jaj, én édes
uram, ne hagyjál itt bennünket, jaj, uram, kedvesem, ne
tégy vélünk ilyet, jaj, Istenem, ne engedd!
Míglen Forgách gróf megérkezett a helyszínre, Bodó intéző alkalmi hordágyként odahozatott egy használaton kívüli ágy keretet, emberei ráemelték Sternovszky Bálint irdatlan testét. Akár egy paraszt, gondolta Forgách gróf, majd fennhangon: - Mi történt itten?
- Kiesett - az intéző.
-Jaj, édes uram, mivé lennénk nélküled? - Borbála. Koch doktor hiába igyekezett lehámozni a férjéről, az asszony nem hagyta magát. Két oldalról vonták odább a karjánál fogva. Sietve födött helyre vitték Sternovszky Bálintot. Forgách ekkor jött rá, hogy a felsült solo énekest érte baleset. Meg kéne kérdezni az intézőt, megfizette-é a föllépti díját, hiszen arra semmiképp sem szolgált reá.
A kis kerti házba szállították a sérültet, hogy ne kelljen átvinniük a kastély balkonján és előcsarnokában összegyűlt tömegen. Koch doktor tapogatta a pulzusát, hallgatta a szívét, álláspontja változatlan maradt, Borbála háta mögül rázta a fejét Bodó Károly kérdő tekintetére. Ám Sternovszky Bálint nem adta ki a páráját, hol a lába moccanása, hol a szemhéja remegése jelezte, még él. Borbála bátorítón szorongatta a kezét, ezt ő nem érezte, a halál mezsgyéjének mocsarában vergődött. Savas fájdalom lüktetett a fejében, leömlött a mellkasába, dobolt minden ízében és porcikájában.
Látta az előidőt, úgy, amiként akkor régen, Kata leányszobájában. Elébb apja életének állomásait, majd a fölmenőiét. Sejtette, végóráit éli, így e képeket utólszor szemlélheti, vélük



mit sem kezdhet. Bánta, hogy oly lustán s kevés céllal töltötte éveit. Ezredszer döbbent reá, hogy apja ura korai halálának ő volt az okozója, amit sohsem tudott

enmagának megbocsájtani. Most az is beléhasított: kár, hogy az édes testvéreit kisemmizte abból, miről ugyan tudomással nem bírtak, ám attól még talán a jussuk volna az. Mindegy most már.

Ideje javát úgy költötte el, hogy szinte észre sem vevé, heverészve, dalolva, a semmit tévő házastüzes ember önelégültségével, élvezvén, hogy kiszolgálják, s nem ő szolgál. Istenem! mért is nem szorgoskodtam többet? mért nem meséltem el a fiaimnak, mi tudást öszve gyűjtögetém? beleírhattam volna az apámtól rám maradt napló könyvbe, ha gondolok szemunciámra. Ám én csak a muzsikával kapcsolatban tevék jegyzéseket. Oh, mily egoista módon éltem! De késő már a suppánkodás. Setétbe hullott benne minden.

Nem tudta, mennyi idő forgott el, amidőn valamelyest magához jött, immár lakótornya hálóhelyiségében, a számára sebűben ácsolt fekvő alkalmatosságban. Léc tákolmány tartotta a fejét és valamennyi végtagját. Próbálta emelni a karját, nem engedelmeskedtek az izmok. Eh... mindegy... Visszasüppedt a múltba, hol sokkalta jobban érezte magát, s hol nem kárhoztatta teljes bénultságra a sors.

Sternovszky Bálint hátralévő napjaiban sem fölülni, sem mozdulni, sem beszélni képes nem volt. Mégsem nyughatott, családja történetében barangolt, fáradhatatlan utazóként, s azon merengett szüntelen, miként adhatná tovább látományai substantiáját. Ha legalább egy ujját emelinthetné, adhatna valaminő jeleket. Hiába gyötrődött, ki nem fundálhatta.

Borbála mindvégig hűségesen ápolta, váltig hangoztatván, hogy tud ő beszélgetni a férje urával, megérti az akaratát a szeme rebbenéséből. Pedig Sternovszky Bálint tán épp azért nem gyógyult, mert semmit nem akart már.

III.

Akárha sohsem szándékozna bevégződni a hosszú esők sorozata. Vízben állanak a legelők. A düllőkön bokáig, olykor térdig mély a sár. Amikorra már le is mondanának róla, hirtelen zúdul a tájra az érlelő nyár. A süppedék helyét elfoglalja a mindenüvé befurakvó sárgás por. Mintha félne, hogy lemarad, sietős szőkülésbe kezd a gabona. Varacsos békák és zomak tücskek tudatják a többivel, hogy tele a hasuk. Az általmenet nélküli hőguta hullajtja a jószágot, juhok, sertések puffadó teteme bűzölög.

A megyeház ablakai tárva-nyitva. Kint s bent mozdulatlanságba merevült a Szent Iván havi forróság. Az elpilledt uraknak már a kakaskodáshoz sem volt kedvök, mely másszor igencsak visszhangzott e falak közt. Most csupán az általános ingerültség fűtötte a felszólalók hangját, amért itt kell rohaszkodniok. Vajda Sándor alispán előterjesztését tárgyalták, II. József Ó Fölsége rendeleteinek megszüntetéséről. Az alispán csalódottan pislogott, a zajos lelkesedésnek, melyre e témánál joggal számíthatott, semmi nyoma. Pedig be nagy zúgolódás volt, midőn e határozatokat annak idején foganatba tették! Az uralkodó enmaga vonta vissza őket halálos ágyán. Örvendezhetnénk, hiszen a ránk erőltetett Habsburg regulákat levetve, visszatérhetünk őseink hagyományaihoz. Az alispán úr előter



jesztése preambulummal kezdődött, nehézkes körmondatokban sürgette, hogy tegyük meg mindazt, amiben a többi

vármegye már megelőzött bennünket. Utána fölsorolta a szükséges döntéseket, melyek tárgyában voksolni kell.
Az Uraságoknak és más privilegiált helyeknek a gonosztevők ellen élet vagy halálra szolgáltató Törvénytételek úgy mint jus gladü avagy pallosjog ismét adatik, nem különben az Úr székeknek tartása, a czéllal, hogy a régi hatalmat gyakorolhassák.
A házaknak falaira erőszakossan fölfóstött numerusok mindenütt le töröltessenek, úgy nem különben azok a táblák, melyek minden falunak nevét és numerusát, vagy a mezőn a föld mérés állapottyában kicsinált sectiokat jegyzik, kiásattassanak.
Hogy pedig a föld mérésben való Manipulánsok, értvén azokat, kik idegen nemzetségbeliek s nemtelenek, valamely bal hitegetéseket s tovább való adósságokat, tsalfaságokat ne tegyenek, ezen nemes vármegyébül való kiköltözésekre nyolc nap hagyatott, mely üdő múltával ha ez ilyetének találtatnának, az alkalmatossak katonának öszve fogattassanak, az alkalmatlanok pedig a vármegyébül kiparancsoltassanak.
Minden vármegyebéli foglalatosságokban s correspondentiákban bé hozott német nyelvnek eltörülése után az addig szokásban volt, de egynehány esztendőétül fogva elhagyatott deák nyelv helyretétetik.
Az úgy nevezett Normális iskolákban bé hozott tanítási rend elhagyattassék, és az iffúság az előbb szokásban volt mód szerint nem német, hanem magyar nyelven oktattassék.
A megyegyűlés lassan jött bele a vivátozásba. Ellenjavaslat alig akadt, s a pro primo rendelvénynél még szinte némán voksolt a testület. A házszámok letörlését már megéljenezték. Stern István kelletlenül csatlakozott a kórushoz, fölrémlettek benne egykori apósa szavai, aki szerint nagyon helyes, hogy II. József O Fölsége végre nekilátott, hogy kialmozzon e fegyelmezetlen istállóban, melyet mindközönségesen Magyarországnak hívunk. A lakótorony a 111-es számot kapta, ez különben is kedves

volt Stern István szívének. Háromszorosan első, gondolta, valamint elölről-hátulról ugyanegy.
A manipulánsok elleni szakaszt mennydörgő üdvrivalgás fogadta. Mindenki utálta az idegen földről nagy hatalommal ideszalasztott, magyarul nem vagy rosszul beszélő, arrogáns hivatalnokokat, akik hosszú évtizedek óta folyó vitákra tettek pontot néhány levert karóval, megjelölvén a földek, mezők, majorok általuk tévedhetetlenül kimért határpontjait. Stern Istvánnak velők sem volt problemája, az ő birtoka végét eleve karók jelölték, azokat a három manipuláns rövid méricskélés után helyben hagyta. A német nyelv elvetését még nagyobb ovációval ünnepelte a megyegyűlés. Többen fölszólamoltak az idősebb urak közül, kifigurázván a minden irányú németesedést, egyikük, Geleji Katona Ádám, azt is bemutatta, miként ugat a házőrző kutyája németül.
Vajda Sándor nagy nehezen lecsillapította a kedélyeket, az egész határozatot elfogadottnak nyilvánítván. Végül ebédszünetet rendelt. Kitört a zúgolódás, az uraknak eszük ágában sem volt a megyeházán tölteni a délutánt, tértek volna már haza, gyomruk az otthoni bő kosztra ácsingózott.
- Mi dolgunk maradt hátra? - Geleji Katona Ádám.
Az alispán fölolvasta a napirendet. Baróthy Mihály, a várasi deák iskola tanára kéri a vármegyét, hogy mentesítsék az


adó alól, mert a béréből megélni nem képes. A főszolgabíró jelentésének meghallgatása az apáti bérlő és a vármegye jogvitájának alakulásáról. Hamburger Pál meghallgatása, ki szerint a császár Bécsben számára személyesen engedélyezte a szabad bormérést. A dicák, azaz adóegységek újbóli áttekintése és szabályozása. A megyei börtönben őrzött rabok némelyikének panasza. És így tovább, se vége, se hossza.

Az urak morgolódva törődtek bele, hogy izenni kéntelenek haza, ebédre ne várják őket. Csoportokba verődve vonultak a tér túloldalán lévő Fényes fogadóba. Stern István inkább az egyik kékre festett padra ereszkedett a megyeháza udvarán. Micsoda idő! Elolvadok -törölgette a hőségben vörösre főtt arcát. Az utóbbi években valamiként megnehezedett a lélegzetvétele. Tágra nyitotta az inge nyakát.
Az egyik várasi hajdú jött az udvarra, fáskosárban hozott egy csomó kétrét hajtott papirost, odazöttyintette a földre. Mit csinál ez? - Stern István látta, hivatalos acták azok. Mi
re fölocsúdott, a hajdú már a második adagot öntötte a többire. Stern István fontolgatta, rákiáltson-e, a hajdú addigra harmadszor fordult. Hordja kifelé az iratokat az archívumból. - Hé!
- Parancsolatjára - a hajdú.
- Mit akarsz azokkal az írásokkal? - El költ égetni.
- Micsoda?!
- Az alispán úr parancsa. - Nem igaz!
- De! - Vajda Sándor az ablakon szólt ki. - Miért kell elégetni?
- Ezek a II. József Őfelsége rendeletei nyomán tett intézkedések.
- Könyvet, papirost tűzbe nem szabad... sohsem lehet tudni, mikor vagyon szükség rájuk.
- Ugyan már! Vigyed csak, János! - szólt rá Vajda Sándor a megtorpanó hajdúra.
- Ne! - Stern István odasietett, nem engedte, hogy a hajdú kiöntse a fáskosár tartalmát.
- István, minek avatkozol ebbe? - Vajda Sándor.
- Könyvet, papirost tűzbe nem szabad - ismételte ő konokul. A hajdúnak, parancsolón: - Szedd öszve!
Fiatal, erősen kopaszodó férfi volt a hajdú, óriási ádámcsutkával, mely most lesiklott a nyakán, s eltűnt a hímzett ing gallérja mögött. Kérdőn tekintett az alispánra. Vajda Sándor kifordult az udvarra, átvette a

kosarat, az iratokat odazuhintotta a kupac tetejére, égő
pipája tartalmát is rászórta. A száraz ívek azonnal
lángra kaptak. Stern István toporzékolva próbálta
eloltani, szétrugdosva a halmot. Az alispán karon
ragadta, odább húzta: - Maradj már békén, te ostoba! te
Stern!!!
Ő kiszabadította magát, újra a tűz oltására
összpontosítva, addigra azonban az acták zöme lobogó
lánggal égett, kesernyés füstöt árasztva.
- Könyvet, papirost tűzbe nem szabad! - ordította Stern
István harmadszor is, kirugdosván a parázsból a még
menthetőt.
A Smorakh család Lembergből költözött Prágába, majd
Bécsbe, remélvén, ott könnyebb boldogulásuk lészen, mint
szülővárasukban. Épp amire letelepedének, Mária Terézia
királynő ekként adott hangot a fajtájukkal kapcsolatos
meggyőződésének, melyet azután minduntalan idézgettek
birodalomszeme: - A sidók rosszabbak, mint a pestis.
86 1 87

Kijelentését németül tette, ám ők így is pontosan
értették, a családban hagyományosan legalább három
nyelven társalogtak. A királynő nem a levegőbe beszélt,
szigorú ediktumai Bécsből és Prágából kiűzték a sidókat.
A Smorakhok társzekér caravanon érkeztek Posonyba, hol is
bútorkereskedést kívántak nyitni, ám erre a várasi
tanácstól nem kaptak engedélyt. Ujra fölmálháztak, s
vonultak dél felé, amint azt Aaron Smorakh, a família
ekkori feje mondotta: "a hányattatás országútjain."
Kacskaringós, gyakori megállással szakaszolt vándorlásuk
nyolc évig tartott, sok-sok kár s baj érte őket, a
legfájóbb Elisa - Aaron Smorakh felesége - elvesztése
volt. Gyászolta férje, anyja, három leánya, Helga,
Eszter, Éva, és két fia, Jacob és Joseph. E nyolc sanyarú
esztendőben Aaron Smorakh kétségbe esett kereskedéssel
próbálta eltartani a famíliát. Ha megkérdezték tőle,

mivel foglalkozik, csüggedt mosollyal azt felelte: -
Adok, veszek!

A nyolcadik év őszén Hegyhátra értek. E Tokay melletti község földesura bérlőt keresett a falusi boltjába, minthogy az előző, Kertész Ármin, gombamérgezésben elhalálozott. A bérleti contractust a Smorakh család nagy becsben és aranyozott keretben tartotta, később épített kő házukban a kandalló márványlapja fölött lógott. A család minden tagja kívülről fújta, akár egy költeményt.

Az 1759. esztendő januarius havának 16.-dik napján az Méltóságos Uraságh Hegyháton Lévő bóttya Aaron Smorakh sidónak exárendáltatván, alább megh írt szerződéses pontokban lett megh az alku.

1 mo Emlétett sidó tartozni fogh az bótban minden féle partékét, vasat és másféle szükséges dolgokat tartani, úgy hogy midőn ezen Méltóságos Uraságh az gazdasághoz szük
Béges eszküzeket és partékét fogja kévánni, az bótban találtassék és az szegénységh is ne kinteleníttessék minden csekélységire messzire járni.

2do Szabad lészen azon sidónak sót, dohónt, gyertyát, pipákot és más eféle aprólékokat árulni és avval kereskedést űzni.

3tio Ha az Méltóságos Uraságh magának, vagyis tisztyeinek és cselédgyinek lészen szükségek valamelly partékéra, ha bóttyában nem találtatnék, tartozni fogh megh hozatni és annak illendő árán administrálni.

4to Ezen szerződés szerént pedigh fogh esztendőnkint száz Rhénes forintokat fizetni és szokás szerént minden fél esztendőnek folyása alatt az Méltóságos Uraághnak le fizetni az obveniensit.

5to Ezen feltételeket pedigh megh tartani szentül tartozik és ha nem akarná, tehát szabad lészen M. Uraághnak is a maga hatalmábul az bót iránt rendelkezni. Hogyha pedigh az szerződést megh tartván békességben, csendességben és böcsületben magát viseli, tehát az Méltóságos Uraságh is ütet maga protectioja alatt fogja

tartani és nem engedi, hogy valaki eőtet háborgassa igassāgh kívül. Ezen szerződés pedigh mostantól fogva két esztendőre fogh tartani, utolsó esztendőben pedigh ha kedve Lészen további maradásra vagy az Méltósághos Uraságlmak tartására, egy fertály esztendő előtt megh jelenteni szükséges lészen.
Megh pecsételve a föntebb jelölt évben, hónapban, napon és helyt.
T. Vámbért Bertalan
Aaron Smorakh e contractus aláírásakor harminckét éves volt, haja már hófehér, arca csupa ránc. Ugy tartotta, a család
88 1 89

két nagyhatalmú jótevőnek köszönheti sorsa rohamos jobbra fordulását, Vámbéry Bertalan uramnak, és II. József királyunknak, aki 1781-ben - kegyetlen anyjának halála után alig egy esztendővel - akként rendelkezett, hogy a sidók "megtűrt kisebbség" legyenek, mivel hogy "imigyen hasznosabbak az állam számára". Aaron Smorakh a kalapos király kedvenc mondását is magáénak vallotta: - Megy az, ha viszik!
II. József O fölsége tíz évvel hamarább, még Mária Terézia társuralkodójaként, kötelezte a sidókat, hogy "rendes" családi nevet vegyenek. E célból megjelenni tartoznak ama felállított hivatalokban, melyeknek tiszte egyébkint a birodalom valamennyi lakójának lajstromozása születés, illetve halál esetén. Minthogy a hivatalos nyelv a német, elvárható, hogy a sidók német nevet válasszanak. Aaron Smorakh annak rendje s módja szerint belovagolt Egerbe, hogy törvénytisztelő állampolgárként új nevet szerezzen a családjának. Mindenekelőtt két nagy polocz bort helyezett a tintafoltos íróasztalra (addigra a család már kivételes engedélyt kapott több szőllős kert feles művelésére), majd megkérdezte a pápaszemes hivatalnokot: - Wie heissen Sie, Herr... ?

- Wilhelm Stern - mondta a nevét a meglepett férfi. Aaron Smorakh kihúzta magát, s ünnepélyesen így szólott: - Dann wird Stern unser Name sein.
- Sind Sie sicher? - Ja, ja.
- Also, Stern ?! - Gut.
Aaron Stern hazazötykölődött Hegyhátra, iszákjában a megfelelő hivatalos papirosokkal. Hamar kikerült az új cégér: Stern és Fia. Jacob, az elsőszülött, már jobbkezeként dolgozott.
Eva eladósorban volt, két cseléd lány segítségével egész nap a kelengyéjén dolgozott. Aaron Stern egy láda különleges,
Champagne-ból való habzó boritalt tett félre a lakodalomra. A lánynak tucatnyi kérője akadt a következő években, ám Évának egyik sem tetszett. A nővérei ezen életkorukban már rég elhajították a pártát. Aaron Stern egyre idegesebben kérdezgette: - Bizonyos, hogy ez se jó? Éva bólogatott. Remélte, hogy nem csak néki, a papának is lesz türelme kivárni az igazit.
Sternovszky Istvánnal Debreczen várasában ismerkedett meg, ahová egy beszerző útra kísérte el az apját. A fogadó nagytermében szüreti bált rendeztek aznap. Aaron Stern a kedvezőre sikerült contractus feletti örömében gyönyörű estvéli ruhával lepte meg a lányát, melyet a nyaki részen pille könnyű brüsszeli recekötés ékített. A mulatságon a környékbeliek úri kompániája vett részt, Sternéken kívül csupán két idegen volt, a fess Sternovszky fiúk, rájuk szegeződött a lányos mamák tekintete a legyező mögül. István és János egy fejjel kimagasodott a sokaságból. Éva felé sandítgattak, a lány éjfekete göndör haja sötét madárként repkedett porczellánosan csillogó válla fölött. Beiratkoztak Éva táncrendjébe. Azonos időt töltöttek a lány társaságában, mégis kezdettől tudták, István szándékai egészen komolyak. A Sternovszky fiúk két hónapos ország barangoláson voltak, melyre a nagybátyjuk küldte őket. István az útitervet fölrúgva, néhány nap múltával

Hegyhátra lovagolt, hogy újra láthassa Évát. Testvér öccsét a csarodai fogadóban hagyta hátra. A lánnyal nem találkozhatott, csupán három levélkét küldött néki, nagy titokban. Egyetlen választ kapott. Hozzám az út édes atyámon által vezet- írta Éva. Magos várat nehéz meghódítani, gondolta Sternovszky István, rajongását a gyöngy betűk hajladozása fokozta.
Éva arról nem tájékoztatta, hogy bejelentette apja urának: Sternovszky István teszi néki a szépet. Aaron Stern dühro
90 I 91

hamot kapott, galambősz haja libegett a koponyáján, miközben toporzékolt: - Elment az a csöpp eszed? Majd épp a Sternovszkyak... Tudja az az ember egyáltalán, hogy kik vagyunk mink? - Tudja, legyen nyugodt, apám uram.
- Valaha is hozzá járul a famíliája, hogy egy sidó lányt vezessen oltárhoz? Hogyan volna ez hihetséges?
- Legyen az az ő dolga.
Sternovszky István másfél hétig halogatta a bejelentést. Edes anyja gyöngélkedett a szívével, István tudta, ha most adja elő a mondókáját, talán bele is hal a mama. Borbála már nem emlékeztetett ama leányra, aki volt, az elmúlott esztendőkben oly igen megkövéredett, hogy nehány lépéstől is kifulladt, zihálva kapkodott levegő után, mintha a fél határt körülfutotta volna. Szigorú diétát rendelt néki az orvos, ám azt csak látszólag tartotta be. Olykor éjnek évadján is kilopakodott a kamarába, falni valamit.
Amikor Sternovszky István végre rászánta magát, hogy beszéljen az anyjával, Borbála a verandán feküdt a nyugszékben, fölpolcolt lábbal, emésztvén soványka früstükjét, mely nem állott másból, mint adag szalonnás rántottából, csupor tejfelből, két paprikából, csésze török kávéból, no meg kevéske aszalt szilvából, ami nem is az étkezés része, hanem orvosság, bélműködése

szabályozására. Hallván, hogy a fia beszélni akar véle, fáradtan hunyta le a szemét, azt hívén, tudja, mi következik, István újabb kártya adósságba verte magát. - Mennyi?
Hiába magyarázta a fia, hogy másról van szó, házasodni akar, Borbála egyszerűen nem értette: - Ki az az Éva?
- Akit el akarok venni. - Te?
- Jaj, anyám, nem is a római pápa! - De hisz te még gyerek vagy.
- Elmúltam huszonkettő.
- Jó, de akkor is... csak így? egyik napról a másikra?
Sternovszky István türelmesen kifejtette, hogy az ilyes dolgok mindig egyik napról a másikra történnek, s kérte döntéséhez az anyai áldást. De nem kapta, Borbála elébb hallani akarta, kiféle-miféle lány az, honnét szalajtották, mi tudható a családjáról, mennyi a hozománya. Sternovszky István egyre fölöslegesebbnek érezte a párbeszédet. - Azt reméltem, örvendezel, ha meghallod.
- Minek örvendezzek? Amér egy haszon leső fehércseléd kiveti rád a hálóját?
- Én vetem ki a hálóm őreá! - garagyolta Sternovszky István, tudván tudva, hogy az igazi feketeleves (Stern Éva származása) még hátra vagyon. Tucatnyiszor vágott bele, ám mégsem bírta kiejteni a száján, hogy a jövendőbelije sidó. Éles kés volt néki ez a szó, melyet a gerincében forgattak, noha maga egyetlenegy sidót ősmert, Kochán tatát, a falusi fűszerest, akinél mindenki kaphatott hitelt. Ám afelől nem lehetett kétsége, hogy setét balvégzet sújtja Éva fölmenőit s minden pereputtyát, amelyben őnéki is osztoznia kell, ha csakugyan oltár elé vezeti a lányt.
- De mért éppen azt az Évát, akiről jószerivel semmit sem tudunk?
- Csupán mert olyan ő nékem, akárha az ikrek vónánk, csak más szülőktől lettünk.
- Mivégre vennéd el, ha már úgyis az ikred? - Anyám,

kérem!
Borbála igen hamar híradást szerzett a Stern család hovalétéről s eredetéről. A haját tépkedve jelentette ki, hogy velők pedig rokonságba keveredni ő semmi áron nem hajlandó. Sternovszky István addigra ismétlődő látogatásokat tett Hegyháton, és végleg eldöntötte, boldogságát csakis Stern Éva olda



lán lelheti. Égi jelnek vélte, hogy vezetéknevének eleje megegyezett az Éváéval. Odahaza annyira elmérgesedett a helyzet, hogy Borbála már beszélni se volt hajlandó vele, a másik fia közvetítésével tárgyaltak: - Mondd meg neki, Jánoska, hogy mingyárt asztalon a vacsora!
Sternovszky István belátta, ez így nem mehet tovább. Estve, amikor a többiek már nyugovóra tértek a lakótoronyban, inasával, a keszeg Jóskával csöndben lehordatta a két ládát és a hat nagy turhát, melyekbe valamennyi személyes egyetmását belerakta. A borjúbőr útitáskájába pakolta mindazt, amit vész esetén is mentene, pénzt, amennyihez hozzá férhetett, kevés családi emléktárgyát, s mindenekelőtt atyja s nagyatyja följegyzéseit, melyeket Apák könyvének titulált. Úgy vélte, az okvetlenül az ő jussa.
Odalenn várt reá a kétökrös teherszekér, meg az almásderes lova, amiként parancsolta. Jóskát fölültette a bakra a kocsis mellé, s a sejtelmes sötétségben neki indultak. Másodnap reggelén értek Hegyhátra, hol bekvártélyozták magukat a vendégfogadóba. István délidőig aludt, akkor kiéinosította magát, s elballagott Sternék házatájára. Beizent Aaron Sternnek, majd amikor az fogadta, eképpen szólott: - Uraságod óvja tőlem Éva leányát, aggódván, hogy ő és a kegyedék családja nékem elég jó nem lészen. Lássuk, én elég jó vagyok-e imigyen, családom híján, kevés értékkel, enmagamban.
Aaron Stern olyasmit morgott, hogy majd elválik, ki mire

jó. Beköltöztette Sternovszky Istvánt a kis vendéglakba, mely a háza kertjében állt, a málnabokrok között. Esetleges veje nem kuporoghat a vendégfogadóban, mindeneknek látvánságára. Eldöntetett, gondolta Sternovszky István. Vacsorára várták a Stern házban. Holmiját kipakolta, a kocsist visszaküldte, Jóskát pedig elszalasztotta írószerszámért. Amint megkapta a pennát és a kalamárist, kinyitotta az Apák könyvét, s bekörmölte: Életem folyása immár új medret talált magának. A szülői házat, a nevezetes ötszegelletű Lakótornyot, magam megett hagyóm, talán örökre, hogy itt, a dombok országában találjak asszonyt s boldogulást. Félelmeim, ha nagynak is, bátran félre teszem, mert hiszem, a Mindenható vigyázza léjteim. Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus ostendit.
Aaron Stern izenetet küldött Borbála asszonynak, biztosította róla, hogy a fiát épségben tudhatja. "Kérem, rendelkezzék!"- írta a levél aljára. A választ nem neki, hanem Sternovszky Istvánnak címezték. "Azonnal gyere haza, vagy kitagadlak!" Mire ő: "Legyen meg a te akaratod!" - és maradt. Aaron Stern felügyeletével minden estve rövidke időig találkozhatott Évával. Félszeg, akadozó mondatokat váltottak. Eva egy ízben anyjáról mesélt, kit igen korán elveszített. Sternovszky István bólogatott: - Igen... a tüdő vész.
A lánynak leesett az álla. - Tudakozódott felőlünk? - Elégedjék meg annyival, hogy tudom.
Máskor Aaron Stern adomázott néki keserves bécsi és prágai éveikről, hosszú vándorlásaikról.
- A hányattatás országútján - fűzte hozzá Sternovszky István. - Kitől hallott erről?
- En csak... úgyse fogja elhinni, de... olykor látom a múltat. Aaron Stern kérdések tucatját zúdította rá, a válaszok egé szen akkurátusok voltak. Akárha az úrfi nyomoztatott volna a família után. Aaron Stern az üstökét vakargatta. - Eljön-e vé lem a rabbinkhoz?
- Szolgálatfára.

Ben Lőw rabbi másfél esztendővel azelőtt érkezett Prága várasából. Eredeti úticélja Odessza volt, de nem a legegyenesebb irányt követte. Néhány napra megszállt a patak hegyes kanyarulatában épült Sonntag fogadóban. Tört magyarsággal - t betűi mögött puha h-k susogtak - hitsorsosairól kérdezős



ködön. Hegyhátra irányították. Ott Sternék portája volt az első, hová bekopogtatott. Szívesen fogadták, marasztalták ebédre. Ő azonban csupán a helybéli sidó imaházat akarta látni, s igen elcsudálkozott, amidőn Aaron Stern megmondotta néki: - Olyasmi errefelé nincsen.

- Ni-incs? De hol felé gyülekednek a sáboszra a miéink?   - Nos, itten, a... a kertben - Aaron Stern nem akarta be vallani, hogy sehol. A sidók örvendenek, hogy lyuk van a hát sójukon, és szorgoskodhatnak békességgel, nem óhajtják ma     gukra haragítania vármegyei urakat templom emelésivel.

Ben Lőw rabbi azonban nem csak a szavakból értett. - Még a mái napon van itten imaház. Fog lenni.

- Hogyan?

- Emelünk mi egyet, közös erővel. Csak jöjjetek öszve a pataknak partján délutánkor ti.

Sternék értesítették barátaikat és ismerőseiket. Mire a helyszínre értek, Ben Lőw rabbi szekercével kivágott s lehántolt nyolc fiatal agáciát, csúcsukat összekötözgette. Az így nyert nyolc szegelletű alakzatot kellett sövénnyel körbefalazni. Tetőt csupán a frigyláda fölé eszkábáltak hasonló módon, amikor az - Ben Lőw rabbi kocsijáról, szíves ajándékaként - a helyére került.

Későbben a közösség tagjai nádfedéllel borították az - időközben valamelyest megmagasított - imaházat.

Azon az első estvén igen elhúzódott a szertartás, a gyülekezet egészen járatlannak bizonyult a héber nyelvben s szokásokban. Ben Lőw rabbi a haját meg a szakállát

tépte: - Ilyet nem még soha pipáltam! Semmit se nem tudtok!
- Ne mérgeskedjél, tanítsál! - Aaron Stern.
Így maradt a rabbi a tervezettnél tovább a hegyháti patakparton, hol hívei hamarosan házat építettek néki, hogy soha többé el ne hagyja őket. Bölcsessége híre gyorsan terjedt, mesz
szi tájakról jöttek hozzá a sidók tanácsért, véleményért, okulásért, vagy csak éppen azért, hogy megérintsék a kaftánja szegélyét, mely a közkeletű vélekedés szerint a bőség garanciája. Szokásba jött, hogy házasulandó fiatal párok első útja ide vezetett, még az esketési ceremónia előtt. A vármegye urai többször rábuzdultak, hogy a sinagógát bezárassák, a gyülekezési engedélyt is megtagadják, ám a rabbi mindannyiszor megakadályozta, jó szóval, furfanggal, személyes bátorsággal. Az sem ártott, hogy a környék két nagybirtokosa közül az egyik, Sigray baronesz, védelmébe vette: - Kinek árt, ha a sidók dicsérik a maguk istenét? Pláne araég ilyen jó borokat csinálnak!

Ben Lőw rabbi hirdethette tovább a tanait háborítatlanul. Aaron Stern sejtette, nem juthat egykönnyen a színe elé, a rája várakozók sora kikanyarodott a kertből, le a parti fícfák hoz. Aaron Stern a ház építői közé tartozott, jól ismerte a já rá st, a hátulsó bejárat felé vezette Sternovszky Istvánt. Ugy tett, mintha a pöttöm cseléd kunyhóba tartana, végül mégis a nagy ház konyhájába lépett. Sternovszky István tétován követte. A konyhában Igor, a rabbi lengyel inasa, főzte a kávét a tűzön. Csóválta a fejét, de intett Aaron Sternnek a szemével, hogy menjen csak. Odabenn a rabbi éppen végzett látogatójával, egy kaffogó beszédű, pöttöm öregemberrel.

- Én sem értem - súgta Aaron Stern. - Sidóul beszélnek. Sternovszky István bólintott, néki izgalmában föl sem tűnt, hogy idegenül folyik a szó. Amint a kis öregúr hajlongva eltávozott, Ben Lőw rabbi

hellyel kínálta őket. Tekintetét Aaron  Stern arcára függesztette. - Mi járatban?

- Rebbe, ez a fiú belelát a múlt barlangjába, olyas dolgokról is tudomása vagyon, amelyekről sem öszvességiben, sem részíben nem hallott tőlünk. Tanácsot kérek, miként vélekedjünk felőle?



Ben Lőw rabbi alaposan megszemlélte Sternovszky Istvánt, tetőtől talpig. Végül így szólalt: - Ugy tartod, ahogyan Stern uram mondotta?

- Lényegiben.

- Meséljed el hát, honnét keveredtem én e vidékre?

- Nem tudhatom. Én csak azoknak a múltját látom, akik hozzám közel vannak.

Ben Lőw rabbi még alaposabban megszemlélte a fiatalembert. Nézését Sternovszky István állotta. A rabbi bólintott azután. - Jogos. Hát a Sternék közel vannak-é?

- Szint a legközelébb.

- Tud-é az úr oly szerződésről, mely nékiök kiváltképp becses?

Sternovszky István bólintott, szavalni kezdte: Az 1759. esztendő január havának 16.-dik nagyján az Méltóságos Uraságh Hegyháton lévő bóttya Aaron Smorakh sidónak exárendáltatván, alább megh írt szerződéses iontokban lett megh az alku.

- Stimmt! - Aaron Stern.

- Jól van. - Ben Lőw rabbit zavarta e közbeszólás. Aaron Stern vállára rakta a kezét. - Nem baj az, ha vagynak, kik náladnál többet tudnak arról, ami volt. Nincs nyugtalankodásra okod. E derék fiatalembernek hihetsz. Ám nagy dobra ne verjed, hogy mely különös látóerővel bír. - E szavakkal s egy határozott kézmozdulattal elbocsátotta őket. Már kiléptek az ajtón, mikor utánuk szólt: - Azonban ha legközelébb kérdezni kívánsz, jöjj a főbejáraton, végigvárván sorodat.

- Igenis - Aaron Stern földig hajolt. Sternovszky Istvánba karolt, vitte hazafelé. - Igazi csodarabbi - motyogta.

Eldőlt tehát, hogy Sternovszky István benősülhet a családba. De még hosszas huzavonába tellett, mire sikerült dűlőre jutni ama tárgyban, hogy mely templomban legyen az esküvő.

98

Aaron Stern ragaszkodott a sinagógához, Sternovszky István, kálomista lévén, a maga hite szerint kívánt volna házasodni, a születendő gyermekek vallásául is a sajátját szánta, ennek érdekében reverzális kibocsátását kérte jövendőbelijétől. Éva hajlott az iratot aláírni, annak dacára, hogy az apja kitagadással fenyegette.

- Nagyszerű - Sternovszky István -, e frigy révén mind a két család eltaszít bennünket. - Az anyját és az öccsét azóta sem látta, hogy Hegyhátra hurcolkodott, híradást sem kapott felőlük.

A viták évekig tarthattak volna, ha a Tokay várasi kálomista pap nem jelenti ki, hogy ő bizony sidó lánnyal a világ minden kincséért sem adna össze egy oly derék, becsületes keresztyént, mint Sternovszky István.

-Jól van, nagytiszteletű uram, nem is kell magának ily csúfságot tennie! - faképnél hagyta. Visszavágtatott a lován Hegyhátra. Ezúttal ő is a hátsó bejáraton át tört Ben Lőw rabbira, kit épp a vacsoraasztalnál talált, nyakában hófehér asztalkendővel. - Rabbi, miként válhatna belőlem sidó?

- Most azonnal, vagy ráér, miután magamhoz vettem szerény estebédem?

Sternovszky István elszégyellte magát, curikkolt kifelé, ám a rabbi szíves szóval invitálta, telepedjék mellé, a töltött libanyakhoz. Mire a falatozást abbahagyták, már meg is beszélték, miképpen csatlakozhat Sternovszky István a hegyháti sidó közösséghez. Fél évig heti háromszor kereste föl a rabbi házát, hogy megtanulja mindazt, amit egy jó sidónak tudnia szükséges. A világi

törvény szerint persze nem válhat sidóvá, magyarázta Ben Lőw, no de nem kell mindent a törvény orrára kötni.
Az esküvőig elkészült a ház a domboldalon, melyet Aaron Stern adományozott a fiataloknak nászajándékul. E minden

kényelemmel ellátott épület kertjében nemcsak mulatságok vagy koncertek tartására alkalmas pavilon és szögőkút, hanem kényelmes feredőház is volt. Sternovszky István szemét befutotta a könny, amikor az apósa végigvezette őket s a násznépet új otthonukban - a munkálatokat sikerült titokban tartania a fiatalok előtt. Nem tudta, mit adhatna cserébe. Hálától remegő hangon kijelentette:
- A mái napon a kegyed tiszteletére Stern Istvánra kurtítom a nevem!
Az ünneplő rokonság (a Stern ág, mert a férj családjából senki nem volt jelen) e bejelentést megtapsolta.
Stern István reggelenként sohsem mulasztotta el a felesége apolgatását. E szókkal ereszté el azután: - Boldog napot, kincsem!
Éva a kertben rózsalugast létesített, a fakerítés mentén pedig levendula bokrokat, csiklandó illatuk átjárta a házat, mindig került néhány csokréta az asztali vázákba.
Stern István nagy elszánással vetette magát a munkába, apósa fehér és veres boraival kereskedett. Sikerült eladnia oly messzi tájakra is, melyekről a Stern család eladdig azt sem tudta, hogy léteznek. Kiváló ügyességgel tudta rábeszélni a kereskedőket a kötésekre, így azok, miután a contractus aláscribáltatott s az áldomás fölhajtatott, gyakran jegyezték meg: - Csak sidóval ne kezdjen az ember fia! - Stern István mosolyogva engedte el a füle mellett az ilyen beszédet.
Amikor egy komolyabb rakomány útnak indult Lembergbe, Aaron Stern hitetlenkedve csóválta a fejét: - Hogy a rossz nyavalyába van ez? Bennünket elkergettek onnat, oszt most jó pénzt fizetnek a borunkért?! Bolongyos világban élünk.

Stern István mindennél büszkébb volt rá, hogy a családi borkereskedés rohamos fölvirágozásnak indult, mióta ő hasznossá tevé magát benne. Egyetlen levelet írt az anyjának, az is legfőbbképpen erről szólt.
Anyámasszony baljóslatát, mely szerént földön futóvá leszek, s térden állva könyörgök majd, hogy újra béfogadjanak, tisztelettel nem teljesítém, szilárd megélhetésünket két kezem munkájával biztosítóm. Reményiem, a harag elszáll valahára, s meglátogat minket. Ha jó szerencsém kitart, addigra legkevesebb hároman leszünk.
Lemberg után Tarnopolban, Odesszában és Vitebszkben is hamar megtanulták a borisszák a Stern nevet. Korábban bajos volt ekkora távolságra szállítani a márkás innivalót, illetve legföllebb hordóban. Stern István megfelelő tokokat készíttetett, huszonnégy palack fért el bennök fejtől-lábtól, pici fasínek közé csúsztatva, melyek épen tartották őket. A Stern név hatalmas S-betűjét e ládák tetejébe égették, olyasfajta billoggal, amilyet a barmok jelölésére használtak. Stern István fényes kígyónak látta azt az S-t, álmodott is véle gyakorta.
Házasságuk első esztendejének végén Éva teherben maradt. A szülés igen elhúzódó és nehéz volt, a bábaasszony mármár mind a csecsszopó, mind az édes anya életéért aggódott.
Stern István akként jegyzé be utódait az Apák könyvébe, amiként másutt a Bibliába szokták.
Az 1775.-ik esztendő július 7.-dikén született Richard, egy hó napulelébb, mint vártuk. Igen apró babaként érkezett e világra, ám igen jó gyermeknek bizonyult, pólyás korában is csak akkor rítt, ha fáj da lom gyötörte. Piciny, arányos teste hibátlan volt, akár egy szobor. Egyetlen gyöngesége tán a szeme, melyre már elemista korában okuló i rét tétetett Doktor Rákosfalvy.
Az 1777.-ik esztendő utolsó napján megszületett a mi

Robertunk. Előzetes aggodalmainkat szerte foszlató könnyűséggel. Évám virágzón ragyog.
100 101

Az 1 %79.-ik esztendő márcziusának 23.-dikán megszületett Rudoánk. O, csakúgy, mint Robert, tán inkább reám ütött, Legalább termet Jógában. Éva feleségem kiváltképp megkínlódott véle. A gyermek áldást követően újra olyan sudár termetűvé lett, amilyennek a debreczeni mulatságban megismertem, kívülállók sokszor veszik a gyermekeink legidősebb testvérének. Kívánom mindeneknek a temérdek boldogságot, mennyi nékem jutott osztályrészül. Igazán csudán annyit nélkülözök, hogy szülő anyám bocsánatát elnyerhetném, s Láthatnám vég re, János ecsémmel egyetemben. Gyakran gondolok reájuk. tajjon sohsem hiányzom-e nékiük ?
Stern István két ízben is ellovagolt az ötszögletű lakótoronyhoz, dédelgetve a lehetőséget, hogy egyszerűen bézörget, ám mindig visszatántorult, félvén, Borbála kiutasítaná. A lakótorony körül feltűnően elszaporodott a gyöngyvirág, Stern István kedvence, ez különösképp fájt néki.
Péntek délután a nagycsalád Aaron nagypapa házában gyűlt össze, az éjszakát és a másnapot is ott töltötték, így múlatván együtt a sábesz dologtalanságra kötelező óráit.
A három lány -immár férjes asszonyok - valamelyike hozta magával a vacsorát, ahogyan számosodott a família, mind több fazékban, csuporban, serpenyőben. Az étkeket az asztalra készítették, a gyertyákat még kora délután meggyújtották, hogy amint Ben Lőw sinagógájából visszatérnek, már semmi feladat ne maradjon. Vacsora után az unokák Aaron bácsit nyaggatták, mesélne a régi időkről. E történeteknek a gyerekeknél csak egy figyelmesebb hallgatójuk akadt, Stern István személyében.
Az ő emlékezete sok törmeléket őrzött a Stern (Smorakh) család múltjából is, e darabkáknak pontos értelmét

lassacskán kaphatta meg. Aaron nagypapa kedvvel beszélt, kunkori kitérőkkel, némely részletre újra meg újra visszatérve. Élénk színekkel rajzolódott elő a lembergi Smorakh ház, mely porig égett, amikor a zsindelyes tetőre égő fáklyát dobtak a meg
vadult mihasznák. Stern István e jelenetet is többször látta már, végre kihámlott, mely okból.
A gyerekek nem értették, kik azok a mihasznák, s mért vadultak meg.
- Pogrom volt - Aaron Stern. - Mi az a pogrom?
- Amikor a sidókra rátámadnak, bármely rationalis ok nélkül. Bizony, az emberek nagyon gonoszak is tudnak lenni.    - Mi az a rationalis?
Erre már nem érkezett válasz. Gyászos csönd lett a teremben, csupán a fahasábok pattogtak a kandallóban.
Éva a két nagyobbik fia vállára eresztette a tenyerét (a kicsi   elaludt az ölében): - Ne féljetek, itten sohsem leszen pogrom.   Később, amikor a gyerekeket már ágyba tették, Aaron
nagypapa elmesélte a vőinek, hogyan égették el a család négy nemzedék óta gyűjtögetett könyvtárát a lembergi Széna utczában. - Az ablakon át hajigálta két bitang a könyveket, zizegtek a lapok, ahogyan röpültek lefelé, másik kettő tüzet rakott, falapáttal hányták belé a tudományt, a literaturát, a szent írásokat, mindent.
Hamar lángra kaptak az ívek, a borítók nehezebben égtek, sűrű füstöt árasztva, és az a fullasztó szag beleitta magát a ruhánkba, napokig érezhettük, pedig Elise anyja terelt mindenkit a ház mögé, majd át a Piacz térre, hol szekér várakozott reánk... bizony, így volt ez. Azótátul nem szívesen vásállok én könyvet, mer az az első gondolatom, hogy eccer abba is belemarhat a tűz... ostobaság.
Aaron Stern házában csakugyan alig akadt olvasnivaló, könyvtára csupán házi és úti kalendáriomokból állott. A tekercseket, melyekkel Ben Lőw rabbi megajándékozta, lelakatolt ládában tartotta.

A rabbi ritka vendég volt a Stern házban, noha folyvást hívták. Ellenben heti rendszerességgel látogatott Stern Istvá
102  103

nékhoz, azt az épületet sohsem nevezték Stern háznak, az előtte ültetett fasor nyomán egyöntetűen Gesztenyésnek hívta a család. Vonzódása Stern Istvánhoz annál különösebbnek tetszett, mert hiszen ő - Aaron nagypapa szavai ezek: - "Valójában nem is sidó, csak úgy béfogadtuk."
Aaron Stern már-már sértőnek érezte, hogy a rabbi, aki voltaképpen őnéki köszönhette letelepedését, helyette egy olyan személyt tüntet ki bizalmával, akinek a letelepedését szintúgy ő segítette elő. Stern István tudatában volt e feszültségnek, meg is említette a rabbinak, ki erre azt felelte: - Sem nem Aaron Sternnek, sem más idevalósinak adósa nem vagyok, amiként ők sem tartoznak nékem semmivel. Mindannyian csupán Őnéki tartozunk hálával, akit néven nem nevezhetünk.
Beszélgetéseik a Gesztenyés ház teraszán folytak, a kőrisfa asztalon párás nyakú borosüvegek és hámozott gyümölcsök, a nádfotőjökön puha báránybőrök. Ben Lőw rabbi talmudikus példázatokat mesélt, Stern Isván, ki még mindig járatlannak érezte magát választott népe történetében és hagyományaiban, boldogan jegyzetelt az agyában. A rabbi társaságában kiváltképp bőbeszédűvé vált, azon kapta magát, hogy úgy kadarász, mint gyerekkorában. Gyakran tiszteletlenül a rabbi szavába vágott, mit igen szégyellt.
Többször fölpanaszolta, mily nehéz beleolvadnia a közösségbe. A sinagógában sohsem bizonyos abban, hajlongania kell vagy fölállam, a héber szövegek egy részét senki nem tanító néki, szajkózza értelem nélkül. Egy szó mint száz, változatlanul idegennek érzi magát a sidók közt.

- Mindenki idegen e világban - a rabbi. - Legelébb éppen a sidók. Ősi hazájukból elüldözék a pharaók, szerte szóródtanak a négy égtáj felé. Birtokot szerezniük sok helyütt jószerivel máig is lehetetlen. Ha ezek után közibük kéredzkedek mért ne fogadnának bé?
- Talán nem rajtok áll. Meglehet, nékem nincs adottságom ahhoz, amire születni kell.
- És vajjon mi volna az? Körültekintvén, mely sidó él sidóbbul? Tudom én. Sokan esznek tilalmas húst, példának okáért Aaron Stern uram is... öszvekavarják a tejes és zsíros edényeket, a sinagógában keveset mutatkoznak. Nem oly nagy att ractio sidóvá lenni, efelől megnyugodhatik.
További ismétlődő témájuk volt Stern István mirakulózus emlékező talentuma. A rabbi szerette volna pontosan érteni, hogyan indul a múlt áradása. Kiváltható vagy fokozható-e bármely viselkedéssel. Béfolyásolható-e, hogy melyek a föltáruló időszakok. Stern István nem szolgálhatott kielégítő válaszokkal, csak annyit mondhatott biztonsággal, hogy amidőn felindult, gyakrabban és gazdagabban főnek a képek. Nyugalmas állapotában, például jó ebéd utáni ejtőzéskor, azt sem tudja fölidézni, mit máskor már béjegyzett az Apák könyvébe.

Ben Lőw rabbi látni kívánta az Apák könyvét, el is kérte volna olvasásra, Stern István azonban nem adta.
- Már meg ne orroljon, de én elválni tőle szempillantásnyi ideig sem akarok. -Jogos. Itt helyben belémélyedhetek?
-Ameddig csak óhajt.
Minél előrébb haladt a rabbi a kötetben, annál több kérdéssel állott elő. Akárha a Sternovszky/Csillag család históriájá nak megszerkesztésén fáradozna. Stern István buzgón felelgetett, s közben az járt a fejében, hogy sem a rég nem látott öccse, sem az édes anyja, sem a felesége nem tanúsított ennyi kíváncsiságot az,ő nemzetsége iránt. Ennen fiai sem, ámbár ők tán majd későbben, a legidősebb is csak a hetedik nyarához közelített.

- Stern uram, próbálta-e valaha, lát-é előre is? -
Előre?!
-A jövetelbe.
104 105

Stern István döbbenten tekintett Ben Lőw rabbira. Rövid szünet után: - Dejszen a perspectiva látása csupán az Ő privilégiuma, akit néven nem nevezünk.
- Hagyja ezen aggodalmat énreám, s válaszoljon. - Nem, a jövendőbe sohsem tekintettem.
- Nem akar? Avagy nem tud?
- Aligha merészelném czélba venni.
- Bizony kár. Mily sok bajtól-kíntól menthetné ennen magát és öszves szeretteit!
Stern Istvánnak ez szöget ütött a fejébe. Aznap estve, mikor a rabbi eltávozott, ott maradt a setétbe boruló verandán, nézte az árnysorrá változó gesztenyefákat, meg a három pici ezüstfenyőt, melyeket a fiai születésekor ültetett. A gesztenyék növésben immár lehagyták a szokásos magasságú felnőtt férfiakat (őt még nem), a fenyők viszont - akár a harmonikasípok - csupán Richard, Robert és Rudolf fejlődését előzték meg nehány hüvelykkel. Tíz év múlva a gesztenyék mekkorák lesznek? Talán kétszer ekkorák. S a fenyők? Majd meglátjuk. Remélhetőleg...
Ha képes arra, amiről a rabbi kérdezte, már most bizonyosságot nyerhetne arról, mi reá- reájok - vár. E gondolattól bő verejték lepte el. Eszébe jutott a cigányasszony, aki Tokayban jósolt neki. Az egész család beszekerezett a kirakodó vásárra, mindenkinek vettek vásárfiát. Richard megkapta azt a pici majmot, melyet egy népes cigánycsalád mutogatott belépti díjért, nem volt nagyobb, mint a közepes méretű nyulak. Aaron Stern úgy hitte, kölyök állat, ám a cigányok váltig állították, hogy tizenkét éves, a neve Aster. Eztán már csak a hosszadalmas alkudozás választotta el Richardot a félénk

tekintetű kis majomtól, aki addigra a vállára telepedett, s úgy kapaszkodott beléje, amint a csecsszopók az anyjukba. Az árvitát Aaron Stern többször föladta, ám Stern István mindig újra kezdte, a végén ő is fizetett. Szégyellte megvalla
ni, hogy néki talán még inkább tetszik a kis majom, mint a fiának. Richard onnantól az állatkával aludt, anyja tiltakozása dacára, nappal is állandóan ölelgette, csókolgatta, Asztikának becézve.

A cigánycsalád legidősebb nőtagja, egy roppant kövér, tetőtől talpig vörös selyembe burkolózott asszonyság, a sátor homályában jósolt a hozzá fordulóknak, tenyérből, kártyából, varázsgömbből. Aaron Stern - mindenki meglepetésére - a família valamennyi férfiú tagját befizette. Stern István járult utolsóként a jósnő asztalkájához, melyen egy fekete macska lustálkodott a varázsgömb kovácsolt talapzatánál.

- Miből van? - Stern István a sejtelmesen csillámló gömbre értette.

- A tenyerét! - a cigányasszony megragadta a kezét, s a feje fölött lógó olajlámpa fénykörébe vonta. Sokáig tanulmányozta a különböző hajlatokat és barázdákat, tapogatva, nyomogatva. Tömzsi ujjait Stern István ragadósnak érezte, türelmét vesztvén, vissza akarta húzni, a jósnő nem engedte. - Nagy tüzeket látok - jelentette ki azután, ünnepélyes hangon.

- Miféle tüzeket?

- Lobogó tüzeket, ember magas lánggal. - Mi ég? Tarló? Fahasáb? Vagy háztető?

- Hófehér, négyszegletes madarak zuhannak a tűzbe, agyon pörzsölődnek.

Stern István többet nem tudott kihúzni a cigányasszonyból. Utóbb elmesélte az apósának. - Mit jelenthet?

- Semmi jót.

- Akkor sem értem.

Aaron Stern fintorított: - Es ezért én drága pénzeket

fizettem!
Stern István a jelenetet százszor is elképzelte. A hófehér madarakat gerléknek látta, saját háza gyulladt lángra, s a szár
106 I 107

nyak mintha oltani próbálnák a tüzet, azért csapnak rája öngyilkos buzgalommal, a füst fakítja az ég kárpitját. Ám rendre eszébe jutott, hogy ki látott már négyszegletes gerlét?
Egy nyári estvén, amikor a gyors vihar fülhasgató mennydörgéssel és sűrű záporral robajlott a ház felett, Stern Istvánban újra fölbolydultak a múlt hordalékai, s miután végigélte, amit annak előtte már többször, agyába ötlött a rabbi kérdése, meg a cigányasszony jóslata. Mostan, gondolta, mostan, vagy soha sem! - szemétlehunyta, várván, indítsák meg benne az ember fölötti hatalmak a látást, ezúttal a holnapok ismeretlen tájain. Szíve dobbanásai fölgyorsulván meghangosodtak, el-elnyomták az ég zengését. Akkor, akkor, ó, akkor fölszakadt az első ábrázolat, mely kísértetiesen emlékeztetett a jóslatra, öles lángok csaptak ki valahonnét, s repkedtek a fehér foltok, melyek tán inkább gyolcsdarabokra hasonlítottak, mintsem madarakra. Ám arra, hogy pontosan kivegye, nem volt módja. Még abban sem lehetett bizonyos, hogy a jövendő parányi előlegét kapta, nem pedig a jóslat keltette őbenne mindezt.
Ben Lőw rabbi hümmögve hallgatta Stern István beszámolóját, mint ki hiszi is, nem is. - Nincs semmi más?
- Ennyit láttam csupán.
- Ne adja föl a reményt. Kitől ezt kapta, ád majd megint, kellő időben.
A borászat azon az esztendőben kiváltképp bőséges hasznot hozott, a kései nyár heve degeszre érlelte a szőllőt, a hegy leve csuda zamatossá lett. Stern István S-betűs

üvegtokjaira tömegével érkeztek rendelések mindenünnen.
Aaron Stern boldogan kacsintgatott a vejére: - Ha ez így megy, a végín még meggazdagszunk!

Stern Istvánról nem csak a család, az egész hegyháti sidó közösség igen elégedetten nyilatkozott. Példás férj, ki hitvesé
108
nek kellő tiszteletet s megfelelő anyagi biztonságot ád. Szigorú, de meleg szívű atya, fiai tűzbe mennének érte. A vidék nincstelenjeinek nagylelkű támogatója. A sinagóga szorgos látogatója. A törvények és szokások megtartásában is élen járó. Okos, szorgalmas, módos, mégsem fennhéjázó. Kevés jele annak, hogy ő azért mégsem... mégiscsak... magyarán, hogy szabad akaratából csatlakozott a közösséghez. Hasonló megbecsülést élvezett a református gazdák körében, borászati kérdésekben elsőként fordultak hozzá, kóstolóként is adtak a szavára. Némely csalárd gazdák cukorral gyógyszerelték a boraikat, szükség esetén pedig kútvízzel gyarapították, az ilyesfajták ellen
alakult Hegyhát és Tokay Borvédelmi Egylete, melynek elnökéül Frank Tivadart választották, miután Stern István e tisztséget kategórikusan vissza utasította, őt azután alelnökké kiáltották föl, egyhangúlag.

Stern Éva büszke volt a férjére, társaságban szeretett dicsekedni véle, hogy ő az egyetlen asszony, aki a házasságban a saját nevét kaphatta meg másodjára. Éva a férjének csupán egy gyöngeségét ismerte: amannak kevesebbszer támadt vágya, hogy az ő ágyába bújjék, mint ahányszor ő óhajtotta volna. E fogyatékosság, Éva úgy vélte, azzal magyarázható, hogy az ura túlságosan sokat fáradozik a borászat föllendítésén, sok ízben későn keveredik haza, gyakran elmulasztván a közös vacsorát. Éva nem is sejtette, hogy Stern István nem mindig munkálkodik, ha nincsen otthon. Hébe-korba egy tehetős özvegyasszony házában tölti az esteét, akivel a bor ürügyén melegedett össze, mivel annak elholt férje Tokay község egyik példaadóan művelt szőllős kertjét hagyta

örökül e világban. Éva váltig unszolta az urát, utaznának el valamerre, hogy kikerülvén a mindenna pok igájából, megpihenhessék. Stern Istvánnak nem volt ínyére távoli vidékre zötyögtetnie magát. Ám lassankint az egész család, élén Aaron nagyapával, ugyanazt a nótát fújta, mint Eva: - Utazzatok el, évek óta nem volt nyugovásod!


Végül jó alkalom adódott, egy lembergi kereskedő, Tadeus WeiBberger, szíves szókkal invitálta Stern Istvánt, látogassa meg a kastélyában, családjával együtt. - A várastól fertály órányira vagyunk, a tó partján, lehet úszni, csolnakázni, napferedőzni! - magyarázta darabos németséggel, az volt a közös nyelv, minthogy Stern István jiddisül nem beszélt.
Hosszas készülődés után egy hintóval és egy szekérrel indult útnak az öttagú Stern család, két kocsis, három inas, egy szoba lány, kilenc úti láda, hat batyu, három kalpag doboz és a majom társaságában. Éva a két kisebbik fiával ült a hintó menetirány szerinti pamlagján, vele szemközt István, Richard és Asztikám. Egy-egy inas a kocsisok mellett foglalt helyet a bakon, a harmadik a szobalánnyal a szekérre szorult, a ládák közé, melyeket állandóan igazgatniuk kellett, nehogy rájuk essenenek. Négy teljes napig tartott az utazás, az éjszakákat silány szállásokon töltötték.
Tadeus WeiBberger a T alaprajzú udvarház kertjében fogadta Sternéket, Éva asszonynak hatalmas csokrétával kedveskedve. Agnieska WeiBberger, a felesége, mindent elkövetett, hogy a magyarországi vendégek jól érezzék magukat, figyelmessége egészen odáig terjedt, hogy Asztikámnak a cári állatkertből szereztetett elemózsiát. WeiBbergerék hat leánya - a legkisebb még pendelyes, a legnagyobb már eladósorban - egyazon széles mosollyal ugrálta körül a Stern fiúkat, akik mégis idegenül érezték magukat itt, nem értvén vendéglátóik beszédét.

- Most legalább tapasztalhatjátok, mily czélszerű, ha az ember nyelveket tud! - így az apjuk, noha sokszor ő maga is csupán találgatta, mit mondtak neki. Elhatározta, hazatértük után a fiaival együtt órákat vesz Ben Lőw rabbitól. Leginkább Évának sikerült társalognia, ki gagyogott valamicskét jiddisül, az anyjától, Elisától tanulta, ez az imádott lény még a hányattatás országút fának egyik stációján vesztette életét. Földi maradványait Aaron Stern később hozatta a hegyháti sidó temetőbe.
Tadeus Weil3berger minden estvére valamely mulatságot szervezett nékik. Hol zenészek érkeztek a salonba, húzni a talpalávalót, hol kártyaparti szerveződött Stern Istvánnak. Ő eladdig csupán a magyar kártyával űzhető játékokat tudta, most megismerkedhetett a tarokkal, s kivételes szerencsével licitált. Egy-egy komolyabb nyeresége után Tadeus WeiBberger reá emelte a poharát: - Mázele!
Stern Istvánra úgy zúdult a hosszú ideje elnyomott játékszenvedély, akár egy veder forró víz, feje búbjától a talpáig égette. Élvezte, hogy rezzenéstelen arccal járhat túl a többiek eszén. Ehhez képest a pénzben kiszámlálható nyereség kevésbé izgatta. Talán ha nem sodorja magával ily erővel a játék, fölfigyel arra, miről pusmognak egy-egy parti közt a helybeli férfiak, és ha fölfigyelt volna, valószínűleg meg is érti. Lembergben az ifjú gyűlölködők szétdúlták a főutcza boltjait s kávéházait, a sidók polcairól minden partékát az úttestre hánytak, s gyalázkodó feliratokat pingáltak a falakra. A társaságban az a többségi álláspont alakult ki, hogy nem érdemes túl nagy feneket keríteni az ügynek, forrófejű ifjoncok túlkapásáról van szó, amely hirtelenséggel kezdődött, ugyanúgy szakad majd vége.
Tadeus Weil3berger a kisebbséghez tartozott. Nem értette, miért ennyire magabiztosak az urak. Ha egyszer fölszínre törnek az indulatok, többé nincs biztonságban az ember. Ám a kérdésre - akkor hát mi a teendő? - ő sem tudott

elfogadható választ. - Jobb félni, mint megijedni - ismételgette.
- Jó, akkor féljünk - valaki -, attól mi lesz jobb? Stern István eközben megkeverte a paklit, és osztott.
- Okosabb vón, ha öszve szednénk magunkat, s mennénk haza! - súgta neki Éva másnap, a reggeliző asztalnál.
110 I 111

- Mi ütött beléd? Te akartál utazni!
- Nem tudtam, hogy épp oda viszel bennünket, ahol rosszat forralnak a goyimok.
- Rosszat forralnak? - Stern István, akárha víz alól merülne föl.
Eva elmesélte, amit Agnieskától hallott. Stern István heves szívdobogást érzett. Megbolondultak ezek? Más birtokár_ szétdúrják, pusztán azért, mert eltérő hiten élnek?
Szaladt Tadeus Weil3bergerhez. Házigazdája a kert piciny üvegházában öntözgette a növényeket. - Miért nem szólott nékem erről, Weil3berger uram? - kérdezte németül.
- De hiszen egész estve ez volt a thema!
- Nem lenne tán czélszerű, ha mi csomagolnánk?
- Ide hozzánk még sohsem jöttek a vandálok, mindazonáltal... ki tudja, mit hoz a jövő?
Stern István kutyaszorítóba került. Rész szerint lovagiatlannak érezte, hogy most gyáván megfutamodjék, rész szerint viszont felelősséggel tartozik a családjáért, így hát... - mennél tovább töprengett e dilemmán, annál kevésbé tudta, mit tegyen. Bárcsak itt volna Aaron nagyapa vagy Ben Lőw rabbi.
Aznap délután a kártyapartira hívott urak közül már csak egy jelent meg, Samuel Bratkow, ő is tépett ruhában, arról számolván be, hogy zsarátnokot vetettek a háza tetejére, a családja Tarnopolba menekült, ő is siet utánok, ha valaki kívánja, szívesen elviszi. Tadeus Weil3berger sebtében fölparancsolta a bricskára a

lányait, a feleségét és az anyósát. Eltek Weil3bergerek Tarnopolban is. Amint a legfőbb értékeit biztonságba helyezte, követi őket. Csakhogy a kocsi fédere vészesen megnyúlt, Samuel Bratkow szabadkozott, ennyiűket nem szállíthatja. Agnieska önként szállt le, az anyja némi noszogatásra követte a példát. A bricska elviharzott a síró-rívó Weil3berger lá
nyokkal. Stern István azonnal fölajánlotta a szekerét, Tadeus Weil3berger visszautasította: - Van hintónk, kettő is.
Éva tüstént indulni akart, ám Stern István elébb gyorsan becsomagoltatott, így félóra múltán ölelték át vendéglátóikat, ajánlván egymást az O oltalmába. Addigra Weil3bergerék is elkészültek, a hintók és szekerek elé fogott lovak türelmetlenül kapálták a murvát. Derünk, amíg lehet, gondolta Éva. Beszálltak a hintóba. Stern István lehunyta véreres szemét.
Dübögés, valahonnét messziről.
Ó biztosra vette, Samuel Bratkow tér vissza valamiért. Am félszáz lovas közelgett, ruházatuk csupa bőr és szőr, ami a honfoglaló magyarokat juttatta Stern István eszébe. A hintóban éles hangon fölvisított Asztikám, erre már valamennyien rádöbbentek, nyakukon a catastropha. Addigra azok odaértek.
Stern István kiugrott a felhérczre, kardot rántott, de hiába, elsőként döfte nyakon egy dárda, a hintó lépcsője alá zuhant. A robaj megpuhult, a körvonalak elhalványodtak. Mielőtt értelme végképp kihunyt, látta, tűz lobban az udvarház bejáratánál, s az emeleti ablakokból hullanak alá a már jól ismert fehér madarak. Csupán később, betegágyában értette meg, hogy egy szív dobbanás idejéig azt szemlélhette, miként emésztik a Weif3berger család messze földön híres könyv gyűjteményét a lángok.
Holtnak vélvén, a támadók nem bántották többé. Már leszállt az éj, mire kissé magához jött. Helybéli parasztok adtak néki szállást és ápolást. Megkerült

Richard, aki a park fenyvesében bujkált, csakúgy, mint
Asztikám, az ő tébolyodott visítása Stern Istvánt annyira
ingerültté tette, hogy többször fegyvert emelt a kis
majomra. Richard mindig megvédte.
Idegen országban, ismeretség, segítő kezek, nyelv tudás
és pénz szűkében Stern István semmiképp sem tudta elérni,
hogy asszonya és két fia végső nyughelyét - ha volt ilyen
- né


ki megmutassák. Aaron nagypapa gyűlölködő levelet
intézett hozzá, amelyben örökre elátkozta, amiért a
lányát és két unokáját nem sikerült megóvnia. Ha nem lett
volna vele Richard, Stern István beléméríti a tőrét ennen
szívébe.
A Stern család soha nem bocsátott meg neki. Hol itt
tagadnak ki, hol ott.
Végül Richard és Asztikám társaságában fölkerekedett,
hegyháti birtokát sorsára hagyván, az ötszögletű
lakótoronyba kért bebocsáttatást. A Sternovszkyak körében
megtűrték, ám el nem fogadták. Nem múlott nap anélkül,
hogy ne fontolgatta volna: e világbéli vergődésének végét
szakasztja. Földig görnyedt a lelki furdalás súlya alatt.
Hátralévő éveiben kevés jelét adta, hogy életben van.
Idejét főként kártya vetéssel múlatta. Jobb keze licitált
a bal ellen, vérre menő tarokk csatákat vittak. Mással
játszani nem volt hajlandó.
Amidőn a Sternovszky család befolyása a megyegyűlésbe
juttatta, el-eljárt az ülésekre, ám ritkán szólamlott
föl. Mindenkit meglepett, amikor nem engedte, hogy a II.
József O Fölsége rendeletei nyomán tett intézkedések
iratait tűzre vessék. Hat embernek kellett lefognia,
olyan erő kélt benne. Orjöngve ordította: - Könyvet,
papirost tűzbe nem szabad!!!
A megyeháza egyik irodájába csukták. Amint a kulcs
csikorogva elfordult a zárszerkezetben, Stern István

nyomban lehiggadt, arcára visszatelepedett a rá jellemző közönyös kifejezés. Ezt a kukucskáló hajdúk megjelentették az alispánnak, ki úgy rendelkezett, erisszék szabadon.
Stern István hazavitette magát. Aznap estve beírta az Apák könyvébe: Audi, vide, tace, si vis vivere in ace. Ehhez tartotta magát, csöndesen halt meg, majd egy esztendő múltán. A lakótoronyban nem csodálkoztak, hozzá szoktak már, hogy a családfők, idejük vége közeledtén, fölhagynak az emberi szóval.


IV.

Oly északi hegyfalakon is élet sarjad, hol eladdig sohsem. A gyümölcsfák ága földig roskad a dús termés alatt. A baromfiak keveset kárállanak, a tojók buzgón végzik dolgukat. Az álló vizek színén terjeszkedik a tavirózsa. A szántókon látható, idén az aratás bőséges leszen. Ételben-italban szűkölködőkkel a szokásosnál szívesebben bánnak mindazok, kiknek módja megengedi. Olykor napvilágnál is föltűnik az égen a mind teltebb és sárgább Istenkalács.

Soká eltart, míg bétakarítják e gazdag termést, gondolta Stern Richard. A börtönablak vasrúdjaira kapaszkodott fel, s lógott, míg bírta erővel, részint a testi mozgás, részint a kilátás kedvéért. Amióta áthozták ide Spielbergből, egyre azon imádkozott, bár helyeznék a torony átellenes oldalába, honnét a lankát figyelhetné, melyet chartographiai tanulmányai alapján kifli alakúnak emlékezett.
Némelyik helybéli gazdát s a legényeiket, a távolság dacára, már arcról fölismerte. Ám minden botnak a végín a feje, inkább egy dombra néző cella a munkácsi várban, mint bármellik kufsteini. Munkács legalább Magyarország.

Kufstein pokláról rémtörténetek keringnek, ott egész álló napon és éjen át lábvasban sínylődnek a rabok. Levelet írni vagy kapni nem lehetséges, a sétát olykor fél évre is megvonják. Ráadásképp tucatjával dönti



ágynak - ami csak deszkalap, mert azon hálnak - a foglyokat a tüdő vész, pereputtyuk a tetemet sem kaphatja meg, zsákban hajítják a várárokba, annyi fáradságot sem vevén maguknak, hogy elföldeljék, csupán egy kis mész szóratik reájok.

Stern Richard nem bizakodott kegyelemben, tudni vélte, hogy élte fonala - mely sejtése szerint igen hosszúra nyúlik Munkács várbörtönében csavarodik le motringjáról. Awal gazdálkodhatik tehát, mi eladdig megtörtént.

Amelykor a szeme bele nem káprázott, írt, egyéb időkben az ablakrácsba kapaszkodván nézelődött, hogy ne a sivár cellát, hanem a kinti világot, a természet júliusi parádéját vihesse magával oda, ahonnét sohsem tér meg földi utazó. Tartott tőle, hogy a mennybe semmiképp nem fogadják bé az égiek. Gyerekkorában sidó hitben nevelkedék, ám hiába iparkodott azon, hogy fölidézze, miként nevezik ama vallás szerint a poklot s az üdvözülést. Vagyoné a sidóknál ördög, angyal? Mindegy az tenéked... egy babot nem adnék rajta.

Elengedte a vasrudakat, lehuppant a rücskös kövezetre, térde kalácsába fájdalom szúrt. Szent Jakab havának melege sem hozott enyhet sajgó ízeinek. Végtagjait már nem hajlíthatta gyötrelem nélkül. Hamar elkoptattam őket. Ez is mindegy már most, kevés szolgálatot várok tőlük.

Szálkás peremű asztalához ült, mely legfőbb szükségletei közül kettőre - írásra és evésre - szolgált. A harmadikra a faveder, megcsorbult födővel, így a nehéz szagok állandó társaivá lettek.

Kinyitotta az Apák könyvét, melyben már csupán tizenhárom felezett árkus maradt üresen. Stern Richard szorgosan

körmölt belé, egymaga többet írt, mint ősei összesen. Pedig cellái, kiváltképp a spielbergi, oly igen szűkölködtek a fényben, hogy szinte vakon rótta a szavakat a lúd tollal. Két naponként kapott egy szál gyertyát, megtanulta, hogyan oszthatja be.
t7
Korábbi életében nem jutott eszébe, hogy ő maga is tehetne följegyzéseket az Apák könyvébe, noha kamasz- s ifjúkorában szinte gyakrabban olvasgatta, mint a Bibliát.
- Ez is a Sternek bűne, hogy templomba se jársz! meglődd, lesújt rád a Teremtő! - mondogatta a nagyanyja, ki szerette volna, ha visszavenné a Sternovszky nevet. Stern Richard arra nem hajlott semmi áron. - Ne nyaggasson ezzel, Borbála nyanya, érje be az első felivel. Tartozom véle szegény testvéreimnek, meg a mamámnak, meg azér apám uramnak is.
- Apádat hagyjuk! - rivallt rá Borbála, ki addigra a vénséges mesebeli boszorkány alakját öltötte magára. Úgy megkövéredett, hogy a szokványos méretű ajtókon csupán lapjával préselhette magát által. Ám arra ritkán került sor, hisz napszám ki sem kelt a köríves támlájú nyugszékből, melyet az ő számára eszkábált András, a lakótorony ezermester kasznára. Stern Richard szerette a nagyanyját, pedig kevés jót kapott tőle. Minden időkben arra kérte, danoljon néki. Ha Borbála kierisztette a hangját, messze szállt az ének: Sír az út előttem, bánkódik az ösveny... Stern Richard szemét azon mód elfutotta a könny, ha a nagyanyja rázendített, csupa bús dalt ismert, s ő, az unokája, ilyenkor egészen tisztán föl tudta idézni néhai anyja arcvonásait, melyek már elhomályosultak benne. Robert és Rudolf ábrázatja még inkább ködbe veszett.
Nékem a hímes szókra szükségem nincsen, antul jobban óhajtom a valót!
Ezen szavakkal kendé Stern Richard a magáét az Apák könyvében. Lefogatása után különösen sokat írt belé, már átmeneti börtönében is, pörére várván. Kérésére küldötték

be néki, más könyvekkel egyetemben.
117

Tükröm nem lévén, ujjaimmal vizsgálom, minő kárt tett arcomban az idő. Miótától rabságra jutottam, szakállam nem beretválom, így elfedi a gyermekkori himlő betegségem hátrahagyta ösznyevisznyaságot, mit utána s továbbá is oly igen szégyenlettem. Miattok nem óhajtottam emberi tekintetekben megmerítkezni, s kerestem minden alkalmát a jótét magánynak. Hajam csimbókokban hull, erősen kiritkult. Mellkasomon bezzeg antul inkább burjánzik, itt-ott őszbe fordulván, a szőrzet.
Midőn lefogtak, még ifjú arszlán voltam, de idebenn sebesebben vénül az ember, más dolga nem lévén. Orrom egyre kampósabb, homlokom domborulata árkos, a sárgadinnye héjára ütvén. Termetem holott nyúlánk vala, az a kis sovány hús mégis ereszkedésnek indult, főként csípejemnél, szintúgy az állam alatt, hol immár köpenygallér szerű a lebernyeg, melyet annyira utálatosnak találok, hogy napjában többször is belevájom a körmöm, míg kiserked a vér. Még kevésbé szenvedhetem a mellkasomon kialakult két nőies, puha halmot, amelyek, kivált ha ülök, tarisnya módjára ereszkednek a hasam felső peremére. Kezem más részeimhez arányítva csekélyke méretű, bal öregujjam hibádzik, hét esztendős voltam, midőn lemetszette a felcser, lembergi tragédiánkat követően, állítása szerint a kardvágás nyomán végképp elüszkösödött volna, s ha el nem távolítja, kezem, karom, sőt egész életem bánhatja.
Valahányszor öregujja hiányára gondolt, mindannyiszor átélte a fájdalmat, amannál marcangolóbbat azóta sem tapasztalt, pedig vallatói kegyetlen kínzásoknak vetették alá, mely veréseket, szúrásokat és égetéseket mái napig nyögi, s talán holtáig ki nem veti a teste. O, a hétéves kisfiú, álmából riadt reá, hogy két állig fölfegyverzett férfi feltépi a hintó ajtaját. Sikongó anyját a hajánál

fogva cibálták ki onnét, testvéreit görbe karddal szabdalták meg, Robert feje akként röpült le a testéről, mint az elhajított labda, a hintó felhérczére Rudolf véres
belsősége csordult, ahhoz, hogy Richard menekülni próbáljon, bele kellett volna tapodnia. Addigra a hintó másik ajtaját is kitárták, onnét döfött a hátába egy penge, mely szinte ugyanazzal a lendítéssel csapott a nyaka, majd a bal keze felé. Értelme legutolsó parazsánál fölsejlett benne egy képsor: igen ismerősnek tetsző ifjú férfiút látott, vasra verve a tömlöcben.
Cseperedvén, lassankint megértette, ha bírja elviselni a hajdankor emlékeivel szükségképp együtt járó kínt, apró kortyokat ihat a reá várakozó jövetelből is. Miután kitalálta, hogy az az ifjú férfiú ő maga, nem maradt kétsége, hogy a rabság savanyú kenyerét aligha kerülheti el. Már a pataki collegium deákja volt, mikor látományaiban még különösebb híradások birtokába jutott. Szemügyre vehette ennen lakodalmát, majd nászéjszakáját, s hat gyermeke - fiúk egytől egyig - világrajövetelét. Amennyiben hihet ezeknek a próféciáknak, mátkája idegen ajkú fehérszemély lesz, mézszínű bőrrel, éjfekete hajjal, s háromszegletű anyajeggyel a szegycsontja fölött. Látományaitól félt, ám mégis bízott bennök.
Férfiúvá serdülvén, nyakasan hárította Borbála erőszakos törekvéseit s fondorkodásait, hogy őt illőn megházasítsa. Nem ingott meg a legtekintélyesebb hozományok és a legmagasabb családi állású leányok érdemeinek részletezése hallatán sem, csak annyit felelt a nagyanyjának: - Meglássa, leszen szebb is, leszen jobb is, leszen énnékem valóbb is.
A pataki collegiumban két matéria - a geographia és a grammatka -terén a kiválók legkiválóbbikának tartották a professorok, hasznosnak bizonyult rendkívüli memóriája. Harmadéves korában már nyolc nyelven beszélt. Kedvenc tanára, a franczia születésű de la Motte professor arra biztatta, próbáljon szerencsét külországban. Ajánló

levelet írt Carmillac academicushoz, a párisi universitas hírneves nyelvtudósá
118 119

hoz, ki posta fordultával megizente, amennyiben a magyar deák csak fele oly rátermett, mint ahogyan de la Motte állítja, szemináriumára készséggel béfogadja. Eképpen került Stern Richard a franczia fővárosba, Borbála tiltakozása dacára.
- Ha elmész, támogatásunkra ne számíts! - Eszemben sincsen magukon élősködni.
Való igaz, hogy az sem volt eszemben, miből tarthatnám fennen magamat Páris városában. De La Motte rofessor útra kelésemet váltig jovallta, s ama francxia mondással bocsátott el: Dieux choisit Le courageux! Szó szerért: Isten választottja a bátor. Avagy amiként magyarra tenni helyesebb: Bátraké a szerencse. Ám bátorságom hamar elaadt, midőn ott állottam Lutecia hírneves cathedralisa, a Miasszonyunk tövében, egyetlen sou nélkül. Szerencsére hamar sikerült correetitióra szoruló collegistákra Lelnem, hármójukat latin, kettejüket görög grammaticára okítgatóm.
Stern Richard - a francziáknak: Risár - a párisi universitason is figyelemre méltó előmenetelt tanúsított, s immár a második dekádban bekapcsolódhatott Carmillac academicus összevető grammaticai kutatásaiba. Carmillac, kinek az universitasbéli rangja alapján a Maistre cím dukált, annak bizonyításán munkálkodott, hogy a franczia nyelv alakulása szorosan kapcsolódik az egyes régiók általános állapotfához. Kiválasztott három területet, melyeket a kézművesség, a földművelés és a kulturálódás szempontjából a legfejlettebbnek ítélt, majd hármat, melyeket a legelmaradottabbnak, s ismét hármat, melyeket közepesnek. Úgy vélte, ahol legelébb szaladt az utak

rendezése, legmagasabb a kutak és az emeletes építmények száma, legtöbben vesznek újságot, kalendáriumot, színi látványosságra bilétát, ott beszélik legváltozatosabban az áldott franczia nyelvet, mely a Maistre szerint a világ nyolcadik csodája. E nézetet Stern Richard is osztotta, ámbár ő csupán hét másik lin
guával vethette össze, míg Carmillac academicus tizenöttel, melyek között oly ritkások akadtak, mint a baszk vagy a breton - igaz, utóbbi a Maistre nagyanyanyelve volt. Stern Richard Böjtmás havának végén egy Francaroutier nevű faluban találta magát, a Pireneusok tövében. A Maistre listáján Francaroutier a sor legvégén kullogók közé tartozott.

- Risár, egyedül vezeti odalenn a gyűjtést. Kövesse instructióimat.

Carmillac academicus hetvenhét pontból álló kiskátéját Stern Richard lemásolta magának. E négy árkusból álló iratot hazatérte után az Apák könyve oldalai közé csúsztatta, így a várfogság nehéz éveiben is gyakran elolvashatta. Munkácson az alábbi eszmefuttatásra indította.

Minő badarság, hogy ha több kutat ásnak, egyszer s mind gondosabban használják a subjonctif múltjait! Oly nehéz mai főmmel megmagyaráznom, mért nem mutattam rá, hogy Mesterem öszve vetési elmélete nélkülözi a kellő szilárdságú almot! Bizonyára föltétlen tekintélye nyomta el bennem a ratiót, félvén, érveimet végtelen tudásával cáfolja, s mindenki előtt latban maradok. Pedig amit helyesnek vélsz, azt bármely áron hangoztatnod kell, mert az is vereség, ha nem állasz ki az igazaddal, és Legalább annyira bánt azután.

Stern Richard két írástudó legényt alkalmazhatott a Maist
re gondosan kiporciózott pénzén Francaroutier-bar, egyiküknek a falu piacterén kellett jegyeznie a találomra hallott dialógusokat, másikuk a falusi hirdetőtáblán s a korcsmában meg egyebütt föllelhető mindenrémű feliratokból másolta le az instructiók szerint a

példaszerű, illetve a hibás mondatokat. A helyi lapot is át kellett volna böngészniök, ám ilyen nem létezett.

Stern Richard sorra látogatta a polgármestert, a jegyzőt, az orvost, a tűzoltóparancsnokot s a többi tisztségviselőt, föltevén nékik a Carmillac academicus megadta kérdéseket.



A válaszokból csupán a kiváló, illetve a tökéletlen fordulatokat kellett leírnia.

Francaroutier-ban fogadó nem lévén, a plébános vendégszeretetének köszönhette kvártélyát, s ami a vacsorát illeti, kosztját is, melyért azonban illendőn megfizetett a pap majorosnőjének. Ez az oszloplábú asszonyszemély a templom túloldalán élt a férjével és három gyermekével, bizonyára akadt dolga a háza körül, a veteményesben vagy a baromfiudvarban, mégis jóformán kora reggeltől a paplakban sertepertélt. Olykor késő estve, midőn a megfáradt kutató nyugovóra tért, még mindig hallhatta a majorosnő éles hadarását, melyből eleintén egy kukkot sem értett. A pap fölvilágosította: - Nyugodjék meg, Domine, e fehércseléd még lány korában eltörte az állkapcáját, torz a beszéde, idővel hozzá szokik a fül.

Fogsága végtelen tűnődései egyikében Stern Richard rájött, a majorosnő bizonyára a plébános szeretője volt. Akkoriban a leghaloványabb gyanúja sem támadt. Teljességgel járat lan volt e téren. Ha forró éjszakákon nedves álmok gyötörték, utána napokig önkéntes böjtöt tartott, föltévén, ezáltal megtisztulhatik. A nőket bámulta, ám csupán a reménység miatt, rendületlenül várta, hogy ráleljen ama idegen ajkú fehérszemélyre - mézszínű bőr, éjfekete haj, háromszegletű anyajegy a szegycsont fölött -, ki azután hat fiúval ajándékozza meg. Erről ábrándozott a plébános vendégágyának enyhén dohos szalmazsákján is, alta ace tűrvén a palaszkok

csípéseit, ez álomkeserítő férgek magyarországi rokonaiknál valamivel apróbbak, ám ugyanannyival kiéhezettebbek voltak.
Francaroutier lakói minden esztendőben heves izgatottsággal várták a húsvét utáni első vasárnapot, amikor hagyományosan hetedhét falura szóló szabadtéri mulatozást csaptak a Grotta előtti mezőségen. A Grotta a falu fölötti szirt mélyibe
122
vezető nyiladék. Oly szűk, hogy felnőtt ember csupán kúszva araszolhat beléje, ha van hozzá elegendő kurázsija. A Grotta setét üregeiben rossz szellemek vertek tanyát, féken tartásukra szolgálnak az ilyenkor bévetett áldozatok és a plébános vezette közös imádkozás, estvéli fáklyafénynél, minek utána kezdetét veszi a tánc, s tart kivilágos kivirradtig. Rebesgették, hogy régebbi időkben eleven csecsemőket is áldoztak, ám ilyesmire a legvénebbek sem emlékeztek, egy veresre sült berbécset szoktak béhajítani, két kerek cipó, néhány palack helyi bor és pálinka, meg liliomokból font koszorúk kíséretében.
Minthogy a két legénye aznapra kategorikusan megtagadta a munkát, Stern Richard nem tudta, mi tévő legyen az általános vigalom idején, hiszen őt nem mulatozni küldték ide. Ám aligha talál magának józan beszélgető partnert. A vásári forgatagban viszont oly frázisokat hallhat, miket másutt sehol. Iszákjában jegyzőkönyvével, övére erősített lúdtollakkal és kalamárissal követte a kipirult arcú falusiak menetét a Grottához. Amire ő a mezőségre ért, már javában folyt a golyó hajító verseny. Fölgyűrt ingű fiúk és férfiúk álltak oda a füvön fehérlő mészcsíkhoz, hogy a vasgömböket minél közelebb dobják a veresre pingált karóhoz. Akinek a golyóját találat érte, s túlgurult a célon, ugyanúgy kiesett a versenyből, mint akié rossz irányba repült.
Az erdő szegélyénél a mészárosok ökröt sütöttek. Árultak mézes szívet, spanyol pecsenyét, frissen sült lyukas

kalácsot, s a helyi szőllős kertek sötétbordó levét.

Szólt a zene, facipős fehércselédek ropták az ugróst, fekete mellényt és pörge kalapot viselő legényekkel.

Stern Richardot ez a látványosság nem érdekelte, átfurakodott a tömegen a Grotta nyiladékához. Az evést későbbre tartogatta - szerette halogatni az élvezeteket, a legízesebb falatot mindig félrerakta -, így csak egy pint bort vett magának.



A bazalt tömböket durvára horzsolta a szél, az eső, a hó. Cserzetlen állatbőrre emlékeztettek. A nyiladékot már föllliliomozták, Stern Richard orrát ingerelte a virágok sűrű illata. Hirtelen reátört a honvágy. Hiszen nem csupán az Apák könyvéből, de önnön emlékpatakjaiból is értesült arról, hogy odahaza a lakótorony ugyancsak egy barlang helyén emelődött, részben annak a robbanástól széthasadt sziklaiból. Látta maga előtt Borbálát, nyugszékén tespedni. Föltűnt a nevezetes réz mozsár, melyet nagyapja, Sternovszky Bálint talált a bozót irtás után a tisztáson, Borbála újabban, mióta az édességtől tiltotta az orvos, abban rejtegette a magának eltett csemegéket. Kivált képp a tojás alakú krumplicukrokért volt oda.

Stern Richardnak eszébe ötlött tojás alakzatú zsebórája. Akkor kapta meg, amikor Magyarhont odahagyta, szerencsét hozó ajándék gyanánt.

A díszes óramívet szépapám találta, midőn kivert kutyaként élt a Bikarétnek nevezett tisztáson. Nagyapám, amelykor az ő birtokába jutott, megjavíttató. Tőle apám uramhoz, Stern Istvánhoz vándorolt. Ő újra meg újra reparálgatta ennen kezűleg, hogy pontosan jelezze a napot, a holnapot és az esztendőt is. Immár az enyimé. De változatlanul herdiburdin jár, mintha nem óra volna, hanem az ido"ben tanácstalanul bolygó utazó. Olykor egy-két holnapot, másszor egész évtizedet téveszt.

A hajnalban fölállított árusbódék legszélén quiche
Lorraine-t kínálgatott egy hagymaképű paraszt ember, a
szekerére kanyarított ponyva alól. A faddhoz kötve két
kis juhászkutya heverészett, szőrüket természetellenesen
rövidre nyírták. Stern Richard habozott, megkóstolja-e a
quiche lorraine-t. Ismétlődő gyomorbántalmai az éhjel is
erősen gyötörték, talán az estvéli bouillabaisse miatt,
melyre a plébános úrral bőven küldték a majorosnő saját
borát. Stern Richard nem vetette meg a ten
ger gyümölcseit, minden ízlett neki, ami sós vízben nőtt
vagy termett, márpedig a délvidék fekete hallevesében
többféle rák, kagyló, sőt némely ehető algaféle is főtt.
A frissen sült quiche lorraine illata már elnyomta a
liliomokét, Stern Richard szájában összefutott a nyál.
Tán adnak fél szeletet? Amint így őrlődött, háta megett
elcsöndesült a sokaság, ketté is válott, fekete féderes
kocsi közelgett, komor arcú, libériás szolga hajtotta a
parádés lovakat. A hagymaképű árus szekerénél kanyarodott
az út a völgybe, a hintó lelassított a fordulóhoz.
Ablakán kitekintett az utas, fátyolozott arcú nemes
úrhölgy, megpillantván a két kopasz kutyát, fölsikoltott:
- Minő szemérmetlenség! Hajts tovább, de gyorsan!
A kocsis a két ló közé suhintott az ostorral, azok
nekilódultak, nagyot rántva a hintón. A mellső kerekek
kiugrottak az útról, a szakadék felé sodródván. A
libériás férfiú teli torokból ordított ágaskodó lovaira,
ám azok nem bírták az ellennehezékként oldalra gördülő
kocsi súlyát. Stern Richard odaugrott elébe, nyomta volna
vissza az útra, ereje azonban fokról fokra emésztődött, a
kocsi csak tolult feléje, utasfülkéje vészesen megdőlt.
Stern Richardból iszonyatos hörgés szakadt ki, olyasféle
pózban feszült a faküllőknek, mintha épp kerékbe törnék,
az úrhölgy kétségbe esett sikoltását a férfiú csontjainak
reccsenései kísérték.
Szemtanúk beszámolójából vettem, hogy a kocsikerék alá
zuhantam, rám is hengerült, megroppant mellkasom vált így
utolsó szalmaszállá, mely a hintót a nemes hölggyel

egyetemben nem engedé alázuhanni. Szörnyhalálomat valamennyien biztosra vették. Kicsiden múlott a catastropha. Csodaszámba ment, amint kevés vártatva mégis saját lábamra állottam, rettentő fájdalommal dacolván.
Ily képpen születtünk újjá mind a ketten, magam, s Marquise des Reaux, kivel még azon esztendő végén örök hűséget esküdtünk egymásnak.
124 125

Marquise des Reaux egy vagyona vesztett báró legidősebb lánya volt, kinek túlzott ájtatosságáról gúnyos pletykák szálldostak megyeszerte. Stern Richard semmit sem tudott róla. A lefátyolozott hölgy kiugrott a kocsiból, fölébe hajolt, izgatottan érdeklődött: - Uram, életben van?
Stern Richard csak annyit válaszolt: - Végre.
Marquise des Reaux nem értette. - Orvost, orvost! - kiabálta, s a tömegben szerencsére akadt is egy chirurgus. Stern Richard lehunyta a szemét, ám úgy is látta a hölgy mézszínű bőrét, éjfekete haját, s a háromszegletű anyajegyet a szegycsontja fölött. A boldogságtól felzokogott, mire a chirurgus fájdalomenyhítő főzetet itatott véle.
Amint felgyógyult bordatöréséből, fölkereste Marquise des Reaux-t a birtokán, s óvatosan tudakozódott, kitől kérhetné meg a kezét.
- Tőlem, Monseigneur, árva vagyok én e világban.
Végül azért előkeveredett egy pocakos nagybácsi, JeanBaptiste des Reaux, ki a gyámja volt, ameddig Marquise des Reaux abba a korba jutott, hogy maga rendelkezhetett avval a kevéssel, mit az apjának nem sikerült elkártyáznia. A nagybácsi azonnal áldását adta - a rokonok aggódtak, hogy a lány vénkisasszony marad. Az utolsó akadály - a des Reaux család catholicus volt - is elhárult, mert a jövendő férj a házassági szerződésben vállalta a catholicus szertartást, s a születendő gyermekek vallására nézvést is jogot engedett. Mindegy,

gondolta, ha sidónak indultam, most mért ragaszkodnám nagyszüléim hitéhez?
Már jegyesek voltak, amikor Stern Richard megkérdezte: - Mademoiselle, árulja el, hogy legelső találkozásunkkor mit talált szemérmetlennek a quiche lorraine árusnál?
- Ugyan, Monseigneur szerint tán illendő meztelenre nyírni az állatokat? A csupaszság beszennyezi a képzeletet!
Marquise des Reaux javíthatatlan récieuse volt, megtiltotta, hogy jelenlétében a férfiúi alsóneműről, a bélműködés bármely vonatkozásáról vagy más efféle botrányos témáról szó essék. Azt sem tűrte, hogy a társaságában Stern Richard egyék, s ő sem volt hajlandó étkezni jövendőbelijével egy asztalnál. Stern Richard a rendszabályokat zúgolódás nélkül elfogadta. Esküvőjük Marquise des Reaux óhajtása szerint Nimes katedrálisában volt, a püspök úr adta őket össze. A szertartásra megérkezett Borbála, több tucatnyi távoli rokon kíséretében, végtelennek látszó szekér caravanon. Amikor elhangzott, hogy a Mademoiselle a Marquise de Stern nevet veszi föl - "Márkiz dö Sztörn" -, Borbálából kibuggyant egy amolyan öblös, magyaros hahota.
Stern Richard csupán egyetlen kérdésben nem vetette alá magát a felesége akaratának: semmi kedvet nem érzett a délfranczia vidék kisbirtokos földesurainak életéhez. Legszívesebben hazahurcolkodott volna Magyarhonba, ám arra nem látott esélyt, hogy a Marquise oda kövesse. De ha már Francaroutier, ő akkor is végzi a dolgát, s a saját tudásával tartja el önmagát, valamint születendő hat fiát, akiket már az esküvői vacsorán beígért a tapsoló násznépnek. Folytatni akarta grammaticai vizsgálódásait, tekintet nélkül arra, mily keveset hozhatnak a konyhára, hisz nem csak kenyéren él az igaz ember. A Marquise szemrehányásaira a párisi salonokból származó bon rriot-val felelt: - Azt várja tőlem, hogy odaadjam Hollandiát Németalföldért? - Minthogy az asszony nem értette, el kellett magyaráznia, hogy virágnyelven

Hollandia a drága, csipkéből készült cicomákat,
Németalföld - Pays Bas- pedig az alsóbb test tájat
jelenti. Az utczai lányok árulják utóbbit az előbbiért.
A grammatica mellett jövedelmezőbb elképzelést is
dédelgetett, mely épp egy holland származású tanulótársa
beszá



molóján alapult. Az a fiú mesélte, hogy Hollandiában
rengeteg szélmalom működik, nem csupán a gabonát őrlik
vélük, hanem újabban valami rúgó matériát fejlesztenek,
amaz világításra és masinák meghajtására egyként
alkalmas, a takácsok kézi erejét sokhelyütt kiváltják
általa. Stern Richard e gondolat valóra váltásához nem
sok segítséget remélhetett Francaroutier-ban. Akiket
beavatott, kikacagták. O mégis hozzá látott, hogy a des
Reaux birtok százéves vízimalma mellé egy szélkerekeset
építsen. Meghozatta a tervezéshez nélkülözhetetlen
tudományos könyveket Hollandiából, s hogy elolvashassa,
röpke hat hét alatt jártasságot szerzett a flamand
nyelvben. Ezután összevásárolta az anyagokat, és a birtok
néhány eszesebb béresét dirigálva naphosszat a szélkerék
construálásával foglalatoskodott. Úgy képzelte, az
Újmalom - a falubéliek már akkor így nevezték, mikor még
csak az épület alapját ásták - a szükséghez képest
használható majd őrlésre és rúgó matéria gerjesztésére,
enmaga föltalálta elmés váltószerkezet révén.
Mái napig fel nem foghatom, miért maradtam latban.
Gépezetem képtelen volt arra, hogy a szél erejét béfogva
mozgásba lendüljön, pedig én annak előtte mindent
megfontoltam és kiokumláltam, a rám jellemző
p2cnctualitással, többszörösen ellenőrizve az öszves
calculusokat. Köznevetség tárgyává lettem, mit a Marquise
nékem megbocsátani soha nem tudott.
Stern Richard élénk correspondentiában állott Carmillac
academicussal és a párisi universitason megismert más

tudós kiválóságokkal, valamint a pataki collegiumbéli kapcsolataival, főként Csokonya Bálinttal, ki már az iskolában költővé nyilváníttatott. Utóbbi férfiú tájékoztatta Stern Richardot a collegium sanyarú állapotjárót. Sohsem kénytelenedett a patinás iskola vezetősége ily nehéz helyzettel dacolni, immár nemcsak könyvekre, de jóformán árkus papirosokra és kalamárisba va
ló témára is alig teremthető elő a szükséges summa. A magyar cultura mezeje aszály verte parlag, senkinek nem fontos az, országunk szellemi kútfői németül olvasnak, ha ugyan egyáltalán, mintha a magyart beszélni is röstellenék. Az a kevés, kinek pedig tehetsége és módja volna tudományunkat vagy literaturánkat mívelni, inkább külhonban múlatja idejét. Rohamost haloványul a nemzeti character.

A sorokban lappangó szemrehányás hatására vetődött fel Stern Richardban, hogy elébb-utóbb vissza kéne térnie szülőhazájába. Finom körülírással Carmillac academicus véleményét kérdezte erről. A Maistre buzdította, hogy mindenekelőtt tegyen körutazást Magyarhonban, nézzen alaposan széjjel. Egyúttal gyűjtsön adatokat, vizsgálandó, megállja-e a helyét a Carmillacteória egy olyan elmaradott országban is. Stern Richard hazafiúi érzeményeibe tapodott ez a félmondat. Minő franczia dölyf... egyébiránt még azt sem igazoltuk, hogy a Carmillac-teória bárhol megállná a helyét. Szívesen föltárta volna dilemmáját a Marquisenak, ám az asszony a csúfosan végződött szélkerék avatás óta látványosan kerülte, néhány hete a háló kamarájába sem eresztette be.

Ennek túl nagy híját Stern Richard nem látta, a felesége eladdig is csupán az enyelgés egyetlen metódusát engedélyezte: a hálóinge közepén gondosan körülszegett hasítékon át.

Házasságuk évfordulójának előesteéjén Stern Richardot fölkereste Jean-Baptiste des Reaux, nagy hímezve-hámozva tudtára adta, hogy hites feleségének súlyos panasza van

ellene.
- A Marquise-nak? Mon Dieu, még mindig a szélkerék? - Ó, nem, tisztelt úr, annál jóval komolyabb a baj. A Marquise congressust akar... ért engemet?
- Dehogy értem!
- Sztörn uram ne tudná, mit jelent az? Én hiába próbáltam lebeszélni, reám nem hallgat, mindahányunkat a pletyka
128  129

kígyói közé vezeti. Mondottam neki, várjon türelemmel, majd csak áldott állapotba kerül Isten segedelmivel...
- Hát ez a baj? Hogy tőlem idáig meg nem fogant?
- Pontosan. Fejébe vette, hogy a férje tehetetlenségének bizonyítását kéri. Ki hallott már ilyet? Errefelé majd ötven éve nem volt congressus! Sejtem, mit érez mostan, Sztörn uram. Talán még meggondolja magát.
Stern Richard egy szuszra végighadarta valamennyi franczia káromkodást, amire a szókincséből tellett.
Tudta, nyakig ül a bajban. A Marquise még soha az életben nem gondolta meg magát. Minthogy ő a magyar jogban sem volt járatos, nemhogy a francziában, segítségre, jó tanácsra szorult. A tisztelendő atyát választotta bizalmasául, aki elmagyarázta: a congressus, vagyis az egyházi bíróság vizsgálatának lényege a tanúk és szakértők jelenlétében elrendelt párosodás.
- Ha csak ez kell néki, tőlem megkaphatja! - fogadkozott Stern Richard vörös orcával. Már a második üveg bornál tartottak. Ám kecskére bízta a káposztát, harmadnapra az egész falu hírepe, hogy a magyar möszjőnek puha a rúdja. Mindenütt összeröhögtek a háta megett. Igyekezett fenséggel viselni balsorsát.
Marquise de Stern valóban keresettel élt az egyházi törvényszéknél. Oly biztosnak vélte igazát, hogy az előírt négy szakértő helyett folyamodványában esengve kérte "tíz ily ügyekben otthonos orvos professor és bábaasszony" kirendelését. Stern Richard szerette volna

megbeszélni a dolgot, ám a felesége elbarikádozta magát a
saját lakrészében. Stern Richard hosszadalmas levelet írt
neki, melyben ékesszólóan kifejtette, a Marquise-nak már
csak azért sincs igaza, hiszen amíg ki nem tiltotta az
ágyából, a coitus legalább huszonnégyszer rendben végbe
ment.
130
Levelét apró darabkákra szaggatva hozta vissza a
szobalány. - Asszonyom kikéri magának, hogy ilyen
illetlen mondatokat intézzenek hozzá.
- El sem olvasta? - Nem.
- Honnét tudja akkor, hogy illetlen?
Stern újabb levelet írt, azt is széttépve kapta vissza,
az egyik fecni hátán e szavakkal: "DÖNTSÖN A TORVÉNY!"
Az asszony előzetes vizsgálatára Nimes egyik
feredőházában került sor. Az orvosi szakvélemény szerint
az úrhölgy "minden kétséget kizárón megfosztatott a
szüzességétől". Stern Richard ujjongott. Oröme nem
tarthatott sokáig. Marquise de Stern arra hivatkozott,
hogy amit az orvos professorok konstatáltak, az csupán
férjeura "otromba és illetlen, arra nem alkalmas módon
való közeledéseinek resultatuma". Francaroutier
kocsmáiban vidoran fogadták a hírt: - Ugy látszik, a
magyar buzgón használó az ujját!
A congressus ugyanabba a feredőházba hívatta a házaspárt.
Stern Richard, Carmillac academicus tanácsára,
kérelmezte: -Asszonyomat jó alaposan fürösszék meg,
kitellik tőle, hogy az utczai lányok által használt öszve
rántó szerekkel éljen.
A Marquise, csodák csodája, vállalta a tanúk előtti
mosdást, tetőtől talpig felöltözködve, s csak annyit
mondott a férjének: - Be nagyon tájékozott ön ama
személyek szokásait illetően!
Stern Richard négy friss tojás sárgáját hörpölte föl,
mielőtt a Marquise mellé feküdt volna az ágyba, amelynek
függönyeit a törvényszolgák gondosan behúzták. - Fiút
csinálok néki, az elsőt a hatból! - fogadkozott, ujjait

tördelve. Szakadt róla a víz. Ám odalenn semmi mozgolódás nem támadt. - Képtelenség... hiszen énnekem hat fiúgyermekem leszen! hat fiú! hat fiú! - ismételgette pánikba esve, az anyanyelvén.



- Nem azért hívatták ide, hogy imádkozzék! - Marquise de Stern.
Múlott az idő. Az egyik töpörödött bábaasszony időnkint benézett a függönyök mögé, s jelentette a bizottságnak: - Semmi, semmi a világon.
- Elvesztem... megbabonáztak! - hörögte Stern Richard, cifra magyar káromkodásokat fűzve hozzá, úgysem érti sem a magasságos bizottság, sem a szentfazék felesége.
A város lakói meg a Francaroutier-ból ideseregleттek nagy összegű fogadásokat kötöttek, ki a férjre, ki a feleségre. A Stern Richardra voksolók elvesztették tétjeiket, amidőn a bizottsági határozat tartalma köztudomássá vált. A házasságot hamarosan fölbontották, a Marquise újra des Reaux lett, volt férje többé nem tehette be a lábát a birtokra, személyes motyóját a pocakos nagybácsi szállította át a paplakba, hol Stern Richard immár másodjára kapott átmeneti szállást.
- Fogadja el a sors rendelését - a tisztelendő úr.
- Méltánylom, hogy legalább az Istent nem keveri bele! Stern Richard.
Három napra Pórisba utazott, hogy búcsút vegyen barátaitól és tanáraitól. Történetét Carmillac academicus hitetlenkedve hallgatta. Stern Richard ezúttal azt is elmesélte, miből tudta ő oly csalhatatlanul, hogy ezt a nőt kell elvennie.
- Talán tévedtél - a Maistre -, mégsem ő az.
Stern Richard vonogatta a vállát, újra elsorolta, akár egy költeményt: - Idegen ajak, mézszínű bőr, éjfekete haj, háromszegletű anyajegy a szegycsont fölött.
Francaroutier-ban összecsomagolta a málháját, és

megállapította, a könyvein kívül jóformán semmije sincsen. Szekeret vásárolt, négy megbízható lóval, hogy váltás terén ne szoruljon a posta állomások gebéire. Mielőtt végleg hátat fordított volna
132
francziaországi életének, véletlenül összefutott Marquise des Reaux-val a piac téren. Alig ismerte meg. Az asszony egy magas cilinderes, szögbajszú úriember karján lejtett végig a standok között, oly fesztelenséggel, mintha nem is ő volna. Még szembe szökőbb változás, hogy a haja egészen világos gesztenyeszínre váltott, amit a francziák brunette-nek neveznek. Stern Richard fölordított: - Marquise!

Az asszony nem nézett rá, hűvös biccentéssel folytatta útját. Stern Richard még aznap megtudta a des Reaux birtok egyik kocsisától (tíz frank ellenében), hogy a Marquise gyermekkori scarlatina betegség folytán majdnem teljesen megkopaszodott, azóta parókát hord. - Csodálom, hogy Sztörn úrnak ez újdonság... hisz Francaroutier-ban mindenki beszéli!

Rabsága múlását Stern Richard látni vélte, mint korhadt csolnak haladását, amint az végtelen lassúsággal úszik, vagy inkább csak sodródik, valahol a kinti világban. Tűnődött az idő rejtélyes természetéről, míg az ablakban lógott, a verejtékétől síkos és langyos vasrudakon. Igyekezett mennél föllebb megmarkolni őket, ám elébb-utóbb csúszni kezdtek az ujjai lefelé, s a durva kő párkánynál végezte, amely az alkarját horzsolta, nyoma hasonlatossá vált a lábvasak dörzsölte sötét veres sebhelyekhez.

Olykor egy-egy fertály órának sem akart vége szakadni, a napok irdatlan terjedelmét leírni annál is nehezebbnek tűnt, mint átélni. Elete pocsolyává vált, megfeneklett benne a csolnak. Mégis azután a csigaként vánszorgó reggelek, délutánok és esteék végeláthatatlan caravanjából csak összeálltak a hetek, a hónapok, s midőn a legkevésbé várta a rab, kitelt az első esztendő - az

mon tartotta fogsága kalendáriumát. Akárha hosszas veszteglés után meg-meglódult volna az a csolnak, hogy ismét fönnakadjon valamely homokpadon, s újra ne történjék semmi, ki tudja, meddig. Lepergett azután csodálatosképp a második esztendő is, a végén ugyanolyan hirtelen rándulással, ahogy a sas csap villámként áldozatára, örökösnek tetsző, tárt szárnyű mozdulatlansága után.

Stern Richard még a spielbergi várbörtönben volt, amikor az időmadár elejtette legkövérebb zsákmányát, az évszázadot. Az éjféli harangszó a priccse előtt térdelve találta őt, asztala ott nem lévén, imigyen írt az Apák könyvébe. Történik-e valami különleges? Elvégre nem minden nap vált százat a kalendárium.

Semmi. Hát, leforgott a seculum, ennek is vége van, gondolta. Virrasztott, elébb imákkal dolgoztatván az agyát, majd számlálással. Kilencezer-kilencszázkilencvenkilencnél megállt, alaktalan félelem tört reá, nem hagyván, hogy kiejtse a négynullás summát.

Ama szilveszter hajnalán valamelyik rab énekelni kezdett, sötéten búgó hangon: Sír az út előttem, bánkódik az ösveny.. . Stern Richard elbőgte magát. Vége a századnak, amelyben született, és a most kezdetét vevő valószínűleg semmit sem tartogat már a számára a nyirkos cellafalakon kívül. Spielbergben annyira magasan volt az ablak rés, hogy azon ki nem tekinthetett.

Mégis történt valami. Amióta a Marquise eltaszította magától, most először támadt föl benne a férfiúi vágy. Azt hitte, evvel ő már végleg leszámolt. Határozott ágaskodás. Sokáig nem vette a fáradságot szemérme megragadására, hagyta volna ellankadni. De hiába. Arra kénytelenedett, hogy erős markolással játszódjék véle, könnyebbüléséig.

Borbála úgy tanította, hogy amit az ember újév napján cselekszik, annak jegyében telik az egész esztendő. Aj, ha ez igaz a század első óráira is... sok nehézségem lészen. Valóban, attól fogva kevés reggelen jutott túl szárazon. Emiatt bűntudat gyötörte. Gyerekkorában, már a lakótornyos években, kijárt hozzájuk a nagytiszteletű úr, adni az úrvacsorát, s okítgatni a gyermekeket. Kérdésére ő beszámolt efféle játékairól. A nagytiszteletű úr a fejét csóválva sziszegte: - Tartózkodj az önfertezéstől! az ördög incselkedése az! meglágyítja agyad velejét!
A cella homályában, önnön lucskában heverve, azzal vigasztalta magát, hogy az ő velején már nincs túl sok lágyítanivaló. Napjai vánszorgásában ez volt az egyetlen említhető esemény. Spielbergi életének tere egészen szűkös volt, csak a fele annak, amennyi azután Munkácson adatott.
AZ IDŐM AMELY SOI A TEREM OLY KEVÉS! - írta az Apák könyvébe, kapitális betűkkel. Latolgatta, tán valaminő philosophiai összefüggésre bukkant. Igaz volna-e, hogy akire az Isten ily szűkös teret mér - cellája ötször öt átlagos lépésnyire rúgott-, annak bőviben szabja idejét. És megfordítva, kinek tágas rónaság jut, annak ideje limitált. Valóban, az ő felmenői mozoghattak eleget az országban, a világban, s egyik sem volt hosszú életű. De másként is, amikor ő, Stern Richard, Francziahonban bóklászott, vágtázó ló módján hagyták el a hetek, a hónapok, míg itt, e homályos kő skatulába zárván, mintha véle az időt is rabul ejtették volna, ugyancsak életfogytig tartó sententiával.
Visszatekintvén felnövekvésére, gyermekkorát a lembergi tragédia vágta kettőbe, késvonásnyi pontossággal. A Stern család körében töltött első évek forró fészekszagát nehéz feledni, hát még a hegyháti szőllős kertek mézes illatát! Őrzi a bőrén Aaron nagypapa szakállának dörzsölő s mégis simítós érinté

sét, hallja a sidó imádságokat, héber szövegüket a gyermekekbe anélkül diktálták belé a vasárnapi Talmud-órákon, hogy szó szerinti értelmükkel foglalkoztak volna. Némelyiket Stern Richard el képes mormogni, ha lehunyja a szemét: Baruch attak adonaj... Sajátságos, hogy nyitott pillákkal nem megyen.
A Sternek világa valóságos paradicsom volt a gyerekek számára, melyet ő visszasírt a rideg lakótoronyban, hol Borbála fícfa virgáccsal torolta meg az enyhébb vétkeket, kutyakorbáccsal a súlyosabbakat. Asztikám, Stern Richard majmocskája tán még nehezebben bírta az ottani reglamát, kevéssel a lembergi katasztrófa után a teljes agylágyulás jeleit mutatta, a legalkalmatlanabb helyekre mászott be éjszakára. Átpréselte magát a kamra pindurka szellőzőablakán, s reggelre bokáig állott a padlón a méz, a zsír, a lekvár és a cseréptörmelék. Borbála nyomatékkal követelte, hogy Stern István távolítsa el "azt a szörnyeteget!"
Stern Richard zokogva kapaszkodott az apja tenyerébe: Papácska, ne hadd! papácska, kérlek!
Asztikám akkor még megmenekedett. Legközelébb azonban a kenyérsütéshez befűtött kemencéhez furakodott, feketére perzselte a karjait, a homlokát és a hasát, a fájdalomtól félőrülten visítozva rohangászott fel és alá, újabb kártételeket okozva edényekben és üvegneműben, majd amikor üldözőbe vették, az egyik lőrésszerű ablakon kiszökött a lakótorony külső falára, s ugrált szegelletről párkányzatra, az egyik zsalugátert is letépte. Keserves vonításánál csupán Borbála dühöngése volt fülsértőbb.
- Fiam - az apja -, nincsen más választásunk, Asztikámat vissza kell küldenünk oda, ahunnat jött.
Hiába könyörgött ő, hiába zokogott, a kis majom örökre eltűnt az életéből. Az volt a mese, hogy fölkeresték a cigányo

kat, s visszaadták nekik. Érett fejével Stern Richard biztosra veszi, hogy valamely módon végeztek Asztikámmal, bár nyilván nem az apja tette. Stern István túlontúl lágyszívű volt ehhez.
Jövendőlátásom első fiascója francaroutier-i házasulásom volt, a második pedig munkácsi szabadulásom. Azt hivém, börtönöm kapuja sohsem nyílik föl, rabságom életem végezetéig tart. Erre készülvén írtam oly részletességgel magamról s tapasztalataimról e könyvbe. Pedig már nem remélhettem, hogy a kudarcot vallott prófécia, mely hat szép fiúgyermekkel kecsegtetett, valóra válhat.
Sejtettem, nem lészen ivadékom, ki intelmeimnek és instructióimnak hasznát Láthatná. Isten, úgy tetszik, végül meggondolta magát, másképpen rendelkezett felőlem. Ugyanolyan váratlanul engedtek szabadon, amiképpen lefogtak annak idejében.
Stern Richard odakanyarította a nevét a német nyelvű szabaduló levél alá, csak átabotában olvasta el, essentiáját úgyis tudta: a rabságával kapcsolatban semminemű kártérítési kereséssel nem állhat elő sem most, sem a későbbiekben, továbbá tartozik az osztrák birodalom jogrendjét a jövőben maradéktalanul tiszteletben tartani.
Előbbi időkben is azt tevém, mégis ide jutottam. Oszves bűnöm annyi volt, hogy a magyar nyelv grammaticai problemáiról leveleztem nehány arra érdemes literátorral, nem tudván: amazok a szabad kőműves páholynak tagjai. Máig sincsen világos képem arról, mire törekszik a titkos és titokzatos páholy, csak azt tudom, hogy az én szándékaim nem terjedtek túl a hazai tudományok és literatura posványának fölkavarásán. Ha ez törvénybe ütköző, akkor a törvény hibás.
Mire Stern Richardot lefogták, a jakobinus szervezkedés főbűnöseinek pöre lezajlott. Kazinczyra, kivel ő már Francziaországból correspondentiában állott, halálos ítéletet mértek. Ez Stern Richardot igen fölháborította, s kegyelmet kérő levelet fogalmazott O fölségének Csokonya Bálinttal, s több volt

pataki deák társukkal aláíratták. Főként eme el sem küldött levélen alapult az ellene kreált vád, érvelésüket felségsértőnek minősítette a bíróság.
Szabadulásakor fogalma sem volt, hová legyék. Rabsága vége táján kapta a szomorú hírt Borbála nagymama haláláról. Az öregasszonyt kérésére a lakótorony kertjében helyezték örök nyugalomra, a fia, Stern István mellé, akit még Stern Richard pataki deák évei alatt vesztettek el. Mindenek előtt e páros sírhoz zarándokon, noha tudta, a lakótornyot immár idegenek lakják, miután mellékbüntetésként birtokvesztésre ítéltetett. Borbála nagymama Debreczenbe költözött, mód felett szerény háztartásra kényszerülvén. János nagybátyjának a szó szoros értelmében nyoma veszett. Egy régebbi ivócimborája szerint Bécsben él, dragonyos kapitány, Johann Sternov néven. Mindazonáltal a tudakozódó levelekre a különböző katonai parancsnokságok rendre azt válaszolták, egyetlen többszörösen alárendelt német mondatban: a kérésnek megfelelő, alapos vizsgálat nyomán közölhető a keresett személy viszonylatában, hogy Ofelsége hadseregének eme alakulatánál sem a fegyveres, sem a kiszolgáló állományban sem Sternov, sem Stern, sem Sternovszky nevű illető nem szolgál.
Stern Richard a mező liliomaiból kötött csokrokkal ékesítette az apja és a nagyanyja sírkövét, s délidőtől napnyugtáig térdepelt ottan, gyászolván, emlékezvén, imádkozván. Életét azután Isten irgalmába ajánlva, botot vágott magának a sírhant megetti fáról, s elindult a végtelennek tetsző térben, melyből most adatott neki bőséggel. VaJjon időm mennyi lehet? - többé nem mert hinni a jövő képeinek, melyek térdeltében is megkísértették, főként a feleségével és hat fiával kapcsolatosak. De mindig Marquise des Reaux-ra hasonlított a menyasszony, akit semmi porcikája nem

kívánt, így borzongva utasította el a látomást.
Nincstelensége és céltalansága szabadságát szinte élvezettel viselvén, mindig arra a szekérre kapaszkodott föl, hová szívesen invitálták. Huzamos kacskaringók után érkezett Patakra, a collegium kapusa mind öltözéke, mind ápolatlan szakálla alapján kérdés nélkül bocsátotta be a vándor barátoknak fenntartott szerény hajlékba. Itt egy tál meleg kását és egy csupor frissen fejt tejet is kapott. Másnap reggel arra nyitotta a pilláit, hogy egy férfiú ül az ágya melletti zsámolyon, a napsugár ferde fénypászmáiban, s figyeli. Ismerősnek tűnik, leginkább a szeme setét bogara, mely párásan csillog.
- Richard! Stern Richard! - a férfiú. - Úristen, Csokonya Bálint!
- Richard... mivé lettünk? hová jutottunk?
Összeölelkeztek, megszólalni nem tudtak, hanem csak sírtak, mélyről jövő, hangtalan férfiúi zokogással. Nagy sokára megnyugodtak, ki-ki eléadta tömlöcbéli hányattatásait, a családjukat ért kártételeket, s híreket cseréltek a többiekről. Csokonya Bálintot végig Kufstein börtönében tartották, mihez képest Spielberg vagy Munkács gyógyferedőnek számít. Stern Richard csupán most értesült arról is, hogy Kazinczy, akinek halálos ítéletét királyi kegyelem enyhítette bizonytalan ideig tartó várfogságra, még mindig raboskodik, kicsivel az ő eleresztése után szállították az általa oly behatóan megismert munkácsi toronyba. Vajon Kazinczy is a dombot bámulhatja napszámban, vagy a lanka oldalán lévő cellák egyikébe került? E kérdésre Stern Richard sok évvel később kapott választ, elolvasván Kazinczy fogsága naplóját.
Csokonya Bálint helyettes instructorként latint és görögöt oktat a collegiumban. O már háromnegyed esztendeje van szabad lábon. Figyelmeztette Stern Richardot, hogy besúgók fürkészik minden léptüket, ehhez mért magaviseletet tanúsítson. - Olykor a falaknak is füleik vagynak! - súgta.

Megígérte, szól az érdekében a nagytiszteletű Telegdy professor úrnak, ki a grammatkai tudományok cathedrájának élén állt. Protectiója révén Stern Richard is alkalmazást nyert alma materében, franczia correpetitorként.
Föladatai közé tartozott, hogy a collegium könyvtárának franczia sectióját rendben tartsa, a catalogus revisióját elvégezze. E munkában kedvét lelte, s amint sikerült a rabságban meggyöngült szemére ókulát szereznie, élvezette-1 térdelt, guggolt, lajtorjázott a polcok mentén naphosszat. Ritkán esett úgy, hogy egy kézbe vett könyvbe belé ne olvasott volna. Ráhelyezkedett ez élet módra, el tudta képzelni, hogy pápaszemes könyvmolyként pergeti le hátralévő éveit e világban.
Csokonya Bálint figyelmeztetését megtartotta, bizalmasan senkivel nem társalgott. Csupán annak nem bírt, vagy nem akart ellenállni, hogy föl ne újítsa levelezését, a tömlöcben talán épp ez hiányzott néki leginkább. A collegium sárgás erezetű papirosaira írt, skarlátszín pöcsétviasszal zárta a kopertává hajtogatott fedlapokat. Hírt adott szabadulásáról Carmillac academicusnak, a párisi egyetemről azonban szűkszavú értesítést kapott, hogy a Maistre két évvel azelőtt nyugalomba vonult, s kevéssel reá követően eltávozott az élők sorából. A francaroutier-i plébános arról tájékoztatta, hogy egykori szélmalma helyén rossz hírű házat nyitott egy Toulouse-ból a faluba települt bajadér, róla azt rebesgetik, hogy már minden nagyobb városból kitiltatott Francziaország déli megyéiben. A Marquise jó egészségnek örvend, gyermeke továbbra sem született, a második férjét hamar sírba vitte valamiféle gyors folyamatú betegség, némelyek szerint a bujakór egy Africából idekerült faja.
Literátus barátaival is fölvette az elszakadozott fonalat. Leghívebb korrespondeáló partnere Dembinszki Endre lett,
ki, miután nőül vette Csokonya Bálint húgát, Debreczenbe

költözött, s az ottani facultáson tanított. Két másik debreczeni professorral összefogván, az 1795-ös grammatka fölfrissítésén és újbóli publicálásán munkálkodott. Ezzel kapcsolatban Stern Richard hosszabb értekezést tett postára, vitatkozván a debreczeni hármak túlontúl traditio tisztelő alapállásával.
Nemcsak hogy engedni kell új szavak szabályos módon való alkotását a régiekből, avagy a magyar szemLélettóZ nem idegen, más nyelvekből kölcsönözött analógiák révén, de bátorítsuk az írástudókat ilyesfajta szóalkotásra, és a literaturában megjelenő, hasznosnak ítélhető képzeményeket okvetlen szükséges a szójegyzékekben közkinccsé tenni.
Csokonya Bálint e nézetet épp úgy ellenezte, mint a sógora. - Apáink nyelve szent és sérthetetlen. Nem való azt a modernség jelszavával úgy foldozgatni, akár egy szakadt ruhát!
Estvénként oly vad vitákat vittak collegiumbeli lakószobájukban, hogy hangoskodásuk miatt tanártársaik panasszal éltek. Ekkoron szabadult börtönéből Kazinczy Ferenc, kit mind a ketten autenticus kútfőnek fogadtak el, így amint tudomást szereztek a címéről, közös levélben intéztek kérdést hozzá. Kazinczy Ferenctől válasz soha nem érkezett, meglehet, a koperta valamely okból a kezéhez el nem talált.
Stern Richardra váratlanul tört a szülei égető hiánya, noha úgy hitte, belebékült ő már mindenbe. Egyre gyakrabban álmodott az anyjával, az alvás és az ébrenlét óráiban is, vonásait saját képzelete alapján tisztogatta meg, lassankint eltűntek a szem alatti ráncok, a homlok oldaláról a szemölcs, s az áll alatt kerekedő tokának is nyoma veszett. Alakja megsudaradott a fia fantáziájában. Tömzsi ujjai kecsesre nyúltak, kissé vaskos bokája törékennyé lett. Ugyanilyen változáson esett át az apja, Stern István, s csekélyebb mértékben a két testvére, Robert és Rudolf is, kik sohsem nőhettek fel, még az ő képzeletében sem.

E vágyálmok arra indították, hogy írjon a hegyháti Stern rokonságnak. Minden egyes szó hosszas mérlegelés eredményeképpen került a papirosra, nem tudta, ki él még azok közül, akikre emlékezett, s mi maradt az ellenséges érzületből, mellyel Aaron nagypapa kiátkozta a vejét a lembergi tragédiát követően. Szokatlan gyorsasággal jött a felelet, magától Aaron nagypapától, ki - mint a nyitó sorokban tudatta - keze remegése folytán a tollal bánni már nem képes, Rebecca dédunokájának dictál. Rebecca Eszter lányától való Benjamin unokájának másodszülött gyermeke. O maga, Aaron Stern, hüledezve constatálja, hogy hetvenkilencedik esztendejét tapossa, az egész família lázasan készül a nyolcvanadiknak ünneplésire, azt hiszik, a magas kor érdem, pedig nyűg inkább, mert egyre több a mardosó emlék. E ponton a dédunoka zárjelben az alábbi megjegyzést tette: Aaron bácsi imád panaszkodni, de ha így halad, megéri a századikat is. Rebecca.
Levél követett levelet, szíves szókkal hívták Stern Richardot, tegye tiszteletét Aaron bácsi nyolcvanadik születése napján, mely alkalomkor amúgy is összegyülekezik a közeli s távoli pereputty apraja-nagyja. Ő az invitálást köszönettel vette.
Septembris 3-Bikán eredtem útnak. Szekerekre kéretőztem. Estve a mezőn sötétedtem el, másnap Tokayban. Reggel gyalogszerrel indultam Hegyhátnak, egy nappal korábban, mint vártak.
Amire a faluhoz értem, a Nap már magasan járt az égboltozaton, melyet halavány bárányfellegek czikornyáztak. Torkomban dübögő szívvel lépkedtem a kövér fürtöktől roskadozó szőllőtőkék serege mentén. Arra gondoltam, mely gazdag szüretük leszen az idén.
Élesen hajlott az út, emberi könyök módján, s a dombon ott a temető. Fejet hajtva lépett a holtak kertjébe, föltevén kalapját, sidó szokás szerint. Homlokcsontja

megett felszakadtak a régesrég iszapjából a héber betűk, mutatóujját a szürkésbar
na kövek vésetein vezetve, nagyjából kisyllabizálhatta a neveket. Belsejét reszketés rázta, tartott a fájdalomtól, hogy olyasvalakire bukkan az ősi jelekben, akivel rokonságban vagy kapcsolatban állott. De ilyenre nem lelt. Később tudta meg, hogy Aaron nagyapa emelni akart egy sírkövet a Lembergben pusztultak emlékére, ám Ben Lőw rabbi - akkor még élt - ezt nem engedélyezte. A rabbi sírjára, végakaratának megfelelően, csupán egy ősrégi sidó áldás került.
Stern Richard indult tovább, egyre mélyebbre hatolva ennen múltjában. A patak hegyes kanyarulatában ott a hajdani Sonntag fogadó, egy emelettel és egy oldalszárnnyal bővítve, frissen föstött homlokzatán: Rabonomitz és Burke. Egy kisebb táblán pedig: Príma kosher etelek, italok - hitel nincs. Stern Richard heves vágyat érzett, hogy odakanyarítsa a betűkről hibádzó vesszőket. Elnyomta magában a dolgozatot javító tanárt, ment előre a lejtős úton. A sinagóga mintha jóval nagyobb volna. Erős kövekből rakták újra. Mögötte a patak medrét egy darabon kiszélesítették, oldalába gránit lépcsőt illesztettek. Négy vénséges vén férfiú ült a sziszegve örvénylő hideg vízben nyakig, szemük csukva, hófehér szakálluk háncs tutajként imbolygott a felszínen. Tisztasági feredő, gondolta Stern Richard, rémlett neki, hogy apjával s nagyapjával ő is vett ilyet, pórusaiban fölidéződtek a víz dermesztő áramlatai.
- Richard! Stern Richard! - az egyik göthös patriarcha ki  emelkedett a patakból, ujja didergő madárként rebbent feléje.     - Aaron nagypapa - motyogta Stern Richard, inkább ki
következtetve, mint ráismervén. Az ő nagyapja erős, hatalmas férfiú volt, ez az öregúr inkább gyermekforma, csontjaira pergamenként aszott a bőr, ágyékkötője mögül hamuszín szeméremtest kandikált elő, Stern Richard kényszerítene magát, hogy letépje róla pillantását. Oda

kell szaladni, át kell ölelni,
142 ;I 143

meg kell csókolni! - taszították ősi, belső erők, s amint karjába zárta azt az időverte vén testet, amint érintette a borzongó, nedves bőrt, amint meghallotta a nagyapja nyikorgó hangját, mely az ő nevét ismételgette sírva-nevetve, egyszeriben tudta, hazaért.

Abban a házban, ahová ő született, most Eszter nagynénje lakott. Minden oly ismerős, de mégis idegen.

Stern Richard Aaron nagyapánál költötte el az estebédet, megérkezése hírére már aznap összeseregelettek a Hegyháton élő rokonok, sorra járultak hozzá, Stern Richard elsőre nem volt képes az arcokhoz kötni a neveket, melyeket viszont sikerült megjegyeznie. Anélkül, hogy bárki szót ejtett volna róla, ő is tudta, újra talált családja nemkülönben, hogy Stern Richard a jövőben itt fog élni, velük, köztük, értük. A tanév végén búcsút vett a pataki collegiumtól, Hegyhátra hurcolkodott. Eleinte Aaron nagypapa vendégszeretetét élvezte, ám a család férfiú tagjai már a következő tavaszon házat emeltek neki, a temető fölötti dombon.

Folytatta tanítói munkáját, a hegyháti jeshiva nebulóit oktatta idegen nyelvekre, miközben ő maga is rendületlenül képezte magát. Elmélyült a héberben, a Talmudban, ugyanakkor a magyar nyelv művelését sem hagyta abba. A Kazinczy Ferenc kezdette nyelvjobbító buzgalomból kellően kivette a részét. Hat általa creált magyar szó vált idővel elfogadottá, megérhette, hogy bele is kerültek a szótárakba. Minden jövedelmét könyvekbe ölte. Mikor megtudta, hogy Kazinczy, amint feleségül vevé a nálánál húsz évvel fiatalabb gróf Török Sophie-t, anyagi gondoktól sújtván, eladta értékes könyveit a pataki collegiumnak, haragra gerjedt. Dörgedelmes levelet küldött a költőnek. Nem illő nyerni az ezerszeresen áldott collegzum kárára. Válasz e levelére

sem jött. Stern Richard ama napokban végrendelkezett: az ő könyveit és írásait halála után adományként kapja meg az iskola.
Eszter nagynénje csóválta a fejét: - Inkább néked is meg kéne nősülnöd.
- Lekéstem én arról.
- Mit nem mondasz! - Eszter sorolni kezdte a Richarddal egykorú vőlegényeket a hegyháti jelenből és közelmúltból. E diadalmas névsorolvasás egészen addig tartott, amíg Stern Richard megakasztotta: - Hadd már el... különben is, voltam én házas, nem ízlett annyira, hogy repetáljak!
- Ami eccer dugába dőlt, fényesen üthet ki másodjára! Sadchenolunk mi olyan lyányt, hogy mind a tíz ujjadat megnyalod!
Stern Richard, csak hogy végleg lezárja a témát: - Az én jövendőbelimnek mézszínű bőre legyen, hozzá éjfekete fürtjei, nem ám hamis, de igazi, valamint háromszegletű anyajegyet hordjon a szegycsontja fölött. Azon felül nem jöhet szóba másmilyen, hanem csupán idegen ajkú. Megálmodtam. Dictum, factum, punctum!
Azt hitte, lehetetlent kér. Igen elcsudálkozott, amikor kezdték bemutatni neki az idegen ajkú (szlovák, ruszin, jiddis) menyecskéket, mézszín bőrben és eredeti éjfekete hajban sem volt hiány, csak a háromszegletű anyajegy nem akart előállani. A Stern család nőtagjai fogadkoztak: pingálnak ők anyajegyet egy kevés témával bárkire! Ám mielőtt tervüket valóra válthatták, látogatóba érkezett Prágából egy nagyon távoli és nagyon szegény rokon leány, Yanna. Amint Stern Richard megpillantotta, benne szakadt a szó.
Yanna személyében olyasvalakit ismertem meg, kinél sem külsőleg, sem belsőleg nem láttam tündökletesebbet.
Illett reá ama leírás, bőre, akár az idei méz, haja, akár az ében, a magyart csupán törve be

szépe, cseh nyelvűnek született. Igaz, midőn a nászéjszakán kibontottam pompázatos menyasszonyi ruhájából, semmiféle anyajegyre nem találtam alabástrom érintésű testén, de rögvest a nyakába akasztottam az aranyláncon függő, háromszegletű fekete ékkövet, amit néki vásároltam, ő azután sem éjjel, sem naal magáról soha le nem vette azt. Imigyen mégis beteljesedett az, miben én, a kishitű, már régebb óta nem reménykedém. Világra kéredzkedett hamarost az első fiúgyermek, épen és egészségesen. Az Otto nevet kapta. Követte nagyjából kétéves időközönkim Ferenc, Ignác, Mihály, József és János.
Stern Richard unadalmasan magas kort ért meg szerettei körében.
Tán végre valahára kitellett a hét szűk esztendő, felmenőimmel egyetemben megszenvedtük a magunkét, innentől a boldogság évada köszönhet reánk. Ha csillagunk volna, tarthatna mindörökké, vagy még azon is túl.

V.

A fehér lángolásban levél sem rezdül, megállni látszik az idő. A pincék mélyébe is lecsorog a hőség kocsonyája. A bor immár nyáradui hajlamos, tüzét s illatját vesztegeti.
A malazsa szőllő körött lusta méhek lebegnek. A mezőkön táguló repedések nyíltinak, melyekbe, a vénasszonyok legalább úgy tartják, nem ajánlatos bétekinteni, nehogy szemünkbe csapjon a poklok katlantüze. Ritkán hallatja szavát a poszáta, a süsétek, a zenege. Csupán a kakukk rikolt egyetegyet, s a harkály koppancsol kitartón a szikkadt törzseken.

A nagyfalusi fogadóba rendszeresen kijártak az urak mulatni. Bordás Benedek közönséges korcsmárosként kezdte pályafutását Varjúlaposon, ám ahogyan teltek az évek, rájött, mennél tehetősebb uraknak kínál innivalót, annál jobban jár. Útszéli csárdáját eladván, vendégfogadót emeltetett Nagyfalun, közel a gátőrházhoz. Emitt elsőrendű cigánybanda húzta a talpalávalót, erdélyi szakácsnék sürgülködtek a konyhában, s szemrevaló rutén fehércselédek szolgáltak föl. A teli bendőjű uraságok tágas vendégszobákban pihenhették ki az ízek orgiáját. Bordás Benedek arra is ráügyelt, hogy a tükrös mosakodó asztalka porcelán lavoir fába mindig kerüljön friss víz, mellé tiszta keszkenő, az éjjeli szekrénykére kosár gyümölcs, hajnali sütetű morvánnyal.



Készséges lányok jöttek csapatostul, ollyik a családja tudtán kívül, mások - kiváltképp Basa halom és Kazár bocor alvégiről - emelt fővel. A visszajáró vendégek egy különösen korhely csapatja meglovasította Bordás Benedek súlyos kulcs csomóját, szekéren hajtattak a Kis-Tiszához, hogy oda belévessék, kinyilvánítván a határozmányt: - A nagyfalusi fogadó mostanátul soha bé nem csukhat többet! Akként lészen. A szádapókból szüntelenül csorgott a jóféle bor a lopókba, a kemencében sült a töméntelen pecsenye, főképp a baromfiak, melyeknek hasába mindig rejtettek valamely meglepetést az erdélyi szakácsnék, hol egy elébb pozsgásra sütött picibb madár keveredett ki onnat, hol egy likas alma, benne a szív s a máj. Ám az uraságok nemcsak a konyhamívészet ilyes rafinériáit rendelték, nagy sikerük volt a Bordás Benedek étellapján rendszeresen föltűnő egyszerű házi finomságoknak is, mint a még langyosan tálalt csörge vagy a szalonnás lángus. Az előcsarnokban fatábla hirdette: "Bármely kívánságot teljesítünk öszszes képességünk szerént." A látogatók

olykor igen csak próbára tették Bordás Benedek uram leleményét, ám ő szinte kivétel nélkül derekasan helytállt. Csupán akkor rándult diónyi gombóccá a gyomra, ha betértek a fogadóba a vagabundok. E szilaj legényeket másutt is rettegték a környéken. A vagabundok nem féltek semmitől, alig múlott el hét anélkül, hogy valamelyiknek párbaját, csínytevését vagy egyéb kalandját ne visszhangozta volna a szóbeszéd az ivóban. Egyszer, Kisasszony havában, valamelyik áttivornyált éjszakát követő reggelen, veresre föstötték a nagyfalusi kálvárián a keresztet, s - Isten bocsássa meg vétküket - citromot dugtak a haláltusáját vívó Jézus Krisztus szájába. Másszor a mezítelenre vetkőztetett cigánybandát fejjel lefelé béklyózták a bejárat menti tölgyfa ágaira, arra kényszerítvén a halálra vált muzsikusokat, így játsszák el kedvenc nótáikat. A fogadó tükrös nagytermét körülbelül havonta törték ripityomra. Tehetős családjuk rendre kiegyenlítette a számlát, Bordás Benedek mégsem szenvedhette őket. Ahányszor meghallotta lovaik patkójának döbögését a pusztán (immár reá ismert a füle), fohászkodott: - Hogy enne meg tikteket az íz!
Csakhogy az íznek más dolga akadhatott, mert a vagabundokat nem evé meg. Jöttek azok, hetenkint, rosszabb időkben naponkint. Akiknek volt már szerencséjük ez úrfiakhoz, nagy ívben kerülték őket. Az ivóban sem ült soha senki az asztalukhoz. Kordován csizmájuk durván dobolt a padlózaton, az utolsó az ajtót is bevágta megettük. A sarokasztalhoz érkezvén lovaglóvesszejüket odacsapták, és Stern Otto, a legidősebbik vagabund, ki oly vörhenyes loboncot hordott a fején, akár az oroszlán, rögtön elbődült: - Bort! Fehéret! Karcosat! - Hangjának ereje tiszteletet parancsol, az ivóban csönd lesz, csupán a kövér konyhai legyek zümmegése hallik.
Orzse néne, kinek az asztalok rendben tartása a tiszte, szalad a törlőronggyal, ám hátat fordítani nékijük nem mer, rögvest a farára csapnának ezek. A hat kupa szemvillanás alatt kiürül, viheti oda Bordás Benedek uram

a második kantát. Kevés vártatva a harmadikat. A vagabundok tudnak inni, azt meg kell hagyni. Jánoska, a legfiatalabbik, folyton táncolni akar valahány fehércseléddel, némelykor Orzse nénét is körberángatja. Nevetni mégsem merészel a többi vendég, tudják már, nem ildomos emezekbe belékötni, hamar ontják a vért. Bordás Benedek a vagabundok látogatásait követően majdnem mindig arra kényszerült, hogy szekérre ülvén fölkeresse az apjukat, a zsinórírással rótt, oldalakra rúgó quittunggal, melyből lépésről lépésre kiolvasható a legutóbbi dúlás tárgyszerű története. Stern Richard, az apjuk, ki is olvasta. - Bár fölfoghatnám, mi



mulatságot lelnek abban, ha betörik a kármentő léceit dünnyögte az orra alá, amíg a bugyellárisában kotorászott.

- Fiatalok, szelesek! - Yanna, a felesége.

Bordás Benedek arra gondolt, letörné a derekukat, ha az ő fiai volnának ezek a bojnyikok, ám a véleményét inkább megtartotta magának. Stern Richard köztiszteletnek örvendő, tudós férfi volt, akinek a hat fia által elkövetett durva csínyeket is megbocsájtották. A Sternek a környék legtekintélyesebb bortermelő és -kereskedő firmáját vezették, de mintha inkább a nők dolgoztak volna azért, hogy a férfiak hóbortjait legyen miből fedezni. Az olajos padlózatú irodában Eszter mánya görnyedezett, pedig ő erősen támított a nyolcvanhoz. Vastag okuláréjával oly közel bújt a negyedívekből hajtogatott árkusokhoz, hogy az orra hegye gyakran témás lett. Mondogatták az utazó borkereskedők, hogy aki Eszter mányával nem próbált üzletelni, az nem is tudja, mi fán terem az alkudozás. Eszter mányát a háta megett Zsidó ultimó-nak becézték, mivel a kártyások ezekben az üdőkben így hívták a Pagátot, az egyes számú lapot a Tarock-ban. Szemtől szembe senki nem vetemedett arra, hogy az éles

tekintetű vénasszonyt vagy a családját lezsidózza, amióta Eszter mánya ilyesmiért kicsi híján megvakított egy román kereskedőt a kutyakorbáccsal. Akkor még csupán hetven körül járt. Erejéből szinte mit sem vesztett azóta. Háta közepéig érő, galambősz haját mindig szigorú kontyba csavarta, ha dühbe gurult, egy-egy fürt kiszabadult a bócérból, s önálló életet élve, parányi zászlóként lobogott.

Yanna, Stern Richard uram felesége, ötvenedik életévéhez közeledvén is megtartotta eredeti színeit, melyekért a férje elgyalogolt volna Pest-Budára, sem bőre mézessége, sem haja selymes ébensége nem fakult, csak a szeme körötti árkok jelezték az idő múlását. Yanna Eszter mánya jobbkezévé lett. Oly
természetességgel sajátító el a borászat rejtelmeit, mintha Sternnek született volna. E két asszony szavak nélkül is értette egymást. Stern Richard férfiemberre féltékeny sohsem volt, annál inkább Eszter mányára, ki Yanna idejének zömére igényt tartott. Ha ő protestált, Eszter mánya azonmód beléfojtotta a szót: - Hadd el, Richard, valakinek a bótban köll lennie, míg te a todomány fellegvárába zárkózol.

Yanna fogalmazta meg a szőllőhegy szabályzatát, Stern Richard nevében, melyet azután valamennyi gazda elfogadott. A kézjegyekkel szentesített okmány a hegymester irodájában függött, szövegét azután havonta egyszer kidobolták. A vagabundok egy-egy mulatság tetőpontján a cigánybanda zenekíséretével végigénekelték, a Csínom Palkó dallamára.

Mivel a sok utak ártanának a szőllőnek, rendeltetett, hogy ki-ki a régi útján menjen. Ha idegen jár a szőllőben, fok ja le a hegymester, mit Istenesen vesz el tőlz, az ő szerencséje.

Ha valaki szőllőt lopna s a pincéibe vinné, megbizonyosodóskor a szőllejét veszejtse. Ha egy gyermek tette, de az apja híre nélkül, fentebb leírt büntetéstől megmenekedhessék.

Aki eme szőllőhegyen egymást öszszeveri, büntessék öszszesen 18 forintra. 5 abból a helységé Lesz, többi az uraságé. Ha kárt tettek, becsültessék, s az is Lerovassék.
Aki kardot, puskát emel ellenség képében, a hegymester lefogja, s a házába zárassék. Kinek szőllőgyepüje van, s azt meg nem csiná ja, ha a marha kimegy rajta, kártételét ál ja.
Senkinek ne legyen szabad szőllejét eladni. Sem bérletét általadni, ha a hegymester nem tudja. Aki mégis megcselekszi, 20 forint rovassék...
150 i 151

Yanna büszke volt rá, hogry az ő mondatai dallá lettek, Stern Richard azonban őrjöngve falángatta a fiait: - Büdös kölkek! Megszentségtelenítetek az ég világon mindent!
Nagyjából kéthavonta vesztette el a türelmét végleg a fiaival kapcsolatban. Fölsorakoztatta őket a súlyos, setét bútorokkal berendezett ebédlőben, s circiter ugyanazt a főmosást zúdította reájuk. Hogy mégis, mit képzelnek? mért hiszik, hogy őnékik bármit lehet? hogy minden az övék a diófáig? hányszor kell még a családnak kiegyenlítenie a számadást helyettük? mikor nő már bé a fejők lágya?
A fiúk szemlesütve hallgatták e szózatot. Amikor az apjuk kidühöngte magát, Otto felelt a nevükben: - Ne orroljon reánk, apám uram, mi csak szórakoztunk kicsinyég!
Addigra Stern Richardból kiforrott a méreg sava, fejét csóválva bocsátotta el a füikat: - Tegyetek végre valami hasznosat! - visszavonult dolgozó kamarájába. Ama esztendőben héber imádságokat ültetett át magyarra, hogy az ősi nyelvben járatlanok is mormolhassák kedvükre. (Ugyanő készítette azután az első héber-magyar szószedetet, melyet Berg Izidor könyves műhelye százötven példányban kinyomatott nyolcadfél évre rája. A betűkép

tisztaságát és a gondos kötést szemlélve Stern Richardnak az járt a fejében, hogy ez bizonyára ősatyjának, Czuczor nagypapának is tetszenék.)
A hat vagabundot az este már a nagyfalusi fogadóban érte. Stern Otto szűzleányt követelt, s miután megkapta, karddal kergette ki a szobájából, azt ordítván, hogy ha ez a susnya nőszemély érintetlen, akkor ő viszont táltos paripa. Testvérei nagy nehezen lecsillapították. Jánoska ajánlotta, kártyázzanak. Stern Ottónak ahhoz nem volt kedve: - Minek kopasszam meg tulajdon édesecséimet? játsszunk inkább idegenekkel! - csakhogy a hat vagabunddal senkinek nem akaródzott zöld asztal
152
hoz ülnie. - Unatkozom! - bömbölte Stern Otto. - Lovagoljunk le az Oreg-Tiszához, rendezzünk úszó versenyt!
- A héten már kétszer általúsztunk... úgyis te nyered! Mihály.
- Akkor vívó versenyt!
- Abban is te vagy a legkiválóbb. - Akkor meséljetek valamit!
Occsei azonban nem voltak oly bő beszédűek, mint ő maga. Röhögtek, vedelték a bort s az égetett bort nyakló nélkül, és a végén Stern Otto regélt a többieknek, mindarról, amit látó pillanataiban megtudott a hajdankorról s a jövetelről. Test vérei hitték is, nem is. A legtamásabb Mihály volt, a negyedszülött, aki már rövidnadrágos korában kinyilvánította, ő híres hadvezér vagy államférfi lesz. Példaképül Nagy Sándort választotta. Reménylette, hogy idővel olyasféle csomó akad az útjába, mint a gordiusi, melyet szablyájával ő is minden teketória nélkül általmetszhet. Igen elcsudálkozott,amikor Stern Otto a tudomására hozta: - Hadvezér ugyan nem lész, de az ország házába senátornak resolváltatsz... a jövő században utczát neveznek el rólad Pest-Budán... vagyis Budapesten.
- Budapest? - ezen röhögtek mind az öten. Sőt hatan, mert

ez a szó Stern Otto számára is mulatságosan csöngött. Mihályt a többi négy testvér fáradhatatlanul gúnyolta e prófécia kapcsán, azon kezdve, hogy onnantól Sehonnai Nőtornak hítták. Otto kinyilatkoztatásait nem vették komolyan. Ő meg azt nem értette, miként lehetséges, hogy csupán az ő szemét nyitják reá az idő folyamára az égiek. Gyerekkorában úgy hitte, olykor-olykor mindenki láthatja a valókat s a leendőket. Kiváltképp testvérecséit szerette volna meggyőzni, hogy ez nem tréfadolog. Ha valamely, a közelebbi jövőre vonatkozó jóslattal előállhatna, mely bébizonyosodnék! Ám ilyenre nem adódott módja.


A Sehonnai Nátor volt a legkomorabb, a legkitartóbb és a legokosabb mindhatuk közül. A nálánál idősebb Ferenc és Ignác testi erőben fölvehette a versenyt Ottóval, ám ész dolgában rossz sorba álltak. Kevésszer szólottak, s ha akartak valamit, elvették kujakkal. Félemlették őket a lányok, a legcemendébbek is. Mihállyal azonban mintha másféle vér keveredett volna e családba, az utána következő Józsika és Jánoska is inkább őreá hajazott, nem pedig Ottóra. A három kisebb részt vett ugyan a testvérek mulatozásiban, ám a dúlás és az erőszak szinte mindig az idősebbek kezétől eredt.
Stern Otto hadvezérként irányította a vagabundok kiruccanásait, ellentmondást nem tűrt, amidőn parancsot adott: - Általúsztatunk a Tiszán, s ellovagolunk az eszlári búcsúba!
Mindannyian sejtették, hogy a búcsúban adódik majd valamely kalamajka, amelyért agg apjok ismét a pénztárcájába nyúlani kényszerül, s szidalmazhatja őket, teljes joggal. E feddések hallatán Ottóban mindig fölvetődött, hogy a dáridó-korszakot talántán le kéne zárni, vagy legalább Mihályt, Józsikát és Jánoskát kihagyni az időrabló életvitelből, hiszen az ő agyukat

érdemes volna palléroztatni. - Küldhetnők collegiumba őket!
Arról Yanna hallani sem akart. - Okosabb, ha ittenfelé csellengenek, a borászat elébb-utóbb úgyis rájuk testálódik, annak fortélyait legjobban nálunk tanulhatják meg.
Stern Richard nem értett egyet, ám addigra már kevés kapacitása maradt arra, hogy a való világ dolgaival foglalkozzék. Úgy tetszett, a hatból egyik sem jut megfelelő educatióhoz. Stern Otto emiatt néha bosszankodott, ám hamar elhessintette, oly mozdulattal, ahogyan az állat farka a legyet.
A nagyfalusi fogadó rönkökből ácsolt asztalára csapott: - Ébresztő! Mire vártok?
Bordás Benedek elészalad: - Óhajt az úr?
Stern Otto vacsorát rendelt, szokása szerint tizenkét személyre, s friss leányokat. A fogadós óvatosan tudakozódott, van-e pénze. Stern Otto minapában kapott az anyjától, dölyfösen odavágta: - Nem maradok adósa! - mint aki az efféle kérdéseket tökéletesen alap nélkül valónak találja. Sohsem engedte, hogy a testvérei fizessenek, vagy bárki más. Néha eszébe ötlött, hogy ekként is más fizet: a szülei. Vállát megvonta, az örökrészemre adott előpénzekkel azt kezdek, amit akarok.
Magához rendelte a cigányt. A banda alázatos tartásba görnyedve követte a prímást. Stern Otto rázendített: - Sír az út előttem, bánkódik az ösveny... - Az apjok kedvenc nótája volt ez, mindig elérzékenyült tőle az öreg. Stern Otto látta néhányszor a múltbéli jelenetet, amint Borbála (a papa nagyanyja) megtanította unokájának e dalt. Ot testvére azonnal bekapcsolódott, valamennyien örökölték a muzikalitást dédatyjuktól, Sternovszky Bálinttól. Addigra jöttek a fehérszemélyek. Stern Otto egyenkint vizsgálta őket, álluknál ragadva meg. A leányok rész szerint vékonykák, rész szerint fiatalkák voltak, ágybéli buzgalmakban járatlannak látszók. - Nőket kértem, nem gyermekeket!

Bordás Benedek nagyot nyelt, sejtvén, mingyárt kezdődik a haddelhadd. - Érintetleneket akart az úr... a korosabbak ártatlanságáért nem felelhetek. -A pokolba kívánta Stern Ottót. Ha tudná ez a melák, be nehéz eléteremteni a friss szajhákat! Az ilyesfélére hajlamos nőszemélyek már megmártóztak a vagabundok mulatozásaiban. A nincstelen családok, kiknek leánygyermekei csekély pénzekért fölvásárolhatóak, egyre magasabbra srófolják az árat. Mindennek a szegény fogadós issza meg a levét.

Eközben Stern Otto biztatgatta a fivéreit, választanának maguknak a leányokból, ám azok kelletlenül nézelődtek, egyikük sem szánta reá magát. Otto sem volt hangulatban. Nem



értette, mi van véle. Az ember ifjúsága arra való, hogy egyék, bolondozzék, játszódjék nőkkel és a társaival. A mai napra virradóra odahagytam volna fiatalságom?

Míg ezen morfondírozott, Mihály kimondta: - Menjünk innet békességgel. Foglalkozzunk nemesebb dolgokkal. Látszott, a másik négy véle egy követ fúj, fölcihelődtek.

Stern Ottót átjárta a tehetetlen rosszkedv, lesöpörte az asztalról a palackokat és a poharakat, indult az öccsei után.

Bordás Benedek útját állta: - Fizetni ki fog?

Stern Otto pénzt hajított a földre, s félretaszította a hagymaszagú fogadóst. Mire kiért a boltozatos kapu elé, a többiek már nyeregbe szálltak. - Várjatok, hé! Hová mostan?

- Vissza Hegyhátra - Józsika. - Gyűlés van a Jeshivában.

- Miféle gyűlés? - Nem kapott választ. A testvérek már fordították lovaikat. Stern Otto követte őket. Elromlott a kedve. Bántotta, hogy az öccsei kisiklani látszanak a fennhatósága alól. Növekedésük esztendeiben az öt kisebb föltétel nélkül fogadta el falkavezérnek, mostanában mintha szakadozna a korlátlan csodálat hálója. De úgy

döntött, nagyvonalúan jóváhagyja e kiruccanást. Miért ne mehetnénk egyszer oda, ahová Józsikáéknak tetszik?
A megáradt patak mintha az alatt is duzzadt volna, míg ők a fogadóban voltak. Odafele még csupán a lovak horpaszáig ért a víz, mostan ki kellett akasztaniuk csizmás lábukat a kengyelből, ha szárazon akartak maradni. Stern Otto lova hátrahőkölt, egy döglött macskát sodortak lefelé a vízgöröngyök. O combja szorításával nógatta bátorságra az állatot.
Mire a Jeshiva épületéhez értek, már vagy harminc ló patája zsorgatta ott a murvát. Gyalogosan ugyanannyian érkezhettek, mert a két egymásba nyíló terem zsúfolásig megtelt, a szűk folyosón is álltak.
- Lekéstük - Mihály.
- Jertek! - Stern Otto magához ragadta a kezdeményezést, a kapu helyett a boltozatos ablakok egyikéhez lépett, bemászott rajta. Occsei mögéje nyomakodtak. Odabenn rájuk pisszegtek. A dobogón Ottóék egyik távoli rokona, Stern Miksa olvasott föl egy papírlapról, melyhez oly közel tartotta a gyertyát, hogy Stern Otto arra gondolt, mingyárt lángra kap.
Stern Miksa rekedtes hangja akadozott, szemébe könnyek gyűltek a meghatottságtól. - Látván a magyar Anyai Nyelvünk annyi századok óta a tökélletlenségnek hamvaiban sinlődni, mái napon Magyar Társaságba öszszesereglettünk, honni nyelvünkhez való szeretetünktől ösztönöztetvén, Nagy Tiszteletű s Tudós Bollock Lajos Úrnak, a hegyháti Jeshiva Magyar-Nyelv Tanítójának, a szép Mesterségnek és Bölcselkedés Doctorának javallásából. . .
A hallgatóságból kitört a taps. Bollock Lajos az első sorban ült, többek nógatására fölállott, nehézkesen fejet hajtott. Stern Miksa a zaj szűntével folytatta. - A Haza oltárán mi is csekély, gyenge elménktől kitelhető gondolatainkat és iparkodásainkat egyesíteni kívánjuk. Magyar Társaságunk buzgólkodjék a nyelvünk művelésín, a Bölcselkedés és a Szép Irodalom fölvirágoztatásán. Légyen kormányzója igyekezetünknek a Magyarok Nagy Istene, hogy

óhajtott czélunkat elérvén, a fejlődés gyümölcseit magunkon s következőinken örvendezve szemlélhessük.
Újra fölharsant a taps. Stern Miksa hajlongott, Bollock Lajosra mutogatván.
- Vivát! - kiáltották itt is, ott is. Stern Otto hangja kizengett a kórusból.
A szűnni nem akaró zsivaj percekig tartott, az emberek - Hegyhát ifjúságának színe-virága - süveget dobáltak, összeölelkeztek, kezet ráztak. A Stern testvérekre átragadt a lelkesedés, úgy érezték, kivételes történelmi momentum részesei.


A dobogón egy tizennégy körüli, keszeg fiú veres arccal várta, hogy szót kaphasson. Idő múltán Stern Miksa pisszegni kezdett. Minthogy ez hatástalannak bizonyult, nógatta a fiút, fogjon bele. Ám az még sokáig készülődött.
Mihály odahajolt Ottóhoz, s a fülébe súgta: - De ha eccer mink zsidók vagyunk, mér Magyar Társaságot alapítunk, mért nem rész szerint magyart, rész szerint zsidót?
Stern Otto fontolgatta a választ, de már jött is a következő kérdés:
- És mért csak a Magyarok Nagy Istene kormányozza igyekezetünket? mi lesz a mi hitünkkel?
- Magyar nyelvhez magyar Isten járja - Stern Otto.
A keszeg fiú végre elkezdte szavalatát, Virág Benedek versét declamálta.
Míg iffúságod mosolyog-, míg biztat erővel Járj a dicsősé- útjain
Nem hoz ugyan sok ezüstöt, aranyat a Musa de hoz majd Porunknak is hírt, életet
Stern Otto váratlanul emelkedett hangulatba került. Valóban, mily nemes dolog az anyanyelv, a bölcselkedés, a szép irodalom, a tudomány... A papa is arra áldozza egész életét, mi mér ne áldozhatnánk emezek oltárán? - alig

várta, hogy a szavalás befejeződjék. Még el sem ült a taps, amikor Stern Otto középre nyomakodott, s harangzúgású orgánumán bejelentette: - A Stern család nevében öszszesen ezer forintokat ajánlok a Magyar Társaság nemes céljainak megtámasztására!
Pillanatnyi csöndet falrengető éljenzés követett, fölkapták Stern Ottót, s a magasba dobálták a Társaság alapítói. Testvérei attól féltek, a végín még elejtik, ők tudták, mily sokat nyom az a
test. Szólásra jelentkezett Beleznay Sigismund, valaha az ő családjáé volt minden föld a hegyoldalon. - Ha a zsidók ily bőkezűek, mink is adunk, erőnk szerént! - kétezret ajánlott.
A példát többen követték, repkedtek a sommák, Stern Miksa alig győzte jegyezni. A Magyar Társaság diadalmas megalakulását ünneplendő, valamennyien áldomást ittak. Stern Otto büszkén düllesztette roppant mellkasát, sikerült a maga javára fordítania ezt az estét is. Már hazafelé lovagoltak az éjszakában, engedett kantárszárral, lépésben, amikor Mihály megkérdezte: - Honnét kerül az az ezer?
Stern Otto nagyot fújt. - Majd csak valahonnat... - összeszorult a torka a gondolatra, hogy újra kérnie kell. Apám uram a kultúrára csak ád! ha eccer egész életét annak szentelte. Persze, okosabb a mamához folyamodni, kinek pénz dógában lágyabb a szíve. De ezer forint egész vagyon... tán elég lett vón ötszáz... vagy három... mindegy most már. - A kérdést elnapolta. Gyötrődhet rajt holnap is.
Nyugovóra térvén háló kamarájában mindent elkövetett, hogy kifürkéssze, mely jövendő vár a Magyar Társaságra, hát ha avval érvelhetne az apjának. Ám amikor ő óhajtotta, semmi nem adatott, csupán ennen élményei s a korábban látottak kavarogtak a fejében. A hasára fordult. Leányokra gondolt, mint mindig, ha álomba merülni nem tudott. Afféle női személyekre, akiket Bordás Benedek uram fogadójában kapott meg, s nem amazokra, kiknek

kurizált. Legkitartóbban Rakamazra udvarolt, Báró Hadházy középső lányának, Clarának, de az a család -természetesen - nem nézte jó szemmel egy sehonnai Stern közeledését. Stern Otto sem volt biztos benne, hogy a mindig halovány, kissé vértelen ajkú baronesz oldalán le tudná pergetni egész életét, mindenesetre a lyánnyal járó jelentős hozomány

158 159

fokozta házasuló hajlandóságát. Beh szép is volna, ha akadna az ő köreiben eladó lyány, aki oly gerjedelemre gyújtaná, mint a kis rüfkék, gönczeikből áporodott erdőszag árad, bőrük mégis makulátlanul sima, akár a márvány.

Yanna szerette volna, ha Otto mihamarább megnősül, Eszter mánya szintúgy szorgalmazta. - Hat fiút kérek, amenynyit jóanyád szült, amíg még kellő karban vagyok.

Persze, az anyja és a nagyanyja tehetős zsidólányt képzelt az oldalára. Stern Otto tudta (látta), őneki csupán egyetlen gyermeke lészen, s nem fajtájabéli, aki megszüli. Ám nem akarta elrontani Yanna és Eszter mánya kedvét.

Másnap a reggeliző asztalnál nekidurálta magát, hogy előhozakodjék az ezer forintokkal, csakhogy Stern Richard gyöngélkedett, le sem jött a früstökhöz. A harmadnapot Stern Otto Rakamazon töltötte, így a magyar kultúra megtámasztásáról odahaza továbbra sem esett szó. Stern Richard, Yanna és Eszter mánya a Magyar Társaság Értesítőjéből szerzett róla tudomást, melyet minden nagylelkű adományozónak postáztak. Stern Ottót köszönés helyett ostorcsapásokkal fogadta az apja: - Elment az a csöpp, maradék eszed? miből képzeled, hogy újabb agyatlanságodért is helyt állunk? te szégyentelen! az sem bánt, ha mindenki előtt elveszíted a becsületed? márpedig elveszíted, mert ezt a pénzt mi bé nem fizetjük! épp elég ideje turkálsz a családi vagyonban könyékig!

Stern Otto két kézzel védte a fejét: - De apa, hogyan hagyhat hidegen a magyar nyelv és a tudomány sanyarú állapotfa, éppen tégedet?!
- Magyar nyelv és tudomány, perlapapp! bevetted ezt a maszlagot? elolvastad egyáltalán, hogy mihez adtad a neved? mire pocsétáznád a pénzt? néhány heves ifjú fölbuzdulásából nem lesz sem nyelv művelés, sem szép irodalom! aki a kultúrát
akarja pártfogolni, az a szegény, legatyásodott collegiumoknak adjon! mit vétettem én, hogy ilyen címeres ökör lett belőled? és ezt a példát mutatod a testvéreidnek?! takarodj a szemem elől, te mihaszna! - ütötte-verte az ostorral.
Stern Otto lefogta: - Fejezze be, apám, mert nem állok jót magamért! - egy fővel hosszabb s egy vállal szélesebb volt Stern Richardnál. Kis ideig lihegve farkasszemeztek, azután a fiú faképnél hagyta az atyát. Fölment a könyvtárszobába, hanyatt dőlt a kandalló előtt kiterített medvebőrön. Agyában rajzottak a gondolatok. Ha apja nem fizeti ki a pénzt, letörülhetetlen szégyenfolt vetül reá, aligha lészen maradása e vidéken. Csakhogy az általa megismert perspectivában nem szerepelt más, új helyszín, itt jő a világra a fia, ki - ha igaz - a Szilárd nevet kapja.
Hallotta, az apja odalenn az anyjával és az épp megérkező Eszter mányával veszekszik, majd mérgét kiadandó, ellovagol. Vajon ecséim merre járhatnak?
A házban csönd honolt, csak a patak morajlott odakünn. Stern Otto fektében kilátott az ólomléces ablakon, a kerti fűz koronája akkorára nőtt az idén, hogy könnyűszerrel átmászhatott volna rá egy ügyesebb ember. De tán fordítva is, bejuthat így valaki gonosz szándékkal, szólni kéne apának, kurtíttassa meg az ágakat. Edes, fűszeres illat csiklandotta az orrát. Mézes kenyér... kedvenc csemegéje. Habozott, lemenjen-e a nyikorgó lépcsőn, kérni egy szeletet. Ám az is lehet, hogy csupán érzékei csalóka játéka ez. Odaki hétágra

sütött a nap. Ha napfénnyel mosolyog be Clara, bő termés vár az almára, gondolta, mert tudta, a jövő héten lesz Clara nevenapja. Virágot viszek. Meg egy tok óbort, ha Eszter mánya kegyeskednék adni. Ha nem, majd szépen kicsenem.
160 I 161

Oldalára fordult. A padló nagyot reccsent alatta, az egyik léc érezhetőn félrebicsaklott. Mi ez? A felső szintet tavaly építtet te a házra az apja, a részeges pallér tömérdek hibát követett el, a fizetség egy részét Stern Richard időlegesen, más részét végleg visszatartotta. Stern Otto fölhajtotta a medvebőrt. Az ácsolt padlózat egyik csíkja láthatóan elferdült, beesni készült a párnafák közé. Meg akarta igazítani, akkor vette észre, hogy kijár. Fölemelte. Hosszúkás rés tárult elébe, melyet posztódarabokkal béleltek ki. Méretes fémkazetta kushadt ottan, s két kötet, gyolcsba bugyolálva. Az egyikről megállapíthatta, francia nyelvű, igen réginek látszó Biblia. A másik pedig... hú... az Apák könyve! létezéséről tömérdek forrásból tudott, ám soha senki nem mutatta néki. Az apja az ilyen irányú kéréseket határozottan visszautasította: - Megkapod, ha itt lészen annak ideje!
Stern Otto habozott, merészelje-é fölütni. Ha az apja itt találja, a padlóba rejtett cókmókjában kutakodva, agyon is csapja. Mégsem volt képes ellenállni a kísértésnek. Reszkető ujjal nyitotta ki a viharvert kötetet, a legvégén. Háromszázhúsz számozott oldala immár bételt. Stern Richard a belső borítókat is telerótta rondírással.
E naptól fogva Stern Otto minden lehetséges alkalmat megragadott, hogy a könyvtárszobában lebzseljen, s titokban az Apák könyvét bújja. Stern Richard nem értette: - Mi ütött beléd, fiam? Eddig sohsem olvastál!
- Döntöttem, apám - hazudta. - Oszszeszedem magamat, s collegiumba készülök.

- Derék beszéd! - Stern Richard hosszú listát írt az alapvető munkákról, melyeket okvetlenül ismernie kell. Stern Otto odakészített néhányat a padlóra, ám amint magára maradt, elővette az Apák könyvét. Ugy érezte, a legfontosabb tudás abban lakozik. Lassan haladt véle, mert csak
akkor mélyedhetett belé, ha nem fenyegette a veszély, hogy reá nyitnak.
Csillag Kornél rendezett sorait viszonylag könnyen értette, bár sok deák kifejezés jelentését csak találgatta. Akkurátus ember lehetett Csillag Kornél, nem csupán a dátumot tartotta nyilván pontosan, de anyagi javairól is esztendőnkint leltárt vetett. Végakaratát épp úgy megtalálta Stern Otto, mint a világ fontosabb dolgairól való elmélkedéseit, valamint összegezését mindannak, amit Csillag Kornél korán elholt apjáról, Csillag Péterről, s az őt nevelő Czuczor nagyapáról tudott vagy tudni vélt, beleértve Czuczor nagyapa megsemmisült emlékkönyvét is, melynek tartalma huszonnégy oldalon át következett- mint Csillag Kornél írta: Emlékezetem alakján aírra téve.
Sternovszky Bálint kevesebb lapot töltött meg, az ő macskakaparását nehezebb volt kisyllabizálni. Úgy látszik, őt csak a muzsika foglalkoztatta. Az egyik oldal aljára a hangnemek teljes csokrát is odarajzolta, körkörös alakzatban.
Stern István aggályos részletességgel örökítette meg családja lembergi tragédiáját, akárha ily módon próbálta volna az Apák könyvében hagyni a borzalmas emlékképeket, hátha kevésbé gyötrik azután.
Stern Richard fogsága naplóját Stern Otto végigzokogta, száját összeharapva, hogy hangot ne adjon.
Általolvasván mindent, megértette, miért nem engedte Stern Richard, hogy ő az Apák könyvébe időnek előtte betekintsen. Nemcsak az apja, a nagyapja is leírta jövőbe látó sejtéseit, emezekből megtudhatta, hogy reája nem vár hosszas élet, halála hirtelen támadó, gyors lefolyású

lészen. Ugyanakkor Stern István is azt jósolta számára, amit ennen magának ő: hogy egy fia születik, Szilárd nevezetű. Távoli a vész tehát, gondolta, hiszen még meg sem nősültem, a gyermekem csak an
162 163

nak utána foganhat. Igyekezett visszaemlékezni, saját látásaiban előbukkant-e a jövendőbelije, ám ilyes képnek nyomát sem találta. Clara lesz az? Avagy mégsem?
Visszacsúsztatta az Apák könyvét a résbe, helyére rakta a padlódeszkát. Ures tekintettel meredt maga elé. Mintha valami lezárult volna a betelt naplókönyvvel, melyet - mint Csillag Kornél lejegyezte - egy híres itáliai Bibliakészítő műhely járton, de a szent szöveget mégsem nyomatták különlegesen vastag, felezett árkusaira, ki tudja, mely okból. Egy család ennen Bibliájává lett. Csakhogy immár megtelt, s ez valamiképp baljós jel. Akárha vége szakadna a történetnek e ponton.
Stern Otto elhatározta, hozat Itáliából egy másik naplókönyvet, szakasztott mását emennek, s ő helyezi az első följegyzést beléje. Ekként lehet a vég egyben az újnak kezdetévé. Ám csak titokban cselekedhet, különben Stern Richard azonnal rájön, hogy valamelyik fia általolvasta az Apák könyvét, a gyanú őrá terelődne. Mindezt megfontolván, inkább a szerencsi papírfabrikától rendelt nagyalakú albumot, vajszínű, írásra alkalmatos papirosból. Ez a kötet az eredeti Apák könyvénél ötödrészt nagyobb lett, noha vastagságra avval megegyezett. Szarvasbőrből készült fedelére a Stern család borzáró pecsétjén közismertté vált S kígyót domborították, aranyra pingálva, a fösték azonban fiamarost lepergett róla.
Sholem alechem. Újra kezdem, illetőleg folytatását nyitom a mái napon az Apák könyvének a magam nevében s jogán. Mint a Stern család eme generációjának első szülöttje, kérem, óvjon s támogasson bennünket s házunk népét

utunkon Ő, kit megneveznünk nem lehetséges.
E sorokkal szertelen ifjúkorom lezárom, s ünnepélyes
elhatározásomat szentesítem: hátralévő öszszes időmben
bohóságok és fölöslegességek helyett inkább a köz javát
szolgálom. Elsőben is meg kell teremtenem a Magyar
Társaságnak ígért ezer forintokat saját szorgos mun
164
kámmal, épp ezért magamat teljes erőmmel a családi
borkereskedésnek szentelem.
Yanna és Eszter mánya azt hitte, kísértetet lát, amikor
reggel a napi fuvarbeosztásért az irodába érkező kocsisok
közt föltűnt Stern Otto, ki termetben s magasságban állta
a versenyt amazokkal. - Mi kéne? Vagy inkább azt kérdjem,
mennyi? Eszter mánya, köszönés helyett.
- Munka. Egész napra.
A hüledezés első rohamainak csitultával befogták
jegyzékek copirozására. Stern Otto kezdetben görcsösen
szorongatta a lúdtollat, ám idővel egészen olvasható
iratok kerültek ki vaskos ujjai közül, melyek épp annyira
témafoltosak lettek, mint a nadrágja, utóbbi kímélése
végett Yanna ráadott egy öreg bőrkötényt. Már ebéd után
bekódorgott az irodába Rebecca, majd későbben Stern
Richard is, hogy saját szemével győződjék meg arról: nem
csalás, nem ámítás, legidősebb fia önként járomba hajfa a
fejét.
Stern Otto öccsei nem tudták mire vélni bátyjuk
pálfordulatát, a vacsoránál kérdések özönét zúdították
reá. Stern Otto csupán annyit felelt: - A vagabundok
ideje kitellett.
Ferencet és Ignácot az este a nagyfalusi fogadóban érte,
Mihály, Józsika és Jánoska nem tartott velük: - Ha Otto
marad, mi sem megyünk, dorbézoltunk eleget a múlt héten!
Stern Otto a rakamazi látogatásait is fölfüggesztette.
Szorgalma s munkabírása a család legidősebbjei szerint
Stern István fénykorszakára emlékeztetett. Stern Otto
ezen időben külsőleg is atyai nagyapjához hasonult,
kiváltképp a tekintete, no meg a haj- s szakállviselete.

Már leesett az első hó, midőn Eszter mánya és Yanna a főírnokkal elkészíttette az üzlet éves számadását. A forgalom java addigra lezárult, a kötések alapján calculálhatóak a kinnlé
165

vőségek is. Minden eddiginél fényesebb évet zárt a Stern Borház. Be kellett látniuk, hogy ez nagymértékben köszönhető Stern Ottónak. Eszter mánya odatolta a vasveretes cassát Stern Otto elé az asztalon: - Végy ki a pénzből annyit, amennyit jónak látsz!
Stern Otto elébb kétszázat, majd rövid ideig habozván, még százat tett el. Aznap este az egészet leszámolta Stern Miksa kezéhez, nyugta ellenében. - Folytatása következik - mondotta. Úgy calculált, három esztendő alatt teljesítheti vállalását. Ha szerencséje lészen, hamarább. Időnkint egy-egy napra váratlanul eltűnt, senki sem tudta, hová megy ilyenkor, Eszter mánya és Yanna reménylette, titkon udvarol valamely érdemesebb leányzónak, mint a rakamazi.
Chanuka után Mihály elbúcsúzott a családtól, hogy áttegye székhelyét Debreczenbe, ahol a collegium - Dembinszki Endre szíves közbenjárására - fölvette rendes diákjainak sorába. Stern Richard büszkén lapogatta a hátát: - Osztán szégyent reám ne hozzál... sokan ismertek ottan engemet. - A füléhez hajolt, belesúgta: - Nem fontos mindenkinek az orrára kötni, hogy miféle családból jössz... érted! - Minthogy a fia bambán pislogott, hozzáfűzte, még halkabban: - Zsidók vagyunk, de ez csak mireánk tartozik, na!
Stern Otto buzdította Józsikát és Jánoskát, kövessék Mihály példáját, amíg nem késő, ám a családi tanács úgy döntött, a két fiú még ne hagyja el az otthonát. Ferenc és Ignác viszont arra készült, hogy protectiót szerezvén, Bécsbe utazzanak, s fölvételüket kérelmezzék a tiszti iskolába. Stern Richardot kiverte a hideg a gondolatra,

hogy az ő fiai ama császár katonatisztjeként végezzék, akinek a titkos rendőrsége oly sok évet rabolt el az életéből, ám ellenérzését csupán egyszer fejtette ki, akkor is inkább búsan, mint parancsolón. Ferenc és Ignác azt felelte, más idők járják.
Stern Otto a vállát vonogatta: - Ha megérett a szőllő, le költ szedni. - Már csak a borászattal kapcsolatos hasonlatokkal fejezte ki magát. Mikor az apja rákérdezett, hogy ez meg mit jelentsen, azt a választ kapta: - Menjenek a maguk útján, ha mindenáron katonásdit akarnak játszani.
A tavasz bő esőket hozott, zubogott le a sárral kevert barnás lé a hegyoldalakon, az erek patakká, a patakok folyammá duzzadtak. A gazdák szomorúan figyelték a víznek az alacsonyabban fekvő szőllőskerteken való általereszkedését. Itt is, ott is elvezető árkokat ástak, töltéseket emeltek, s a szerszámos kamarákat kiürítették. Stern Richard otthona dombon állt, biztonságban, az ősi Stern házat viszont a patak szinte körbekanyarodta, a megemelkedett víz immár betört a pinceszintre, s kívül a támfalat nyaldosta. Az a helybéli vöröses kövekből készült, a hátsó falakat azonban válek téglákból rakták, a nedvességtől valósággal szétolvadtak. Ácsokat hívattak, amazok kívülről alásegítették a gerendavégeket vendégoszlopokkal. Ennek dacára aggasztónak tetszett a helyzet, ha az égi áldás abba nem marad, komolyabb baj várható.
A hegyháti közösség apraja-nagyja az áradással foglalkozott, amikor megérkezett Gr. Franz Neusiedler helytartótanácsi tanácsos, incognitóban, s a nagyfalusi fogadóba szállt. Első útja a megyeházba vezetett. Beküldötte névkártyáját ifjabbik Geleji Katona Ádám alispánnak, ki azonnal fogadta. Gr. Franz Neusiedler előadta, tiroli származását nem leplezőn éneklős németséggel: királyi biztosként jött ide, azzal a titkos megbízatással, hogy Vinkó Lipót tokaji lakos följelentését kivizsgálja. Vinkó Lipót állítása szerint

eme helyen valaminő titkos társaságot alapítottak, felforgató céllal, tagjai egyenruhás polgárőrségnek nyilvánítván magukat, uniformisban s fegyverrel tartanak gyakorlatozásokat. Vezetőik: Stern Miksa foglalkozás nél


küli jurátus és Wimpassing Nándor padkáros. Az alispán úr a királyi biztosnak mindenben engedelmeskedvén járjon kezére.

Ifjabbik Geleji Katona Ádámnak tátva maradt a szája. Az ő tudomása szerint efféle szervezkedés e vidéken nincsen. A behívott irodisták jelentették az uraknak, hogy Wimpassing nevű padkáros sem Tokajban, sem Hegyháton nem lelhető, orvosságért Szerencsre szoktak küldeni, az ottani padkáros neve Ferenczy Győző, idős özvegyember, csöndesen, visszavonultan él, efféle tevékenységgel aligha gyanúsítható. Stern Miksa valóban alapított úgynevezett Magyar Társaságot a magyar kultúra fejlesztésére, ám ehhez írásban engedélyt kért. Az okiratot be is mutatták a tanácsos úrnak. Gr. Franz Neusiedler sokat tudón mosolygott: - Az, miről önök értesülve nincsenek, még létezhetik. Rendeljék ide sürgősséggel Stern Miksát.

Minthogy azonban a poroszló Stern Miksa hollétét elsötétedésig föl nem találta, az urak a kihallgatást másnapra halasztották.

Stern Miksa az este Szerencsen járt, a Tulipános házban. E csekély méretű curia elbújt magas kőkerítése és évszázados tölgyfái mögött, róla csak az tudott, akinek bizalmasan megsúgták a hírét. Nevét a kapuja felett domborodó négylevelű kovácsoltvas tulipánokról kapta. A ház földszintes volt, vastag falai boltra kanyarodók, teteje cserépre verve, ablakai s ajtói nem túl tágasak, így odabenn nappal is gyertyát és lámpást égettek. Hat négyzetes szobából, valamint konyhából, feredőkamarából s az árny- vagy inkább zsarnokszékből állott. A termek

azonosak, ha felnyitják a középajtókat, eggyé válhatnak, megszűnik ugyanakkor az elkülönözés kényelme. E belső elosztás alkalmassá tette mostani használatára: kártya Balon volt a Tulipános házban, hol az urak kiváltképp tetemes sommákra licitáltak.
Stern Otto rendszeres látogatónak számított, Stern Miksa alkalminak, ő inkább csak gibicelt, ha megengedték neki. Stern Otto fogvicsorgatva játszott, ha egy-egy vizit alkalmával nem triplázta meg a pénzét, elégedetlenül távozott. Stern Miksa kisebb tételeket kockáztatott, melyeket végül mindig elveszített. Kölcsönt vagy hitelt nem kért, ilyenkor fölállt, sértetten figyelte, miképp víják tovább a harcot a többiek immár nélküle.
Aznap Stern Otto csekély szerencsével játszott. Négy dohánykereskedő fogta közre az asztalnál, összeszokott kártyások, egymás szándékát szemrebbenésből is képesek voltak érteni. Midőn a hazardírozásra kiporciózott summa a partnerei elé vándorolt, Stern Otto föltápászkodott, sarkantyúpengéses bokaveréssel búcsúzva. Stern Miksa pulikutyaként szegődött hozzá. - Osztán most hová? - kérdezte, amikor a vaskapu bedöndült mögöttük.
- Mit tartozik az tereád? Eridj dögodra.
- Rám ne haragudjál, én neked drukkoltam. Megható, mily erősen küzdesz a Társaságért.
- Nem a Társaságért, hanem magamért. Ennen kimondott szómért.
Ballagtak a város szíve felé, hol lovaikat megkötötték. A Tulipános háznál soha senki nem istrángozott lovat, nehogy arról kiderüljön, hogy odabé tartózkodik. Stern Otto hatalmasat rúgott egy kavicsba, a kerek kő vagy kétszáz singnyit röpült előre, éles koppanással találva el egy kerékvetőt.
Jócskán elmúlott éjfél, mire a két ló a hegyháti patak első kanyaróhoz ért. A mély fekvésű mező vízben állott, az elcsigázott hátasok lába térdig tocsogott benne, s vészesen csúszkált. Stern Otto visszafordult. Unokaecséje azt hitte, gázlót keres, ám Stern Otto a nagyfalusi

fogadónak vette az irányt. Lóról szállott, megdöngette a koppantóval a fakaput. Semmi válasz.
168 169

Akkor két öklét küldte rája, oly keményen, hogy minden egyes csapás alatt láthatóan meghajlottak a deszkák. Feketekendős vénasszony lesett ki a kukucskálón, ágyából ugorhatott föl, haján szürke tollpihe lebegett. - Ne verje itt a lármát!
- Mióta zárják a kaput? - Stern Otto.
- Szűzanyám! - a nyanya megenyhült, s már zörgött a kulcs a zárszerkezetben. - Be rég nem járt erre az ifiúr!
Stern Otto szótalanul indult az ivóba, hol már csupán két részeg időzött, álomba merülvén az asztalon. A cigánybanda zeneszerszámai a sarokban, rongyokba bugyolálva. Stern Otto elbődült: - Mi van itt? Siralomház?
A két részeg fölriadt, kábán pillogtak reá. Addigra Bordás Benedek is előkacsázott, háló ünögére kapott köpenyben. Stern úr... hogyhogy ily kései órán?
- Csak imigyen. Egy pint vereset! - Stern Miksára pillantott. - Neki is!
- Köszönöm, én inkább... - kezdte volna amaz, ám Stern Otto a szeme villanásával fojtotta belé a szót.
Amint a borok megérkeztek, egyhajtóra nyelte be a magáét, majd a bőrkötényénél fogva húzta közelébb a fogadóst: Jányok vannak-e?
- Vannak.
- Milyenfélék?
- Milyenfélét óhajt az úr?
Stern Otto fontolgatta a választ. Időtlen idők óta nem érintett asszonyi testet, fölbuzgott benne a vágy. - Bögyöset, farosat, ki mosdik öleltet!
Bordás Benedek hátraszaladt a cselédépülethez, hol a lányok éjszakai elhelyezést nyertek. Csak ketten voltak most, a többi már elkélt. Borcsa, a tűzről pattant

cigánylány, és Fatime, aki messziről, a tengernek
partjáról keveredett ide. Bordás Be
nedek habozott, melyiket ébressze föl, Fatime mellett döntött, az ő ajtaja esett rövidebb járásra. Fatime még mindig szülőfaluja szokásai szerint ruházkodott, olyanformán, akárha török imaszőnyeget csavart volna magára. Félénken kérdezte odabentről: - Ki az?
- Nyiss ajtót. Dógod van.
Fatime sötét szembogarában még az álom zavaros köde. Bordás Benedek megsajnálta. - Nekem sem öröm, hogy ilyenkor... - ásított.
-Jerünk! - Fatime.
Stern Otto a hátsó szobában várakozott. Bámult kifele az ablakon, vizsgálta, szétfutott-e már az égbolt peremén a derengés első halovány csíkja, avagy csupán a szeme káprázik.
Kopogtak. Stern Otto beengedte a lányt. - Szolgálatfára.
- Mi a neved? - Fatime.
- Még sohsem láttalak itt.
A lány nem válaszolt, húzogatta magán a szövetet, szemét lesütvén. Stern Otto megragadta az állát, közelébb vonta, akként vizsgálgatván. Majdan pedig, halkan: - Zsidó vagy?
- Dehogy vagyok zsidó! - Fatime hangját oly hegyesre szöktette a méltatlankodás, hogy az már sértette Stern Otto fülét.
- Hát honnét szalasztottak?
- Nem mindegy az magának?
Stern Otto ráripakodott: - Felelj, ha én kérdezlek, különben...!
Ám mire megüthette volna, Fatime vetni kezdte ruházatát, s amint lágy mezítelensége előfénylett, világosabb lett, mint amíg csak a páros gyertya égett. Stern Otto a lányra vetette magát, ahogyan az ő elképzelése szerint férfi
leli örömét

asszonyban. Fatime megfogta a karját: - Nem úgy, nagy jó uram. Hadd vetkőztessem le szépen. Feküdjék hanyottán, zárja bé a szemét, a többit bízza énreám.
Stern Otto mérge - ha ő fizet, ne dirigálja egy akármilyen czikka - váratlanul lecsillapult, gyermeki érzemények ömlöttek szét benne, s pillanatokra valóban csecsszopóvá lett, kit az anyja, Yanna dédelgetett. Azután olyasmit kapott a lánytól, amit még sohsem élt által. Számára eladdig a testi örömök megszerzése harc volt, minél viharosabban igázta le a nőstényt, annál inkább érezte enmagát győztesnek, élvezetét is e forrásból nyeré. Fatime megszelídítette, akárha házi jószággá édesgette volna a fenevadat, ki benne rejlett.
Mire reggel fölébredt, a lány már eltűnt. Stern Otto még a plafont bámulva idézte az éjszaka történéseit, amikor a szobájába rontó két poroszló az ivóba rendelte, s minthogy ő ellenállt, újabb két poroszlót füttyentettek maguk mellé, együttes erővel gyűrték le, béklyózták meg, s vezették végig a folyosón, be a nappali világban feredő terembe. Ott a minden ízében reszkető, ugyancsak hátrakötözött kezű Stern Miksa ült szemközt ifjabbik Geleji Katona Ádám alispánnal és Gr. Franz Neusiedler helytartótanácsi tanácsossal. Ki megtörölte a bajszát - boroztak az imént -, s ekként kezdte, a birodalom hivatalos nyelvén: - Beszél németül?
- Igen... amennyire költ - Stern Otto.
-Jó pipa! Mindenütt kerestetem, s közben itt lapít a fogadóban, kőhajításnyira hálóhelyemtől.
- En itthon vagyok errefele. - Rárivallt Stern Miksára: - Ne röszkessed már magadat halálra, nem esznek meg!
- Csak akkor szólhat, ha kérdik! - Gr. Franz Neusiedler.
Stern Otto gyilkos tekintettel vágott oda. A királyi biztos nem zavartatta magát, fölütötte az ügy iratait, kezdte a kihall
patást. Mely céllal alakult ama bizonyos Társaság? Mért fontosabb nékik a primitív magyar nyelv, ahelyett hogy a németet vagy a deákot használnák? Hol tartja a Társaság

az uniformisokat és a fegyvereket? Kár tagadni, az igazság úgyis napfényre kerül. És így tovább, lankadatlanul, hosszú órákon át. Stern Otto időnkint elvesztette az uralmat az idegei fölött, ordítozott, fenyegetőzött, az alispán minden esetben rendre intette, s a magas személy megsértése miatt pénzbírságot, illetve elzárást helyezett kilátásba. Stern Otto egyre pocsékabbul érezte magát, szakadt róla a víz, de nem törölhette le, a kötél mélyen a húsába vágott, gerince megmacskásodott a kemény derekú széken, ám mindennél jobban mardosta a fölháborodás: milyen alapon vallatják itt, akár egy bűntevőt? Félt, hogy ő is az atyja sorsára jut, kit valójában ártatlanul vetettek az osztrák császár s magyar király börtönébe, élete virágjában. Egyáltalán, mely jogon uraskodik nálunk is? mér nem elég neki Ausztria? és mér nincs nékünk egy saját, magyar királyunk? aki érti a nyelvünket, honos a szokásainkban, figyelembe veszi az érdekünket... - mire idáig ért, már megvilágosodott benne, hogy éppen azt kellett volna tenniük, amivel igaztalanul vádolják, uniformist ölteni, fegyvert ragadni, harcba indulni az önkény ellen, amely a messzi Bécsből dirigál, durva kézzel, oktalanul hatalmaskodva. Fejében s mellkasában növekvő labdacsot érzett, zihált, akár a kovácsfújtató.

- Rosszul van? - ifjabbik Geleji Katona Ádám alispán intett az egyik poroszlónak, adjon vizet a deliquensnek. Stern Otto átvette volna a kupát, feledvén, hogy a kezét a háta megé béklyózták. Előrecsuklott a széken, állát az asztalba verte, oly hangos csattanással, hogy még a helytartótanácsi tanácsos is összerezzent.

Stern Miksa szinte leányhangon sikoltott föl: - Otto!



Gr. Franz Neusiedler kicsusszant az asztal mögül. - Szünetet tartunk. Mihamarább keltsék életre. - Megragadta a borosüveget és a kupáját, kiment a fogadó kertjébe.

Nyáridőben odakünn is ettek-ittak az urak, zöldre pingált kecskelábú asztaloknál. Letelepedett az egyikhez a padra. Bordás Benedek kapkodva törölte tisztára előtte a deszkát, s hozta a kockás abroszt. - Szép időnk vagyon! - mondta a helytartótanácsi tanácsosnak magyarul.
Gr. Franz Neusiedler keresztülnézett rajta. Ámbár az édesanyja - Lórántffy Annamária - révén jól bírta e nyelvet, úgy tartotta, az osztrák császár képviseletében ragaszkodnia kell a némethez.
Stern Ottóba azonban semmiképp nem sikerült a parancsnak megfelelően életet verni, noha a veréssel a szó szoros értelmében is megpróbálkoztak. Végül újabb instructióért járultak Gr. Franz Neusiedlerhez, aki mindkét deliquenst bevitette a megyeháza fogvatartó pincéjébe, kezükre s lábukra ütötték a lánccal a falhoz erősített vasakat.
Stern Otto ülő helyzetben szorult a hideg kövekhez. Stern Miksát csupán annyira engedték hozzá közel a saját láncai, hogy a tenyerével elérte Stern Otto fejét. Ujjait ismételten a szájába vette, s az így nyert nedvességgel kenegette Stern Otto orcáját, ki azonban semminémű életjelet nem adott. Stern Miksa hüppögve sírt, az járt a fejében, mit szólanak majd ehhez idős szülei.
Aranyló lépes méz hengeredett puhán valaminő lapos felszínre, álmosítón döngtek fölötte a méhek. Stern Otto pendelyes gyermekként figyelte, amint Eszter mánya finom mozdulatokkal kente a mézet. Stern Otto már látta, a halovány felszín a rétesnek kinyújtóztatott tésztája, mely egy asztalt födött be, terítőként. A mézre szóratott azután a mák, a malazsa és a vagdalt dió, végül a cukornak fehér pora - így készítették a vegyes rétest a Stern házban.
Stern Otto azonban tisztában volt azzal, hogy csupán emlékezi ezt, a háttérben a fogvatartó pince nedvesre feketült kövei jelezték, emez lehet az álom, nem pedig amaz. Követte a múlt béli képet a jövendő előlege, láthatta, mint támad a víz, majd azután a tűz, s ömlik a vér is, nehéz évek várnak reánk. Láthatta Szilárd fia

születését. Láthatta, hogy sok gyertya világában fény lő deszkadobogón ágálló férfiak mondják a magukét, miközben a már felnőtt Szilárd halkan súg nékik egy-egy szót...
Fájdalma fölerősödvén, újabb időre az eszméletlenség kútjába hullott.
Amint legközelébb magához jött, már leszállt az éj, s ő igen fázódott. Valaki harákolva szuszogott a közelben, családja történetének nyomán kutyára tippelt. Érezte, zsebéből hibádzik az órája, a tojásforma óra, legféltettebb tárgya! - odanyúlt, amennyire a vas engedte, kitapogatta, hogy a lánc is eltűnt, valaki letépte. A pribékek? Vagy az a lány? Hogy is hívták? Fatime. . .
E veszteség elevenebben fájt, mint fizikai gyötrelmei. Vacogott. Ha nem pillanthatott volna előre, nem csillapíthatná baljós előérzetét, hogy kétség kívül a végét járja. De ő tudta, fia lesz, márpedig az csak úgy lehetséges, ha túléli e mocskos börtönt, ügyet, korszakot.
Másnap a früstöknél kapta Gr. Franz Neusiedler a hírt, hogy az egyik deliquens kiszenvedett az éjjel.
- Kár. Kínvallatásnak így alá nem vethető.
Néhány órával később a néki lovas futár hozta lepecsételt postacsomagból megtudhatta, hiába szekerezett Bécsből ilyen messzire. Ama Hegyhát nevű község, hol Wimpassinger (nem Wimpassing) Nándor és Stern Miska (nem Miksa) titkon polgárőrséget alapított, az ország másik szélin van, oda egy nap alatt elhajtathatott volna. A helytartótanácsi tanácsos azonnal


levelet küldött Bécsbe, hogy a hibákat ejtő irodistát haladéktalanul csapják el.
- Mi történjék Stern Miksával? - ifjabbik Geleji Katona Ádám.
- Nemes ember?

- Nem. A helybéli borcsiszár zsidóság sarja. - Csapassék meg.
- Hányat?
- Huszonötöt. - Publice?
- Mindegy.
Gr. Franz Neusiedler volt az utolsó, ki még elhagyhatta az alvéget négy keréken, lábát a szemközti ülésre emelve, mert a hintajába térdig tört be a víz. Több idegen nem is tartózkodott ott. A házak harmada, főként a patak parti, alacsonyabb tájékon, vészesen rogyadozott. A pincék feredővé váltak, a falak folyósra nedvesedtek. A következő napon tovább hízott a víz, megfúlt baromfiúk és mindennemű tárgyak sodrattak örvénylő színén.
Ekkor a patak mentén már nem lehetett másról gondoskodni, mint vagyonoknak száraz helyre leendő takarításáról. Amennyi ladik, tutaj s más alkalmatosság volt található vagy készíthető, az mind kevésnek bizonyult. A magasabban lakók is ingajáratban szállították el javaikat, ki vonós jószággal bírt, szekéren, ki nem, az magát fogta ilyenolyin taligák elébe.
Az ár 23 házakba ment be, abból 14 omlott le. A töltés megnyittatott. A víz csupán a második héten indult apadásnak. A kárvallott családok közé tartoztak a Sternek, otthonaik szerencsére állva maradtak, ám egyetmásuk zöme odalett. A nagy fölfordulásban kevesebb szó esett Stern Otto haláláról, temetésére is csak egy hónap múltán keríthettek sort, még akkor sem könnyen. Porhüvelye időközben igen megpuffadott, így a rendes méretűnél jóval nagyobb koporsóra volt szükség. A temetőben oly magasságba emelkedett a talajvíz, hogy sírt ásni nem lehetett, már a csekély mélységű gödör is rögvest kacsaúsztatóvá alakult. Stern Otto földi maradványait csak akként tudták elhantolni, hogy a néki szánt vermet szorosan kikövezték, s az így nyert mélyedésből a temetés előtt órákig merték vederrel a híg latyakot. Amikor a sírásók a koporsóra hányták a földet, a gyászoló sokaság tartott tőle, hogy még a szemük

láttára veti ki onnan a rögöket az újra feltörő víz.
- Megtettük, mit tehettünk - motyogta Eszter mánya, amidőn a maga kavicsát a sírhantra rakta. Az járt a fejében, hogy mennyire szeretett úszni ez a drága fiú. Szeme könnytelenül izzott, amint fölidézte, hogyan szeli át a hat vagabund a Tiszát, egymást biztatván, zabolátlan kutyafalka módjára, élükön Stern Otto, izmos karjának csapásitól frecseg a folyó, vörös üstöke lángol, akár az égő csipkebokor.


VI.

Meglegyinti a tájat az enyészet első fuvallata, itt van az ősz. Marad még szín, illat, íz bőviben, de immár magtárakba került az élet, hordókba gyülemlett a must. Föllélegeznek a terhüktől megszabadított bokrok és fák. Amint betakarítják kincseit, végre elhagyhatja magát az anyaföld. A zöldeket lágyítja a sárga, a későbbem barnásveres szálláscsinálójaként. A kutyák kevésbé tűrik a macskatársaságot, mint máskor, amazok visongós nyávogással menekülnek előlük udvar végibe, kerítés tetejire, pallósra vagy kemencesutra.

- Tégedet, lyányom, nem szülésre teremtett az Úristen mondta a verejtékben úszó bába a törékeny alkatú fiatalaszszonynak, midőn a hosszas vajúdásnak valahára végeszakadt, s előnyomakodott a csecsemő igen puffadt, a szokásosnál is vériszamósabb teste.
- Ép és egészséges - a bába.
A kicsi fölsírt. Verébcsipogás, gondolta az anyja, a szemét alig volt képes nyitva tartani elcsigázottságában.
A gyermek a keresztségben a Szulard nevet kapta. Azon a vidéken, honnét az anyja származott, gyakorta becézték így a kiskutyákat. Szulard sok tekintetben emlékeztetett kölyökvizslára, jámbor szeme, állandóan ráncolódó, csapott homloka s törékenynek tűnő végtagjai miatt.

a jóllakott ebekét idézte. Ezért azután ritkán vették komolyan. Növekedése időszakában kevés nála engedelmesebb, szófogadóbb gyerek volt, talán csak azzal vált ki társai közül, hogy furton furt járatta a száját.
Kicsi korát egy tenger menti falucskában töltötte, a nagyanyja gondjaira bízva.
Éltem legszépségesebb esztendei voltak azok, mikor még nem tudóm sem keresztem, sem balsorsom. Létezésem kevéssé különözött a mezei állatokétól, a hanczúrozásban egyenlőként vehettem részt a többi fiúval, testi ügyességem révén némi tiszteletnek is örvendhettem közöttük. Kiváltam futásban, úszásban és halaknak iszákkal vagy horgos zsinórral való öszszefogásában.
Mire úgy fölcseperedett, hogy iskolába járhatott, a nagyanyja elvitte a községi skólába, hol egy teremben ült a négy osztály, s a tanító úr váltva tömte beléjük a tudományt.
Még azon a héten az anyja beállított. Érette jött. A két aszszony oly gorombán csapott össze a kisfiú legközelébbi jövőjén, hogy a szomszédok fontolgatták, át kellene menniök. A nagymama, kit Szulard Bábkának hívott, Isten ellen való véteknek tartotta, hogy a gyereket kiragadják megszokott környezetéből. - Azt mondod, véglegesen letelepedtél, de hányadszor telepszel le véglegesen? Ki tudhatná, mikor lesz a feneked újra borsos, mikor vágsz neki a világnak, és akkor megint utadban lesz! Ez egy kicsi ember, nem valami tárgy, amit akkor csapsz zálogba az anyádnál, amikor kedved szottyan!
- Esküszöm, annak az időnek már vége! Fészket raktam, nem csoda, ha magam mellé kívánom a gyermekemet! Ideje, hogy valaki végre rakonczára fogja.
- Majd éppenséggel te lennél az a valaki, mi? - En, igenis, én.

- Márpedig én nem adom! - Ahhoz nincsen jogod!
- Nem jognak kérdése! - Dehogynem!
Szulard megfélemedve hallgatta a konyhából e veszekedést. A kemence padkáján kuporgott, ölében a cirmos, élvezték a pattogó hasábok melegét. Bábka először gyújtott be reggel az idén. Szulard ráemlékezett, valahányszor az anyja meglátogatta, rendre összemarakodott Bábkávai, csak úgy csikorogtak a fogaik. Gyermeki lelke minden erejével bízott Bábkában és az anyjában, kit Mátuskának hívott. Tudta, az ő jövője a tét, mégsem aggódott. Néki rosszat egyikük sem akarhat.
Másodfél óra múltán Mátuska rányitott: - Öltözzél, fiacskám, kimegyünk nagyapádhoz.
A két feketébe öltözött asszony közrefogta, kezét szorongatva húzta a keréknyom verte úton, mely a domboldalon lévő temetőbe vezetett. Szulard az öregapját nem ismerte. Mire őt első ízben idehozta az anyja, Páni bácsi már darab ideje a föld alá került. Bábkát azóta sem látta másban, mint gyászruhában, kisebb korában azt is hitte, hogy az asszonyok folyton feketét hordanak.
A sírnál anya s lánya közt egy csapásra megtermett a béke, összeszokott párosként gyomláltak a lapiczkával, s tisztogatták a sírkövet, melyre - Szulard még nem tudta elolvasni - csupán annyit véstek, régies vonású czyrill betűkkel: Pane Vikulics Boldin, elhalt az 1825-ik esztendőben. Legyen néki könnyű a hant. Meggyújtották a két kartonkarimás gyertyát. Hosszan imádkoztak, magukban olykor, fennhangon és két szólamban másszor, Bábka mélyen zúgó, vastag zsolozsmáját indaként csilingelte körül Mátuskáé. A Miatyánkot és az Üdvözlégyet Szulard is tudta, azokba bekapcsolódott a maga cérnacincogásával.
Harmadnapra a postakocsin ültek, mind a hárman. Bábka a saját szemével akart meggyőződni róla, hová kerül az ono


kája. Szulard minden földi java belefért a nagyapja

katonaládájába, melyet ecetes ronggyal töröltek tisztára. Bábka Szulárd kedvencét, fehér kenyérre szelt zsírban sült szűzpecsenyét készített úti elemózsiául. Mátuska nem kért belőle. - Nagyon puffaszt.
- Puffaszt, az eszed tokja!
Ezen is összekaptak. Szulárd nem bánta, több marad neki. Mátuska újra meg újra elmondta, mily csodás leszen az ő életük ezután. Nehogy valamiféle Isten háta megetti sárfészek re gondoljon ám Szulard, igazi nagyvárosba kerül, hol az utak kövezettek, a főtéren vasárnaponként rezesbanda játszik, s a szín társulat, melyben ő, Mátuska, oszlopos tag és pénztáros, heti kétszer tart előadást az Aranybárány vendéglő nagytermé ben. - De ez még mind semmi, saját házunk van Isten segedel mével az Alsóvárosban, a kertbe tavasszal ibolyát és nefelejcset ültetünk, meglátod, milyen szép lesz!
- Konyhakert? - vakkantotta közbe Bábka szigorún. Mert az is kell.
- Hátul - Mátuska. - De most már nem szorulunk rá.
- No, csak ne bízzad el magad, gondoljál a soványabb esztendőkre.
Szulard csupán egyvalamit sajnált otthagyni: a cirmos cicát. Bábka szerint a macskák a házhoz tartoznak, ha elviszik őket onnan, belepusztulnak. Szulard keservesen sírt, a cirmos szőrét morzsolgatva.
- Jövünk majd látogatóba, legkésőbben nyárára! - Mátuska. Minthogy ez nem segített, vadonatúj kismacskát ígért Szulardnak, s ő hüppögve belebékült a cserébe. A cirmosnak szeme sem rezdült, amikor a gyerek búcsút vett tőle.
Ez volt az anyja első ígérete, mely nem teljesedett. Még sok követte. Nem született kistestvére. Nem járatták drága oskolák
ba. Nem lett belőle gazdag földesuraság. Nem vált a társaság közszeretetnek örvendő tagjává. Nem ért meg magas kort.

Több napos testgyötretés végén, cudar éjszakai viharban érkeztek ama városba, hol a postakocsi kerekeit élesen dübögtették a macskakövek, Szulard erre riadt álmából. A teret, melyen kiszállottak, ijesztően magas házak zárták körül, mégis erős szél zúdult reájuk, míg a kocsis leoldozta útimálhájukat. Mátuska Szulardhoz hajolt, s mutatta néki: - Ímhol új otthonod! - selyem kendője zászlóként lobogott.
Szulard, félig még az álom párájában, nem értette, miért mondja ezt az anyja. A ládákat és kofferokat a kövezeten hagyták, vállukat a szélnek vetve haladtak előre a korai derengésben. A tér oldalán kifli forma utcza nyílott, oda kanyarodtak. A harmadik ház fakapuján hosszasan zörgettek, mire egy főkötős cselédasszony kinyitotta, s kecskebégetésre emlékeztető hangokat adva tessékelte őket a boltozatba, honnét az udvarba, majd ajtókon át egyenest a szobákba vezetett az út. Előkerült egy férfi, ő is mekegésbe fogott, nála ezt - kecskeszakálla lévén - Szulard nem furcsállotta. Olyasféle cvikkert viselt, mint a tanító úr odahaza. Megragadta Szulardot, a magasba emelte, hol egy olajlámpa pislákolt. Ő sírva fakadt. Az anyja átvette: - Semmi baj. Azt mondja, örül, hogy itt vagy!
- Kicsoda mondja? - Szulard.
- Hát ő! a férjem uram! - Mátuska.
- Egek! - Bábka. - Tenéked férjed van? - Persze, hogy! Mondtam!!!
- Annyi mindent mondasz te... És épp egy ilyen kuburc ember!?
- Csöppet sem kuburc, hanem Berda Béla, a Nemes Vármegye jegyzője!
A férfia neve hallatán fölélénkült, rázogatta Bábka kezét, s hadarászott kecskéül.
182 , 183

- Nem értem... milyen nyelven beszél ez? - Bábka.

- Hogyhogy milyen nyelven? hát magyarul! - Mátuska. - Ezt se mondtad.
- Jaj, anyám, Magyarországban vagyunk! mit gondol, mely nyelven szólanak itt? románul?
Szulard még mindig sírt, és a férfi, Berda Béla jegyző, nem értette, mért. Arra számított, teljes örömmámorban jő meg az asszony a gyermekével, kit ő nagy kegyesen hajlandó házába fogadni. Berda Béla szeretett különbfajta neveket ragasztani a dolgokra és személyekre. A nejét hol pénznőnek (a pénztárosnőből rövidítve), hol pedig műnőnek (a művésznőből) hívta, s úgy érezte, ez kitűnően szellemes. Jó előre eldöntötte: a fiúcskát ugrifülesnek nevezi majd, és ezt is pompás tréfának találta. Csak az anyósára nem jutott eszébe megfelelő bece, gondolta, majd ha megpillantja. Később hallotta, hogy az ugrifüles Bábkának szólítja, ebből alakította magának a Babocskát, ami viszont egyáltalán nem illett arra a nőszemélyre.
Az ugrifüles nem ragadt meg Szulardon, antul inkább a Szilárd, minek tanuló társai hívták az iskolában. Első napjavégtelen rémületben telt ottan, nyikkot sem értett a tanítók - többen váltakoztak - beszédéből. Úgy érezte, örökre kiszorult a magyar gyerekek zsivajgó csapatából. Akkor sem szívesen szólott idegenekhez, ha az ő nyelvét beszélték. Mátuska nyugtatgatta: - Gyorsan rája kapsz, egyet se féljél. Ha nekem sikerült, az én rossz fejemmel! Majd idehaza is a magyart hallod.
A kisfiú éjszakákon át zokogott, párnája erezetes foltokban őrizte könnyeit. Hogy Bábka elutazott, igen magára maradt. Ha csak tehette, az udvaron lábatlankodott, az immár száradt levelű orgovány bokrok mögött, hová Berda Béla a galambdúcait telepítette, melyeket száznál több fekete madár lakott. Szilárd az ő nyelvüket nagyobb kedvvel tanulta, órákon át burukkolt velük. Berda Béla természetesen a galambjait is tréfás becékkel illette, kedvenc tojóját példának okáért Ikarusnak titulálta. Szilárd inkább a Pilinga névre hallgató hímet preferálta, kinek szokatlanul

hosszú, egyenes csőre valóban nyeletlen késre
emlékeztetett.
Bár tiltották, hamarosan gond nélkül tudott fölmászni a
dúcokra. Anyja a szeles ősz miatt hívta le onnan, Berda
Béla az általa tartott példás rendet féltette tőle: - Ha
öszszegamatolod nekem, te is hozod helyre!
A gyerek e fenyegetés dacára szíves örömest szöszmötölt a
dúcokon. Nem csoda, ha Berda Béla idővel a Galamb Ász
nevet adományozta néki, a kártyára utalva, és
valahányszor így hívta, fergetegesen hahotázott. Minthogy
senki más nem követte a példát, Berda Béla újfent
megállapíthatta, sajnálatos, hogy a többieknek nincs
fülük a kifinomodott humorra.
Szilárd félt a mostohaapjától, sohsem tudta, hányadán áll
véle, lehetőség szerint kerülte. Anyját is kerülte, mert
Mátuska mindig a férje pártját fogta. Szilárd nem jutott
közel az anyjához, Bábkát sokkal jobban szerette, hiányát
nagyon megfájlotta. Iskolás társai körében sem lelt
pártfogóra, á-ba kunkorodó a-i és nedves s-ei miatt
váltig csúfolgatták. Gyötörte a homályos emlék, mintha
nem először történnék ez vele. Csupán a galambok
társaságában talált nyugodalmat és megelégedést. Forró
testüket magához szorította, így nem fázott, csőrük
neszeit sikerrel utánozta. Ha senki nem látta,
fölegyenesedett a dúc rézsuttos tetején, s karját kitárva
azt játszotta, hogy repül. Lelkében ilyenkor
szétrajzottak a boldogság forró madárkái.
Ijesztő látványt nyújthatott, amint két csenevész
karjával kavargatta az őszi eget, csukott szemmel,
oldalra döntött fővel, egyik lábát galamb módra meg-
megemelintve. Ám a háziak nem figyeltek rája, az utcza
felé pedig takarták az udvar magas


ba szökő nyárfái. Szilárdul hitte, elfő még a nap, midőn
gyakorlatozása eredményeként a magasba emelkedhet, hogy

nehány kört leírván az udvar fölött, örökre elröpüljön,
jó messzire, vissza a távoli faluba Bábkához, a tenger
közelibe, hol utoljára volt boldog. Mióta itt lakott, a
csillagszámot is fogyatkozónak látta az égen.
Esőben sem tágított a dúcról, tűrte a kövér csöppek
potyogását az orcáján, ilyenkor a szokásosnál is
erősebben dobolt benne a vágy, hogy elszárnyaljon dél
felé, a költöző madarak nyomvonalán. Lábujjhegyre
ágaskodott.
- Legyere, de rögtön! - rivallt rá az anyja,
megpillantván a csurom ázott gyereket a konyha ablakából.
Szilárd megijedt, egy pillanatra nem figyelmezett
egyensúlyára, talpa sikertelenül keresett fogást a nedves
deszkán, lekorcsolyázott a széléig, s ő hiába
csapkolódott a karjával, alázuhant, fejjel fordulván
előre a légben. Hulltában horogként akaszkodott egy másik
dúc tartórúdjába a térde, szemmoccanatnyi időig meg is
tartotta magát, azután a korhadt fa kettőbe törött, s a
dúc is zuhant, pontosan a földre döccenő gyerek fejére, a
galambok még a levegőben kispricceltek belőle.
A közelben lakó s kötényben, papucsban idefutó felcser
lemondott róla. - Nézze meg, jegyző úr, a koponya
teljességgel fölnyílott, nyilván az agy is sérült, ezek
után mit tehetnék?
Az anyja hisztérikus rohamot kapott, úgy kellett
elráncigálni az összevérezett díványtól, melyre a kisfiút
fektették. Szilárd ajkára könnyű mosoly települt, ő mind
ez alatt végre megtehette azt, amire oly igen készült:
elröpült.
Látta Csillag Kornélt, amint a falubéli gyerekek
kigúnyolják németes hanghordozásáért.
Sternovszky Bálintot, kamaszként és ifjúként, mindkétszer
ablakból esni lefele.
186
Stern Istvánt, a lembergi vesz pillanataiban.
Stern Richardot a széles francia ágyon, első asszonyával
kínlódni a congressus jelenlétében - ebből, ahogyan sok

egyébből, keveset értett.
Stern Ottót, parányi sárga virágok - boglárka? gólyahír? kutyatej? - koszorújával a nyakán. E loboncos üstökű, hatalmas szemű embert kiváltképp vonzónak találta.
Mátuskát, bomlott hajjal, hiányos öltözékben, vadidegen férfiaknak kedveskedve. Mi ez? - éles fájdalom mart beléje, amiért s ahogyan azok az emberek az anyjához nyúltak.
A képek sorozata ismétlődve gomolygott. Be-beszűrődött a jelen való némely részlete is, az ablakon fénylő függöny mézes fénye, anya könnyáztatta arca, egy pofaszakállas férfi, szőrös kezekkel - a városi kórházból hívatott orvos professor, ki végül a három hüvelyknyi fejsebet szakmai tapasztalásait félretéve mégis összevarrta, lesz, ami lesz. Szilárd e beavatkozást - mely a doktor szerint különösképp fájdalmas - szisszenés nélkül viselte, oly annyira lefoglalta a szemlélődés a múltban. Tudomást nyert az Apák könyvéről, még annak hollétét is megfigyelhette, a betellett kötet Stern Richard könyvtárszobájában, a padló résében kushadt, a Stern Otto kezdette pediglen a Stern & Stern Borház irodájában, a legfölső polcon, számlakötegek alá csúsztatva.
Hónapok teltek el, anélkül, hogy a kisfiú magához jött volna. Átutazóban a városba érkezett dr. Koch József, akit a császár udvari orvosává emelt, s akinek nem csupán az ősei voltak hetedíziglen a gyógyítás kiemelkedő munkásai, de három fivére is azzá lett. Az Aranybárányban szállt. Mátuska térden csúszva könyörgött neki, vizsgálná meg az ő élő-holt fiacskáját. Berda Béla jegyző servilis mosollyal hajlongott a háttérben, azt mondogatván: - Pénz nem lehet akadály.


- De lehetne, ha pénzéhes volnék - dr. Koch József. - Ám az ember úgyis csak annyit kér, amennyi jár.
Dr. Koch Józsefnek Berda Béla jegyző egy havi illetményét

kitévő summa járt, de hiába, Szilárd bajára ő sem tudott orvoslatot. - Ha valaha lábra kap, mi nem valószínű, vélhetőleg fogyatékos elméjű marad.
- Ennyit magunktól is sejtünk - Berda Béla. - Hallgass! - az asszony szeme vérben forgott.
Berda Béla bizonyosra vette, hogy pénznőjének elment az esze. Átmenetileg színi ügyködését is föladta, hogy minden idejét a gyerekének szentelhesse. Hová lett az a régi, büszke műnő, ki az ő kedvéért sem volt hajlandó lemondani a szín társulatról?
- Bármely férfit elhagynék a szín játszásért, ám nem termett oly férfi, kiért elhagynám a szín játszást. Ezt te nem értheted... te jegyző!
A szín társulat révén ösmerkedtek meg. Három tagú delegatio jött a megyeházba, pártolásért folyamodtak a Nemes Vármegyéhez, petitiójukat az asszony olvasta föl, csengő hangon. Berda Béla magáévá tette ügyüket, pedig csupán a nőt kívánta magáévá tenni. Bizottmány alakult, megvizsgálandó, mely resolutummal serkenthető a városban a magyar nyelvű szín játszás, hogy nagyobb becsnek örvendjék, s az előadásokat az Aranybárányban előszeretettel látogassa az úri közönség.
Virágba borultak az orgovány bokrok, mire Szilárd fölülhetett az ágyban. Szüreteltek, mire ki is kelhetett. Ruháiba majd kétszer belefért, nadrágját az anyja spagáttal kötözte rája. E vére szegényedettség egész életére megmaradt, ehette magát puffadásig bármily hizalmas étkekkel. Hordozták orvosokhoz, rendeltek néki erősítő gyógyfőzeteket és tengeri halak olaját, vitték nyaralni a tengerhez s a Tátra magas csúcsaira, semmi nem segített.
- E gyermek csontjai rejtélyes okból nem képesek megtartani a húst magukon - mondta a hegyi sanatorium orvosa.
Amely keveset viselt testként, annál többet cipelt lelkében, a halálnak érinthető közelségiben látottak örökre benne maradtak, cseperedvén, mind inkább kívánta

fölfejteni értelmüket. Az első jelet akkor kapta, midőn az anyja íróasztalában ártatlanul kutakodva megtalált egy szakadt aranyláncot, melyen parányi aranytok - ő még nem tudta, hogy medallion - lógott. Szilárd a többi ékszerhez képest melegnek érezte azt a csillogó fémdarabot, percekre az öklébe zárta. Valahányszor alkalma termett, újra és újra az anyja fiókjaiban kotorászott, s első dolga volt, hogy a tokot megszorongassa. Az ennen hevétől áttüzesedő arany lüktetését régi idők üzenetének vette. Addig-addig nyomkodta, míg egyszer a piciny fedél fölpattant. Ismerős arcmás nézett vissza rá.

Stern Otto vonásait egy debreczeni aranymíves mintázta meg, Yanna valamennyi gyermekéről rendelt ilyen láncon hordható ábrázolatot, ám csak hármat vehetett át, mert az iparost azután agyonütötték és kirabolták. Stern Otto elkunyerálta a róla készültet, Clarának akarván adni, ám végül másként döntött.

Szilárd a tojás alakú zsebórát is meglelte, számára az sem volt ismeretlen, látomásaiban szerepelt elégszer. Vágyott rá, hogy még többet tudjon, ám az anyja minden kérdezősködésnek zordul ellent állt: - Hagyjál ezekkel az ősi dolgokkal, amit tudtam, azt is szívesen elfeledtem.

- Jó, de mért nem mondod el, hogy ki volt a papám? és ki volt a nagypapám?

- Immár Berda Béla jegyző úr a papád, és punctum. Balga lélek, örvendj, ne sírdogálj, most már a szerencse mosolyg reánk, szívemben a tőrt ne forgasd tovább!



Szilárd sóhajtott, annyiban hagyta. Amikor a mama declamálni kezdi valamelyik szerepét, nincs esély az őszinteségre. Egy biztos forrás marad: ismét a múlt kútja fölé hajolni. De miként indíthatná újra a képek fölvonulását? Ezen merengett éjszakánként, a sűrű setétséget érezvén legalkalmasabb napszaknak a vágyott csodatétel bekövetkeztéhez. Ám sokáig csak azt

pergethette oda-vissza az agyában, amit azokban a hónapokban kapott, midőn súlyos fejsebével nyomta az ágyat. A koponyáján máig kitapinthatta a vályút, a tökéletlenül összeforrott fejcsonton maradó üregben ritkásan nőtt a haj. Az anyja szégyellte e hasítékot a fián, ha csak tehette, takarni iparkodott sapkával, kalappal, a fürtök reá fésülésivel. Szilárd azonban nem bánta - ilyen csak néki volt. Ujjai gyakran barangoltak ama horhosban, lassankint részletes térképet fektetvén föl valahány pici tereptárgyról. Legalább annyi élvezetet talált a vályú óvatos kapargatásában, s éppúgy játszódott véle, mint más korabeli gyermekek a hímvesszejükkel. Ugyanúgy tiltották ezt is, az anyja, észre vévén, azonnal reá kiáltott: - Ne bizergáljad!
De hiába. Az éj barlangjában maga volt, s olyankor mind az öt ujja belefekhetett abba az egyenetlen gödörbe, gondolatai megélesedtek, akárha a körmök az agya felszínét vakargatnák, fölpiszkálván a benne szunnyadókat. Ilyenkor járt a legeslegközelébb ahhoz, hogy elégörögjön mindaz, amit oly szenvedélyesen kívánt megtudni.
Abban az időszakban kevés figyelmet szentelt néki az anyja, nagy dolgok voltak készülőben. Forrongott a város. A magyar urak egyre kevésbé óhajtottak parírozni a császárnak, rendelkezéseit mind fölháborítóbbnak találván. Nevezetes botrány volt, amikor a császár személyes kiküldöttét magyar nyelvű beszéd köszöntötte a főtéren, s hiába várta a fordítást. Midőn elhangzott a később sokat idézett gondolat (mely azután a helyi napilap jelmondatává lett): -Aki penig nem tudja a mi nyelvünket; semmit se érthet itten! - vastapsban s ujjongásban tört ki a sokadalom. A császári küldött, pocakos, kecskeszakállas emberke, félreértvén a helyzetet, fölállva hajlongott. Mire a tömeg pfújolt és abzugolt.
Aznap este az Aranybárányban Szerdahelyi Gáspár helyi drámaszerző tragédiáját, a Boldogtalan Magyarok-at adta

elő a társulat. A cselekmény a tatárdúlás idején játszódott, a gaz tatárok mégis az osztrák hadsereg uniformisát viselték, s időnként német szavakat kevertek a szövegükbe. A csillagos siker éjfélen túl is együtt tartotta a közönséget, s a szín játszók újra eléadták az ötödik felvonást. Szilárd anyja hős markotányosnőt adott, mindeneknek megelégedésére, lobogó hajzattal, s oly rövid szoknyában, hogy nemcsak a bokája, ám olykor a sípcsontja is ki-kivillant. Szilárd - akit a tragédia megtekintésétől Berda Béla eltiltott, rész szerint a kései időpont, rész szerint pedig nem maradéktalanul dicsteljes iskolai előmenetele miatt - más gyerekek társaságában leselkedett a hátsó ablaksornál. Ekkor tűnt föl neki, milyen gyönyörű asszony az anyja, s mennyire tetszik a férfinépnek. Furcsa, bizsergető érzés volt, melytől napokig nem tudott aludni.

Másnap a Nemes Vármegye egyhangúan voksolta meg a resolutiót. Egy másolatát Berda Béla hazavitte, s büszkén fölolvasta a vacsoránál. Szilárd anyja megtanulta.

Sokszor minden ok és publicum híján is elszavalta, akár házi munka végzése közben. Szilárd emlékezetébe falhallás után ragadt.

Méltóságos bátormezei, jagasics Endre királyi tanácsos Urnak elölülése alatt, Mórocza József és Dániel Ferenc tábla bírók, Varasdy Antal fő szolga bíró és Berda Béla jegyző urak, mint a Nemes Vármegye által a Nemzeti Szín Játszó



Társaság fennállásának ezen Nemes Vármegye kebelében leendő alapítására kiküldött tagok, öszszeülvén a magyar nyelvű szín játszás elősegítése tárgyában, további lépéseket javasolnak alázatosan a tekintetes Karok és Rendek elejbé terjeszteni.

A segedelem, mellyre egyéb jövedelmein fellyül a Társaságnak szüksége Leend, rész szerint tőke pénzeknek

öszszeszerzése, rész szerint pedig előfizetés útján a Nemes Vármegye által bátorságosítva megajánlva vagyon. Ám szükséges, hogy a szomszédos vármegyékkel közös tanácskozáson elhatároztassék: pártfogásba veendő a magyar nyelven szín játszó társaság, akár mellyik nemes megyében tartózkodik is, mert az Austria és Styria felől ár víz módra terjedő elnémetesedésnek a Társaság gátul szolgálhat.
A további segíttés módja abban állana, hogy a pártolandó Magyar Társaság játékainak 21 előadásokra 5 esztendeig bizonyos nézők gyűjtessenek öszsze. Ezen fellyül olly fundus szereztessék, meny állandó tőke gyanánt segedelmezné a Társaság czéljait és erőlködését. Végre adassék minden járásbeli fő és all szolga bíráknak utasításul, hogy felszólítsanak járásaikban minden földes uraságokat, fő és közrendű papokat, tehetősebb egyes nemeseket és honoratiorokat a Nemzeti Szín Játszó Társaságnak gyarapíttatását czélzó hozzájárulásokra.
Szilárd egy éjjel arra a hirtelen támadt, képtelen gondolatra jutott, hogy ha újra fölmásznék a galambdúcra, megint kortyolhatna a régen volt világok mákonyából. Háló ünögére ködmönt húzott, s kilopakodott az udvarra. Rosszat sejtető felleg stráfok úsztak át az égen, sávozván a tele holdat. Valamerről egy álmatlan eb kétségbe esett csaholása hallott. Szilárd di dergett, mezítelen talpát csípték a kihűlt füvek. A dúcok a sötétségben hatalmasabbnak mutatták magukat, mint nappali fényben. Uggyel-bajjal felmászott. Nagyot nőtt, többet nyomott, mint akkoron, a pózna hajladozott a súlya alatt. Néhány madár fölriadt, méltatlankodva burukkoltak.
- Csak én. - Tenyerét végighúzta az egymáshoz szoruló állatok tollazatán. Eszébe jutott a cirmos cica, kit hátra hagytak, be rég nem gondolt már reá. Amiként Bábkára sem, nagyanyja arcvonásait szinte nehezebben képes fölidézni, mint a Sternekét, akikkel csupán révedéseiben találkozott.
Kiállt a dúc szélére, szemét lehunyta, jobb keze ujjaival

a koponyája vájatába mélyedt. És ott, a nyikorgó deszkán,
nádszálként hajladozva az éjjeli szélben, egyetlen
rovásra a lezuhanástól, végre megkapta, amit akart.
Ellenséges érzeményeinek sarjadása szülőanyja iránt ezen
az éjszakán kezdődött. Kíméletlen kérdéseitől Mátuska
nemegyszer kapott valóságos síró görcsöt, melyet csak
erős orvosságokkal csillapíthattak. Berda Béla
határozottan parancsolta Szilárdnak, hogy a mamája
kínozásával hagyjon föl, ám ő többé már nem tágított.
Hiába verték, félemlítették intézetbe küldéssel,
fenyítették pincébe zárással, tengeri magvakra
térdepeltetéssel, semmi nem segített. Amint az anyja
közelébe került, rákezdte, akár egy soha le nem járó
szerkezet: - Ugye hogy Stern Ottónak hívták az apámat, s
szívrohamot kapott a börtönben? Ugye hogy a nagyapám író
ember volt, ki bevégezte az Apák könyvét? Ugye hogy
közönséges nőszemélyként szolgáltál fogadókban, engedvén
az uraknak, hogy pénzért töltsék rajtad a kedvüket? Ugye
hogy két kisebb testvérem lehetett vón, ha az
angyalcsináló meg nem szabadít terhedtől?
Választ nem kapott. Berda Béla ostorral vagy
kutyakorbáccsal csépelte ki a házból, ha tudomást
szerzett róla, hogy
192 I 193

Szilárd már megint az anyját gyötrötte. Az asszony
rohamosan fogyott, alakja mind inkább a fiáéra hajazott.
- Nem veszed észbe, hogy megölöd? te anyaszomorító barom!
- Berda Béla.
Szilárd szenvedőn bólogatott: - Persze, csak én
szomorítom őtet, soha nem ő engemet, ki minden reám
vonatkozó adatot megtagad tőlem!
- Jól van, engemet kérdezzél, megfelelek én tenéked
mindenre!
Csakhogy Berda Béla jegyző úr a hites asszonya múltjáról
jóformán semmit sem tudott. Szilárd rettentő vádját, mely

szerint Fatime afféle czondra lett volna, habozás nélkül utasította el. Képtelenség. Ám a gyanú fészket vert benne. Mikor ő megismerte, már a szín játszók csapatába tartozott, velők együtt lakozott az Aranybárány leggyatrább padlásszobáiban. Néki sem volt hajlandó fölvilágosítással szolgálni a múltja felől: - Mivolt, az volt, ha kellek, az izgasson, mi jelenleg vagyoni
No de köztudomású, mifélék a szín játszó nők, gondolta Berda Béla mostan, megmerítkezve Szilárd kivert kutyákéra emlékeztető szembogarában. Es már kettejüknek fájt a múlt. Ám míg Berda Bélát csupán a testesedő féltékenység gyötörte, Berda Szilárdban - mostohaapja hivatalosan is a nevére vette - az lüktetett nyílt sebként, amit bizonyosságnak fogadott el.
Berda Szilárd tizenhatodik születése napján elszökött hazulról. Testén való öltözékén túl csupán váltás fehér ruháját s személyes cókját-mókját rakta a bőriszákba, melyet még Bábka varrt neki. A tojás alakú zsebóráról tudta, atyai öröksége. Annak tekintette a szakadt aranyláncot is a medallionnal - hiszen az ő apja arcmását rejtette. Kiszámlálta magának az anyja rejtekfiókjából a vászonzacskóba bugyolált aranypénzek felét, annyi legalább járhat néki nagykorúságát elérvén, bocsánatos bűn, ha előleget veszen. Mindezekről lajstromot írt egy skartétára, melyet a fiókba dugott.
Erdőkön, mezőkön haladt által, hol gyalogszerrel, hol pedig szekerekre kuporodván. Jó emberek asztalánál jutott éléshez, ha kérdezték, kiféle-miféle, azt felelte, vándordeák, az apját keresi. Irányt nem szabott, orra után ballagván rótta a néki szűz utakat. Kisebb-nagyobb vargabetűkkel jutott végül a képekről már ismerős vidékre, hol a venyigék éhesen kunkorodtak a tőkéken.
A patak hegyes kanyarulatát keresnie sem kellett, egyszer csak ott állott a víz szélén, fülét csiklandotta az egyenletes csobogás. Picinyke halak dobták magukat a levegőbe, parányi csattanással érkezvén vissza.
- Itt vónék - szakadt ki Szilárdból a sóhaj.

A Stern Richard háza felől sem kellett kérdezősködnie, arra vitte két derék szolgája, a lába. Ácsorgott előtte darab ideig, várta, hogy kijöjjön vagy betérjen valaki, de hiába. Akkor átballagott az utcza túlfelére, a Stern & Stern Borház épületéhez, melynek elébe csinos járdát fektettek azóta, hogy ő megláthatta - ha ugyan kifejezi ez az ige azt, miként ő tudomást nyert e tájékról. Vadonatúj borhordókat rakodtak ökrös szekérre a kézi munkások, egy galambősz öregasszony irányításával, kiben Szilárd Pannára, atyai nagyanyjára ismert. Szólani néki nem mert, csak nézte, harmatos kutyatekintettel, ejtett vállal, lefelé hajló ajakkal. A vénasszony hamar észrevette, homlokát ráncolva pillogott arra. Végül odalépett hozzá, támadón: - Mi kéne, ha vóna, úrficska? Szilárd nem bírt válaszolni. Meghatottan szemlélte a rokon vonásokat az öregasszony arcán. Panna krákogott (utóbbi időkben titkon rákapott a pipázásra), s maga sem értette, mi



ért, barátságosabban: - Nyelet forró levest akar-e? Utána kaphat egy kis kanta bort is.

Átvezette a ház földszintjén, hol tucatnyi ember körmölt az egymásnak fordított író pultoknál. A három összenyíló helyiség végén hosszúkás granariumba értek, itt a borászathoz szükséges szerszámok tömkelegét tárolták. Középen terjedelmes szőllőválogató asztal foglalta a teret, oldalt lapos kemencében lobogott a tűz. Yanna beljebb tolta a lábost, melyben az ebéd volt. Mindig megtractálta a skriblereket, juttathat e kákabélűnek is.

- Mi a becses neve?

- Berda Szilárd, szolgálatfára. De valójában... nem merem.

Yanna csípőre rakta a kezét: - Mitül fél? Nem eszem én gyermekeket! Hány nyarat ért meg?

- Tizenhatodikban vagyok. - Kész férfi akkor.

Szilárd ezen végre elmosolyodott, kivillantván apró gyöngyfogait.
A skriblerek mindent elkövettek, hogy rosszul érezze magát az étkezésnél, látványosan levegőnek nézték. Saját fatángyérukból, fakalánjukkal ettek. Néki Yanna egy használaton kívüli tálat adott, s a nagykalánt, annak csupán a szélit kaphatta be, folyton az ingére csurgatta a levest, ennen küszködését komikusnak érezte, alig várta, hogy az ebédnek vége szakadjék.
Mikor a skriblereknek Yanna idegen szókkal kívánta, hogy az étek vérükké váljék, Szilárd félhangosan az anyanyelvén köszönte meg. Amazok visszasereglettek az író pultokhoz. Egy szolgáló lány homokkal tisztogatta az edényt.
- Na, most már halljam, mi nyomja a begyét! - Yanna.
- Az, hogy... tudom, igen meglepő, de... én... kérném, én ide tartozok... mer én is Stern vónék... balkézi Stern.
- Hogyan?!
Mindent eléadott, amit csak tudott. Yanna szavát sem hit te. Amióta szerencsecsillaguk magosan ragyogott az égen, kéregetők és szélhámosok különbféle módokon iparkodtak meglágyítani a szívét, hogy kitárja nékik a bugyellárisát. Yannát azonban kemény fából faragták. Belecsapott a közegibe: - Ha teszem azt, mindez igaz, mely kívánságot támaszt?
- Kívánságom semmi sincsen. Legföllebb, hogy megösmerhessem Richard bácsit, Isten tartsa meg soká...
Yanna közbevágott: - Tudhatná, hogy a mi hitünk szerént az Ó nevét ajkára vennie nem szabad!
- Bocsánatáért esedezem.
- Onála a bocsánat - Yanna a magasba bökött a hüvelykujjával.
Aznap este bemutatta a családnak a jövevényt. Gyanakodva hallgatták. Valóban Stern Otto szemunciájához volna szerencséjük? Mindahányan Richard bácsi döntését várták. Stern Richard már a hatvanhatodikat taposta, keze és feje remegése oly igen elhatalmasodott rajta, hogy folyadékot

csupán szalmaszállal vehetett magához. Sokáig szemlélte a fiút, adván arra elegendő időt, hogy a legcsekélyebb részletet is megvizsgálhassa. Eszébe jutott az a nap, midőn ő jött ide, fölkeresni rég nem látott famíliáját, akkori érzéseinek visszfényét döbbenten fedezte föl a fiú szemében. Enyhülten szipogott. - Szolgálhat-e szavai mellé valamely bizonyítékkal? - kérdezte nyikorgó hangon. Szilárd megmutatta a féltve őrzött zsebóráját s a medalliont. Yanna fölsikoltott, amikor elsőszülött fia orcája tekintett rá az arany tokból. Stern Richard horgas keze már magához rántotta Szilárdot, s hullottak az öregember nedves csókjai a fiúra számolatlanul. Ez már csak így megyen minálunk, gondol
196  197

ta Stern Richard fölindulva, el-elvesztünk családtagokat, hogy idő múltával mégis visszakapjuk őket. Átölelte unokáját, aki érezte a bőrén, mint reszket az öreg. Sorra következtek a nagybácsik, Szilárd rögvest néven nevezte őket múltba tekintése nyomán, Ferenc, Ignác, Mihály, József, János. Ezen senki nem csodálkozott.
- Sokat idősödtek azóta... azótától, hogy... hisz tudják makogta Szilárd. Hangját elnyomta a legalább harminc tagú társaság zsivaja. Kérdések özöne záporozott rája. Anyja? Mostoha apja? Hol született? Merre lakozik? Idáig mért nem jelentkezett? Miként lett Berda?
Szilárd kimerítő feleleteket adott. Azután kérte a nagyapját, mutatná-e meg néki az Apák könyve betelt kötetét, amelyet a padlórésben őriz. Stern Richard örömmel vezette a könyvtárszobába, hol letérdepelvén, elővarázsolta a porlepte albumot. Azon az estén és éjszakán Szilárd a számára fölkínált vendégkamarába be sem tette a lábát, hevert hasmánt a könyvtárszobában, égetvén tövig egyik gyertyát a másik után. Mohón olvasta végig s élte át képzeletében mindazt, amiről eladdig csupán látományaiból értesült. Emelkedett órákat töltött

a kopott, szivarhamu perzselte szőnyegen. Főként az a felismerés ütötte szíven, hogy egyes őseinek nem csupán a múlt, de csekélyebb mértékben a perspectiva is megmutatkozott. O, legjobb tudomása szerint, mit sem sejtett abból, ami jön. Ámbár a benne fölvetülő képek némelyikének értelmét nem találta, így amazok éppenséggel lehetnek a majdan bekövetkezőnek előhírnökei. Meglássuk, gondolta.
Másnap a Stern Otto kezdette naplót is kezébe kaphatta, miután pontos lelőhelyéről tőle híradást nyertek.
Mindenki ünnepelte ezért. Am az olvasásra várnia kellett, először Stern Richard, majd Yanna, utánuk pedig Stern Otto öt testvére
szerzett jogot, hogy a bátyjuk vakmerő dőlésű betűkaravánjait nyomon kövessék.
- Túllépnék-e minden célszerű mértéket, ha alázattal kérve kérném, hadd folytatnám magam a följegyzések sorát? Szilárd.
Stern Richardnak a meghatottságtól nehezére esett a válasz. - Mit apád kezdett, értelemszerűen téged illet! - ünnepélyes mozdulattal nyújtotta Szilárdnak. - Apák könyve, második kötet. Legyen immár a tiedé, tekintettel a kivételes helyzetre, időnek előtte. Vigyázzál reá, akár a szemed fényire.
Addigra vén este volt, Szilárd attól tartott, visszaélés a vendégjoggal, ha tovább marad. Stern Richard az ellenkezőjét bizonygatta: - Hová sietnél? oly sok esztendeig azt se tudtuk, hogy e világban élsz! rengeteg a beszélnivalónk!
Berda Szilárd harmadfél hétig élvezte a nagyapja házának testmelegét, amelyhez hasonlatosat sem Bábkávai, sem az anyjánál nem érzett soha. Pedig az itteniek imáit, szokásait és hétköznapi kifejezéseit nem ismerte, nem is értette, mégis boldogan tette a feje búbjára a kölcsön kappelét, mikor amazok a maguk Istenét tisztelték, s áhítattal fogadta, midőn a nagyapja reá helyezte az imaszíjakat. Tudta, döntése nem szokatlan e családban,

mégis meglepte, mily ováció tört ki, amikor az ünnepire terített vacsora asztalnál bejelentette: - Ha nem bánnák, amint lehetséges, fölvenném a Stern nevet.
Miután megtértem legalis otthonombc, az általam eltulajdonított arany pénzeket észrevétel nélkül csempésztem viszsza rejtek helyükre. Tudattam szülőanyámmal, mit határozóm. A vártnál is viharosabb reactio lészen: kitagadással fenyegetett, melyhez Berda Béla jegyző úr buzgón centrázott, háládatlannak minősítve éngemet. Sokszorosan fölhánytorgatta nagylelkűségét, irántam való szívjóságát, valamint a kötelmeket, melyek abból fakadnak, hogy a nevére vett. Éreztem, va



gyon némely igazsága, mégsem tehettem mást. Akiknek szemeik vagynak a látásra, lássák. Ámbár talán helyesebb volna egy idevágó Tora idézet, én azonban még sokáig nem jutok abba a lehetőségbe, hogy a zsidók ősi nyelvében biztonsággal eligazodjam.
Hamarosan compromissum született, elhelyezést nyertem Eger városának Lyceumában, költségeimet Stern Richard nagyapám vállalta magára, ki azonban még azon esztendő novembrisben elköltözött az élők sorábul. Igen megsiratóm, bánatom azóta sem csillapult.
A főtanoda változatos curriculumot kínál az ifjúságnak, kiket az itteni nép diákuracsoknak titulál. Legnagyobb örömömre, tanulmányaim sorába nem csak a zsidó nyelvet, de az astronomiát, azaz a csillagok tudományát is beilleszthettem. A Lyceum épületének tetején áll az architecturájához simuló Specula, az országos hírű csillagász toront, hová 320 Lépcső vezet. Onnat éjszakákon át bámulhattam az ég fényes csodáit a legmodernebb, angol gyártású nézőcsöveken, nappal pedig a forgató kupolás terasz camera obscurájával múlattam tömérdek időt. Tiszta napfényben árnyék képek láthatók egy fehér asztal lapon, külömbféle egri jelenések,

ballagó emberek, kertek, házak, repülő madarak s a többi.
Varágh professor úr, az astronomia nagy tudósa, megengedé, hogy az eszközök tisztán tartásával hasznosíthassam szabad estéimet.
Szilárd a Lyceumban már Berda-Stern néven íratta magát a különbféle lajstromokba. Anyjától s mostoha apjától havonta kapott pakkot, a kert és a konyha javaival, a Stern házból ugyanolyan rendszerességgel jött jó szó, a leveleket mindig Yanna kezdte, s azután bekezdésenként vette át a lúdtollat a többi rokon. Olykor innen is, onnan is érkezett látogató, leggyakrabban mégis Yanna járta meg az utat, valamelyik unokája kíséretében. Büszkén hallgatta a fiú beszámolóit tanulmányi eléменeteléről. Berda-Stern Szilárd egyszer megpróbált zsidóul szólani a nagyanyjához, ám kihámlott, hogy Yanna jid
disének kevés köze van a szent tekercsek szövegeihez; melyeket Fuchs Xavér professorral, az antik nyelvek tanárával fordítgattak.
A csillagokon kívül a főtanoda szín játszó köre láncolta magához. Az oratorium melletti díszterem a tanuló ifjúság műkedvelő előadásainak céljaira szolgált, nagy nézőhellyel és tágas, magasra ácsolt színi dobogóval. Szégyenlősségén BerdaStern Szilárd nem tudott úrrá lenni, így szerepformálásra sohsem vállalkozott, azonban a társaság mindeneseként legfőbb kielégülést a súgás mesterségében talált. Nagy érzékkel sziszegte oda a nyílt színen elakadó játszóknak a következő mondat kulcsszavát, melyről amazoknak rögvest eszükbe ötlött a folyta tós.
Berda Béla erősen nehezményezte, hogy efféle léhaságokra pazarolja az idejét, ám nem merte tiltani tőle, hiszen a fiúnak volt honnét örökölnie a színi költészet iránti buzgalmat. Sajátsá gos, hogy e kedvtelését az anyja is főcsóválva fogadta: - Reméltem, hogy téged ennél komolyabb szenvedélyek fűtenek!
- Ezt épp tőled kell hallanom?
- Anyád vagyok, szeretném, ha nálamnál sokkalta többre

jutnál.
Berda-Stern Szilárd maga sem gondolta életpályának a színi darabok bemutatása körül való nyizsegést. Inkább a csillagok titkainak fürkészését tekintette lehetséges hivatásának. E tárgyra az eléírottnál jóval több órát szánt, a vizsgálóban maradt egészen addig, míg a házirend ki nem parancsolta onnan. Félszemét lehunyva kuporgott a nézőcső előtt, jobb kezével az élességet állítgatta, ballal pedig jegyzetelt - balkezessége ilyenkor kivételesen előnynek tetszett. Tanítói veréssel szoktatták rá, még az alsóbb iskolákban, hogy jobbal írjon, s ha volt jelen valaki, nem is mert másként, nehogy balog sutának csúfolják.
200 201

A Lyceum-tér túloldalán feküdt a magyarföld tán legszebb temploma, az utazók mindig megcsodálták kívül s bévül. Berda-Stern Szilárd is elhozta a dómba valamennyi látogatóját, megmutatta nékik az érseki lakot is, melyben található a nemzet megbecsülhetetlen kincse, a válogatott képtár. Ahányszor csak módja nyílott rá, időzött a téren vagy az érseki kert fái ki>zt. A festő ecsetje után kiáltó látványt kissé rontotta nappal tucatnyi koldus, sötétedés után pedig ugyanennyi estike utóbbiakat ő a Lyceum szigorú házirendje miatt csupán a Epeculából leshette, amint kacér öltözetben mórikálják magukat az arra haladó férfiaknak. Láttukra mindig fölzaklató fájdalmat érzett, méghozzá duplán, rész szerint az anyja, rész szerint támadó férfivágya miatt.
A Lyceum-téren találkozott össze egy barna délutánon Jávorffv Kálmán uram szín társulatával. E trupp Eger városában két fc>llépést tervezett, játszó térnek a Lyceum dísztermét óhajtották. A Matilde című jeles komédiát adták volna. Ám az érsek úr az utolsó pillanatban megtagadta tőlük az engedélyt. Így a társulat kénytelen volt más szín után nézni, végül a Spitz

vendéglőjében produkálták magukat. A nézőhely ez estéken legalább fele részben üresen tátongott. Berda-Stern Szilárd az első sorban ült, mind a kétszer. A bevétel csupán 51 váltóforintot tett ki, amint azt Jávorffy Kálmán az Életképek Egerben időző tudósítójának fölpanaszolta. A hírlelő ekként zárta jelentését: Jaj nektek szegény színészek! Innen is egyenként lesztek ti kénytelenek búcsútalan elmenni, vagy ingyen mulatság mellett éhen halással küzdeni.

Uj életének mottójaként másolta ezt az Apák könyvébe, utolsó egri estéjén. Zalay Mariska, a trupp hervadhatatlan mosolyú szubrettje rabul ejté a szívét. Jávorffy Kálmán, tudomást nyervén súgói jártasságáról, alkalmi munkát kínált, s Berda

Stern Szilárd tudta, mennie kell, más választása nincsen. Összecsomagolta földi javait, s kora reggel az ekhós szekérre rakta. Zalay Mariskát kialvatlan szemmel még vonzóbbnak találta, mint egyébkor, kezét szorosan magához vonta, miután elhelyezkedtek a második kocsin.

A város hideg, üstökcibáló széllel búcsúztatta. A Hatvani kapu felé vették útjukat, állandóan ki kellett térniök a hetivásárra érkező, jól megrakott parasztszekerek elől, melyek zörögve gurultak az egyenetlen kövezeten. A déli kapu nyitott szárnyain moccanatlan csüggtek a nehéz láncok, fölöttük sötéten magasodott a védépület.

Már alig látszott Eger, amikor megpillantották a bitókat, amelyeken hét, a törvény által elítélt gaz ember immár befeketedett holtteste lógott. A trupp nőtagjai sikítozásba kezdtek. Az enyészet sűrű szaga ülte meg a tisztást, Zalay Mariska az orra elé kapta kölni víz illatú zsebkeszkenőjét, s hevesen BerdaStern Szilárd karjába vetette magát. Ő igyekezett férfiasan viselkedni, noha tudta, álmaiban sokáig előtűnik majd e hét balvégzetű zsivány.

A turné következő állomásáról sikerült üzenetet küldenie az anyjának és a Sterneknek, kérvén döntéséhez áldó jóváhagyást. Az anyja helyett Berda Béla jegyző

válaszolt, rideg, fenyegető levéllel, amennyiben-ekkel és haladéktalan-okkal, a kitagadás szó nyolcszor fordult benne elő. Yanna csupán annyit írt: Boldogulásod útja tőled függ. Kívánom, hogy a kékességeidhez mért térhez hozzá juthassál. A kopertába egy nagy címletű bankó is került. Berda-Stern Szilárd mindkét levelet az Apák könyvébe ragasztotta, Isirész segítségével.
Föladatait Jávorffy Kálmán ekként írta le: - Fiacskám, te leszel a Műdchen für alles, azaz hogyha valamellik naccsága forró vizet kíván, nosza ugrasz, és forralsz neki, hogyha pedig hideg vizet rendel, addig fúvogatod, míg lehűl... értesz engemett?
202 I 203

Bólogatott. Nem kötötte a színi direktor orrára, hogy pontosan tudja ő, milyenek a színi hölgyek, von Haus aus. Legkivált a súgást szerette, olyankor úgy érezte, az egész előadás sikere az ő szemfülességén nyugszik. Kéjes borzongással töltötte el, hogy minderről a közönség nem értesül. Olyan ez, mint a neve sincs codex írók munkája, tőlük tudunk meg sok mindent, róluk viszont szinte semmit, alázatos, arctalan szolgálói a szellemnek.
Mikoron megkérdezte Zalay Mariskát, hogy ugye hozzájön feleségül, ha majdan ő eléri nagykorúságát, a lány arcán kétfelé futott a csodálkozás. - Szilárdka, honnét tudhatnók azt? még csak a tizenhetedikben jársz, igaz? Különben se feledd, hogy nyolc évvel vagyok nálad idősebb. Mire elvehetnél, már-már vénasszonynak tűnök az oldaladon.
Berda-Stern Szilárd tiltakozott, s amikor Zalay Mariska ennek dacára sem mondta ki a boldogító igent, duzzogva magába vonult. Úgy érezte, elárulták. Abban a hiszemben hagyta ott a Lyceumot, hogy immár megtalálta a jobbik felét. Ily bizonytalanságban éljen, hosszú évekig? Mind nagyobb fájdalommal gondolt a Lyceumra. Ottani hétköznapjaiból leginkább a csillagokat hiányolta, el is

tervezte, hogy amint ideje s pénze jut arra, nézőcsövet eszkábál magának, hogy folytathassa ábrándozásait az éjszakai égkupolán. Amikor a távoli csillagok fényébe bámult, hasonlót érzett ahhoz, mint amikor a múlott időkbe révedt.

Zalay Mariska ragaszkodott hozzá, hogy valahány városba megérkezett a trupp, külön szobába helyeztessék el, arra hivat kozván, hogy mással osztozva a téren nem képes fölkészülni az előadásra. Berda-Stern Szilárd rendre az egyik kocsissal kapott közös kamarát, noha annak erős verejtékbűzétől undorodott. Egy-egy éjszakán beszökhetett Zalay Mariskához, megállapod
tak, ha gyertya vagy lámpás ég az ablakban, jöhet, ha nem, maradjon veszteg. Amint haladtak előre az időben, fokozatosan keveredtek ama éljelek, mikor az imbolygó láng megjelent a különbféle párkányokon. Berda-Stern Szilárd némán szenvedett. Gyötrelmeit csupán Jávorffy Kálmán vette észre, s egy ízben vigasztalónak szánt előadást tartott a fiúnak a színi pályán működő fehércselédek állhatatlanságáról. - Hamarább bízhatsz egy áspis kígyóban, mint bennök!

Berda-Stern Szilárd igyekezett ki nem mutatni, mennyire összetörte, amit hallott. Ám minél többet gondolkodott felőle, annál inkább megértette, hogy a direktor úrnak igaza van. Elvégre szülőanyjáról is tudhatta, miféle nő volt férjhezmenetele előtt. Mindazonáltal háromnegyed évbe tellett, mire a szívét akként fölerősítette, hogy Zalay Mariskától elszakadni képessé lett, akkor is csak úgy, hogy búcsút mondott Jávorffy Kálmán truppjának. A posonyi magyar társulathoz szegődött, feladatköre nagyjából azonos maradt, ám a fizetsége feleannyival megemelkedett.

E városban, hol állandó magyar trupp működik, megtaláltam a számításom. Színházi munkám mellett a deák nyelv óra adójaként teszek szert jövedelemre. A sors különös szeszélye, hogy megismerkedtem Galántay Margit úrhölggyel, ki a színház fanatikus rajongója, s midőn

komoly szándékaimat véle tudattam, elmondta: édesatyja, Galántay Márton, a város jegyzője. E véletlen egyezésből bátorságot merítvén kértem anyám s nevelőapám hozzájárulását házasodásomhoz, melyet azután el is nyertem.

A felesége egy fiúval és egy lánnyal ajándékozta meg. Mendel és Hanna nevét a szülők akkoron divatos szín művek főhőseitől szerzenék, ezt azonban senkinek nem kötötték az orrára.

Berda-Sternék nyitott házat vittek, megfordultak ott a város legképzettebb emberfői. Csütörtökönként irodalmi tea

204 205

délutánt szerveztek, műkedvelő költők olvasták föl verseiket. Kiemelkedő sikert aratott Tolnai Bendegúz, a gimnázium magyar nyelv és irodalom tanára, az ő egyik műve, az Égi háború előtti csend, meg is jelent a Virágfüzérek-ben. Berda-Sternék több irodalmi és tudományos lapot járattak, Szilárd úgy érezte, amazok nem hibádzhatnak a művelt ember könyvespolcáról. Erre nem sajnálta a pénzt. Sok egyébre antul inkább. Családi boldogságukat gyakran lyuggatták viták, melyek mind az anyagi ügyeikről szóltak. Margit olykor kicsinyesnek, másszor egyenesen Harpagonnak titulálta a férjét. Berda-Stern Szilárd válaszul pazarlással, sőt herdálással vádolta asszonyát.

Fölkavaró hírek érkeztek Pest-Budáról, hol az ifjú literátorok állandó harcban álltak a cenzura hivatallal. Jókai és Petőfi nevét szent áhítattal emlegették Berda-Sternék salonjában. Amikor az Életképek eme felcímmel érkezett: A Sajtó Szabad!- a reá következő estén soron kívüli gyűlést tartottak, ezúttal Tolnai Bendegúzéknál. A lelkesültségtől vészesen remegő fejű poéta a lapot egész terjedelmében föl akarta olvasni az egybe gyűlteknek, ám mivel sehogyan sem találta meg az okuláréját, átadta e

tisztességet Berda-Stern Szilárdnak. A vezető cikk ekként kezdődött: A forradalom kiütött. Magyarhon dicsősége napjait kezdi élni. Vidéki levelezőink tudni fogják: hogy ezentúl melly dolgokról kell írniok. E szavakat üdvrivalgás fogadta. A társaság éjfélig, sőt azon túl is együtt maradt, hosszan éltették a márcziusi ifjakat, a forradalmat és a magyar hajnalhasadást.
Berda-Stern Szilárd fölolvasásának későbben súlyos következése lett. Midőn a császáriak meghódoltatták a várost, Ráth Géza teljhatalmú megyei kormánybiztosnak az volt az első dolga, hogy a hangadó rebelliseket lefogassa. A listán Berda-Stern Szilárd neve mögött az a vád állott: conspirans.
Nem vagyok képes fölfogni, hogy búcsúlevelemet fogalmazom a siralomházban. Mit vétettem én a császár ellen? Oly keveset, amennyit
206
aligha érzett meg. De a kormánybiztos úr példát akar statuálni, bármely áron. Most végre kiviláglott, hogy láthattam a jövőt, hisz többször került elibém puskák torkolat tüze, ám én balga, azt hívéin, Czucxor nagyapa végpercenetét élem újra által.
Külön-külön írt a fiának, a lányának, a feleségének, az anyjának és a Sterneknek, ám a szöveg majdnem szórul szóra egyezett.
Pirkadatkor benézett hozzá a szolgálattévő tiszt. Szalutált. -.Kérés?
-Juttassák ezeket a címzettek kezébe - Berda-Stern Szilárd.
- Meglészen.
- Utolsó kívánságom, hogy a síromra csak annyit írjanak: Csillag.
- Csillag? Osztán mi végre?
- Nemzetségem ezzel a szép magyar névvel kezdődött.
A tiszt biccentett. Szerencsétlen, gondolta, azt hiszi, a kivégzetteknek jut valamiféle sír, s nem a temető árkában végzik. - Van még egy órája! - összecsapta a csizmája

sarkát, magára hagyta.
Berda-Stern Szilárd életét 1849. január 18-fikán, hajnali hatkor oltották ki a négytagú osztag lövedékei. Ketten a szívére, ketten a fejére céloztak. Egy golyó épp a szemébe vert, vörösre festvén a kendőt, mellyel tőle hóhérai látását eltakarták. Tetemét egy vászondarabba burkolták, majd a temető árkába vetették, reá hányva nehány ásónyi földet és meszet.
Vagy száz év múlva, érthetetlen módon, az árok nyirkos öblében tucatnyi kolompér bokor hajtott ki. Ringatták ágaikat a nyugati szelek. Berda-Stern Szilárd valamiképpen ezt is megsejtette. Sokszor furakodott látomWyaiba a krumpli virága.


VII.

Hűlő légáramlatok tisztogatják a horizontot. Égetett avar illata kevereg a hordókénezés nehezebb, s a forrongó bor hunczfutabb szagával. Murcit kortyolnak mindenfele, figyelvén, habzik-e kellőképpen, aszerént találgatva minőségét. A pincékben pezseg a hordók hátára állított üvegedényekben a víz, keskeny csöveken át gurguláznak beléjük a nedűt érlelő gázok. Kik hamarább szüreteltek, immár bedugaszolhatják újboros hordóikat a tengericsuhéjba tekert csapokkal. Rohamosan kopárodik a világ. Fakó színeket pingál az ősz, elnépteleníti sok madár lakását.

Apró gyermekkora óta, ha mély, pihentető álomból ébredt, szájában frissen szedett, harmatos málna ízét érezte, s a nyelvén megmaradt a hűvös szemek puha barázdáltságának lenyomata, egészen a reggeli kávéig, melyet, mióta a maga ura, az ágyba rendelt. Mást nem is kívánt, csak a török módra főzött erős feketét, sok cukorral, s a tej lágy fölével, melyet az anyja szóhasználatával pillének nevezett. Inasai és szobalányai - egyik sem tudott

megmelegedni nála, szinte havonként váltogatódtak - futva vitték a hálószobába a kávét, mert a gazdájuk tűzforrón szerette. Ám elhűlésénél is kevésbé tűrhette, ha kilötyblölődött az ezüst tálcára, ami pedig a nagy sietségben gyakorta megesett, olyankor ő méltatlankodva visszaküldte.



Azt is rögtön észrevette, ha nem a kellő mennyiségű kávéból készült, követelte, hogy a kis rézből való mérlegen porciózzák, a bécsi font tizedrésze szükséges egy főzethez. Néha csupán a harmadik próbálkozásra sikerült beadni néki reggeli italát úgy, amint óhajtotta. Egyszavas, parancsoló kérdéseitől a szolgálatában állók háta lúdbőrözött. - Szalvetta? Tiszta? Pille? Foó? Eős? - az r-ekkel hadilábon állt.
Berda-Stern Mendel egyetlen személytől fogadta el a kávét, akármilyenre sikeredett, méghozzá édenhúgától, Hannától, kit ő egy gyermekkori nyelvbotlás következéseként Haminak szólított. Miután az édesanyjuk meghalt, Hami lett a legfontosabb lény az életében, az Adu ász, ahogyan ő maga mondotta.
A kártya iránti csillapíthatatlan szenvedélye már pendelyes korában megmutatkozott. A szülei házában sokszor elővet ték az ördög bibliáját, az urak ultit vagy alsóst, a hölgyek kopogós rummyt játszottak, ám sohsem pénzben. O még nem töltőt te be a negyediket, amikor - kevéssel az apja lefogása előtt - saját kártyapaklit készített magának, egy iskátulyából vagdosta ki a huszonnégy lapot, a fele figurás lett, a reájuk rajzolt alakok némiképp a család tagjaira hajaztak.
- Ez meg mi? - az apja odatérdelt mellé a padlóra. - Kátya! Gyee, megmutatom, hogyan kátyázok.
A kis Berda-Stern Mendel szakavatott mozdulattal kevert, osztott, magyarázott, és az apja tátott száJjal hallgatta. A gyerek föltalált egy vadonatúj, halványan a

tarokkra emlékeztető játékot, melyben tiszta logikával alakította ki a szabályokat. A legerősebb lap az Anyuska volt, afféle mindent ütő Jolly Joker. Berda-Stern Mendel a mamáját gyümölcskosárnak látszó kalapban rajzolta le, nyakában a ház és a kamra kulcsaival. A figurás lapok sorában a kishúga éppúgy szerepelt, mint Morzsa kutya, avagy a hegyháti Sternek közül József és János, mindketten föl
dig érő szakállal. Az apja valamivel többet ért, mint a házőrző eb, egész alakos ábrázolása kevéssé sikerült, csupán az életbélinél is x-ebb láb alapján lehetett ráismerni. Mindenesetre a fia kártyapaklija nyomán Berda-Stern Szilárd elgondolkodott, vajon jól tette-é, hogy ily mértékben átengedte az uralmat a házában a feleségének. Ezen azonban már nem sok ideje maradt változtatni, néhány hét múltán lefogták.

Az anyja kezdetben azt mondta, hogy a papa elutazott. Berda-Stern Mendel később, megtudván az igazat, s a néki szánt búcsúlevelet is elolvasván, ráemlékezett, hogy körülbelül azokban a percekben, amidőn Berda-Stern Szilárdra emelték a puskák csövét, ő különös álmot látott. Termetes, kövérkés férfi, sátor homályában, akinek egy barna bőrű asszonyság sugdos a fülébe. Az asztalon kártyalapok és rejtelmes, csillámló gömb. Berda-Stern Mendel tisztán hallotta az asszonyság szavait: - Hófehér madarak zuhannak a tűzbe, agyon pörzsölődnek. Ugyanez az ember, más férfiak társaságában, kezében cifra kártyalapok, előtte gyűrött bankók, nagy halommal.

Még testesebb férfi, Isten szabad ege alatt heverészve a füvön, teli torokból dalol, érces hangja messzire száll. Gyermek alkatú ember, lóháton, fekete-fehér uniformisban, más úrlovasok közt vágtázik. A célt fehér porból szórt vonal jelzi, azon ő jut át elsőként, a paták dobogását fölváltja a közönség rivalgása.

Berda-Stern Mendel oly feszes izmokkal ébredt, akárha ő ülte volna meg a lovat. Évekig vissza-visszatértek ezek az értelem nélküli álmok.

Azon az őszön, mikor a hangja mélyülni kezdett, Homonnára költöztek, mert a mama átvette a nálánál jóval idősebb, régóta betegeskedő nővére csipkeverő manufacturájának irá



nyitását. A recekötésben nagy ügyességre tett szert már kelengyéje elkészítésekor, a fogásokat korán elholt nagyanyja tanította néki. A manufacturában külhoni minták nyomán jártották a gallérnak, ruhaszegélynek alkalmas könnyebb, és az asztalra vagy bútorokra szánt nehezebb csipkeanyagokat. BerdaStern Mendel imádta a műhely állandóan nedves levegőjét, a fehér szálak változatos pókhálóit a fakereteken. Kiváltképp hosszan s szívesen játszódott az óriási karos mérleggel, melyen a fonalakat latolták.
Az iskolában külön kártyakör működött a deákok s a tanári kar számára. Berda-Stern Mendel a társait behunyt szemmel is megverte. Az iskola védőszentje, Szent Antal napján a deákok és a tanárok vegyes csapatokban mérték össze tudásukat. Berda-Stern Mendel akárkit kapott társul (a párokat egymáshoz sorsolták), mindig nyertesként biccenthetett a parti végén. Sikerének három forrása volt. Az egyik a memóriája, mely makula nélkül rögzítette, mely lapok kerültek már le, így pontosan tudta, mi maradhatott még a kezekben. A másik az emberismerete. Szemöldökök finom rebbenése, ujjak alig érzékelhető moccanata sem kerülte el a figyelmét. A harmadik a szaglása. Orrhámja gyakorlottan jelezte az izgalom, a félelem vagy a kockázat máshoz nem hasonítható illatát. Színüket is megkülönböztette, a félelmet mély zöldnek, a kockázatit vérvörösnek, az izgalmat aranysárgának érezte. E képességei révén felnőttkorában is azonnal rájött, ha valaki lódított, vagy be akarta csapni.
Édesanyja remélte, Mendel segítségére lesz a csipkeverőben, ám ő ahhoz sem kedvet, sem képességet

magában nem érzett. Egy darabig úgy tetszett, akárha az apja örökébe lépne, összeeszkábálta Berda-Stern Szilárd nézőcsövét és más műszerszámait, melyekkel az ég titkai figyelhetőek. Csillagfényes éj
szakákon fölmászott a házuk padlására, egy-egy cserepet felhúzott a helyéhül, s a résen kidugta a nézőcsövet. Órákon át nem tett mást, csak bámészkodott, hallgatván a csend - meg néhány egér - finom neszezését. Ilyen időkben, szeme előtt a végtelen fekete térrel, agyában meg-megnyílottak a múlt ajtói. Ám minél messzibb jutott benne, annál inkább vágyott rá, hogy a jövendő cselekményeit is megpillanthassa, amiként némely fölmenőjének volt az lehető.
Tizenhét évesen már hivatásos hazárdőrnek tekintette enmagát, noha a szerencsével vívott vérre menő harcokra nagykorúsága eléréséig várnia kellett. Akkor nyakába vette a világot. Utazott mindenfele, hol a pénzért négyszögletes vagy kerek asztalnál csatázhatott, éjszakákon át. Végigjárta a déli tenger partján a francia üdülőhelyeket, hol angol arisztokraták és orosz mágnások vesztették el emelt fővel mindenüket. Megfordult a svájci játéktermekben, az ottani krupiék szigorúbb rendet tartottak, mint más országbéli kollégáik. Legtöbbet mégis a Rajna menti városok casinóiban időzött, ahol egész Európa pénzsóvár játékosai megfordultak. Találkozott nyomorult pointeurökkel, kik óvatosan adagolták a pénzüket, hogy különösebb risico nélkül megkereshessék a szoba bérét s napi egy meleg élés árát. De legalább ilyen beható kapcsolatba került a mérhetetlen vagyonok fölött rendelkező kiválasztottakkal. Közeli barátainak sorában tudhatta Rochemouille herceget, a gátlástalan nemesurat, ki, ha jókedve kerekedett, Lajos aranyakat hajigált az ablakból az utcza szegényeinek, avagy A1 Ibrahym pasát, a kelet egyik dúsgazdag trónörökösét.
Most, hogy a Stern Otto kezdetteAák könyve a legfontosabb születésnaomon a birtokomba jutott, szélszerűnek találom, hogy életem tanulságait én is aírra vessem, folytatván

őseim traditióját, ivadékaimnak okulására.
212 / 213

Félemlítő a tartalma, mondta a mama, amikor ideadta. Nem tudom, mire értette, én azt kaptam, amit vártam. Apám és nagyapám viszonylag keveset írt e könyvbe. Újdonságként csupán a papa ideragasztott búcsúlevele ért, melyet az anyámnak küldött, tudni illik szórul szóra egyezett azzal, mit én kaptam tőle. Érdekes, hogy mindannyiunkkal éppen ugyanazt akarta tudatni. Hogy szeret bennünket, büszke ránk, legyünk okosak és óvatosak, vigyázzunk magunkra és egymásra.
Egész életemet Fortuna szolgálatába állítottam, nem szégyenleve ezt bevallani. Jobb napjaim azok, amelykor nem én szolgálom Őt, hanem Ő Engem. Ám nem elég sokszor esik így. Van még mit tanu jak, okosodjam, tapasztaljak. Számomra a jövendő kilesése nem passióból szükséges, hanem iparom biztonságosabbá tételéért. A roulette és a kártya asztalnál szükségképpen veszteni lehetséges csak, ha semminő jelzésünk nincsen arról, mi fog történni a következő szempercenetben. Ezért foglalkozom oly behatóan a jóslás minden ágazatával.
Nyilvántartotta nyereségei és veszteségei saldóját is az Apák könyvében. E kimutatások legfőbb hasznát jóval később a felesége élvezte, komoly summákat szedhetett össze megbízottja révén különböző városok pénzváltóitól és uzsorásaitól, akiknél Berda-Stern Mendel kisebb-nagyobb letéteket helyezett el, a szerencsejátékosok bevett módszerét követve, arra az esetre, ha megszorulna. Amilyen szűkmarkúan bánt az asszonyával addig, oly bőkezű meglepetéssel szolgált néki eltűnése után. Ám odáig még sok víz lefolyt a Rajnán, a Szajnán s a többi nagy folyamon, melyekre néző szobákban Berda-Stern Mendel ébredezni szeretett, délidő tájt, harmatos málna ízével a szájában. Becsöngette inasát, követelvén a forró reggeli kávét, pillével. Bármely drága hotelban szállt is, vitte

magával saját szolgálóit.

Kávézás után fölkelt, meleg és hideg feredőt vett, majd alsóneműjére parasztinget és ráncba szedett, széles szegélyű szoknyaköpenyt húzott, utóbbi ruhadarabot Homonnán a piaczi kereskedő emberek viselték, s muszujnak hívták. Néhány óra hosszát meditálással, olvasással, írással töltött, utána rendelte magához a borbélyt, beretválásra és hajigazgatásra. Legjobb ötletei akkor támadtak, amikor behunyt szemmel elhevert a karosszékben, a borbély fehér állkendője alatt, s a beretva ide-oda siklott az arcán.

Szobájába hozatta bőséges ebédjét. Lehetőség szerint vadakból kanyarított zsíros húsokat kért. Úgyszintén szerette, ha a szülővárosában szokásos módon a fogások zárásaként elébe rakták a vérből főzött, fűszeres feketelevest, melyet aszalt szilvával ízesítettek.

Mindennek következéseként icipicit megpocakosodott. Ezt azonban elfedték jól szabott ruhái. Gesztenyebarna szempárfába sok fehércseléd felejtkezett belé.

Korán nősült, Hami legjobb barátnőjét, Pohl Eleonorát vette el. Az igen nyúlánk leánnyal azonnal közösséget érzett, részint mert épp olyan szívesen őrizte a csöndet, mint ő, részint pedig mert az ő apját, Pohl Leopoldot is lefogták 49-ben, a városi nemzetőr szabadcsapat egyik szervezőjeként. Pohl Leopold úgy tartotta, zsidó származása miatt nyomta meg a hadbíró a ceruzát: nyolc esztendei várfogságra ítéltetett, melyből hatot kitöltvén szabadult. Javait elkobozták. Felesége uradalmában meghúzódván, annak igazgatásán túl semely hasznos dolgokkal nem foglalkozott. Hosszú idők óta a veje volt az első ember, kivel tartósabb beszélgetésekbe bonyolódott. Számukra megunhatatlan közös témát találtak: Pohl Leopold szintén a jövendő megfejtésén munkálkodott a kerti lakban, melyet eredetileg Eleonora játszóházául emelt.

Pohl Leopold a rabság végtelen semmittevésének időszakában döbbent rá, hogy élete fordulatainak egy részét kiszámíthatta volna, ha kellő figyelemmel tanulmányozza a piciny jeleket, amelyeket a sors adott néki. Gyerekkora víziszonya megmutatta, óvnia kéne a szüleit mindennemű hajókázástól, akkor nem lelték volna értelmetlenül korai halálukat egy tragicomicus balesetben a megáradt Bodrog folyón. A bőrét csúf kelések lepték be, valahányszor fémtárgyat - kivált vasat és ólmot - érintett, ebből sejthette volna, hogy a város ifjúságának fegyverbe hívásáért alaposan meglakol.
- A jövő titka - magyarázta a vejének - az emberi és isteni tudás különbözésében rejtezkedik. Ezt már az antik világban is így tartották. Hallott-e Delphoi jósdájáról?
- Igen - Berda-Stern Mendel. - Apollon szent ligetében fekszik, ahol Zeus a sárkányt megölte. Igen. Az a baj, hogy sokszor hiába a prófécia, csak utólag érthető a veleje. Pythia, Delphoi látnoka megmondotta II. Philippos macedon királynak, Nagy Sándor apjának: "Ovakodj a harci szekértől!" Amikor leszúrták, gyilkosa, Pausanias kardján egy harci szekér vésete volt.
- Látom, kiválón sophisticált ember, Berda uram.
- Mendel. Vagy Berda-Stern. De csöppet sem vagyok sophisticált. Mit tudok, atyáimtól kaptam.
E magyarázatot Pohl Leopold szerénységnek vélte. Megitta a pertut a vejével.
- Csak az a kérdés, szabad-é az embernek az isteni tudásra ácsingóznia - Berda-Stern Mendel.
- Ha Ó nem akarná, úgysem engedné.
Berda-Stern Mendel az apósa tudtára adta, hogy ő bizony ahány jósnőről tudomást szerez, fölkeresi. Olvasták már a jövőjét kártyából, ólomból, zaccból, kristály gömbből, leggyakrab
ban persze a tenyeréből. Azt is bevallotta, hogy váratlan utazásain nem ingó és ingatlan birtokokkal kereskedik - ahogyan azt magáról terjeszti -, hanem a szerencsejátékok

titkos fellegváraiba látogat, rendszeres jövedelmét
ekként teremti elő. Az apja csak adósságokat hagyott
hátra, s a picinyke évjáradék, melyet a Stern család
biztosított számára, csupán szerény életmódra adna
lehetőséget. ,
- Ki-ki a maga módján, a maga képességei szerint - Pohl
Leopold. Néhány pohár nemes bor fölhajtása után
ünnepélyesen megmutatta legféltettebb kincsét, aLes
Vrayes Centuries et Proheties-t, Maistre Nostradamus
jóslatait.
- A próféták királya - suttogta Berda-Stern Mendel. Lyon
városában nyomták a kötetet, mályvaszín bőrbe Pohl
Leopold rakatta Homonnán.
- Érted a franciát? - Pohl Leopold.
- Igen. Dédapám, Stern Richard a francia nyelv professora
volt. Tőle öröklöttem. - Ez alkalommal félénken meg is
magyarázta, hogy a tudás csak úgy föltámad benne, az
emlékezés révén, bárminő tanulmányok nélkül.
Pohl Leopold hitte is, nem is. - Bogozgassuk a quatrain-
ek és presage-ok értelmét ziribus unitis.
Csöndes délutánokat töltöttek Nostradamus, azaz Michel de
Notredame mester négysorosaival, melyek zömét BerdaStern
Mendel lemásolta magának. Az egyikből megsejtette,
Maistre Nostradamus is úgy tartotta, tudása java a
fölmenőitől örökült reá. Gyermekeit és első feleségét a
pestisjárvány ragadta el, melynek ő avatott doktorává
lett... sanyarú sors.
A hírneves zsidó orvos keverék nyelve sok főtörésre adott
okot. Olasz, görög, deák, sőt provanszál kifejezéseket és
eltorzított szavakat is használt. A provanszállal Berda-
Stern Mendel még csak boldogult valahogyan (dédapja
tanulmányozta e nyelvjá


rást) , ám a görögben inkább Pohl Leopoldra kellett
támaszkodnia. Képzeletét igen megmozgatták a próféták

királyának beteljesedett jóslatai. Például a II. Henrik francia király halálát jövendölő. Berda-Stern Mendel imigyen magyarította:
Ifjú arszlán teríti le a vént,
A küzdő téren csap öszsze e pár, Aranyketrecben döfi meg szemén, Két seb az egy, s jő kegyetlen halál.
Éppen ily módon esett: a király lovagi tornán vett részt, aranyozott sisakban. Két ellenfelét már legyőzte, midőn a következőnek, Montgomery grófnak dárdája a harmadik összelovaglásnál félbe tört, s a csonk az aranyozott rostélyt átverve a király szemébe fúródott. Az első sebet a szemén, a másodikat az agyán ütötte.
Az ezerkétszáz quatrain közt találtak egyet, mely éppen Magyarországról szólott. Heves viták után együttes erővel fordították az eredetihez hű verssé. Bekövetkeztét az 1848-49-es esztendőkre vonatkoztatták.
Élet s halál Magyarhonban urat vált, A szolgaságnál keserűbb a rend, Nagy városuk jajong, az égre kiált, Pollux ví Castorral, vad harc leend.
Tanakodtak, hogy Pest-Buda kiáltott-e az égre, avagy inkább valamelyik harccal bevett erdélyi nagy város. Netán Arad, hol a tizenhármakkal végeztek?
Újabb könyveket rendeltek, Nostradamussal meg az astrologia tudományával foglalkozókat. A csillagfejtés tárgyában
Berda-Stern Mendel az apja hátrahagyott irataiban is talált olvasnivalót. Berda-Stern Szilárd az egri Lyceumban végignyálazta Kepler jeles munkája, a Harmonices Mundi három avas deáksággal írott kötetét, melyeket az ottani gyűjteményben megtalált. Lejegyezte, miként fejthető ki a születés percre pontos dátumán alapuló számvetések nyomán a személyes horoscope.
Nice városában járván, Berda-Stern Mendel költséget s fáradságot nem kímélve kitudta, hogyan tehetne szert JeanBaptiste Morin de Villefranche alapvető művére, a huszonhat kötetes Astrologia Gallicá-ra. Csak Selva francia fordítását kapta meg: La Théorie des

Déterminations Astrologzques. Négy nap, négy éjjel el sem hagyta a szobáját. Megértette, hogy a bolygók jelentősége a horoscope-ban attól függ, mely házban tartózkodnak. Ennen sorsára való calculusai Morin de Villefranche okfejtései nyomán sokban módosultak. Az olvasottakat beillesztette ama structurába, melyet Kepler tanai nyomán alakított ki. Bonyodalmas számításokkal kísérletezett, hogy föllebbenthesse a következő évet, havat, napot fedő kárpitot. Azért jött Nice-be, hogy játsszon, ám ezúttal a casinóba be sem tette a lábát.

Az ötödik nap reggelén az aranymívesek utcájába sietett, vásárolt egy drága aranygyűrűt saphir kővel, majd kiegyenlítette hotelszámláját, s a lehető legrövidebb úton hazatért. Nehéz utazása volt, kemény fagyokkal és hóviharokkal búcsúzott a január. Dél tájt lépett a homonnai kert almafái közé, szaladt a majorház hátsó szárnyába, hová az esküvő után költöztek be. Levetette csizmáját, kucsmáját és kabátját, megcsókolta Eleonorát háromszor, majd azt mondotta néki: - Drágám, oly boldog vagyok! A jelen esztendő végén, november tizenegyedik napján fiúgyermekünk születik, kinek a Sigmund nevet adjuk, ám ő inkább Sándornak hívatja magát.

- Ugyan már, Mendi, honnét szedi? - Eleonora arcán szétterült a pír.



- Kicalculáltam. Azonban a gyermek valamely okból a transsylvaniai Nagyváradon jő e világra.

- Nagyváradon? Életembe nem jártam Nagyváradon. - Én sem vagyok ősmerős ott.

Következő utazásán kilencvenezer frankot nyert. Egész este makacsul a hetesre rakott, kisebb összegeket, vesztett újra meg újra, ám ő kivárta a sorát, a hetvenhetedik pörgetésnél minden pénzét odatolta a hetesre. A golyó lelassuló ugrabugrálása egy réssel odább látszott megállapodni, végül mégis hátrébb pattant, rá a

hetesre. Berda-Stern Mendel kábán fogadta a gratulációkat. Nyereményét az inasa egy fakofferban vitte utána. Másnap tovább állt, mert számításai szerint labilis időszaka kezdődött, amikor nem érdemes kockáztatnia.
E kalandozása során Marseilles-be is elvetődött. Az Ókikötő piacán végiglátogatta mind a három jósnőt. Az utolsótól, aki Tarot-t vetett neki, azt hallhatta: -
Immár a siker útjára lépett. Előnyös utazások várják, jó terveket forgat a fejében.
Berda-Stern Mendel biccentett. Fizetés után azt kérdezte:
- Mennyire tartja a kártyát?
- Tessék?
- Megvenném. Az egész paklit. - Hová gondol?
- Száz.
- Monseigneur, magánál úgyse működne. - Százötven.
- Mondom, hogy nem... - Kétszáz.
- De kérem!
Háromszázat adott a kopott pakliért. Immár elleste, miként rakják ki a kelta keresztet, ám a setét sátrakban kevés alkalma nyílott, hogy a színesre föstött lapokat tüzetesen tanul
mányozza. Az első útjába akadó korcsmában rendelt magának egy kanta sampáni bort, s nézegette a Tarot színes ábráit. Huszonkét lapból állt, melyek közül egy számozatlan: LE MAT a Bolond. A XIII-fiknak viszont neve nincs, csontváz kaszál rajta fejeket, kezeket, lábakat, kék virágokkal teli mezőn.
Ujra meg újra végigvizsgálta a lapokat.Elidőzött a VII-iknél. LE CHARIOT - a Diadalszekér. Aranyhajú, kerekded arcú, koronás férfi áll a szószékre hasonlító kocsin, melyet egy vörös és egy kék ló húz. A diadalszekéren címer, abban két betű: S M. Stern Mendel? A Berda hibádzik.
Pohl Leopold világosította föl későbben, hogy az S a Sulphur, vagyis a kén, az M pediglen a Mercurium, tehát a higany jele. E két elem az alchimiában fő szerepet kap. -

Ha egyszer megpróbálunk aranyat csinálni, szükségünk leszen reájuk.

Berda-Stern Mendel hümmögött, őneki már megvan a maga módszere az aranycsinálásra. Nem mondta ki, de a VII-fik lap kocsihajtó királyának vonásaiban enmagára ismert, különösen a tág, mandula formájú szemek és a piciny, de ferde ajak miatt. Nem csoda, ha a hetessel nyerek, gondolta. A Tarot és az astrologiai számítások egybevágnak. Csupán az zavarta kissé, hogy a jósnők a 7-es számot általában a vén Kaszás jelképének tartották. Persze, nem a Tarot-ban, és nem is a római numerust.

Eleonora valóban áldott állapotba került, hasa szépen gömbölyödött, a férje két utazása közt látványosnak találta gyarapodását. Fejük fölött lebegett a kimondatlan kérdés: hogyan s miként jutnának ők Nagyváradra. Berda-Stern Mendel a feleségén kívül két emberrel tanácskozta meg a dolgot. Pohl Leopold úgy vélte, e problema megoldását a sorsra kell bízni, ha valóban eldöntötte, hogy a kisgyermek Nagyváradon jöjjön e világra, tesz majd arról is, hogy a szüléi időben odajussanak.



Hami, a húga, épp az ellenkezőjére beszélte rá: - Miből áll Nagyváradra utaznotok? Abból baj nem lehet. Viszont ha itthol maradtok, s valami gond adódik... sohsem bocsátanátok meg magatoknak!

Levelet kaptak a Sternektől. Mióta nem szorultak rá, Berda-Stern Mendel még kelletlenebbül fogadta el tőlük a pénzbeni és természetbeni adományokat. De tudta, ha visszautasítaná, halálra sértődnének, az sem jó. A népes Stern család tagjait jóformán nem is ismerte, néhány udvariassági vizitet leszámítva, kapcsolata vélük alig volt. Utoljára Eleonorát vitte el bemutatni Hegyhátra.

Már nem ott lakoztak, hanem Tokajban. A Stern & Stern Borkereskedés, valamint a família helyben élő tagjai is beköltöztek az idei, 1866-os kegyetlen tűzvész után,

mivel házaikban s ingóságaikban fájó károkat szenvedtek. Ennek hírét vevén, Gerda-Stern Mendel aggódó levelet küldött.
Lepecsételt vászontarisnyát hozott a válasz mellé egy béres legény. A terjedelmes levelet Stern Móricz írta. BerdaStern Mendel múltbéli kalandozásaiból tudta, hogy Móricz Rebeccának elsőszülött fia. Rebecca apja volt Benjamin, ki korán elhalt tüdőbetegségben. Az ő anyja, Eszter, Évának - azaz Stern Istvánnénak - a nővére. Berda-Stern Mendel elégszer látta már a lembergi tragédiát, Éva meg a két kisfia, az ötéves Robert és a hároméves Rudolf kardélre hányatását. Jószántából többé nem kérte volna. Ám akinek megadatik, hogy a múltba tekinthet, annak nincsen módja válogatni.
Drága Mendelünk,
Nem is hinnéd, mily sokat emlegetiink, kiváltképp mioltátót Tokajba költözénk. Sok kedves tárgyunk lett a pusztító tűz martaléka, ezek sorában legelőt álla fölismerhetetlen gomboccá olvadt rézmozsár, melyet még néhai Sternovszky Bálint talált a tisztáson, ahová lakótor
nyát építtette - tudhatod, hisz a mi nemzetségünkből vagy való, elsőszülött fiúgyermeke tiszteletre méltó atyádnak. Akiknek O a Látás képességét juttatta, érzik, ha közeleg a vész. Mostan pedig komor események várhatóak, annyi bizonyos. Eppen ezért kérlek arra, vedd által megőrizésre nehány családi reliquiánkat, legelsőbben és főként az Apák könyve első kötetét. Folytatása amúgy is a te birtokodban vagyon. Lehetséges, hogy más kérésekkel előállani kéntelenedek a közeli jövőben, remélvén, hogy irántunk való érzéseidet inkább dictátja a vér szava, mintsem a távolság gyöngítő ereje.
Gerda-Stern Mendelt az első Apák könyve maszatos borítójának puszta látványa is oly annyira fölzaklatta, hogy a beléje mélyedést inkább másnapra halasztotta. Pedig szívesen rohant volna vele Pohl Leopoldhoz, böngésszék együtt a Sternek, a Sternovszkyak és a

Csillagok történetét. Ám mindez inkább csak őrája tartozik. Magányos éjszakákat töltött a pergamen tapintású lapok forgatásával. Széljegyzeteket írt a margóra. Nehezen tudta elképzelni, hogy a megőrzésre kapott kincset valaha is visszaadja. Mikor az olvasást s a merengést egy-egy hajnalon abbahagyta, elfújta a kormoló gyertyát, és a káprázó sötétségben úgy ölelte át a vastag kötetet, mint az anyák kisdedűket.
Már odalett a nyár, az almafák s a godolyák ágai kopáran virgácsoztak a szélben, mire Stern Móricztól szóbéli üzenetet hozott egy siheder. - Stern úr kéri, keresse őt fel haladék nélkül Tokajban. Választ vár.
- Holnap alkonyatra ott leszek.
Berda-Stern Mendel csomagolt. Eleonora arca befelhősödött, midőn a készülődésre fölfigyelt. - Mendi, hová indul már megint?
- Tokajba hínak, sürgősséggel.
- Nem volna lehető, hogy magával tartsak?
222  223

- Ha állapotfa engedi, miért is ne?
A szülésig még másodfél hónap volt hátra. Berda-Stern Mendel rábeszélte Hamit, csatlakozzék hozzájuk. A kocsist nem számítva, egy inassal és egy szobalánnyal szálltak a nagyobbik hintóra. Kevéske poggyászt vittek magukkal, a legsúlyosabb az a faláda volt, melyet Berda-Stern Mendel dugig rakott ajándékokkal, hogy ne állítsanak be üres kézzel. Volt abban két egész kassai sonka, három darab homonnai sajt, mint a kisebb malomkövek, akkorák, több palack helyi recept alapján készült almabor és négy nehéz posonyi szőttes, falra vagy ágyra egyként használható.
A Stern család Tokaj völgyében szinte az egész utczát elfoglalta. A kereskedő ház székhelye befejezetlenül magasodott. Korinthi oszlopokon nyugvó tornyocskát álmodott a tetejére az olasz építőmester, melyet még csak a hengeres ácsolat jelzett. Különös rendezetlenség uralta

a terepet, a munkálatok inkább tűntek félbehagyottnak, mint félig késznek. A pallér mészoltó medencéjének deszkái kifordultak a földből, a fehér massza szétfolyt a ház előtti térségen. A lajtorjákat és a mászó lécek szerkezetét akárha vihar tépázta volna meg. Odafenn a csupasz gerendák feketéllettek, mintha máris leégett volna a tető. Mi történt itt?

Stern Móricz az emeleti salonban fogadta vendégeit, teával és kóser szilvapálinkával. - Köszönöm, hogy elgyöttetek, véreim-ismételgette, gyermeki bárgyúsággal, Berda-Stern Mendel legalábbis úgy érezte. Stern Móricz csupán kilenc esztendővel volt nálánál idősebb, mégis vénembernek látszott, cérnakáplár alkata és hófehérbe hajló, torzonborz szakálla miatt.

A teadélutánnak sehogyan sem akart vége szakadni, észrevétlenül átnyúlt a vacsorába, melyre már hat tájt érkezni kezdtek a rokonok. Járultak sorra őelébük, bemutatkozó mo
solyukban Berda-Stern Mendel ugyancsak fölismerni vélte a gyermeki bárgyúságot. Várta, hogy tudtára adják, mi végre hívták ide. Az Apák könyve két kötetét magával hozta, de úgy döntött, ha visszakérnék az elsőt, azt mondaná, nincsen véle.

A Sternek úgy tettek, mintha csupán kedélyes családi estebédre gyűltek volna össze, fölhangzottak a szokásos tréfák, pohárköszöntők és jókívánságok. A cég legkiválóbb boraiból kaptak kóstolót, a férfiak orcája hamar megveresedett, kikapcsolódtak a fehér gallérok. A kandalló tüze fokozta a verejtékezést, melynek átható illatát az étkeké sem tudta elnyomni. Pedig a fogások száma nyolcra rúgott. Mikor a sörbetet is felhörpintették, a férfiak átvonultak a könyvtárszobába, szivarozni. A teremben sem könyvnek, sem polcnak nem volt nyoma, a famívesekre e helyiségben még tömérdek munka várt. A szivarok és a fidibuszok a zöld posztóval takart kártyaasztalra készíttettek, a hétkarú arany gyertyatartó elé. Darab ideig csak az elégedett szipákolás

hallatszott.
Stern Móricz szólalt meg azután. - Most, hogy valahányan együtt vagyunk, minden érett és a felelősség súlyát elbíró férfi a Sternek nemzetségéből, vizsgáljuk át, miként lehetséges épen tartanunk magunkat és családjainkat a közelgő veszedelemben.
- Miféle veszedelem? - Berda-Stern Mendel. Elnéző mosolyok válaszoltak.
Stern Móricz a nyakára eresztette a tenyerét, Berda-Stern Mendel érezte, ujjai erősen remegnek. - Te nem tudhatod, nálatok északon talán még béke honol. De itten az oktalan indulatok gátja átszakadt, mioltától egyenjogúságunknak törvény cikkelyét megszavazták.
- Kik szavazták meg?


- Az ország gyűlése! Hol élsz te, ecsém? Tavaly december tizenhetedikén. Azótától az izraelita lakosok a keresztyénekkel minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottnak nyilváníttattak. Ám ez nem mindeneknek tetszik.
Berda-Stern Mendelnek rémlett, mintha hallott volna erről, csakhogy rögvest elfeledte. Az ő élete casinókban, kártyaasztalok mellett folyt, a közbe eső napokat úgy tekintette, mint más az éjszakai nyugodalmat. Hirtelen átragadt rá a többiek izgalma. Balsejtelmek gyötörték eladdig is néhanap, ám minthogy értelmüket nem fejthette meg, ennen fogadásaira vonatkoztatta. Most hallhatta, miként támadt a Stern család egyes tagjaira különböző városokban a csőcselék. Ujra és újra fölvetült a múltból a félelmes szó: pogrom. A szétdúlt üzletek képét eleven színnel festették le. A tokajbéli kereskedő ház épületét is efféle támadás érte a múlt héten. Szerencsére sem itt, sem másutt a család tagjaiban sérelem nem esett. - Egyelőre! mondotta Stern Móricz jelentőséggel töltött hangsúllyal.

A családfők tanácsa arra az elhatározásra jutott, hogy valamit tenniök kell biztonságuk érdekében. Ezt óhajtották végiggondolni a mai napon, e végből hívták ide őt is. - Te, fiam, kétséget kizárón közibénk tartozol! - Stern Móricz.

Berda-Stern Mendel erősen izzadt. Nem volt bátorsága kimondani: ő szerencsejátékos, nem pedig zsidó. Az izraeliták traditióit a Pohl família nem tartotta, s Eleonórával ők sem éltek zsidó módra. Mégis otthon érezte magát ebben a decorálatlan teremben, minden oly megnyugtatón ismerős, a gomolygó szivarfüsttől a rekedtes hangokig.

- Elsőszülötteink privilegiuma történeteink tudása, visszafele tekintvén a hajdankorba, s olykor a perspectivába is - Stern Móricz. - Egy család tagjai vagyunk. Adjuk öszsze közkinccsé kendőzetlenül, mivel külön-külön bírunk! - Berda-Stern Mendelre pillantott.



Csönd lett, azaz csupán a parázsló fahasábok zözögtek a nyerskő kandallóban, s a lélegzetek vétele hallatszott, meg a szájak kis cuppogásai a szivarokon. Percekbe telt, mire Berda-Stern Mendel észbe vette, hogy őreá szegeződik valamennyi tekintet. Ezért hívatták hát ide, hogy amit tud, nyilvánossá tegye. Megköszörülte a torkát: - Kérem alássan, nehéz így. .. - elhallgatott. Át kéne gondolnia mindazt, amit látott vagy látni vélt, s hogy a különbféle képek következése mi volna. Eszébe jutottak calculusai, melyek a csillagok állásán alapultak, valamint a Tarot vetéséből nyert jelek, s a próféták királyának jóslatai.

- Beszélj, ha még oly szörnyűségest tartogat is számunkra a mondandód - Stern Móricz.

Berda-Stern Mendel kifújta az orrát. - Túl nagy teher ez nékem. De tudom például, hogy november tizenegyedik napján fiúgyermekünk születik, kinek a Sigmund nevet adjuk, ám ő inkább Sándornak hívatja magát, ráadásul e kisded a transsylvániai Nagyváradon jő a világra, ottan mi még sohsem jártunk, semmit is keresnénk arra tájt...

Stern Móriczot látható izgalom fogta el e szavak hallatán. - Nagyvárad? - ismételte nyomatékkal. Kiderült: Stern Móricz azt latolgatja, nem volna-e célszerű, ha a família összeszedné értékeit, s külhonba költözködne, oly vidékre, hol a zsidókat nem háborgatják. Kérdés azonban, merre vagyon ilyen terület. Vele szemben áll a nagy tekintélyű Stern Lipót álláspontja. Stern Lipót, Stern Mihály fia, hírneves rabbivá lett. Az ország túlfelén, Beremenden, a hitközség helyettes rabbivá és hitszónokká választotta, ami, tekintettel ifjú korára és kevés tapasztalatára, nagy tisztességnek számított. Első dolga volt, hogy új iskola építését szorgalmazza, melynek tanmenetét maga dolgozta ki, mit azután a szomszédos települések hitközségei is elfogadtak követésre méltónak.


Stern Lipót úgy tartotta, a megfutamodás nem segít. Az a baj, hogy a magyarországi zsidók egy része idegenkedik saját traditióitól, más részük pedig éppen hogy bezárkózik azokba. E szélsőséges magaviseletek jogos ellenérzést keltenek. - Közelítsünk inkább tiszta szívvel a honi szellemhez, fogadjuk el a hármas tendenciát: egyként vagyunk emberek, magyarok és zsidók. Lőw rabbit idézem: "Emancipáció és reform szorosan egybefűzve vannak, ki amazt akarja, ennek nem szegülhet ellene." Magunkéinak kell vallanunk a nemzeti eszményeket. Beszéljünk a zsinagógában magyarul, hogy bárki megérthesse szavainkat. Ha szándékainkat általtekinthetik, a kedélyek elnyugszanak.
- Csakhogy addigra szétverik a házainkat meg az üzleteinket, és az sem bizonyos, hogy ép bőrrel megússzuk az utczanép rohamait! - Stern Móricz.
- Sorsunkat semmiképp nem kerülhetjük el.
- S ha valami baj ér, ki neveli föl a gyermekeinket? - Ki neveli föl a mezők liliomait és az erdei fákat?
A vita egyre hevesebben zajlott, Stern Lipót talmudikus

érveire Stern Móricz gyakorlatias válaszokat adott, melyek mind inkább kihozták a rabbit a sodrából. Hangja vijjogássá élesült, hosszúkás koponyája vészesen remegett. Ajkát hirtelen elöntötte a tajték, a szó benne szakadt, a padlóra hanyatlott, görcsösen rángatózva. Stern Márton dr., a seborvos, reávetette magát, száját késpengével feszítette szét, nyelvét kihúzta onnan, s a fogak résén medicamentumot csurgatott be egy lapos üvegcséből. A jelenet csupán Bérda-Stern Mendelnek volt ijesztő, a család már sokszor látta ezt. Alig néhány perc alatt a rabbi teljesen magához jött, szeme megtisztult, arcvonásai kisimultak, s a rohamnak semminő következése nem maradt. - Merre tartottam? - kérdezte nyugodtan.
- Bor és méz példázata - Stern Márton dr.
- Nos, igen. Véleményemet tehát alaposan ismeritek. Oszsze kell szövetkezniük a honi zsidóknak, akár orthodox, akár neológ hitűek. El kell utaznunk a nagyváradi conferenciára, ahol az izraeliták országos szervezetének megalakítása a legfőbb czélkitűzés.
Csönd lett újólag, Berda-Stern Mendel még egyszer a tekintetek kereszttüzébe került. O ismét orrot fújt, kissé megfázódott az ideúton, s azután, csak úgy a bajsza alatt: - Eléadok valamit, amin hosszabb ideje gyötrődöm, hátha értelmetek olyas lényegére tapinthat, mely előttem rejtve maradott. A nagy Nostradamus, a próféták királya egyik jóslata nem hágy nyugodni. Ekként megyem Ahonnat ínséget várna az ember, A jóllakottság köszönt majd reánk: Fösvény kutyaszemmel a tenger Ád nékünk olajat és gabonát.
- Szabad még egyszer? - Stern Lipót. Ő elismételte. Hosszas fennakadás támadt a beszédben. Stern Móricz levette orrcsíptetős ókuláját, s salonkabátja szélébe törölgette. Nékem ez magos - dörmögte.
Nékem is, gondolta Berda-Stern Mendel. Nem élünk a barbár korban, amikor még ok nélkül hányták egymást kardélre, s perzselték föl a másiknak birtokát. Immár törvényes rend uralkodik a societasban, ha pedig egy-egy bandita

fölrúgja azt, a hatóságok majd megteendik a kellő intézkedéseket.
A rabbi az ablakhoz lépett, háta mögött összekulcsolt kézzel szemlélődött egy darabig, majd ünnepélyesen kijelentette:
228 229

- Perceken bévül a sábesz köszönt ránk. Huszonnégy órára el kell napolnunk tanácskodásunkat.
A gyertyákat egész éjjel égve hagyták valamennyi házban, kioltásuk munkának számítana, amiképpen a meggyújtásuk is. Az élelmet a tót szolgálóleányok adták be. Stern Móricz a sábesz időszakában elő sem jött háló kamarájából, úgy tartotta, leghelyesebb, ha az Ó általa pihenésre szánt napot az ember átfekszi. Nem csoda, hogy a pocakja immár görögdinnyeként feszegette a nadrágja korcát.
Berda-Stern Mendel, Eleonora és Hami két szobát kapott, Stern Móricz otthonának földszintjén. Személyzetük a cselédsoron nyert lakást. Gerda-Stern Mendel csupán Haminak számolt be a tanácskozásról, várandós feleségét kímélni óhajtván a fölös izgalmaktól. Hami nem értette: - Mendikém, most akkor félnünk kell, vagy pedig?
- Á, papperlapp, minden vármegyében megesik, hogy nehány siheder felönt a garatra, és kissé tör-zúz. Kár ettől begazolni. Légy te egészen nyugodt, hugi.
Ó maga azonban csöppet sem volt biztos abban, hogy a Stern család félelmei indokolatlanok. Aznap éjjel nekilátott, elvégezte a Morin de Villefranche metódusa nyomán kialakított saját calculatióit, adott földrajzi pontra s meghatározott időszakra, az ephemeridák táblázatai alapján. Összevetvén a saját horoscope fával, az eredmény sokszor segítette már tetemes nyereséghez a casinókban. Tudta, hogy ekképpen iránymutatást szerezhet a dolgok jöveteléről, csupán azt nem sikerült soha pontosítania, hogy a következő hétre, hónapra vagy

esztendőre vonatkoztathatóak. Akár így, akár amúgy, a csillagok állása semmi jóval nem kecsegtetett, a tizenkét házban meglehetősen balul helyezkedett el a nyolc astrologiai test, a Hold, a Nap, a Mercurius, a Venus, a Mars, a Jupiter, a Saturnus és az Uranus. Kiváltképp a Saturnus, mely szörnyűséges quincunx-ba szegült a Marssal, mindezt ráadásul a 12-ik házba vetítve... O, jaj. Ha mostan pénzszerző körutazásai egyikén volna, nagy ívben kerülné a szerencse barlangjait.

A gyertyák koromcsíkokat eregettek a fakazettás mennyezet felé. Odakünn angyalodon. Berda-Stern Mendel halálos fáradtságot érzett, ám sejtette, álomba merülni képtelen volna. Elővette az Apák könyve vastagabbik kötetét, itt-ott beleolvasott, noha ama szöveget jószerivel már betéve tudta.

Sejtése támadt hirtelen, melyet további osztások-szorzások igazolni látszottak. Rádöbbent, nem lehet az véletlen, hogy a csillagfejtés képessége éppen őnéki jutott osztályrészéül. Tudta, ennen astrologiai alapjegye a Mérleg, atyjáé, BerdaStern-Szilárdé pedig a Szűz. Az első ház csúcsánál húzódó horizont, azaz a születési ascendens megrajzolásában szintúgy otthonosan mozgott. Az övé a Scorpio, apjáé pedig a Mérleg.

Rávilágosult az elméje, hogy felmenőinek Zodiákus jegye a ptolemausi tizenkettes sorrend szerint alakult, Stern Otto Oroszlán, Stern Richard Rák, és így tovább. Ám ameddig az ascendenseket kiszámolhatta, amazok is az astrologia eme ősi sorrendjében következtek, mindig csupán eggyel mozdulva odább az alapjegytől. Így jutott őnéki ascendensül a Scorpio, s apjának a Mérleg. E ritmust követve a nagyapjáé bizonyára a Szűz lehetett. Ha így igaz, bármely őséé megmondható, mechanikusan követvén a szimbólumok rendszerét. Akkor példának okáért Csillag Kornél jegye csakis a Kos lehetett, ascendense pedig a Bika. Horoscope számítással igazolni nincsen mód, mert csupán atyja és nagyatyja világrajövetelének dátumát

tudta órára-percre.
Ennek fényében szembe szökő, hogy jövőlátása pontosan helyt áll: az ő gyermeke, Berda-Stern Sigmund, nem véletlenül
230 231

érkezik november 11-én, hanem hogy igazodjék e titokzatos regulához, hiszen a Scorpio jegye következik, melyet régebbi korok astrologusai még Sasnak tituláltak. A Scorpio ember igen végletes, vagy nagyon jó, vagy nagyon rossz, de mindenképp szenvedélyes, meggondolatlan, ösztöneivel viaskodó elegendő bajunk lesz véle.
Ugyanakkor a fentieket elfogadva az is kétség kívül való, hogy ascendense a Nyilas, ami sokat csillapíthat a Scorpio tulajdonságokon.
Alig várta, hogy minderről számot adhasson a férfiak gyülekezetében. Kacskaringós magyarázata a kedvezőtlen fényszögekről nem úgy sült el, amint képzelte. A felmenők horoscopejáig el sem juthatott. Hüledező, már-már ellenséges arcok meredtek rá. Stern Lipót bizonyult a legtamásabbnak: - Komolyan azt kívánod, hogy ősi hitünk helyett abban higgyünk, amely ábrákba rendeződnek a csillagok az égboltozaton?
- Én nem kívánom, de az astrologia évezredek óta ekként fürkészi a perspectivát.
- Nem gondolod, hogy az ég ügyeit is az Örökkévaló mozgatja, s az Ó akarata ily könnyen aligha fejthető meg?
Berda-Stern Mendelnek erre már nem volt válasza.
- Más a tárgyunk mostan - így Stern Móricz, békítőn.
Arról folyjék a szó, mi tévők legyünk!
Berda-Stern Mendelből többé egy mukkot sem húzhattak ki, annyira megsértődött. Én az igazat mondom nékijük, s ők sárral tapasztják bé a számat, gondolta. Mikor a rabbi újra fölvetette a családi részvételt a conferencián, önként ajánlkozott, hogy véle tart. Szilárdan eldöntötte már, hogy - függetlenül a magyarországi zsidók világi

gyülekezésétől - okvetlenül fölpakol, s asszonyával
együtt Nagyváradra szekerezik. Abból baj nem lehet.
Természetesnek vélte, hogy Hami is velük megy.
Mindszentek havának végén kéltek útra.
Nagyváradon verte az ördög a feleségét, permeteg havas
esőben fürdőztek a bágyadt napsugarak.
A conferencia, Stern Lipót minden erőlködése dacára, nem
hozott számot tévő eredményt. A zsidó közösségek
képviselőinek zöme attól tartott, ha bármely szervezetet
hoznának létre, azzal csak magukra bőszítenék a
hatóságokat és az uralkodót. Jobb meghúzódni csöndeskén.
- Törődjünk bele - Stern Lipót -, hogy időről időre
lesújtanak ránk a minket gyűlölők? hogy a törvény cikkely
világos rendelése ellenére sohsem érezhetjük magunkat
egyenrangúnak a hazánkban? hogy származásunk miatt örökké
félnünk kelljen?
- Jobb félni, mint megijedni! - kiáltotta Schwab Simon, a
pécsi zsidók rabbija, kinek Stern Lipót régóta a bögyében
volt. Gyanította, hogy Stern számára a beremendi pozíció
csupán ugródeszka az ő jóval zsírosabb állásához.
Berda-Stern Mendel türelmesen végigülte a conferenciát.
Ráért, még négy nap hibádzott 11-ig. Aznapra nem csak a
város legkiválóbbnak mondott bábaasszonyát, hanem egy
orvos professort is odarendelt a lakosztályba, melyet a
Három Rózsa Szálloda sarok tractusán elfoglaltak. A
szülésnél Hami jelen volt, a kisdedet ő bugyolálta be s
mutatta föl a vérágas szemű, verejtékben úszó anyának.
Fiam, Berda-Stern Signtund negyedfél órás vajúdás után
hagyta el az anyaméhet, méghozzá burokban, amit valahány
astrologiai seculatiónál is kedvezőbb jelnek vettem,
ámbár a bába és a professor, talán egymást akadályozván,
csak nehezen tudta eltávolítani. Kérelmezem az öszszes
vallás szerint tisztelhető vagy akár néven nem neaezhető
magasabb erőket, kik a Mindenségnek uralkodói, az eget és
földet megalkotók, hogy áldják s védjék fiamat, adjanak
néki s mindannyiunknak egészséget, bőséget, békét.

Nagyvárad a nevéhez méltónak mutatkozott, Homonna ehhez képest porfészeknek tűnt. Berda-Stern Mendel nagy kedvvel korzózott a hosszú főtéren, itta a kávéházakban a sert és a feketét, elképzelte, mily hangulatos lehet ugyanitt a tavasz meg a nyár, amikor a kerek asztalok kikerülnek a szabadba, s a túl forró napfénytől óvó csíkos vásznakat vonnak a közönség feje fölé. Kevés erőfeszítésébe tellett, hogy megtalálja a titkos kártyatermeket, amelyekben azonnal törzsvendéggé lett. Hála a csillagoknak és ennen ügyességének, jelentékeny összegekkel könnyebbítette meg a véle zöld posztóhoz ülő szerencselovagokat.
Nem sok kedvet érzett, hogy hazatérjen, Pohl Leopold sürgető leveleire kitérő feleleteket küldött. Az apósa azonban elunta az irkálást, beállított. Előbb tett szemrehányást, csak utána köszönt: - Mely végre fecsérlitek ti itt az időt s a pénzt, ahelyett hogy végre fölcichelődnétek? Mégis, mire vártok?
- Nyugodj meg. Nyilván kiszáradtál egy kis nerángassra!
Berda-Stern Mendel kóser sligovicával tractálta.
Pohl Leopold felhörpintette az italt. - Történt valami?
- Minden a legnagyobb rendben. A kis Sigmund ép és egészséges, ugyanúgy, mint a mamája. Csak annyi, hogy... remekül érezzük magunkat ebben a városban.
Pohl Leopold gyanakvását e szavak nem foszlatták szét. Szimatoló kopóként circumspiciált, kikérdezte a lányát, a cselédeket, megvizsgálta az unokáját, benézett a három összenyíló szobából álló lakosztály minden zugába. - Áruljátok végre el, meddig szándékoztok itt maradni?
- Amég Sigmundka kissé erőre kap! - Eleonora.
Aznap délután Berda-Stern Mendel feltárta az apósának mindazt, amire fölmenői horoscope fával kapcsolatban ráébredt. Pohl Leopold lázas izgalomba jött: - Talán minden csa
lódban ekként megyem azaz ha én Vízöntő vagyok, akkor a

lányom... nem, nem stimmel, Eleonorám jele az Ikrek... és az ascendens tekintetében sem... ez csupán nálatok halad ily dupla szabály szerint.
Annak, hogy a Sors miért rendelt bennünket Nagyváradra, azóta sem bukkantam nyomára. Ama városban szerencsés kézzel játszottam, tömérdek pénzt nyertem. Nem tudom, miként vihetném innen el biztonsággal, útonállók járják az erdőket, nagy rendszerességgel csapva le a hintókra és szekérkaravánokra. Megfogadtam, amennyiben támadás ér, utolsó csepp véremig ellen állok. Az ehhez alkalmatos revolvereket és hozzájuk való nagy számú lőszereket gondosan beszereztem. Mind a két inast megfelelő harcászati gyakorlatban részesítettem az Oreg-erdő egyik tisztásán. Ambár a csillagok számunkra veszélyt nem jeleznek a mostani időszakban, az óvatosság sohsem árt.
Pohl Leopold nemsokára hazautazott Homonnára, Hamival együtt. Berda-Stern Mendel és a felesége Nagyváradon maradt. Eleonora újra áldott állapotba jutott.
Kisvártatva azt a hírt kapták Tokajból, hogy a Stern család ingatlanait feldúlta a fölizgult csajvadék, szőllőskertjeik egy része is leégett, gyújtogatás nyomán. Stern Móricz gyönge szíve rosszul viselte az izgalmakat, hirtelen megállott.
Berda-Stern Mendel inasa kíséretében indult a temetésre, féderes kocsin. A zord tél első rohamai jégtáblákat sodortak lefelé a Tiszán, a kerepesek aznap már nem akartak átkelni a háborgó folyamon. A kocsit Berda-Stern Mendel kénytelen-kelletlen visszaküldte Nagyváradra. Néhány báránybekecsbe burkolózott kereskedő társaságában megpróbált lefizetni öt kellően bepálinkázott legényt, hogy vigyék őket által a nagy csolnakon, mely alkalmas időben kisegítő járműként ideodázott a két part között. Sobákok voltak, nehézkesen beszélték a magyart.
234 I 235

- Képtelenség, nézzen rá csak, micsoda jégtáblák! - az

egyik csolnakos.
- Megvárhatjuk, míg csendesedik, és akkoron, gyorsan!
Berda-Stern Mendel. Németre fordította a szót: - Nekem okvetlenül át kell jutnom!
- Mit mond? Mit mond? - a kereskedők.
- Vartapiszli! - Berda-Stern Mendel az általa legpénzéhesebbnek ítélt csolnakoshoz fordult. Akként emelgette a tétet, ahogyan a zöld asztalnál szokta, a kereskedők nevében is licitálva. Végre a fölajánlott summa úgy megnövekedett, hogy az öt sobákból három elvállalta a fuvart. Az utasok nehezen tudtak a part deszkaborításáról a hullámok dobálta, recsegő-ropogó csolnakba lépni, két legény úgy-ahogy egyenesben tartotta, a harmadik szinte becibálta őket. - Hanyattukra feküggyenek, ha kedves az étetjük!
A lábdeszkára szorulván, tarkójuk oda-odakoccant a vízpermettől síkos lécekhez. Amint a legények a kötelet berántották, s a csolnak magára maradt a hullámzásban, szinte függőlegesbe fordult. Valamennyien az egyik oldalra hömbörödtek. Berda-Stern Mendel legalulra került, inasával oly szoros közelségben, amilyet jószántából csupán asszonyának engedélyezett. Már megbánta, hogy vállalkozott az átkelésre, noha ő volt az egy, aki sejtette: sikerülnie kell. Hiszen még jó darab élet várt reá, legalábbis így látta ennen perspectiváját. Ám akkor nehezen tudott bizakodni, csontig ázott a jeges vízben, szemébe döfött a hideg szél.
A sobák csolnakosok kapkodva birkóztak a viharos folyammal, a szeszélyes ritmusban érkező jégtáblákkal. Errefelé széles kanyart vett a Tisza, a helybéliek tudták, a legalattomosabb örvények az innenső felén gabalyognak, ha a vízi alkalmatosság a középvonalig elér, már szinte bizonyosra vehető,
hogy épségben juthat a túlsó partra. Most is, szinte vezényszóra csillapult meg a hányódás, midőn a képzeletbeli felezőn áthajóztak. Ugyanakkor a jégtáblák vonulása egyre sűrűbb lett, az egyik csolnakos már nem is

lapátolt, csak arra ügyelt, hogy az evezővel

félretaszítsa őket. A morajlás mind fülsértőbbé vált, némelyik jégdarab minden igyekezés dacára megdöngette az oldaldeszkákat. A legények egymással ordítozva próbálták elkerülni a vészt, de a táblák oly sokasága imbolygott a hullámverésben, hogy aligha juthatott rajtuk által a csolnak sértet lenül. Egy súlyosabb, háromszegű jéghasáb akkorát durrantott rajta, hogy a dongák szigetelésére használt gyanta borsónyi részecskéi záporoztak a lábdeszkára. Két kereskedő hadarva imádkozott az anyanyelvén, melyről Berda-Stern Mendel rájött, hogy emezek denique nem is magyarok, hanem rusznyákok.
Addigra a jégtáblák már szorosan közrefogták a csolnakot, hiába akarták a legények eltaszítani őket az evezőkkel és a csáklyákkal, jottát sem moccantak. A dongák segélykérő recsegése fölerősödött, a legények sobák kiáltozása is, várható volt, hogy néhány minután bévül az egész faalkotmányt kettéroppantja a jégtáblák ereje.
- Lul-lei! Lul-lei! Nochamol! Lul-lei! - a sobákok.
Berda-Stern Mendel nem értette, mit akarnak, a kereskedők igen, felültek, karjukat könyöknél összefonták, s amely ütemben a Lul-lei! vezényszó hangzott, akként vetették a törzsüket jobbra, illetve balra, imigyen hintáztatván a csolnakot, mely azután - mindnyájuk nagy meglepetésére - ki is siklott a jégtáblák gyilkos ölelésiből.
Amire ahhoz jutottak, hogy a sobák legények partra támigathatták őket, a csípős hideg dacára valamennyien verejtékben úsztak. Berda-Stern Mendel azonmód a postaállomásra sietett, ám e késői órán sem lovat, sem kocsit nem szerezhetett.
236 I 237

Az éjszakát az állomással szemközti fogadóban töltötte. Másnap reggelre térdig érő hótakaró borította a vidéket, útra kélni sem tanácsos, sem lehetséges nem volt. Pontosan tudta, a temetést emberi számítás szerint már el nem érheti. A göröngyös szalmazsákról csupán ama percekre

tápászkodott föl, amelykor szükségét végezni kényszerült, egyéb időkben heverve bámulta a plafont, oda rendelvén a forró kávékat, pillével. Az étkeket is az ágyban vette magához. Ablaka a megduzzadt Tiszára nézett, a jégtáblák karavánja szünet nélkül sorjázott dél felé.
- Nagy jó uram, nem kéne visszaindulnunk? - az inasa.
Berda-Stern Mendel füle botját sem moccantotta. Gyilkos tekintete az inas torkára forrasztotta a szót.
Harmadnapon kalamusért, témáért, papírért szalasztotta a fiút. Rajzolgatott és számításokat végzett, mind erősebben sóhajtozva. Később így emlékezett erről az Apák könyvében.
Hat napon és éjjelen gubbasztottam a rozzant vendégfogadóban, hol a kutya idő okozta tumult miatt nem haboztak egymásnak idegen urakat egy szobába telepíteni. Tekintélyes summába került, hogy lakó társ nélkül maradhassak. Ama végtelennek érzett semmit tevés óráiban volt alkalmam mindent átgondolni. Életem eddigi folyásában hibát aligha lelhetek, szerencsecsillagom híven óvott, sohsem hagyott cserben. Elegendő pénzhez jutottam már a kártya és a roulette asztaloknál ahhoz, hogy sem magam, sem ivadékaim ne szenvedjenek hiányt semmiben is. Csakhogy az igazi gazdagság nem pénzben manifestalódik.
Jaj, nékem! Astrologiai calculusaim, s még inkább a Tarot jövendölése szerint fellegtelen égboltozatom hamarosan beborul. A csillagok előjelzését borzadva fogadom: további két fiam születik, Bendegúz ésJózsef, ám mindkettő halva jövell e világra. Mi még iszonyatosabb: József a pusztulásba édesanyját is magával rántja. Történül mindez a következő két esztendő leforgása alatt. Bár kételkedhetném! Bár másként alakíthatnám a sorsunk! Bár tévednének az égi testek ez egyszer!
Az idő fogságából végre-valahára kiszabadulván, oly sebesen, amiként lehetett, megtért Nagyváradra. Ott nagy precizitással ellenőrizte rajzait és számsorait. Az eredmény csak ugyanaz maradt. Tűnődött, miként viselje

rettenetes titka súlyát és nyűgét. - Drágám, utazunk! - mondta a feleségének.
- Mikor? Hová?
- Most azonnal, haza, Homonnára. - Baj van?
Nyitotta a száját, ám a nehéz szavak kiejtéséhez nem bírt elegendő erővel. Uzleti ügyeiről motyogott.
Otthon mégis könnyebb megtenni minden elképzelhető óvintézkedést, gondolta. Talán kiránthatjuk magunkat valamiképpen a sors karmaiból. De hogyan? Nehéz az égi rendeléssel szemben csatát nyerni.

Pohl Leopold és Hami örömkönnyekkel fogadta őket. Berda-Stern Mendel sejtette, talán meg kéne nyitnia a pers pectiva bugyrát előttük, hátha többen okosabbak lesznek. Százszor nekibuzdult, ám egyszerűen képtelen volt beléfogni. - Mely gond hervasztja az én uramat?
- Eleonora.
- Csak úgy spekulálok - Berda-Stern Mendel mosolyt kényszerített az arcára.
- Mi oka annak, hogy mostanán a szoknyám szegélyén üldögél? Fölhagyott volna tán a szerencse hajszolásával?
- Nem hagytam föl, csupán kicsiny szünetet tartok... hogy több időt költhessek el családi körben.
A felesége tudta, nem az igazat hallja, ám azt is, hogy fogóval sem húzhatja ki belőle. Múltak a napok, a hetek, BerdaStern Mendel mind feszültebben figyelte Eleonora gyarapodó hasát. Az asszony tiltakozása dacára Pécsről és Karlsbadból hozatott orvos professorokkal vizsgáltatta meg. Az általuk előírt diétát személyesen ellenőrizte, a gyógyító tealeveleket maga


adagolta a vadonatúj patika mérlegen, melyet e célra szerzett be, a fűkeveréket saját kezűleg forrázta le azután. Eleonora nehezen viselte a széltől is óvó gondoskodást, ám a férje bizonyult konokabbnak.
Minden elővigyázat dacára a kis Bendegúz kék-veres

orcával, kicsiny nyakára tekeredett köldökzsinórral született. Eleonorám tartja magát, apósom azonban vigasztalhatatlan, tíz évet öregedett. Bármit megtennék, hogy a másik tragédia bekövetkeztét elhárítsam.
Amint a felesége egészsége valamelyest helyreállt, BerdaStern Mendel nagy hirtelenséggel Pest-Budára utazott. Az Angol Királynőben vett szállást. Este az étteremben az újságokban megjelent litográfiák alapján fölismerte a szomszédos asztalnál Deák Ferencet, aki szokásos Kabanoszait szítta. Néhány szó erejéig beszédbe is elegyedtek.
- Pesten március a legveszedelmesebb hónap, november pedig a legszomorúbb - mondotta a haza bölcse. Április elején jártak.
Javaslatára Berda-Stern Mendel báránysültet rendelt, és nem is csalódott. Úgy képzelte, beléveti magát az éjszakába, fölkeresi a város kártyabarlangjait, és a hetes számra concentrál. Ám semmi kedvet nem érzett hozzá. Pénzre szüksége már nem volt, akkor meg minek tékozolja az életét további küzdelmekre a zöld asztalnál, hol azért nem csak nyerni lehet.
Távoli ismerősök salonjaiba kért és kapott bebocsátást. Fölhajtott sarkú vizitkártyái megnyitották előtte a városi faragású ajtókat. Találkozott többek között Wahrmann Mórral, kivel a Sternek révén szegről-végről rokonságban állott. Wahrmann Mór örömmel fogadta, s részletes előadást tartott néki Pest és Buda egyesítésének megkerülhetetlen szükségességéről. Berda-Stern Mendel e nézeteket magáévá tette. Az ügybuzgó rokon annyira telebeszélte a fejét, hogy ötszáz koronát adományozott a város szegényeinek.
- Melyik város szegényeinek? - Wahrmann Mór. Berda-Stern Mendel Pestet választotta.
Eleonora újabb üzenetekben sürgette, térne már haza, nagyon várják. A leveleket Hami is aláírta. Azután Pohl Leopoldtól érkezett bíbor pecsétes boríték. Szívesen kérlelte, jöjjön vissza Homonnára.

Hiányzanak már az estebéd előtti magvas eszmecseréink a perspectiváról, a világ soráról, Nostradamusról és a többi. Mért késlekedsz a Duna mentén?
Berda-Stern Mendel szűkszavúan válaszolt, kijelentvén, nyomós ok tartja Pest-Budán. Pohl Leopoldot azonban nem olyan fából faragták, hogy ennyivel beérje, harmadnaponként bombázta újabb, egyre szigorúbb hangú levelekkel.
Vőm uram,
szeszélyes helyváltoztatásod már mindenkire senyvedést és bizonyta lanságot mért. Ideje, hogy férji kötelességednek eleget tégy - míg nem késő! E fenyegetést apatikusan fogadta. A próféták királya is ar ra tanította az uralkodót, haladjon a kisebb veszéllyel járó ösvényen.
A nyár Pesten még hevesebb volt, mint Homonnán vagy Bécsben, ezt az újságok többször is megírták. Berda-Stern Mendel épp elkergette aktuális inasát, mert nem volt képes úgy servirozni a kávét, ahogyan ő előírta neki.
Berda-Stern Mendel inkább az unalomtól szenvedett, mintsem a hőségtől. Sohsem hitte volna, hogy az embernek ilyen nagyon elmehet a kedve a többi élőlénytől. Talán csak Hami hiányzott néki, különösen esténként, magányosan fogyasztott vacsorájánál.
Ideje javát olvasással töltötte. Elmerült a csillagok vizsgálatában. Kezdetleges nézőcsövet szerkesztett, melyet folyamatosan tökéletesített. Minden témába vágó szakkönyvet átnyálazott, amihez hozzá tudott férni. Föl-följárt a Hármashatár-hegy


csillagdájába, eleintén csak beszélgetni, később már tudományosan munkálkodni.
Egy este a szállodai foyer-ban Hami várta, azonnal a nyakába ugrott. Berda-Stern Mendel fölélénkült. Mindenkinek bemutatta. Ezer tervet szőtt, hová vigye a

testvérhúgát. A város valamennyi látványosságához el akarta cipelni, az ismerős salonokban is végighordozta volna. A szállodában az terjedt, hogy nem a húga, hanem a szeretője - gyakorta láthatták őket kézen fogva.
Már az első éjszakán megvallotta Haminak, mi tartja távol az otthonától. A lány hüledezett. - Hogyan hihetsz ebben? Berda-Stern Mendel elősorolta legsúlyosabb bizonyítéka it, Sigmund nagyváradi születésétől Bendegúz haláláig. Mesélt azután a különféle csodaszámba menő nyereségekről rouletteen, baccarában s más szerencse vadászatokon, amelyeket ő többé-kevésbé előre kiszámított. Isten ne vegye bűnéül, most sem tévedhet.
Hami fölzokogott. - Akkor hát sohsem látunk többé odahaza?
- Dehogynem. Csupán eme veszélyes esztendőt kell távol töltenem Eleonorától, mert... hisz érted.
- Ám akkor mért nem magyarázod meg néki? - Szerinted elhinné? Te sem hiszed. Testvérhúga dolga végezetlenül távozott.
A levelek Homonnáról végleg elapadtak. Berda-Stern Mendelt ez nem bántotta, noha szívesen olvasott volna Sigmundka testi és lelki fejlődéséről. Folytatta egyhangú ideje pergetését a fővárosban. Perapit tranquilla potestas, quae violentia nequit. Nyugodt erővel elérhető az, mi erőszakkal soha.
Már kevesebb maradt előtte, mint amennyit maga megett hagyott, amikor híradást kapott az apósától. Pohl Leopold a
lehető legkíméletesebb szavakkal adta tudtára, hogy Eleonora ismét terhes. Tőlem ne kérdjed, kitől, nekem sem hajlandó elárulni. Csakis magadra vethetsz!
Berda-Stern Mendel igazat adott néki. Nehány napot szánt pénzügyei intézésére, azután elutazott egy Isten háta mögötti falucskába, s bebocsátást kért a kegyesrendi barátokhoz. Az iránta való jóindulatot a rendháznak juttatott tekintélyes adománnyal fokozta. Hovalétét csupán Hamival tudatta, kérvén, tartsa titokban mindenek

előtt. A húga engedelmeskedett. Nagy ritkán meglátogatta. Tőle kapta a hírt: Eleonora világra hozta második élettelen kisdedét, Józsefet, a szülésbe maga is belehalt.

- Ne jöZj többet ide. Végeztem a kinti világgal!

Midőn a testvérhúga sírva elfutott, az a személy, kit valaha Berda-Stern Mendelnek hívtak, fölakasztotta magát az ablakkilincsre. Abból a kötélből vetett hurkot, melyet a csuhája öveként használt. Tettét csupán másodjára sikerült kivinnie, mert a kilincset túl alacsonyra helyezték. Végvonaglásában a csillagokat átkozta.



## VIII.

Hajnalra dérbe dermednek a meztelen ágak. A pocsolyák felszínét sűrűsbíti a talaj mentét csipdeső fagy. A házőrző ebek a barmok vagy a lovak közelébe nyomakodnának éjszakára, nagyobb testek kipárolgásánál keresvén melegséget. A lehelet pipafüstként ömlik a szájakból. Dideregnek már az itthon telelő szárnyasok s a fagyfaló hónapokat keresztül aluvó négylábúak. Vidéken szinte megáll az élet. Városon is kevesebb a mozgás, bézárkóznak. Éhjelente gyors léptekkel járja a jobb utczákat a városi schilbak, kit a népek bakternak titulálnak, kézi lámpását el-elfúja a szakállrángató szél.

A nyolcszázas évek fordulóját Csillag Sándor a hysteriáig felfokozott izgalommal várta. Immár annyi esztendőt ért meg, ahány hófehér foga volt, márpedig valamennyi ép maradt. Csakis anyjától örökölhette e forma és használat terén is különleges rágószerszámokat, mert édesatyja sokat kínlódott a sajátjaival, főként utolsó éveiben. Minderről Csillag Sándornak saját tudomása nincsen, csupán Hami mesélt néki korán elvesztett szüleiről. Arcukat s alakjukat éber álmaiban oly világossággal

láthatta, akárha sikerült olajfestményeket nézegetne.
Vajon miért nem készíttetett a papa semminémű ábrázolást enmagukról?


Hami úgy vélte, a lehető legszigorúbb educatio szükséges a reá maradt fiúgyermek fölneveléséhez, hiszen már egészen apró korától igen zabolátlannak bizonyult. Még alig járt, amikor a Berta kutya házát az oda kicipelt lámpással felgyújtotta. Égett a fészer és a farakás is. A leláncolt ebet a szomszédok mentették meg az eleven tűzhaláltól. Hami sohsem jött rá, miként bírt a kis Sigmund a székről az asztalra mászni, hogy a lámpást elérhetvén leakaszthassa a horogról. Hatévesen már bajos volt egyedül hagynia korabeli vendég kislányokkal, odahaza éppúgy érdekelte a bugyogójuk, mint vizitában.
Az alsó osztályokat három iskolában járta ki, azért csak ennyiben, mert Homonnán s környékén nem akadt több, Hamit nem vitte rá a lélek, hogy egy ilyen pici gyereket bentlakásosba küldjön. Úgy tervezte, arra majd a későbbi esztendőkben kerülhet sor. Ám Sigmund ezúttal is általhúzta Hami számításait. Mielőtt csúfos eredményű év végi bizonyítványát - felsőbb osztályba nem léphet - kézhez vehette volna, iskolai formaegyenruhájában világgá ment. Nevelő anyja két hétig semely hírt nem kapott felőle, s azokban a napokban csomókban hullajtotta a haját.
Göcsörtös betűkkel telerótt kártya jött azután, veres kopertában, Miskolc városából. Vastagh Tihamér, csapszék és kávémérés tulajdonos küldötte. Arról tájékoztatta Berda-Stern Hanna Úrhölgyet, kellő tisztelettel, hogy a Csillag Sándor nevezetű fiatalember nála kért s kapott alkalmazást, kézi fiúként. Állítása szerint apátlan-anyátlan árva, kinek gondviseletét eddig a címzett látta el.
- Ki az a Csillag Sándor? - kérdezte Hami fennhangon,

noha sejtette a választ. Azonmód Miskolcra rázatta magát jukker kocsiján.
Vastagh Tihamér fogadója a város szélén, kétes hírű utczában volt. Vendégkörében a környékbéli éjszakai pillangók éppoly arányban szerepeltek, mint a vékonypénzű, duhaj iparosok, avagy a hitelért kunyerbáló paniperdák. Hami efféle helyre a lábát még sohsem tette be. Most megkeményítette a szívét, s földig érő fekete csipke szoknyáját két kézzel emelte, hogy az olajos padlót a szegélye se érintse, midőn a kármentő elé nyomult. - Jó napot. Vastagh Tihamér urat keresem.
- Magam vónék - így a mokány férfi, kinek akkora ádámcsutkája volt, mint egy közepes barack.
- A gyerek ügyében vagyok.
- Sanyika alszik mostan, mer éccakázott. - Sanyika?! Hm! Kéretem azonnal!
- Mondom, hogy alszik!
- Én meg mondom, hogy nem baj! - utazócsizmája vasalt sarkát úgy odatoppantotta, megmaradt a helye a fában. Az álomittasan előkóválygó fiút két csattanós nyaklevessel költötte magához. A gyerek visszaütött. Hamiban bennszakadt a szó. Sigmund/Sándor sötét szeméből nyers gyűlölet sugárzott reá. Akár egy fenevad, gondolta Hami. Átjárta a félelem.
Beszélgetésük szikár volt, tárgyszerű. A fiú kijelentette, semmiképp nem tér haza. Őt Hami sohsem szerette, s ha már imigyen vagyon, okosabb, ha útjaik széljel válnak. Amennyiben gyámanyja nem adja áldását itteni életéhez, a Bódva patakba veszejti magát. - Ne higgye, hogy nincs bennem annyi elszánás, mint az apámban!
Hami reményvesztetten sóhajtozott. O ugyan nem mesélte el a fiúnak, miként végzett magával Berda-Stern Mendel, no de ebben a családban az elsőszülött férfiak nem szorulnak mások beszámolóira. - Csakhogy te nem kénytelenedsz kegyelem kenyerére!

- Ez nem kegyelemkenyér, megdógozok érette tisztességgel!
- De reád, ha eléred a korhatárt, fene nagy mód vár, te
os
toba! Mind a te jussod, amit szegény apád félretett, s amit néked épségben megőriztem!
A fiú vállat vont. - Tudom. Majd küldje el.
Hami a vendéglői asztalra borulva zokogott. Attól tartott, ez életében most látja utólszor a gyámfiát, rajongva szeretett bátyja gyermekét. Egyedüllétre kell hát jutnia vénségére. Apja halála óta e fiú maradt az egyetlen rokona. Nagy sokára keszkenőt húzott elő, s trombitaszót idéző orrfúvás után megkérdezte: - És mi végre lettél Berda-Stern Sigmundból Csillag Sándor? Böcsületes neved mér dobod el?
- Ősi nevünket fölmenőim mér dobták el?
Hami e kérdésre nem tudta a választ. A gyerek parázsló pillantása lyukat égetett a szívébe. Érezte, akihez leült, BerdaStern Sigmund, a rakoncátlan rokongyerek volt. Aki mellől fölállt, Csillag Sándor, a kezelhetetlen idegen. Dolga végezetlen - avagy inkább föladván - tért vissza Homonnára.
Csillag Sándor három esztendő alatt félhold alakú ívben haladt lefelé az országban. Miskolcról Büdszentmihályba, onnét Nyíregyházára, majd Debrecenbe került. Különféle fogadókban talált magának megélhetést. Érzéke a számokhoz, valamint szorgalma és eszessége mindenütt gyors előmenetelhez segítette. Azután szülővárosában, Nagyváradon kötött ki, ott már férfiruha-kereskedő segédként. Úgy hitte, a néki oly kedves településen tölti hátralévő életét, ám az üzlet tulajdonosa nem nézte jó szemmel vonzalmát a lánya iránt, melyet a kisasszony viszonozni látszott. Csillag Sándor szedhette megint a betyárbútort, Gyula érintésével Aradra, s onnan Makóra jutott, immár női ruházati boltokba. Következett Szeged, Baja és Pécs. Valamennyi városban örömest alkalmazták a

snájdig fia
taturat, ki azzal kérkedett, hogy nálánál kevesen ismerik inkább a fővárosi divatízlést, az anyagokat és a komilfót. Senkinek nem vallotta be, hogy még soha nem járt Pest-Budán, azaz Budapesten, amiként újabban titulálják.
Pécsett a Straub féle Király-utczai cipőkereskedésben helyezkedett el, ahol nagyban is árultak bőrt és szerszámokat a város susztereinek. Hónapos szobát az Apácza-utczában vett, egy idős házaspárnál, hová a hatodik érzéke vezette. Annak a háznak az ablaka előtt messze virító kecses orgonák illatoztak. Csillag Sándort elfogta a vágy, hogy egy ilyen orgonás ablakú szobában ébredhessen reggelenként, s amint ágyából feltápászkodván kitárjaáz ablakokat, beszívhassa a mély lila illatot. Már megalkudott az öregekkel, amikor reáeszmélt, hogy az orgona évente csupán néhány hétre ölti föl pompázatos ruháját, egyéb időkben csenevész kóróként búslakodik. E döntést mégsem bánta meg. Szívesen bandukolt végig az Apácza-utczán, hová a szél mindig elhozta a környékbeli kávémérések ropogós szagát. A nap átlósan mozgott felette, örökös szűrt fényben áztatva a margaréta sárgára föstött falakat.
A Straub féle cipőkereskedés volt a város efféle boltjai közül a legújabb, ám riválisait máris nehéz helyzetbe hozta. Straub Miksa bácsit nem csak az iparosok, de a vásárló közönség is előnyben részeltette, mivel az arra érdemeseknek jó tanácsot és hitelt egyként adott. A szülőknek, kik lurkóik számára óhajtottak lábbelit venni, becsülettel elmondta, hogy melyik cipő a legtartósabb, noha kevésbé kényelmes viselet a másiknál. Idősebb asszonyoknak hiba nélkül jósolta meg, hogy valamely topánka nyom-e tyúkszemet a lábujjukra. A nemszeretem cipőt hónapokkal később is szolgálatkészen visszacserélte, kijelentvén: - Nálunk, kérem, a vevő az atyaúristen! - majd a szájára csapott, s bocsánatkérőn függesztette tekintetét a plafon felé.

Ámbár a zsidó hitben született, házasságkötését követően feleségével, Rommwalter Elsa Ráchellel egyetemben kikeresztelkedett. Indokát ekként összegezte: - Ha Rómában vagy, beszéljél taljánul!
Straub Miksa bácsit mindenki szerette, tar, boltozatos koponyáját, őszes harcsabajszát sűrű ködben is fölismerték s megsüvegelték. Amikor Csillag Sándor legelőször nyitott be a cipőkereskedésbe, csilingeltetvén az üveges ajtó fölötti csengettyűt, Straub Miksa bácsi épp a helyi lapot böngészte. A Biling-galang hallatán azonnal letette, s bokáit finoman összeütötte: - Pálinkás jóreggelt az úrfinak. Szolgálatfára miben lehetek?
- Alkalmazást óhajtanék magamnak.
- No csak. Osztán honnét szalajtották?
- Bajáról jövök, hol Spolarich és Lindner ruha salonjában dolgoztam. Annak előtte is ruha boltokban voltam, de már a rongyokból elegem lett, foglalatoskodnám inkább cipellőkkel.
- Dejszen igaza van! Lehet az emberen egy koszos viharkabát, ha a lábán fájintos a cipő, nyomban elegáns.
- Szagukért is odavagyok - Csillag Sándor.
- No, akkor induljon a raktárba, ottan szimatolhat kedvére. Elsám majd megmondja, merre meddig.
Csillag Sándor lankadatlan lelkesedéssel stószolta a Straub cég szürke kartondobozolt termékeit a polcokon, Elsa néni directiójának megfelelően. Elsa néni valaha töpörödött vászoncseléd volt, ám amióta a cipőkereskedés jól ment, olyanforma alakra hízott, akár egy kisebb konyhakredenc, s a fiókok porcelángombjaira emlékeztető díszítményeket hordott a slaffrakján, melyet munkaköpenyként viselt. Csillag Sándort első látásra a szívébe zárta. - Szorgos a kislegény! - referált róla a férjének este, a családi ágyban.
Straub Miksa bácsi hümmegett. - Nekem aszonta, idővel

megveszi a bótunkat.
- Van neki ambitiója, az fix. Kacarásztak.
Csillag Sándor komolyan gondolta. Nagykorúsága betöltésekor rendelkezésébe jutott mindama érték, melyet Hami őrzött néki. Felutazott Homonnára, hogy a megbízott ügyvéddel szót értsen. Számba vevén örökségét, constatálta, hogy immár elegendő vagyonnal bír ahhoz, hogy dolgozni ne kényszerüljön. A házat eladni rendelte, a bútorokat Haminak ajándékozta. Az Apák könyvét, mind a kettőt, kézi poggyászába csomagolta, s még az úton elolvasta. A második kötetben sem maradt már üres lap, Berda-Stern Mendel astrologiai rajzai, számításai és eszmefuttatásai margó nélkül töltötték be az oldalakat.
Amint alkalma nyílott rá, nagy komolyan érdeklődött kenyéradó gazdájánál: - Miksa bácsi, mennyiért adná el a cipőkereskedést, mindenestül?
- Készpénzben? - Nem is babban!
Straub Miksa bácsi egy fél pipát elszítt, mire válaszolt. Olyan summát mondott, melyet megkapni álmában sem remélt. - Itt a kezem, csapjon belé!
- Ne tréfálj, hékám! Honnét szednéd azt a tömérdek pénzt?
- Én dolgom! Adja-e vagy sem? - minthogy az öreg bambán bámult rá, hozzáfűzte: - Iparkodjék a válasszal, mert meggondolom magam, s nyitok egy concurrens boltot, épp srévizavé a Király-utczában!
- Hallod ezt, Elsám? mibül lesz a cserebogár!
Még azon a nyáron megköttetett az üzlet. Csillag Sándor a helyiséget felújíttatta. A bejárathoz két kovácsoltvas kandelá



berre gázlámpákat tétetett, csodájára jártak esténként a sétafikáló népek.
- Nem oly nagy dolog - Csillag Sándor -, Budapesten már 873-ban villanylámpákkal szerelték föl a jobb utczákat. Haladni kell a korral.

Az új cégtáblán ez állott: Straub & Csillag, úgy vélte, a bejáratott név elhagyása ártana a kereskedés reputatiójának. A Straub házaspárnak fölajánlotta, vezessék tovább az üzletet, oly magas javadalomért, aminőt vissza nem utasíthattak. A lányos mamák figyelme is reá szegeződött, jó partinak számított a szépreményű fiatalember. O azonban kevés időt töltött Pécsett, annak ellenére, hogy az Apácza-utczai házat is megvásárolta. Az a hír járta, hogy szülővárosában - Homonnát gondolták annak - erősen udvarol valamely aristocrata lánynak, egyesek báró-, mások grófkisasszonyt emlegettek.
Csillag Sándor minden alkalmat megragadott, hogy a székesfővárosba utazzék. Az Angol Királynő-szállodában állandó lakosztályt tartott fenn. Az estéli Betétség rendszerint piros lámpás házakban szakadt reá. Nagyvonalúsága az éjszaka pillangóinál fölfüggesztődött, csupán annyit fizetett nekik, amennyit okvetlenül szükséges. Durva volt velük.
- Ez karmol... és csipked, skorpió módjára! - panaszolta egyikük a Madame-nak.
- Abba belehalnál - felelte az. Egy Dél-Amerikában játszódó szerelmes regény kézről kézre járt abban a házban. Csillag Sándor délelőttönként a Bristolban ücsörgött. Bá
multa a Dunát, s a szürke folyamon átívelő hidat, melyen szekerek zötyögtek át Budára. Szent András havában jártak, szitált a hó. Rendelt még egy bécsi kávét. Csóválta a fejét, amikor a kék uniformisba öltöztetett pincérfiú ballal a tányért, jobbal a csésze fülét szorongatva hozta ki. - Egy kézzel - szólott rá szigorún.
252
Sokadszorra olvasta az első és második Apák könyvét. Ideje belefognia a saját részébe. A Gorove & Tsa papírkereskedésben rendelt nagyalakú íróalbumot, melyre parányi lakatot is erősítettek. Amint kézhez kapta, egy darabig mindenüvé magával vitte. A kulcsot a mellénye órazsebében tartotta. Napokig kedvtelve simogatta a

patyolatfehér oldalakat. Van abban valami magasztos, hogy még mind üres, gondolta. Halogatta az első tollvonást. Önmagát is meglepte, amikor a Bristolban kalamárist és pennát kért.

Kdődjék a harmadik. Kívánom Csillag Sándornak és ivadékainak, hogy csupa örvendetes kerüljön e lapokra.

Fnz-r,á r

Vajha volna elegendő erőm, hogy képességeimet ne vesztegetném alantas élvezetekre. Emezek egész valómat megrengetik, mégis, minnél több a gyönyör, annál üresebbé válok to"le. Végletes szenvedélyeimen úrrá kell lennem, különben ők lesznek úrrá rajtam. Feladatom: megölni a bennem rejtező alacsony rendű, földhöz ragadt lényt, hogy megtisztulván, szellemem az értelmes világba vezére jen. Nemzetségem rendelkezik az emlékezés kivételes adományával, e privilegium az elsőszülötteké, olykor még a jövő kapuja is föltárul nékünk. Ám mire mentünk ezáltal? Nem könnyebbedett meg a sorsunk, nem javult az életünk, sem magunkat, sem szeretteinket nem sikerült megóvnunk a balvégzettől. Okosabb, ha minden erőnkkel a mára concentrálunk, hiszen a tegnap már bevégeztetett, s talán a holnap is elrendeltetett. Ahogyan Horác tanítja: carpe diem.

Amíg a Straub házaspár állta a köszvény rohamait, Csillag Sándor utazásait nem sínylette meg a Straub & Csillag cipőkereskedés. Am azután kevesebb erejük maradt az újonnan fölvett alkalmazottak ellenőrzésére. Pedig amazok nem voltak oly hűek a gazdájukhoz, mint a régi tulajdonosok, enyves tenyerük és nemtörődömségük mind több kártétellel járt. Csillag



Sándor pontosan érzékelte ezt, ha üzleti könyveibe pillantott, mégsem izgatta magát. Életvitelemet bőven fedezi a bolt, másnak is juthat a jóból, gondolta.

Akkoriban már Wekerle Sándor váltotta a miniszteri

székben Szapáry Gyulát, s az ország készülődött a millenniumi ünnepségre. Budapest akként csinosította az arcát, mint az elsőbálozó kisleányok. Heves vita folyt a lapok hasábjain a viaduct villamos megépítéséről, mely a pesti Duna-parton szállította volna az utasokat. A többség úgy vélte, efféle hosszú viaduct elcsúfítaná a corsót. Annak híján viszont a vágány csak lenn a rakparton vezethető, melyet minden évben elönt az ár. Csillag Sándor a viaduct híve volt. - Haladni kell a korral! - Imádta a közlekedési eszközök minden változatát.

896 újév napján is Budapesten éjszakázott, a millenniumi harangzúgás soká visszhangzott az agyában. Néhány nappal később Veneziába utazott. Villamossal jutott a Nyugati indóházba. Fölszállt a trieszti gyorsra, mely este nyolckor indult, s másnap fél háromkor érkezett Velencébe. Éjszaka, mikor a Balon kocsiban már megágyaztak neki, sokáig állt a folyosón, szivarozva bámulta a sötétbe burkolózott tájat. Fölsejlett benne a jövendő egy szikrája: száz év múlva éppúgy közlekednek majd e vonaton, ám furcsamód a menetidő még akkor is tizenkét órányi lesz, tehát alig hatvan perccel rövidebb, mint most, pedig villanygép hajtványú mozdony fogja húzni, tehát nem lesz sem füst, sem korom. Hihető ez? Villanyerő a mozdonyba? Honnan? Miként? Ah... Botorság. Bármennyire fogadkozott, heves vére Veneziában is elvitte a rossz hírű lányokhoz. Nem csak a Rialto-hídnál kerengőkhöz, hanem a legdölyfösebbekhez is, kik itt egy külön kis szigeten várták ügyfeleiket, hová a gondolieri borsos felárért evezett át. Csillag Sándor az Apák könyvébe egyre újabb fogadal

254

urakat körmölt, önmérsékletről, tiszta, szellemi életről, szorgoskodásról. Midőn megtartania emezeket nem sikerült, bűnbánó sorokat vetett a papírra.

Hirtelen rátört a vágy, hogy teljes csöndbe és magányba zárkózzék, átköltözött az Accademia közelében lévő

alberghóból a Lido-szigetre. E nyaralóhely szinte tökéletesen elhagyatott volt januárban, egyetlen hotel működött, ott is csupán fél tucatnyi szoba lelt gazdára.
Mint az étteremben megtudhatta, a vendégek zöme sókúrára jött, melyet a gyönge tüdőre javalltak némely orvosok.
Csillag Sándor azonmód elfeledte, hogy az egyedüllét kedvéért jött ide, midőn magyar szó ütötte meg a fülét.
Bokacsattintós meghajlással - mit Straub Miksa bácsitól tanult - járult honfitársai asztalához, tiszteletttudón bemutatkozni. A Goldbaum család - papa, mama, két hajadon leány- négy szólamban vibráló kacagásban tört ki, megtudván, hogy a pécsi Straub & Csillag cég második fele hajlong előttük.
- Maguknál vesszük a lábbélit évek óta - Goldbaum Helene, a mama.
- Telepedjék ide hozzánk! - Goldbaum Manfred, a családfő.
- Miótátul időzik errefele?
Az olasz módra főzött kávéital buzgó fogyasztása közben kanyargó társalgásból kiderült, a Goldbaum család Beremenden élt, Pécstől félórányi kocsiútra. Goldbaum Manfred nadrágszabóból lett varrodatulajdonos, tizennégy képzett szabásznő dolgozik neki, a Németországból hozatott, lábítós varrómasinákon. Leányaik, Antonia és Ilona, eladósorban, szép hozománnyal - e szavaknál Goldbaum Manfred jelentőségteljesen kacsintott. Csillag Sándornak mosolyra húzódott a szája.
Talán égi sugallat, hogy e két szépség az utamba került. Időnket hármasban múlatjuk. Bármelyiket boldogan feleségül venném - legszí



vesebben mind a kettőt... minő képtelen idea! Triónk napról napra fölszabadultabban s öszszeforrottabban viselkedik. Csakhogy a feszültség nőttön nő. vajha lehetek-e vélük őszinte? Attól tartok, valós érzelmeim föltárása mindent elrontana. Denique a gordiusi csomót

nekem kell átvágnom valahogyan. E nehéz döntésre elutaztukig már csupán három napom maradt.
Antonia huszonegy éves volt, izmos, mint a fiatal kutyák, szénfekete, zárkózott, önfejű. Ilona húsz, szelíd, akár a gesztenyefák, őzbarna, rebbenékeny. Testvérek aligha különbözhetnek mértéktelenebbül. Ilona az anyjára ütött. Meg kissé az apjára. Antonia leginkább tán Hamira. Ez egyaránt könnyítette s nehezítette a döntést.
Az utolsó nap délutánján Csillag Sándor megkérte Goldbaum Ilona kezét. A házaspár rezzenéstelen arccal hallgatta végig. Majd Goldbaum Manfred: - Megkaphatja, barátom. Csakhogy elébb Antoniát kell férjhez adnunk. Amint az ő fejét bekötik, viheti Ilonkánkat!
Csillag Sándor nekibúsultan vette tudomásul jegyben járása időtartamának ilyetén bizonytalanságát. Arra nem számított, hogy Goldbaum Antonia még abban a hónapban prezentálja kérőjét a szüleinek, Holatschek Imre, a beremendi patikusék egyetlen fia személyében.
Révbe értem. Zavaros úrfi koromnak e tisztességes házassággal örökre véget vetek. Ifjú arám az első asszonyszemély, kinek társasága bármelykor felüdít. Szüleiben igaz atyára s anyára Leltem. Tojásdad zsebórámat, egyetlen holmimat, mely az apámtól maradt rám, a legénybúcsúm éjszakáján hirtelen fölindulásban jövendő apósomnak adományoztam. Noha eléggé kapatos állapotban tettem így, mégsem bánom. Tudom, hogy ez az óra ősapámtól, Csillag Kornéltól származik, aki a Sternovszky nevet önként választotta azután. Ameddig látom, egy Telegdi Jóska nevezetű bandita találta a sárban. Akkoron
nem működött, 1684. október 9-ét jelzett, vagyis épp a párkányi csata napján állott meg. Minő véletlen egyezés: ama harctéren holt meg az említett zsiványnak az atyja! Telegdi, elmenekülvén onnat, minden limlomát hátrahagyta, ekként került ősapám birtokába a tojás formájú zsebóra, s azótátul, többször megreparáltatva, száll nemzetségemben mindig az elsőszülöttre. E rendet Fatime tolvajlása sem

akasztó meg, ellenkezőleg, az Otto erőszakos halála folytán kibillent sorsot ő igazító helyre. Nem baj, hogy e becses emlék birtokomból elkerül, magam sohsem hordtam. Goldbaum Manfred mellényzsebébe inkább stimmel, hozzon néki mindenkor szerencsét.

Goldbaumék nem tartották az izraelita vallási és étkezési szokásokat, zsinagógába sem jártak, magukat magyarnak vallván, származásuknál fontosabbnak érezték kötődésüket hazájukhoz. Goldbaum Manfred odáig ment, hogy névváltoztatást tervezett, s ha sikerült volna megegyeznie Helene-nel az új nevükben, már rég Garaynak, Gárdonyinak vagy Garasnak hívnák. A dupla esküvőt mégis a pécsi zsinagógában tartották, a két párt Stern Lipót főrabbi adta össze, róla kiderült, hogy Csillag Sándorral rokonságban áll, hívta őt, látogasson el hozzá egy kis eszmecserére. Csillag Sándor erre ígéretet tett, amit azután sohsem váltott be.

Az esküvő után mindkét ifjú pár Csillag Sándor Apáczautczai házába költözött. Antoniáék csupán átmenetileg. Holatschek Imre Harkányon kívánt önálló egzisztenciát teremteni magának, úgy vélte, a helyi meleg feredők miatt e községben a gyógyítással kapcsolatos ténykedések biztos üzleti sikerrel kecsegtetnek. A hozományból az ottani patika megvételére tett ajánlatot, s amikor ezt elutasították, új gyógyszertárat nyitott egy évek óta bezárt korcsma helyén, ugyanakkor házépítésbe is fogott.



Ilona sajnálta, hogy négyesük hosszabb távon nem marad együtt, igen szórakoztató volt, hogy a nővérével fedezheti föl az asszony élet, a cseléd tartás és a konyhai teendők rejtelmeit. A két Goldbaum lány olyképpen viselkedett, mintha még fruskák volnának, fékevesztett kacagásuk gyakran szökött a magasba valamelyik szobában vagy a falatnyi zárt kertben, kiröppent az ablakokon, s

szállt az Apácza-utczában, eljutván a szomszédokhoz is.
"A két nevetős úrhölgy", így hívták őket a környéken.
Csillag Sándor fülének muzsika volt a felesége kacagása,
mely általában egy zenei hanggal magasabban csengett,
mint Antoniáé. Ő sem bánta volna, ha a sógornője és a
férje örökre náluk ragad. Akárha ekként mégis
megkeletkezhetne ama ideális állapot, hogy mindkét
Goldbaum lánnyal együtt élhessen.
Antonia soha semmi jelét nem adta, hogy megorrolt volna
Csillag Sándorra, amiért a húgát választotta. - Szeretlek
benneteket! - hajtogatta, réveteg mosoly kíséretében.
Csillag Sándor kevéssel az esküvőt követőn égető vágyat
érzett, hogy újra lássa Budapestet. Tudta, immár nem
illendő egyedül útra kelnie, ámbár leginkább ahhoz volt
kedve. Ezért hát Ilona születésnapi ajándékának álcázta a
kiruccanást. Ilona tapsikolva sikongatott: - Jaj, de jó!
az Operába is elmegyünk? a viaduct villamoson is utazunk?
a földalatti vasútra is felszállunk?
Csillag Sándor sokat mesélt neki a főváros csodáiról, a
tavaly megnyílt földalatti vasútról, a nemrég épült
Vígszínházról. De volt, amiről nem mesélt. Ilona a férje
nyakába ugrott, csókolta, ahol érte. Majd elkomorodott: -
És...
Csillag Sándor pontosan tudta, mire gondol. Megsimogatta.
- Visszük őket is. Mért ne?
258
A két házaspár az Angol Királynőben vett szállást, közös
fogadóterembe nyíló lakosztályokban. Már első este
veresre tapsolták a tenyerüket az Operában, a kortárs
olasz zeneszerző, Giuseppe Verdi Aida című dalművét
adták, a főbb szerepekben Anthes György, Flatt Gizella
asszony, Vasquez Itália aszszony és Erdős Rikárd, kit a
közönség különösen heves ünneplésben részesített, az
állóhelyeken talpával is dobogtatta a padlózatot a nép, e
dübörgés Ilonát és Antoniát megrémítette. A zenekart
Benkő Henrik karnagy vezényelte. A színlap és a belépő
kártyák örök emlékként a hímzett retikülökben végezték. A

páholyjegyek darabja tíz koronába került. A szünetekben pezsgőt és kaviárt fogyasztottak, melyet a személyzet a páholyba servirozott. Holatschek Imre több ízben fölajánlotta, hogy a költségek kiegyenlítésében részt veszem Csillag Sándor hallani sem akart róla. - Eme utazáson én vagyok a bálanya.
Vélük egy időben látogatott a székesfővárosba II. Vilmos Német Császár, Ferenc József Apostoli Király kíséretében. Valamennyi lap erről cikkezett. A császárnak igen tetszett a Duna-parti város, ám megkérdezte, vajon mért oly kevés Budapesten a Denkmal, azaz a szobor és az emlékmű. Csillag Sándor igazat adott neki. Fölvetődött benne, hogy gyűjtést szervez a városékítés céljaira. Bár talán inkább a pécsi terek és utczák csinosítását kellene szorgalmaznia, azokat többet látja, s ottan sincs túl sok Denkmal. Már újra az Apácza-utczai házban voltak, midőn azt olvashatta az újságban, hogy Ferenc József Apostoli Király a magánvagyonából négyszázezer koronát adományoz Budapestnek, tíz történelmi jelentőségű szobor emelésére. Derék, gondolta Csillag Sándor.
Amely kevés érdeklődést tanúsított ő a Straub & Csillag cipőkereskedés iránt, annál többet foglalkozott vele Ilona. Eleintén csak be-bejárt kvaterkázni Straubékkal, ám azután mind

inkább megragadta, s lassacskán szorosra vonta a gyeplőt. Straub Miksa bácsi egyre keményebb jellempróbát állott ki. Ahhoz szokott, hogy csak a saját feje a főnöke. Ilona a maga őzike szelídségével legalább annyira konoknak bizonyult. Amikor az idős házaspár föllázadt, távozással fenyegetőzvén, Ilona kiadta az útjukat, s ő ült be az irodába, melynek zord bútorzatát első dolga volt kicserélni. - No, hogy tetszik? - kérdezte a férjétől, amikor megmutatta neki.
- Hm - Csillag Sándor habozott. - Csak bátran!

- Olyan, mint egy... budoár.

- Az a jó! - Ilona vízzel hígított illatosítót spriccelt szét. - Leg    alább fesztelenül érzik magukat az urak, akikkel alkudnom kell.    Csillag Sándor nem bánta. Hadd játszódjék Ilona a bolt
tal. Anélkül, hogy észrevették volna, szerepet cseréltek. Reggeli után nem az ember, hanem az asszony indult munkába. Csillag Sándor mindennap búcsúcsókkal s e szavakkal bocsátotta útjára: - Majd benézek! - ám ha tehette, ígérete valóra váltását elbliccelte. Szívesebben foglalkozott a háztartással. Az üzleti kimutatások böngészésében kevesebb örömét lelte, mint a vacsora és az ebéd menue összeállításában. E képességét a két asszony és Holatschek Imre nem győzte dicsérni, talán csak egy aspectusból érhette némi bírálat: túlságos bőkezűséget rendelt a szakácsnőnek a vereshagyma alkalmazásában. Kiváló ízléssel decorálgatta a szobákat, nem sajnálta a pénzt japáni vázákra, brüsszeli csipkékre, míves órákra és régi fegyverekre. A csöppnyi kertre is gondot fordított, saját kezűleg jelölte ki a virágágyások helyét, vérvörös gerániumokat ültetett, s a kőkerítés mentén négy bukszust, melyeket, amint eléggé megterebélyesedtek, a kertész az ő útmutatásai alapján tréfás alakzatúakra nyírt. A halvány zöld bokrokból kutyaház, német sisakos katona, egyiptomi obeliszk és kövér óriáskígyó lett.

260

Az Apácza-utczai házból tehát ketten léptek ki a munkanapok reggelén: Csillag Sándorné és Holatschek Imre. Utóbbit kétlovas kocsi várta, Harkányba vagy Beremendre zötyögtette magát. Ilona integetett utána, majd lassú léptekkel haladt végig az Apácza-utczán, keresztezte a főteret, s máris a Királyutcza kövezetén kopogtak magas sarkú cipellői. Valamennyi üzletből ki-kiszaladtak a férfiak, hogy kellő tisztelettel köszöntsék. A gúnyos megjegyzéseket - Csillagéknál az asszony hordja a nadrágot - csupán a hátuk mögött tették.

Ilonám szinte már nászéjszakánkon teherben maradt. 898 december 7 fikén megszületett Nándor fiam, másodfél hónappal hamarább a vártnál, bőre sokáig a kacsatojás sárgájához hasonult, mit Lemosni nem volt lehetséges. Midőn lefürdették, s pólyába bugyolálván, a kezembe adták, megéreztem azt a semmivel öszsze nem vethető lázas örömöt, mi az apaság lényege, s mitóZ különös reszketés járta át a testem, a lelkem. Ráemlékeztem, ugyanezt élte át valahány ősöm, mikor újonnan szülött gyermekét magához vehette. E kebel dagasztó boldog ság Lehet az a hajtóerő, mely a családi élet jármába parancsol minket, földi embereket, ezért érdemes küzdeni, élni.
Csillag Sándor mindennapi ténykedéseinek centrumába a gyermek pesztrálása került. Nevelésébe nem tűrt beleszólást, még Ilonkának sem (a szülés másnapjától következetesen így szólította). Holatschek Imre az estéli étkezések alkalmával mind többször célozgatott rá, legfőbb ideje, hogy Antonia is áldott állapotba kerüljön. Antonia a téma említésekor is zavarba jött, s a nyakáig veresedett.
Tudták mind a négyen, hogy neuralgicus pont ez az ifjú patikárius számára. A helyzetet tovább élezte Holatschek Imre sikertelensége Harkányban, gyógyszertára sehogyan sem bírt popularitásra jutni. Az emberek ragaszkodtak a Pachmann család megbízható patikájához, s még elevenen élt az emléke



zetükben a rossz hírű korcsma, melynek helyén a Holatschek Gyógyáru és Gyógyszer üzlet várta a vevőket. A házépítés sem haladt jól, Holatschek folyton összeveszett az építőmesterek kel, a pénzből is időnek előtte kifutott, s Csillag Sándor köl csönajánlata it dacosan elutasította. Antonia és Csillag Sándor gy akran tanácskozott arról, miként volna sínre segíthető az egyre inasabb és idegesebb férfi, ám nem találtak

megoldást.     - Szülnöd kéne! - Csillag Sándor.
- Nem rajtam múlik... - Antonia kifutott a salonból.
Csillag Sándor a kertben talált rá. Átkarolta a vállát.
Előttem ne röstelkezzél, sógorasszonyka. Mondjad csak, mi a problema.
Akadozó beszámolójából kiderült, Holatschek Imre megfelelő szerve nem úgy functionál, amiképpen kellene. Alig hogy a szükséges pont irányába nyomulna, rögvest rátér arra, mit kissé halogatnia kéne.
Antonia feje már lángolt. Csillag Sándor sóhajtott. - Nem oly nagy ritkaság ez. Ejaculatio praecox. - Tüzetesen elmagyarázta az orvosi kifejezés értelmét.
- Honnan tudod?
Csillag Sándor vonogatta a vállát. Nem óhajtotta a sógorasszonya orrára kötni, hogy tájékozottságát kéjhölgyektől nyerte. Szoros közelségben támasztották a kerítést, a válluk összeért. Antonia forró volt, pihegő.
Most a férfi vörösödött el. Erről a legcsekélyebb mértékben sem lehet szó, gondolta. Az Apák könyvének lapjait azokban a hónapokban virágnyelven írt fogadkozásokkal töltötte be. Újra és újra leírta, hogy ellent kell állnunk a kísértéseknek, hiszen az ember abban különbözik az állattól, hogy rationalitásával uralhatja alantas érzelmeit, amelyeknek ifjú korában még rabszolgaként engedelmeskedik.
Olaj volt a tűzre, hogy Ilona kevés vártatva ismét kigömbölyödött, s alig egy évre Nándor után megszületett Károly. Addigra már a Holatschek házaspár szinte állandó harcban állott, marakodásuk fölverte az Apácza-utcza csendjét. Csillag Sándor és a felesége odáig jutott, hogy várni kezdték, mikor hurcolkodnak végre Harkányba amazok ketten, hisz nagyon elnyúlott az átmeneti állapot. Arra azonban nem vitte őket a lélek, hogy ezt az érintettek tudtára adják.
Antonia arcán véglegesedett a szégyen savanyú vonása, amiért zavarja a húgáék életét. Ilona már megint viselős volt, áhítatos mosollyal fogadta a gratulációkat.

Terhességei alatt a végső napokat leszámítva ugyanúgy folytatta munkáját a cipőkereskedésben. Ebédjét az Elefánt-fogadóból hozatta, ozsonnáját a Nádor-kávéházból. A Nádor kese hajú főpincére, Laky úr, ha tehette, saját kezűleg servirozta Ilonkának ezüst tálcán a lágy tojást, a két pirított zsemlyét és a kapucinus kávét föllel. A második terhesség derekán bátorkodott megkérdezni: - Asszonyom, hogyan képes lankadatlanul dolgozni, eme állapotában?

- Úgy, hogy kissé távolabbra kell húznom a széket az íróasztaltól.

E bon mot-t úri körökben városszerte ismételgették.

Egy őszi napon, mikor a port körkörösen hajszolták a szelek, Holatschek Imre nem tért haza. Levelet küldött maga helyett a kocsisával. Antonia elolvasás után miszlikbe tépkedte, s vérágasra sírta a szép szemét. Harapó fogóval sem tudták kihúzni belőle, mit írt a férje, ám azért sejtették. Napokkal később Csillag Sándornak meg is mondta Antonia. - Belefáradt a mindennapok harcaiba, így hosszabb időre elutazik, ne keressem, ne várjam, majd jelentkezik.

262 263

Csillag Sándor gondolataiba mélyedt. Enyhe nyomás feszítette a mellkasát bévülről. Kusza érzeményeit nem tudta szavakba önteni. Elhinni sem akarta, hogy alapjában véve irigyli a sógorát. Évek óta nem volt egyedül. Mind gyakrabban ötlöttek eszébe múltbéli kiruccanásai, főként a budapestiek. Meg kéne nézni, áll-e már a tíz történelmi jelentőségű szobor az Apostoli Király koronáiból.

- Emlékszel a dalműre az Operaházban? - kérdezte Antoniát. - No persze. Életem legeslegboldogabb napjai voltak azok. - Valóban? És miért?

- Együtt voltunk éjjel-nappal... - lesütötte a szemét. Tekintetük összetapadt. A salonban beszélgettek, a virágmintás kanapén. Csillag Sándort a villamos ruganynál

ezerszer nagyobb erő rántotta Antonia felé. Többé nem
volt megállás, sem ratio.
Midőn eszméletükre révedtek, Antonia könnye bő sugárban
folyt, végig az arcán, a vállán, növekvő sötét foltba
gyülekezve a kanapé huzatán. Csillag Sándor kapkodva
cibálta magára ruhadarabjait, s erre nógatta Antoniát is
- valamelyik cseléd bármikor bejöhet. Arra szoktatták
őket, hogy kopogjanak az ajtón, de gyakran
elmulasztották. Néhány pillanat múltán újra ott ültek,
rendezett öltözékben, a virágmintás kanapé két szélén.
- Ó istenem, mivé lettünk? Ó istenem, mi lesz vélünk?
suttogta Antonia.
Csillag Sándor nem volt képes vigasztalni vagy
megnyugtatni, kétségbeesése mélyebb volt az asszonyénál.
- Mi lesz, ha Ilonkám megtudja?
- Nem tudhatja meg soha. Erre esküdjünk!
Betartani bajosabb volt, mint gondolták. Nem számoltak
Antonia pirulásaival, amelyeknek nehezen tudta okát adni
a húga előtt. Arra sem készülhettek föl, mily kevéssé
képesek te
kintetükön s mozdulataikon uralkodni. Amint egy percre
magukra maradtak a házban, máris estek volna egymásnak,
szerencsére Antonia észbe kapott, fennhangon parancsolta
a kocsisnak, fogjon be azonnal: - Egészségügyi sétára, a
Tettyére!
Kar a karban, nyugalmat erőltetve tagjaikra, sétáltak az
erdő sűreje felé. Megbizonyosodtak róla, hogy odáig a
kocsis már nem láthat, s azonnal letépték ruháikat.
Néhány fertályóra alatt is többször juttatták egymást a
csúcsokra. Csillag Sándor önkéntelenül fojtogatta a nőt,
ki azonban nem bánta, torkából vékony szűkölés tört elő,
ennek hallatán- a férfi a hetedik paradicsomban érezte
magát. E mézédes hangocskákért elgyalogolt volna étlen-
szomjan Triesztig, sőt akár Rómáig. Karmolták is egymást,
oly hevesen, hogy kiserkedt a vérük.
Tudták, a tűzzel játszanak. Csillag Sándor újra és újra
megkeményítette a szívét, s kerülni igyekezett a

sógornőjét. Hogy ezt kivitelezhesse, egyre gyakrabban időzött a cipőkereskedésben. Ilona örömmel vette. Mondogatta mindenkinek: Úgy látszik, Sándornak végre-valahára benő a feje lágya.
Antonia értette a férfit, sorsába beletörődött. Viszonyuk újbóli fellángolásában nem reménykedett, azt mindig meglepetéssel fogadta. Régóta tudomásul vette, hogy Holatschek Imre őhozzá vissza sohsem tér. Készítgette a lelkét az élete végéig tartó magányosságra, melyet csupán pillanatokra enyhíthet a sógora. Iparkodott magát hasznossá tenni a háztartásban, főként a gyermekek körül, s hamarosan elküldték a pesztrát, mert Antonia e munkát szívesen, nagy szeretettel végezte. A kis Nándor és Károly második anyját imádta benne. Toncsinak szólították, ez volt az általuk leggyakrabban kiejtett szó. A Toncsizás Ilonára és a férjére is átragadt.
Az utolsó nyolcassal kezdődő esztendő végén jártak, gyors léptekkel közelített a jövő század. Csillag Sándor nem minden


napos izgalommal várta, mintha valamiféle úJjászületést remélne a nevezetes dátumfordulótól. Elhatározta, szilveszter estéjét Budapesten töltik, az Angol Királynő-szállodában. A feleségét nem ragadtatta el a terv. - Addigra a hatodik hónapban leszek.
- Ne aggódj, Ilonkám, visszük magunkkal Huszárik professort.
- Es Toncsi?
- Jön ő is. A szüleid nemkülönben. Egy egész emelet a rendelkezésünkre áll.
A Straub & Csillag cipőkereskedés olyan jól ment, hogy a pénz igazán nem számított. Két fióküzletet is nyitottak, az egyiket a Jókai-, a másikat a Nepomuk-utczában. Csillag Sándor minden alkalmat megragadott, hogy Ilonkáját drága ajándékok özönével kényeztesse. Az

alsóvárosi örmény ékszerésznél folyószámlát nyitott, elvárván, hogy az újdonságokat legelébb néki mutassák meg. Pórisból hozatott ruhaköltemenyeket, a méltán híres Worth ruhatervezőtől. Üvegcseszám rendelte a Caron parfümöt, dobozszám a vörös orosz kaviárt, melynek az ő Ilonkája sohsem tudott ellenállni, hozzá a legkiválóbb Moét és Chandon pezsgőket itták.
A századzáró utazást december 28-fikára tervezte. A megelőző napon azonban Ilona rosszul lett, iszonyatos görcsökben fetrengett, s holt sápadt arccal jelentette a férjének, hogy kissé vérezget. A lóhalálában érkező dr. Huszárik ágyba parancsolta, s bűbájdió levével történő bedörzsölést rendelt. - Utazásról értelemszerűen szó sem eshetik!
- Lemondjuk - Csillag Sándor.
- Ne... - Ilona. - Ti csak menjetek nyugodtan. - Hová gondolsz!
- Leghatározottabb kérésem ez. Fölösleges, hogy miattam szenvedjen ily sok ember. Nem lesz semmi problema, a professor úr majd gondomat viseli.
- Szolgálatfára, Madame - dr. Huszárik.
Csillag Sándor szinte az indulás pillanatáig ellenkezett, ám a felesége nem tágított. Egész kis szekérkaraván fordult a kanyargós útra, az első kocsiban Goldbaum Manfred és Helene, a másodikban Csillag Sándor és Toncsi, a harmadikban a személyzet. A kis Nándor és Károly otthon maradt, az Irgalmasok kolostorából sebűben szerződtetett Schwesterre bízva. Mielőtt Csillag Sándor a hintóba lépett volna, még egyszer visszafordult, látta Ilonát az ablakon át. Az asszony felült az ágyban, arcán fáradt mosollyal integetett.
Budapest halk, borongós idővel fogadta látogatóit. Az Angol Királynő-szálloda föllobogózva, fenyőágakkal ékesített ablakokkal készült az ünnepségre. Csillag Sándor elfoglalta a lakosztályt, melyet egymagában túlságosan nagynak talált. A két baldachinos gyermekfekhely és az óriási franciaágy mementóként

emlékeztette szeretteire, kiket kénytelenedett Pécsett hagyni. Állandóan fázott, hiába fűtötte az inasa a kályhát izzó vörösre. Ha csak tehette, Antonia szoknyáján ült, pontosabban attól illendő távolságban, mert itt még kevésbé voltak biztonságban a személyzet fülétől és tekintetétől. Éjnek évadján azonban a nő rendre átszökött a férfihoz, néhány aranyfényű órácskát nyertek egymásnak. Csupán arra kellett ügyelniük, hogy önfeledt hangjaikat a párnába fojtsák.

Az 1900 beköszöntét jelző se-vége-se-hossza harangzúgás is az ágyban érte őket. Sem a disznótorosra, sem a kecsegére, sem a ház specialitására, a citromos korhelylevesre nem volt étvágyuk, jóllakatták egymást mindazzal, mi nékik tiltott gyümölcs volt. Csillag Sándor hanyatt dőlt a lepedőn, s rnegtartot



ta magának, amit gondolt. Minek fájdítani Antonia szívét? A "bárcsak" kezdetű mondatok kártékonyak. Csupán egyetlen ilyesféle hangzott el, az is az asszony szájából. Hajnali négykor, mikor kisurrant volna az ajtón, még odasúgta: - Életem leggyönyörűbb éjszakája volt ez. Minden századvégen így lesz?

Huszadik század, mit tartogatsz számomra? van-e még, amiről nem tudok, s mégis vár reám ? Etetem immár belecsöndesedett ama mederbe, hol biztosan elcsordogál a setét fellegekbe vesző óceánba, melyet mindközönségesen halálnak hívunk. Én ugyan nem hívom! - jön az magától.

1900 - mily nehezemre esik leírni - január 2-dikán váratlanul megszületett a harmadik fiam, ki az Andor nevet kapta. Nem Lehettem ott, útban voltam haza Budapestről. E kis jószág is, akár a másik kettő, a várhatónál jóval korábban kért bebocsáttatást e világba, így igen véznának s kevéssé életképesnek tetszett. Ettől azonban már nem riadtunk meg. Tlalóban, Andorka nehány hét alatt behozta lemaradását.

Adna az ég elegendő Lelki nyugalmat, hogy beletörődjem abba, minek változtatása nem lehetséges, s adjon elég erőt ahhoz is, minek véghez vitele rajtam múlik.
Újabb elhatározását háromnegyed évig sikerült megtartania. Antonia iránt érzett vágyait ennél hosszabban sohsem tudta legyűrni. Sógornője mindig változatlan örömmel fogadta, nem tett szemrehányást a szünetek miatt, értette ő pontosan, maga is azért imádkozott, bár hamvadna el e gyötrelmes vonzalom.
Csillag Sándor még több időt szánt a cipőkereskedésre, mint addig, s ugyanannyit a három fiú gondos nevelésére.
Szinte már látta őket fölcseperedni, Andort bírónak képzelte, Károlyt orvosnak, Nándort, az elsőszülöttet, a családi vállalkozás tovább vivőjének. Jó testvérek, egymást mindig segítők, asszonyaikkal szilárd hatos szövetségbe tömörülők, őt kilenc egészséges unokával megajándékozók.
E szép terv már akkor hiú ábrándnak tűnt, amidőn a srácok az elemi iskolába kerültek. Mind a hárman égetni való rosszcsontnak mutatkoztak, a csínyekből alaposan kivették részüket, a tanulásból azonban csöppet sem. Oket zárta be a pedellus büntetésként, az ő agyonpacázott, szamárfüles irkájukat tűzte a tanító úr a szégyentáblára elrettentő példaként, őket dörgedelmezték unos-untalan, kicsapással fenyegetvén. Nem segített sem a nádpálca, sem a kukoricára térdepeltetés, pedig mindkettővel sűrűn élt az apjuk és a tanító úr. Az osztály ismétlést rendre csak úgy kerülhették el, hogy az iskola igazgatójának és oktatóinak méretes csomagokat vitt a hordár a Straub & Csillag cipőkereskedés árukészletéből.
- Valamennyi pedagógus a mi talpainkon mendegél! Csillag Sándor e csüggedt kijelentése szájról szájra szállta Vademberben, az intelligencia találkozóhelyén. Bora és kosztja miatt Csillag Sándor gyakran járt ide, olykor Antoniával is ebben az étteremben találkoztak, és noha igen illedelmesen viselkedtek, e rendez vous-kat nem kötötték Ilona orrára. A Vadember ablakait oly alacsonyra

képezték, hogy rajtok ki s be közlekedhetett az ember.
Egy ízben fölbukkantak Ilona szülei. Amint Csillag Sándor meglátta Goldbaum Manfredet és Helene-t, lovagiatlanul faképnél hagyta Antoniát, az ablakon át menekülvén. Antonia vérvörösen üdvözölte a szüleit, akik föl nem foghatták, mit keres a lányuk kísérő nélkül nyilvános helyen. Antonia zavartan makogott valamiféle zenetanárról, kitől zongoraórákat venne, ezt megbeszélendő találkoznának itten.
- Hol van hát a tanár úr? - Goldbaum Manfred szemöldöke egyre ívesebbre kunkorodott.
- Hát... késik.
908 őszén megint hosszú önmegtartóztató periódus végén járt Csillag Sándor és Antonia. Több hete szót is alig vál


tottak. A család a férfi negyvenedik születésnapjára készült. Délelőtt a gyerekek iskolában voltak - remélhetőleg -, a cselédség a nagytakarítás utolsó simításait végezte. Csillag Sándor és Antonia a szobanövényeket öntözte-rendezgette. Mozdulataik harmóniáját élvezték. A házban szétömlött a tiszta téli napfény, az elégedett csöndben csupán a két magyar vizsla körme neszezett, a veranda ajtaját kaparászták, szívesen bejöttek volna, Ilona ezt tiltotta, ám távollétében ők ketten olykor mégis megengedték nekik.
Immár hosszú percek óta álltak a pálma két oldalán, melynek kerek fadézsáját Csillag Sándor saját kezűleg pingálta sötétbarnára. A leveleket puha ronggyal törölték át s vízpermettel szórták be, a talajt komposztlabdaccsal frissítették föl. Több teendőt nem találtak. Múlott az idő, Antonia lélegzete súrolta Csillag Sándor nyakát. Pillantásuk egyszerre tévedt a Veneziából hozatott falitükörre. A férfi hajába deres sávokat szántott az idő, arcának lendületes csontjai mintha már nehezen

tűrnék magukon a húst. A köztük lévő nyolcéves korkülönbség eddig nem, most azonban világosan megmutatkozott, ezt gondolták mind a ketten, s azonos mozdulattal biccentettek rá, nyugtázván.
Akkor vették észre, hogy Ilona figyeli őket a verandáról, a két kutyát simogatva. Ők azt hitték, régóta a cipőkereskedésben van, zavartan vizsgálták magukat és egymást. De csak álltunk itt, semmit sem láthatott, vélték. Antonia elvörösödött, Csillag Sándor szintúgy. Ilona már eltűnt. Abban sem voltak bizonyosak, hogy valóban látták, s nem bűntudatuk űzött velük csalfa játékot. Antonia kisietett a konyhába, Csillag Sándor pedig elindult a cipőkereskedésbe. Ilonát számlák fölé görnyedve találta. Az asszony megkérdezte tőle, éppen úgy, mint máskor: - Munkára kész?
Amire a férfi összecsattantotta a bokáját: - Szolgálatra jelentkezem!
E kis komédiát szinte mindennap eljátszották.
Születésnapjára többek között egy illatos levélkét kapott, a borítékot két pecsét zárta. A rokokó asztalkán találta, abban a szobában, melyet nagyképűen zeneteremnek tituláltak, lévén ott egy fehér pianino.
Kedves Sándor,
Negyvenedik születésnapja alkalmából azt kívánom, vessen ki bátran élte sajkájából minden hamisságot és színlelést. Hiye el, kár erre pazarolnia az erejét.
Eridjen nyugodtan arra, amerre ösztönei vezérlik. Rövid az élet. Rám mindig számíthat, ameddig szükségem érzi, bűneiért feloldozom, s megbocsátom mindazt, amit tett vagy tesz vagy tenni fog. Vegye ezt születésnapi ajándékul.
Oleli társa, útitársa, munkatársa, szülőtársa,
Ilona
Nem hitt a szemének. Ez azt jelentené, hogy...?! Ilyen nincs... Újra és újra elolvasta. Tompa nyomás nehezedett a mellkasára. Miféle salakból vagyok én... s mely nemes anyagból gyúrták asszonyomat!

A letargia bénultságában nehezére esett, hogy fölálljon, s átmenjen a salonba, hol már az őt ünneplő vacsorára terítették a tizenkétszemélyes asztalt.

- Sándor! - a felesége dugta be a fejét az ajtón. - Ideje, hogy esti toilette-be bújjék.

- Ilona...

- Majd - már ott sem volt.

A kínos tárgy taglalására sohsem került sor. Csillag Sándor halogatta hosszan, Ilona pedig úgy tett, mint akinek nincs



semmi gondja. A férfi megmutatta a levelet Antoniának, akire szintúgy rátört bűne mázsás súlya, azon minutában csomagolni akart, hogy ne rontsa tovább a levegőt a húga házában. Ám mielőtt az első koffert megtölthette volna, Ilona ellentmondást nem tűrő hangon küldte Nándorért az iskolához. Neki sem adódott alkalma, hogy az ügyet a húgával tisztázza. Amikor nekirugaszkodott, Ilona éréllyel közbeszólt: - Nem kell.

Antonia náluk maradt tehát. Csillag Sándorral odahaza kerülték egymást, pillantásuk összeakadásától is óvakodtak. Csillag Sándor kevesebb időt töltött az Apácza-utczai házban. Belépett a Polgári Teke Egyletbe, majd a Pécsi Dalárdába, mind a kettőben sikeresnek bizonyult. A dalárda föllépésein olykor szólót is énekelt, sötét baritonja hasította a levegőt.

Évekkel később döbbent rá (látta a múlttá vált időben), hogy Ilona egy éjszaka kicsente a mellénye zsebéből az Apák könyve harmadik kötetének kulcsát, s gondosan végigolvasta valamennyi bejegyzést. Onnét hámozta ki tehát. E fölismerés fájdalmát követőn sem volt képes asszonyára haragudni. Ne vedd észre más szemében a szálkát, ha gerenda van a tiédben. Inkább az Apák könyvére haragudott meg, s az átkozott Csillag emlékezetre. Boldogok, kik nem tudnak arról, amiről nem

okvetlenül kell.
A házastársak esténként szakítottak időt, hogy önnön sebeiket magányos lelkigyakorlattal orvosolják. Ilonát mardosta a féltékenység, ám tudta, hallgatnia kell arról, mint a sír. Azzal csitítgatta önmagát, hogy nincsen jó házasság, csak rossz és még rosszabb - e mérce alapján szerencsésen ment férjhez. Történt, ami történt, legalább a családban marad. Ne légy kicsinyes, ismételgette némán ezerszer, százezerszer, ne irigyeljed tőlük azt a keveset, az egyik az urad, a másik az édennővéred.
Csillag Sándor már csak kétszer írt az Apák könyvébe.
Köszönöm az értek, hogy 1. Ilona megért.
2. Gyermekeim szépen fejlődnek.
3. Ép és egészséges a család valamennyi tagja. 4. Anyagi gyarapodásunk megnyugtató.
5. Hibáimért s vétkeimért nem sújtott le rám az ég.
Juthat ennél több egy embernek?
Még azon a héten olvashatta az újságban a hadüzeneteket, kitört a háború. Amiből Pécsett sokáig csak keveset éreztek. A bevonulókat a városi tűzoltóság zenekara és virágcsokrokat dobáló hölgyek búcsúztatták. Csillag Sándor tudta, ő maga túl koros, a fiai pedig túl serdületlenek ahhoz, hogy a hadsereg számítson rájuk.
- Meglássátok, a háború hosszú évekig elhúzódik! - mondotta a Vademberben. Halkra fogottan hozzáfűzte: - Attól tartok, el is veszítjük.
Bejelentését általános gúnykacaj fogadta. Akkoriban kezdték terjeszteni róla a háta megett, hogy elméje olykor-olykor cserbenhagyja.
Rémlátomások gyötörnek. Úgy tűnik föl, éltem fonala igen sokáig tekereg. Azt hiszem, leszen még egy világégés, jóval az elsőt követőn. Ami a legrémítőbb: előérzetem szerint éhen halás lesz a vesztem. Miképpen volna ez lehető? Csődbe taszítana valamely tévedésem? Igyekszem kerülni minden hazard lépést, óvatosságom - gyávaságom? - immár a nyulakéval vetekszik.
Ez volt Csillag Sándor utolsó bejegyzése az Apák

könyvébe. Mert, követvén a traditiót, elsőszülött fiának juttatta a köteteket. Nehéz szívvel, különösen az utolsót, melyet ő maga kezdett. Aggódott. Lehet, hogy ez a családi ereklye nem hoz szerencsét.
272 273

Múltak az évek. Világra jött Pécs város hetvenezredik lakosa, történetesen Straub bácsi egyik unokája személyében. A polgármester emlékérmet és díszoklevelet nyújtott át a szülőknek, az ünnepségre Csillag Sándort és b. nejét is meghívták.
A zsidó törvényeket és reiv,deleteket Csillag Sándor sajnálatos módon nem látta előre. Mire kiterelték a vasútállomásra, hogy két épp otthon bujkáló gyeimeke, valamint Ilona és Antonia társaságában puskatussal nógassák a marhavagonba, már előrehaladott cukorbetegségben szenvedett. Hetvenhat éves volt, elaggott, magába forduló. Az utazás második napjának delén tetemét a bokrok közé hajították a nyílt pálya mentén. Kóbor kutyák és rókák jártak rá. Maradványait csupán a háború végén találták meg s hantolták el, a környéken vívott tankcsata német és szovjet áldozataival együtt.

IX.

Aki teheti, nem mozdul ki ilyenkor. A balszerencsésebbeknek választásuk sincs, dühöng a tél, bejárati ajtókat torlaszol el a hó. Ritkán ragyog ki a fény a borúból. A buckákat megkeményíti a jég, soká nem

engedik még magukat félrehányatni az e célra használt falapátoknak. A menny ártatlanul pislog, mintha föl nem foghatná, miként zúdíthatott alá a világra akkora fehérséget. Kevés idő múltával újra elsötétül, megnyílanak mérhetetlen zsákjai a friss havaknak.

Színre lépése előtt legalább három órára volt szüksége ahhoz, hogy magát kellő formába segítse. Rekeszizom gyakorlatokkal kezdte, tenyerét a háta tövére helyezve járkált fel-alá, beszíva az éltető elemet, s leküldve a tüdő alsó bugyrába. Erezte ilyenkor az ujjain a nyomást, melyre a hang talapzataként mindenkor szüksége volt. Kígyóként sziszegve bocsátotta ki azután a légoszlopot, egyenletes, láthatatlan zsinórként.

Következett a meditatio, ennek során igyekezett átgondolni az előző fellépésétől a mai napig tartó időszakot. Bármilyen erővel fegyelmezte agya munkáját, mindig az lett a vége, hogy elkalandozott a távolabb múltba. Gyakran jutott eszébe az a hét, amelyet édesapjával, öccseivel és Toncsi nagynénjével Budapesten töltött. Gyermekkora, de tán egész ifjúsága legszebb napjai lehettek azok. 913-at írtak akkoron, ő tizenöt



esztendős volt. Orrában a nagyváros fűszeres szagai, fülében a szapora kocsizörgés, meg a villamos vasút kerekeinek semmivel össze nem vethető visítása a fém sínpáron. E járművet a havazás is csak ideig-óráig állította meg, nem úgy, mint az Omnibusz Vállalat lóvontatta társaskocsijait, melyek - az ő nagy bánatára - szüneteltették mindkét járatukat. Négyszer is fölszálltak a villamos vasútra, hol a Kossuth Lajos-ucca, hol pedig az Erzsébet-híd felé. Kipróbálták a földalatti vasút salonkocsiját is, Nándor minden megállónál ki- és belépett, a kalauz úr által bátoríttatván: - Ugyanannyiba kóstál.

- Kész férfi vagy! - mondogatta neki Toncsi néni. Gúnynak hitte, elvégre az iskolai tornasorban mindig az utolsó előtti helyre került. Tudta, alkata Csillag Kornél ősatyjáét idézi. Tanuló társai Tökmagnak becézték, mit nagyon röstellt, s ellene kézzel-lábbal tiltakozott.
Apját soha nem látta oly fölszabadultnak, mint ama budapesti kiránduláson. Anyját Pécsett tartották a családi cég ügyei, s mintha a majdnem mindig feketében járó, valamely okból az örökös gyász tónusát árasztó asszony távolléte hatott volna pezsdítően a papára. Akár egy gyerek, mindent látni akart. Toncsi néni kacagva követte, a két valódi gyerek vállát pillanatra sem bocsátva el: - Károlyka, Andorka, Toncsi nénire vagytok bízatva, nélkülem egy lépést se tehettek, értve vagyok? ám a szeme úgy nevetett, hogy intelmeit nem vették komolyan. Ő, Csillag Nándor, már inkább a felnőttekhez sorolta magát, mégis együtt vihancolt az öccseivel.
Toncsi néni és a papa tett azért jó pár lépést nélkülük, Csillag Nándor ezt akkor nem vette észre, ma már, a családi látás örököseként, tudja.
A 913-as fővárosi vizit rosszul kezdődött, a tervekkel ellentétben nem az Angol Királynőben szálltak - az apja megsér

tődött, amikor nem sikerült kicsikarnia azokat a lakosztályokat, amelyeket szinte a magáénak vélt -, hanem a Hungáriában, a Duna partján. Csillag Nándor órákon át bámulta a kilátást szobájuk ablakából, a budai várat, a hófödte dombokat, a folyam szürke felszínén sodródó jégtáblákat. Kiváltképp éjnek évadján szeretett odalopakodni, s arcát a hideg üvegtáblára tapasztani. Párát vetett a lehelete. Többször megszámlálta a Duna túloldalán csillogó fényeket, ám mire a végére ért, néhány kialudt, egyszersmind újak gyúltak, rendre hatvan s nyolcvan között zavarodott belé.
Kilátogattak az Állat- és Növénykertbe, amelyért a fiúk a reméltnél is nagyobb mértékben lelkesedtek. Apjuk

beszámolójából megtudhatták, hogy újjáalakítása a tavalyi esztendőben fejeződött be, akkoron emelte ki a székesfőváros a korábbi nyomórúságos és rozzant állapotából, közel ötmillió koronát áldozva erre, így mentvén meg az összedűléstől. A papa alig ismert rá, akként dicsérgette, mintha az ő érdeme volna: - Minő gazdag állatállomány! mely gondos művészettel emelt építmények! a természethűen kialakított sziklahegyeket az ember valódinak vélné! na és a kényelmes pihenőkkel ellátott sétautak! a téli és nyári sportpályák! a játszóterek és az ingyenes mozgókönyvtár!

A papa kissé selypített, minél fogva szavai a fiúk állandó mulatságául szolgáltak. Csillag Sándor ekkor már negyvenöt esztendős volt, ám a haladás iránti ifjonti lelkesedése jottányit sem csökkent. Tervezgette, hogy odahaza Pécsett szorgalmazni fogja egy ehhez hasonlatos állat- és növénykert alapítását (miből azonban semmi sem lett). Ugyancsak kívánatosnak vélte, hogy kövessék a budapesti példát, s létesüljenek Pécsett is nyilvános illemhelyek, amilyeneket Budapesten László Ferenc vállalata tartott fönn. Emezeket a papa akkor is megcsodálta, ha amúgy elvégzendő szükségét nem érezte.

277

Emlékezetes délelőttöt töltöttek a Rudas-gyógyfürdőben, a papa elmagyarázta, hogy az intézmény neve a Dunán általvivő repülő hídra, azaz kompra vezethető vissza, melynek óriási fenyő rúdja épp a fürdő bejáratánál ért a partra. 883-ban építette át a város a régi török fürdőt gőzfürdővé, kupolacsarnokba foglalván a fő medencét s az azt környező négy hűtőmedencét, valamint kinyitván a két nagy népfürdőt, külön férfi és női osztállyal. A papa megmutatta a szénsavas kádakat, továbbá a Balon, porcelán, márvány és kőfürdőket, a fiúknak mindegyikben meg kellett mártózniuk. Végighallgathatták, hányféle kórt orvosol sikerrel az itteni gyógyforrás, melynek hőfoka -

a papa ezt is fejből fújta - télen-nyáron egyaránt negyvennégy Celsius fok. A látogatás az újonnan megnyílott izzasztó-soványító száraz levegő termekben, a tepidariumban, a sudatoriumban és a calidariumban folytatódott.
Csillag Nándor sem az állatokat, sem a fürdőket nem szerette annyira, mint az apja vagy az öccsei, ellenben a mozgókép színházakért valamennyiüknél inkább bolondult. Kétszer is elmentek a Fővárosi Nagymozgóba, a Rákóczi-út 70.-be, hol (a vállalat reclamja szerint) állandóan kiváló műsor - legelsőran.í filmek várják az úri közönséget. A jegyet telefónon rendelte nekik a szálloda portása, már ez is olyan izgalmas volt, a hívó számra Csillag Nándor holta napjáig emlékezni fog: 53-27. A vetítéseket bravúros zongorajátékkal kísérte egy köpcös, Kossuth-szakállas férfi, ki a keménykalapját mindig a tapsoló közönségre emelte.
Alkalmanként öt-hat rövidfilmet adtak. Csillag Nándor az egyikben látott először operaénekest. Az ijesztő tekintetű, sötét mellényes ember tágra kerekített szájjal áriázott, s legalább a jobb kezét az égnek lökte, gyakran a balt is. Mindeközben a szemét akként forgatta, mintha a halálán volna. Csillag Nán
dor ekkoriban már évek óta vett zongora- és hegedűleckéket Ibrányi tanár úrtól, aki házhoz jött az Apáca-uccába. A zeneórákat az apjuk a három gyereknek szánta, ám Károlynak és Andornak botfüle volt. Csillag Nándor sem mutatott különösebb képességeket a klimpírozás terén, de az egyszer hallott melódiákat bármikor vissza tudta adni fütyölve vagy dúdolva.
- A néhai Sternovszky Bálintra ütöttél! - így az apja.
Társasági összejöveteleken a fiú, szülei kérésére, szabódva bár, de azután egyre inkább belelendülvén szórakoztatta a vendégsereget e mutatvánnyal. Főként dalokat és nótákat rendeltek tőle, jutalmul a hölgyek pénzt gyűrtek a zsebébe, a kapatosabb férfiak inkább a homlokára simították, amiként a cigányprímásnak szokták.

Tizenkét éves korától a katholikus templom kórusában is énekelt; amit nem mindenki nézett jó szemmel, tekintettel arra, hogy bármennyire magyarnak vallotta magát Csillag Sándor, azért mégiscsak izraelita, éppúgy, mint a neje családja, a Goldbaumok. Hiszen a két Goldbaum lány esküvőjét is a zsinagógában rendezték, nem pedig a katholikus templomban. Csillag Sándor oda sem bagózott a háta megett sustorgókra, s diadalmasan feszített alant, ha a kis Nándor szólózott a karzaton, az orgona tövében állva. - Az én Nándikám! - tudatta a padsorban mellette, mögötte, előtte ülőkkel, hiába pisszegtek rá mindenünnen. Csillag Nándor szégyellte az apja dicsekvését, ezerszer kérlelte, hogy maradjon csöndben. Csillag Sándor erre többször ünnepélyes ígéretet tett, ám soha nem tudta betartani, amint meghallotta a fia lágy, olajos hangját, a büszkeség heve elragadta. - Ha így folytatja a gyerek, egy második Caruso válhatik belőle!

Nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ő maga feleségével és sógornőjével egyetemben saját szemével látta, mi több,



saját fülével hallotta az isteni Carusót Budapesten, ahol is gyászosan leszerepelt. Egyetlenegyszer lépett föl a magyar királyi Operaházban, a József Királyi Herceg-sanatorium egyesületének javára. - O Radamest adta, én meg ötven koronát a jegy darabjáért, így is alig kaptam, távirati előjegyzésre. Óriási volt a tülekedés, az emberek megbolondultak, sokan mutyiban váltottak belépőt, négyen egyet, és felvonásonként cseréltek. Az isteni Caruso nagyon indiszponált volt, csupán a Nílus-parti jelenet után szedte össze magát valamelyest. Negyven körüli, testes ember... volt akkor. Tizenkétezer korona fellépti díjat vett föl, tizenkétezret!

Csillag Nándor már pendelyes korában tátott száJjal hallgatta az apja Vidor lemezeit, amelyeket a grammophonra egymaga sosem rakhatott föl. A lemezek

kartonborítóján kibetűzhette, hogy "Enrico Caruso, minden idők legnagyobb tenoristája, csak a Victor Company-vel készít lemez felvételt." La donna é mobile! - énekelte Caruso zongorakísérettel, és vele a kis Csillag Nándor cérnahangon, az apja nagy gyönyörűségére. Hamarosan betéve tudta, csakúgy, mint Nemorino románcát, legfőbbképp a zokogó áriát. Rídi, Pájáccsó!- az olasz szövegből mukkot sem értett, mégis kihallotta a zenéből, miről szól.
A székesegyház olasz származású orgonistája lett az első énektanára, ki valaha ígéretes operista karriert hagyott Itáliában egy csalfa menyecskéért. A lánnyal Triesztbe szökött, honnét már egyedül vetődött Pécsre. A hetyke bajszos, kecskeszakállas férfit városszerte Signor Dölyfös-nek hívták, mert a ritka beszédű, sokat dohányzó, karót nyelt ember jóformán senkivel nem barátkozott. Nem tudták, hogy zárkózottságának oka igen prózai: tíz év alatt sem volt képes megtanulni magyarul, amit nagyon röstellt, s igyekezett leplezni. Csillag Nándort zord szigorral oktatgatta, ám az órák végén csokoládéval jutal urazta a jó munkát. Egy ízben elárulta, hogy ő maga annak idején Guglielmo Vergine tanítványa volt, e nápolyi mester nevelgette a többi között Missianót, a híres baritont, és Carusót, a híres tenort. Amint ezt Csillag Nándor odahaza elmondta, énektanára ázsiója nagyot nőtt a szülők szemében.
Signor Dölyfös igen hamar szorgalmazta, hogy Csillag Nándort fölvihesse meghallgatásra a budapesti Zeneakadémiára. Ott nagy feltűnést keltett - kikiáltották csodagyereknek. Attól fogva havonta utaztak a fővárosba correpetitióra. A büszke atya duplájára emelte a fia zenei képzésére havonta költhető pénzösszeget.
Csillag Nándornak aznap is énekórája volt, amikor a trónörököst megölték Szarajevóban. Napokig mindenki a Schillerféle fűszerüzletről beszélt, melynél a végzetes lövések eldördültek, a rakpart és a Ferenc József-utca kereszteződésénél. Csillag Sándor főleg ez utóbbi

részleten szörnyülködött. - Minő tőrdöfés lehet a Kaiser
und König szívének, hogy a gyermekét épp a róla
elnevezett utca sarkán gyilkolták meg!
Alig egy hónappal később az ég jóformán elsötétült, olyan
szélvihar kerekedett, amilyenre a legvénebb emberek sem
emlékeztek. Nem eredt el az eső, de sistergő nyilas
villámok csapkodtak. Vastag fák fordultak ki tövestül,
szilárdnak látszó háztetők hullottak az utcára. Pécsett
hét súlyos sebesültről számoltak be a lapok. Budapesten
az amerikai tornado jelenségére hasonlító fergeteg több
ember halálát okozta, letépte három templom kupoláját, s
megrongálta a Lánchíd szerkezetét is.
- Valami nadjon készülőd! - morogta Signor Dölyfös.
A Monarchia megszakította a diplomáciai kapcsolatokat
Szerbiával. Pécsett se vége, se hossza nem volt a
hazafias fölvonulásoknak. Katonazenekar játszotta a
Rákóczi-indulót s az ismert toborzó nótákat, a lelkes
járókelő urak a sétapálcát pus
280 I 281

kaként emelték a vállukhoz, úgy masíroztak föl-alá,
miközben a hölgyek és gyerekek lampionokat lengettek.
- Mi lesz ebből? - Ilona e kérdést naponta többször
szögezte a férjének.
- Egy kis csihipuhi Szerbiában - Csillag Sándor.
Csillag Nándor eleinte esküvőkön és ünnepségeken énekelt.
A híre szétszaladt. Hamarosan műsoros estekre is
meghívást kapott, hivatásos énekesek közé. Ugy hirdették
a plakátokon: Csillag Nándor, az arany torkú kisgyermek,
Pécsről. Szerepléseire az apja vagy Toncsi néni kísérte
el.
Már belepték az újságok címoldalait a haditudósítások,
amikor rozsdabarna borítékot hozott a postás, Milánóból
küldték. A levelet Signor Dölyfös fordította le. - Kapsz
te felkéretés, jótékonysági koncertorv Milan városra.
Mint a továbbiakból kiderült, a bevételt teljes egészében

a Németországban rekedt olasz munkásoknak szánták a szervezők, hogy e balszerencsések, kik munkájukat már elvesztették, visszatérhessenek a hazájukba. Csillag Nándor anyja ellenezte az utazást. - Legyen eszetek! Háború van!

Csillag Sándor azonban biztosra vette, hogy Olaszország semleges marad, s elvitte a fiát Milánóba. Az olasz esti lapokból kisillabizálta, hogy másnap Caruso is egy jótékonysági koncerten lép föl Rómában. Vonatra szálltak, hogy megnézhessék. Arról az estéről Csillag Nándor évekkel később ekként emlékezett meg az Apák könyvében.

914 október 19-én a kiválasztottak közt lehettem, akik hallhatták Caruso éneklését a Teatro Constanzi színpadán. Az egybegyűlt közönség valamennyi művészt heves ünneplésben részesítette. Ám mindaz nem is hasonítható ama boldog füttyögéshez és tapsorkánhoz, mely Enrico Caruso produkcióját fogadta. Midőn a nagy Caruso elénekelte a híres "Kacagj, Bajazzó!" áriát, honfitársai állva bravóztak, és a

tetszés nyilvánításnak sehogyan sem akart vége szakadni. A zenekart dirigáló Maestro Toscanini legalább negyedóráig csapkodta pálcájával a pulpitust, hogy a programmot folytathassa, újrázást engedélyezni nem óhajtván. A színház igazgatója odasietett hozzá, s kezét tördelve nagy nehezen rábírta, tegyen kivételt. Caruso - mindannyiunk boldogságára - megismételhette a számot. Életem legfontosabb élménye volt ez. Azóta van róla fogalmam, miként kellene énekelnem az embereknek.

Pályafutásának nem akadt oly állomása vagy szerepe, melyet be ne árnyékolt volna a nagy Caruso nyomasztó jelenléte. Másra sem törekedett, mint hogy lerázza magáról az olasz tenor gyötrelmes súlyát, s a konkrét megoldásait is - eleintén képtelen volt nem utánozni. Karsay Ede, budapesti mestere, figyelmeztette: - Kéretik ezt azonnal abbahagyni! A zsenit utánozni nem lehet, avval csak nevetségessé teszi magát. Legyen inkább egy közepes Csillag, mintsem egy első osztályú Caruso

imitátor.
Javasolni könnyebb volt, mint véghez vinni. Az övéhez haBonlatosan fogékony elme, ha oly sokszor hallhatta Caruso fájdalmas zokogását Canióként, csupán akként szabadulhatott tőle, ahogyan a vipera marását kell kimetszeni a húsból, éles késsel. Csillag Nándor folyton önmagára kénytelenedett emelni valamely képzeletbéli pengét, ha egyáltalán színpadra akart lépni. Balszerencséjére, leggyakrabban Canio és Turiddu szerepére kérték, melyekben Caruso fölülmúlhatatlannak bizonyult.
Kezdő énekes korában Csillag Nándor még rátartin hirdette, nagyobb csillag lesz ő, mint Caruso. Mosolyogtak rajta, nevével kapcsolatos viccnek vélvén. Ám ő komolyan gondolta. Szerette volna, ha legalább "magyar Caruso"-ként emlegetnék. Extravagáns hajviseletével és öltözködésével külsőleg is példaképéhez idomult. A színpadi jelmezekre emlékeztető zakók, köpönyegek, kalpagok viselésétől idővel eltekintett, ám bohém ruházkodása az apja szerint azután sem lett polgári.


Imádta a drága párisi illatszereket, a divat vadhajtásait, s emezeknél is jobban a technika vívmányait. A méregdrága újdonságokat részint az egészsége (a hipochondria enyhébb-súlyosabb hullámai ritmikusan törtek rá), részint pedig a kedélye (a kétkezi munka mindig megnyugtatta) föllendítése érdekében szerezte be.
Hamarább rendelt László Gyula importeur-től amerikai golyóscsapágyú gyorsfúrót, mely alkalmas márvány, kő, fal és vas kifúrására öt milliméterig, mint bármely pécsi iparos. Úgyszintén beszerezte magának a csodakalapácsot, mely tizennyolc féle szerszámot egyesített, a csavarkulcstól a fűrészig, a dörzsártól a fémvonalzóig, mindezt nikkelezve, a hozzá ráadásnak küldött kicsiny

üllővel és satuval postázta Weissberger V. M. császári és királyi udvari szállító.
Pécsett bizonyosan ő volt az egyetlen, aki fűthető hullámfürdőkádat rendelt Bécsből. Az egészség testi és lelki ápolására szolgáló alkalmatosság oldalnézetben félholdra emlékeztetett, szemből óriási bölcsőre. Negyven liter vízzel teliengedve az ember pompás hullámfürdőt vehetett benne, ha sikerült önnön testsúlyával meghintáztatnia a készüléket, melyhez Csillag Nándor gőzfejlesztőt és gőzizzasztót is vásárolt. A gyártó, Becker Károly, garantálta, hogy kádja a kiloccsanást a legerősebb hullámzásnál is meggátolja. E termékben Csillag Nándor nem csalódott. Oly gyakran - minden második napon - rendelt magának fürdőt benne, hogy az inasa a háta mögött Vízipók néven emlegette. Csalódást keltett viszont a lúdtalpfűző, melyet egyedül a Székely és Tsa orthopád suszteráj készített Budapesten, a Muzeum-körút 9. szám alatt. A valódi Zagóriai mellszörp jól bevált, reggelenként fölhajtott egy pohárkával, e gyógynedű mindennemű köhögését féken tartotta. Természetesen több grammophon berendezést is vásárolt, e téren Schwartz és Manotone készülékeihez ragaszkodott. A Schwartz és Manotone grammophonok - a cég jelmondata szerint - Beszélnek, nevetnek és énekelnek az összes nyelveken. Lemez katalógusukban első művészek fölvételei szerepeltek, amelyeket Csillag Nándor szinte kivétel nélkül meghozatott. Arról ábrándozott, hogy egyszer az ő hangját is lemezre vegyék, mint Caruso áriáit, erre azonban soha nem került sor.
Több más makacs reménysége sem vált valóra. Minden iparkodása dacára nem sikerült szerződést kapnia sem a londoni Covent Garden, sem a milánói Scala vezetőitől. E két híres operaházban legyőzhetetlen ideálja sikert sikerre halmozott. Amikorra ez Csillag Nándornak időszerű lehetett volna, Enrico Caruso már a tengerentúlon hozta lázba a zenebarátokat, főképp a Metropolitan gyémántpatkónak nevezett híres páholysora előtt. Csillag

Nándor tiszta szívéből irigyelte, nem csak a dollár százezrekért, hanem a tíz-tizennégyszeres újrákért, a negyedórát meghaladó ünneplésért, melyben a New Yorkban lakó olaszok jártak élen, a karzaton állva bravóztak és dobogtak. Csillag Nándor egész pályafutásának legnagyobb sikerét a bécsi operaházban aratta, ahol a Kesztyű-áriát kétszer ismételtették meg vele, ám az ő kedvéért a hallgatói sosem álltak föl. Ezt nem tudta megbocsátani nekik, olykor fizető csőcseléknek hívta őket.
Legtitkosabb vágyálma, hogy a mesterrel egy színpadon énekelhessen, elérhetetlennek tűnt. Csillag Nándor másodvonalbeli társulatokban és színházakban szerepelt Európában sokhelyütt, ez kényelmes megélhetést és tisztes hírnevet biztosított számára, boldogságot és lelki nyugalmat azonban nem. Csupán a fészerben létesített piciny műhely munkaasztalánál szorgoskodva kötött néha rövidebb-hosszabb békét - inkább fegyverszünetet - önmagával.



Ritka világos pillanataiban azért fölvetődött benne a gyanú, hogy adottságaiból és szerzett tudásából talán mégsem futja olyas formátumra, amilyen a nagy Carusóé, ám e pillanatok közé hosszú esztendők ékelődtek, melyek alatt a rosszindulatú impresszáriókat, a sekély ízlésű karzati népet, a corrupt intendánsokat, az ostoba kritikusokat s az áskálódó vetélytársakat okolta karrierje nem megfelelő ívéért. Néha egyszerűen a balszerencsét. Halovány arcából kilángolt a szokatlanul kerek, világosbarna szempár, szája köré keserű kunkorokat vájt az állandó elégedetlenség.
Több ízben kacérkodott a külföldre telepedés gondolatával, főleg amsterdami és bránstadti szezonja időszakában. Legerősebben az utóbbi esetben, mert Bránstadtban ismerkedett meg a jövendőbelijével. Ilse egy lelkész operarajongó lánya volt. A várost keresztező

folyócskán, a két kőhídtól délre, kilencszáznyolcvan bécsi lépés hosszú hajóhíd is átvezetett. Csillag Nándor előadás után ezen bandukolt szállása felé a holdsütötte éjben, néhány énekes és zenekari tag társaságában. Gyakran csapódtak hozzájuk kipirult nézők. Olykor a kompánia betért egy pofa serre az éjfélig nyitva tartó Brasserie-be. Csillag Nándor nem ivott, de kacifántos pohárköszöntőivel magára vonta a figyelmet. A nyúlánk, vajszőke Ilse pedig azzal, hogy egy fedeles korsó sert képes volt egyhajtóra magába dönteni. Midőn Csillag Nándor kifejezte álmélkodását, a lány így szólt: - Mi, Németek, szeretjük a jó sert. Kóstolja meg!
- Köszönöm, inkább nem. Árt a hangszálaknak.
- Ez gyógyszer! Ha valami, hát az a híg Brause árt, amit maga szopogat.
Ilse már aznap este elmondta az élete történetét. Anyját korán magához szólította a Teremtő, apja újra nősült, mostohájával nehezen állhatják egymást, mindketten abban reményked
nek, hogy a lány végre valahára férjhez megy. Ilse Csillag Nándorra függesztette búzakék tekintetét, mint aki válaszra vár.
A választ három hét múltával meg is kapta: a magyar énekes tette tiszteletét náluk, lánykérőbe jött, akkora csokor bíbor rózsával, mint egy malomkerék. Ilse apja titkolni iparkodott elégedettségét, mert a hozományt nem akarta túlzásba vinni. Pedig már attól tartott, Ilse pártában marad. A hetedhét országra szóló lakodalmat a lány szülőfalujában sokáig emlegették, még a kutyáknak is jutott az áfonyás szarvassültből.
A Csillag rokonságnak Ilse csöppet sem tetszett, nyílt természetét alpárinak, gyakori kacagását lónyerítésnek minősítették. Bizonyosnak gondolták, hogy Csillag Nándor német földön rak fészket, ám ő szerződése lejártakor feleségestül érkezett Pécsre. Az Apáca-uccai ház alsó szintjén alakítottak ki számukra lakrészt, ám onnan hamarosan a saját otthonukba hurculkodtak, Csillag Nándor

a Nepomuk-ucca egyik elhanyagolt, eredetileg gabonaraktárnak emelt épületét vásárolta meg. Ilse - mindenki bámulatára - a második héten már magyar szavakkal, a második hónapban pedig magyar mondatokkal beszélt, s fél év múltán csupán jellegzetes r jei leplezték le német származását. Nagy ügyességet árult el estélyek és fogadások szervezése terén is, cseresnyefa borítású salonjuk a város értelmiségi elitjének szokásos találkahelyévé vált.

Csillag Nándor activ korában keveset élvezhette a házát, a mimészek vándormadár életét élte. Szerette volna, ha Ilse őrőkös kísérőjéül szegődnék, afféle szolgálatkész mindenesként. Ám Ilse gyűlölte az utazást. Állandó vitatéma lett ez. Az asszony azzal vádolta, hogy puszta féltékenységből hurcolná őt magával. Márpedig ő nem fog szállodai szobákban unatkozni Európa különböző pontjain.

Csillag Nándor erre leszerződött egy nemzetközi társulatba, mely három hónapos turnésorozatra



indult Dél-Amerikába, Puccini két operájával. - Argentínába se jön velem? - kérdezte mérgesen.

- Nem mehetek - Ilse talányosan mosolygott. - Miért ne jöhetne?

- Állapotom végett.

Csillag Nándor így értesült róla, hogy gyermeke születik. Kevés ideje maradt örvendezni, két teljes szerepet kellett megtanulnia olaszul.

Csillag Balázs rétestésztaként elnyúló vajúdást követően érkezett e világra, igazolván a régi mondást: minden kezdet nehéz. Nem először döbbentem rá, hogy komoly kötelességeim vannak a családommal szemben. Immár nem engedhetem meg magamnak, hogy a művészet szent oltárán áldozzam, döntéseimet pénzügyi szempontból is meg kell fontolnom. Apám tanácsát követvén, keresetemet három részre bontom. Harmadát a Postatakarékba helyezem,

mindennapos megélhetésünkre. Harmadát az általa javasolt svájci bankházban teszem le. Harmadából pedig lehetőség szerint ingatlan vagyonomat javítom és bővítem.
Szilárdan ellen állok Szalma Bertalan muzsikustársam kapacitálásának, ki szerint a nagybácsikája segítségével vásárolható malomrészvéyek által háromszorta kövérebb haszonra tehetnék szert. Kövérebbre, megengedem, ám egyszersmind nagyobb kockázatot vállalván. Márpedig egy családfő számára a legelső szempont a biztonság. Ha ezt az emberek nem felednék el, a világ bajainak jó része orvoslódna, s a robbanás irányába ható feszültségek helyett érvényesülhetne a dolgok megnyugtató rendje.
Egy délután az apja náluk járt. Kérdezte a fiát, gyakran ír-e az Apák könyvébe.
- Eleget - Csillag Nándor.
- Kíváncsivá teszel. Belepillanthatok? - Parancsolj.
Amint az apja a fenti gondolatokat végigolvasta, rögtön tudni akarta, miként léphetne kapcsolatba Szalma Bertalannal.
- Úgy hallom, Monte Carlo operaházába szerződött Csillag Nándor.
- És a nagybátyja?
- Ot nem ösmerem. Mit óhajtana tőle, apám? - Vennék malomrészvényt.
Csillag Nándor gondolkodóba esett. Ilsével is megtanácskozta a dolgot, az asszony azonban e kérdésben nem akart állást foglalni. - Tegye, ahogy jónak nézi, Nándorkám.
Mire pedig hosszas habozás után rászánta magát, azok a bizonyos malomrészvények már rég elkéltek. Bánkódnia azonban nem sokáig kellett, mert a sorozatos panamák a malomvállalatot csődbe taszították, a részvények immár annyit sem értek, mint a papír, amelyre nyomtatódtak.
Csillag Nándor áldotta az eszét, újra megfogadta, eztán sem cselekszik alapos és huzamos fontolás híján.
Az apja nem volt képes abbahagyni a sopánkodást: - Hová tettem az eszemet, én boldogtalan! mért nem fogtad le a

kezemet? mért nem zártad rám az ajtót? micsoda meshüge vagyok, jaj, jaj!
Csillag Nándornak hirtelen agyába ötlött: - Apám, hogy nem próbálta kifürkészni a jövendőt? állítólag minekünk az sikerülhet! vagy nem?
Csillag Sándor törölgette a verejtéket középen tar koponyájáról. - Kigyöttem a gyakorlatból... asszed, nem próbálom ki újra meg újra a lottérián? Áh... romlunk, öregszünk.
Csillag Nándor bólogatott. Obelé végképp csupán a töredéke jutott az elsőszülötti képességnek. Nem is igen gyakorolta magát benne, keveset hederített a múltra, s még kevesebbet arra, ami várható. Pedig talán jobban kéne figyelnem, gondolta, mindkétfelé.


Délutáni alvásidejét szánta arra, hogy az Apák könyve fejezeteit lassan, soronként araszolva átolvassa, minden lehetséges összefüggés értelmét keresvén. Hátha alkalmas metódus ez, hogy látását erősbítse.
Eletében először tapasztalta énekesi ambíciójának lanyhulását. Nem bánta, ha egy-egy csábítónak tetsző kontraktus meghiúsult. Szabad estéit a műhelyében töltötte. Érdeklődése homlokterébe a fafaragás mellé egyre inkább az öreg órák reparálása került. Két grammophon készülék állott a polcon, így váltakozva hallgathatta lemezeit, a csere miatt beálló csöndet minimálisra rövidítve. Melba, Caruso, Galli-Curci hangja ömlött szét a lámpák hunyorgó fényében, elnyomván az órák ketyegését és ütéseit.
Akárha az időmérő szerkezetek társaságában inkább érzett volna indíttatást arra, hogy alámerüljön az Időbe, egy ilyen nyugodalmas estén pillantotta meg, miféle vég vár rá. Sokadmagával fulladozik, zárt, félhomályos térben.
Nem értette. Tűnődött, megossza-e az apjával. Ám Csillag Sándor akkoriban szívgyöngesége miatt hosszabb kúrára

Balatonfüredre utazott.
A 926-os és 7 es esztendőkben holott lelki nyugalmamra ráleltem, elegendő baj ért. Apám betegségével kezdődött, majd az én gégém rendetlenkedésével folytatódott. Több előadást voltam kénytelen visszamondani, mint eladdig egész pályafutásom alatt. Pénzügyi helyzetünk - hála óvatosságomnak és takarékosságomnak - mégsem vált kritikussá. Bár sokat vesztettem a pengő bejövésekor az átváltásnál, mégis sikerült nyaraló házat vásárolnom a Balaton partján, Szemes községben. Úgy tervezem, idős koromat ott töltöm majd. Máris megkezdtem egy műhely fölállítását a gazdasági épületben.
290
Második fiam az Endre nevet kapta, s az elsőhöz képest bámulatos könnyedséggel született, épen, egészségesen. Úgy látszik, Ilsém belejött. Lehet, hogy meg sem állunk hatig, ami a családi rekord, Stern Richard nevezetű ősatyám tartja. A gyermekáldás talán a lehető Legnagyobb öröm, mi egy férfit érhet. Nincsen hát panaszom. Talán csak ba jós éber álmaim nyugtalanítanak, de úgy döntöttem, nem rágom magam miattuk.
Tűnődöm, olvassa-e valaha ivadékaimon kívül bárki más e sorokat. S ha igen, kihámozhatja-e belőle, miként zajlottak napjaink ezen a földön.
Pályafutása csúcsán járt. Váratlan ajándékként jutalomjátékot kapott az utazó társulattól, melyben gyakran szerepelt. Kérésére a Parasztbecsület és a Bajazzók került színre. Az előadással két hónapig turnéztak azután országszerte, de - Csillag Nándor legnagyobb bánatára - az útitervből Pécs városa kimaradt. A siker átlagos volt, sosem vallott szégyent, ám az az ünneplés, amelyért érdemes oly sok áldozatot hozni, ezúttal is elmaradt.
A sorozat végén Csillag Nándor többszöri vonat-átszállással iparkodott hazafelé, s már az úton eltűnődött, mivel töltse élete őszét, az énekléssel fölhagyván. Kiszámolta, hogy tartalékait, beleértve a

szemesi nyaraló házat is, körülbelül nyolc-tíz esztendő
alatt merítené ki, ha eközben semmit nem gyarapodnék.
Orák reparálását foglalkozásként aligha űzheti. Akkor hát
mitévő legyen?

Hónapokig morfondírozott. Kevés fellépést vállalt,
operait egyáltalán nem, inkább csak koncerteken és
alkalmi műsorokban énekelt, mutatós olasz dalokat.



Ilse harmadszor is áldott állapotba került, ahogyan ő
fejezte ki: - Íme bizonyság, mostanán itthol tartózkodol!
vagy otthol? - a magyar nyelv e finomságait német
észjárása nehezen követte.

Csillag Nándor egy reggel - mindenki meglepetésére
benyitott a konyhába. A szakácsnő kicsi híján elejtette a
réz serpenyőt. - Ohajt az úr? - kérdezte idegesen, azt
hívén, baj van, Csillag Nándor ilyenkor még aludni
szokott.

- Mi készül früstökre?

Ez még meglepőbb volt. Az énekes emberemlékezet óta soha
nem reggelizett. A szakácsnő szótlanul mutatta a
rántottát és a hajszál vékonyra szelt pirítóst, amit a
nagyságos aszszonynak készített.

- Ilsém ezt rendelte? - Nem.

- Akkor honnét veszi, hogy erre van gusztusa?

- Már megbocsásson az úr... az asszonyom mindennap ezt
fogyasztja reggelire.

- Elég baj - becsörtetett az ebédlőbe, hol az immár
göm  bölyödő Ilse a függönyöket igazgatva bámult kifelé a
napfény   be. Csillag Nándor a vállára tette a kezét, s
köszönés helyett azt     mondta: - Ami a szívnek a
szerelem, az a gyomornak az étvágy.     Ilse hátrahőkölt:

- Pardon?

- A gyomor a karmester, mely szenvedélyeink nagy
zenekarát vezényli. - Kis szünet után hozzáfűzte: - Ezek
Rossini mester szavai. Tudja, Sevillai borbély, Tell

Vilmos, satöbbi.
- Ismerem Rossini operáit. De hogyan megy ez ide? - Mától én állítom össze a napi menue-t.
A Csillag ház étrendje alaposan megváltozott. Oly különlegességek kerültek az asztalra, mint a fürjtojás, a szarvasgomba vagy a csiga. Csillag Nándor magyar és külhoni szakács
könyvek egész ármádiáját szerezte be, s amazok receptjeit kívánta megvalósítani. A szakácsnőt elcsapták, utódai sűrűn váltották egymást. Csillag Nándor nem röstellte személyesen felügyelni a piaci vásárlásokat, a húsrendelést a mészárszékekben, s olykor a konyhában is magához vonta az irányítást. Akárhányszor Ilse vagy más rokona ezt nehezményezte, gőgös arckifejezéssel jelentette ki: - Ha Pesaro hattyúja megtehette, nekem éppúgy szabad!
Immár mindenki tudta, hogy Gioacchino Antonio Rossini volt Pesaro hattyúja.
- Nándor, magának a Rossini sose volt a fachja, mit akar most tőle? - Ilse.
- Attól, hogy nem énekeltem, még követhetem a filozófiáját, vagy nem?
Életem delelőjén a boldogságomat, s ezzel kiváltképp saját magamat Leptem meg, az epicureusi élvezetekben keresem. Ételben, italban, olvasásban, akvarell vázlatok készítésében, meditálással töltött békességes órákban. Szemlélvén a nap nyugtát a Tettyén, tüzet rakván a domboldalon, szabad ég alatt sütögetve, kortyolva rá jó veres borokat, végre megtaláltam Lelkem nyugodalmát. Ráébredtem: nincs teljesebb öröm, mint amikor a test és a lélek jól lakottan elpihen.
,játszódom a gondolattal, hogy saját receptjeim alapján készített fogásaimmal megvendégeljem városom gourmet-it és gourmand fait, delicat vendéglőt nyitván. Oröm lesz átélni örömüket. Tervem az apám ugyanúgy ellenzi, amiként Ilse, sőt tán még annál is inkább, ám a papa immár ott tart, hogy szinte mindent ellenez. Pedig kinek ártanék

azzal, ha vendégek magas niveau-jú ellátására áldoznám fölös időmet? Miért volna megvetendőbb foglalatosság ez, mint a híres Csillag cipőkereskedés? A cég nevéből apám az idei év elején kiebrudalta Straub bácsiét, arra hivatkozva, hogy túl zsidósan hangzik. Minő hypocrita idea! Ha a papa benéz a tükörbe, amit Lát, nyomósabban jelzi származásunkat, mint az, hogy Straub.
292 293

Am ennél fenyegetőbb veszéllyel kell most fölvennem a harcot. Leírni sem merészelem, babonás vagyok. Adna elegendő erőt s türelmet az ég.
Csillag Nándor makacsul kitartott eredeti szándékánál. Az idő tájt elhagyatottan állt a borostyános ház, jó száz esztendővel azelőtt építette a városi tűzoltó egylet, ám a 910-ben emelt új szertár fölavatása óta nem használták. Ezt vette bérbe Csillag Nándor. Éttermének a hangzatos "Vendéglő á la Rossini" nevet adta, ám ez a köztudatba soha nem ment át. -Derünk a Csillag Nándiba! - mondogatták a törzsvendégek. Mert a Nándiban olyan francia leveseket, olasz pecsenyéket, spanyol édességeket fogyaszthatott az úri közönség, mit sehol egyebütt.
Csupán hét asztal volt, s a pécsiek kénytelen-kelletlen megbarátkoztak a vendéglői helyfoglalás gondolatával, tehették azt személyesen, távbeszélőn avagy hordárral küldött üzenettel. A Nándiban az ételkülönlegességek többségét parányi lángocskákkal ékítve tálalták föl a tót asztali leányok. Esténként a grammophon Verdi, Rossini és Puccini áriákat játszott.
Kerek ablakot vágatott Csillag Nándor a parányi helyiségbe, melyet irodaként használt - valaha az ügyeletes tűzoltó kamrája volt -, így állandóan szemmel tarthatta vendégeit és alkalmazottait. Ha ismerősök vacsoráltak nála, márpedig a városban majdnem mindenki az volt, nem mulasztotta el személyesen köszönteni őket. Hasra hízott, törékeny termetét ez mulatságossá

alakította. Ilse megjegyezte, hogy most már az emberek azt hihetik, mindketten terhesek - ő a nyolcadik hónapban volt. Csillag Nándor nem bánta a pocakot, múlt századi pofaszakállat növesztett mellé. E szőrzet azután egyetlen hét leforgása alatt fehéredett meg, amikor az Apák könyvében is megemlített fenyegető veszély valósággá lett.

Ilse egyre különösebben viselkedett. Megszülte Tamást, ám a csecsemő szoptatására egyetlen alkalommal sem vállalko



zott. Úriasszonyok körében bevett volt, hogy e feladatot helyettük a szoptatós dajka lássa el, csakhogy Ilse az első két fiát maga táplálta, ehhez ragaszkodott. Többször kifejtette, hogy a gyermek egészségét szülőanyja teje szavatolja, s barátnőit arra buzdította, kövessék példáját.

Magyar tudása mintha rohamosan kopott volna, egyre gyakrabban hibázott, keresgélte a szavakat. - Oregülök? - kérdezte ijedt arccal. Férje tiltakozása nem nyugtatta meg. Gyakran lelte a szobalány bezárkózva, midőn semminő kopogtatásra ajtót nyitni vagy akár válaszolni hajlandónak nem mutatkozott. Egy ízben másfél napig kuksolt a szobájában étlen-szomjan, a férje, az apósa és anyósa rimánkodására fittyet hányva. Csillag Nándor nem értette, mi ütött beléje. Ám Ilse soha nem magyarázkodott.

Amikor egy délután meggyújtotta a Balon brokátfüggönyeit, a ház kevés híján porig égett. A rémült személyzet kihívta a tűzoltóságot. A parancsnok, miután a lángokat elfojtották, jegyzőkönyvben rögzítette a történteket, így Ilse állapotáról szétszaladtak a mendemondák a városban.

A család orvosa nyugtatgatta Csillag Nándort, előfordul az ilyesmi, a szülés erőfeszítésétől összezavarodik az asszonyi test ideghálózata. - Az egyszerű nép akként mondja: fölmegy a tej az agyba. Okosabb volna tán, ha a nagysos asszony mégiscsak szoptatná a picit!

Ilse kifejezéstelen arccal hallgatta az orvost. Hiába

noszogatta az ura szelíden, majd egyre hevesebben, nem nyilvánított véleményt. Am alig tette ki a lábát a doktor, Ilse a padlóra vetette magát, a fejét olyképp verdeste oda, mintha az volna a célja, hogy a koponyáját összetörje. Csillag Nándor a szobalány segítségével sem tudta lefogni.

Ezen önveszélyt képező rohamok állandóvá lettek. Toncsi néni volt az egyetlen, aki valamelyest csillapíthatta



gését, nagy kebleihez vonva az asszony fejét szelíd erővel. Csillag Nándornak elébb az orvos, majd a család valamennyi felnőtt tagja javasolta, vitesse el a feleségét, mielőtt végzetes kárt tenne magában. Ó ilyenkor toporzékolni kezdett: - Hogyisne! Ilsém nem megy a sárga házba! arról szó sem lehet!

Ám a helyzet romlott tovább. Immár a gyermekek biztonsága sem volt szavatolható. Csillag Nándor két- ilyesfajta betegek ápolásában jártas - apácát fogadott, akik éjjel-nappal vigyázták Ilsét.

Föl nem foghatom, mely vétkünkért mérte ránk e büntetést a Sors. Azt reménylettem, hogy hajlott korom békés visszavonultságban tölthetem, ám mindennapjaimba beköltözött az állandó rémület: mely borzalmas cselekedetre indítja Ilsét a rajta elhatalmasodó kór. Városszerte ujjal mutogatnak rám, balsorsom közkedvelt sopánkodási témává vált nemcsak az asszonynép körében, hanem a kávéházi uracsok társaságaiban is. Végzetünk operaszerző tollára kínálkozó tragédia. Ennél nagyobb baj aligha sújthat miránk.

E nézetét akkor is fönntartotta, amikor bevezették az 1938. XV. törvénycikket. Különnyomata a Nádorban és a Vademberben kézről kézre járt.

1. Ő. Felhatalmaztatik a m. kir. minisztérium, hogy a társadalmi élet egyensúlyának hatályosabb biztosítása

végett szükséges és halaszthatatlanul fontos intézkedéseket, - ideértve az értelmiségi munkanélküliség leküzdése végett szükséges intézkedéseket is, - a jelen törvény kihirdetésétől számított három hónap alatt az alábbi Ő-okban megjelölt tárgykörben és alapelvek szerint rendeletben tegye meg az esetben is, ha az intézkedés egyébként a törvényhozás ügykörébe tartoznék.
Átkozott fiskális bikkfanyelv!
A rendelkezések lényegét elmagyarázták neki a társaságbeli ügyvédek. Kamarák alakíttatnak az ügyvédek, a hírlapírók, a mérnökök, az orvosok, a művészek és szinte valamennyi értelmiségi foglalkozást űzők számára, ám a tagságban a zsidók arányszáma a húsz százalékot semmiképp nem lépheti túl.
Hamarosan kiderült, hogy ő, Csillag Nándor, ki a közeli múltban még Európa jelentősebb operaházaiban szerepelt, nem lehet kamarai tag, valakik úgy döntöttek, zsidónak számítandó, mivel hivatalosan sosem tért át "más bevett felekezetbe". Fájt, de gyakorlati jelentősége alig volt, művészi pályafutását amúgy is lezártnak tekintette.
Abbeli nézetét, hogy Ilse betegségénél súlyosabb csapás nem jöhet, akkor is fönntartotta, amikor életbe lépett az 1939. IV. törvénycikk, a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Kivonatolt általános indoklása - az Országgyűlés 702. .számú irománya - megjelent a lapokban. Ez világosan érthető szöveg volt. Amíg e törvény megalkotása előtt az országnak egyedül a nyugati szomszédja, vagyis Németország tett a zsidók kiszorítására erélyes intézkedéseket, azóta Európának sok más állama lépett erre az útra.
Szűzanyám, gondolta, ki leszünk szorítva?! El sem tudta képzelni, hogyan volna az véghez vihető.
Mind szélesebb körű lett annak a felismerése, hogy a zsidóság sajátos, minden néptől élesen elkülönülő népcsoport.
Csillag Nándor dührohamot kapott. Annyira ordított, hogy öt embernek kellett lefognia. A városban terjedt a szóbe

széd: elkapta az agybajt a nejétől. Járókelőket állított meg az uccán, a törvénycikk indokolását közlő hírlap gyűrött példányával csapkodta a levegőt, rögeszmésen hadarva. - Én ne volnék magyar, aki a magyar nevemmel szereztem dicsőséget a hazámnak, Európa legfontosabb operaházaiban? aki magyarul tökéletesen beszélek, héberül viszont egy kukkot sem? akinek az ősei közt olyan is van, kit 849-ben azért lőttek agyon, mert a magyar szabadságért harcolt? hát itt már mindenkinek elment az esze???
Hosszú részeket olvasott föl a gyűlöletes szövegből, s hiába menekültek volna az emberek, végig kellett hallgatniok, ráncigálta őket. A leggyötrelmesebb bekezdéseket elszavalván levegő után kapkodott.
Azt a hírlapot egy darabig a családi iratok között tartotta. Később az Apák könyve fölhasadt borítójának résébe dugta. Balázs fia dobta ki onnét, amikor a kötetek hozzá jutottak.

Számarányukat messze meghaladóan vettek és vesznek részt a zsidók továbbra is az önző vagyoni érdekből elköve tett bűncselekményekben és különösen azokban, amelyek az ország gazdasági létének aláásására alkalmasak. A külföl di fizetési eszközökkel űzött visszaélések elkövetői csaknem kizárólagosan zsidók, s az államhatalomnak nagyarányú felkészültséggel kell állandóan őrködnie, hogy visszaéléseik ezen a téren az ország gazdasági helyzetét meg ne rontsák. A törvény a "zsidó"szót annak a körnek a meghatározására hasxná ja, amelyre vonatkozólag a különleges jogi szabályozást életbeléptetni óhajtja. Ezzel szemben az "izraelita " jelző a hitfelekezet meghatározására szolgál. Azok, akiket a törvény a "zsidók" név alá foglal, nem szükségképp azonosak az izraelita hitfelekezetbe tartozókkal; a zsidók köre tágabb kör.

A törvény
korlátozza a zsidók részvételét a törvényhozásban, a törvényhatósági és a községi önkormányzati testületekben és az ezekre vonatkozó választójog gyakorlásában;
a közhivatalviselési képességet a zsidóktól a jövőre nézve általánosságban megvonja;
az ügyvédi, a mérnöki, az orvosi, a sajtó ; a szín- és filmművészeti kamarákban a zsidók tagságát általánossá ban hat százalékra korlátozza;
kizárja a zsidókat az időszaki sajtó szellemi, a színházak és filmvállalatok szellemi és művészi irányításából; kizárja őket a közhatósági engedélyektől függő jogosítványokból;
közszállításokban a zsidó vállalkozókat fokozatosan hat százalékra szorítja vissza;
ipargyakorlására jogosító iparigazolványok és iparengedélyek kiadását zsidók részére általában megtiltja mindaddig, amíg a részükre már kiadott jogosítványok száma községenként a hat százalék alá nem esik;
a gazdasági vállalatok és más kereső foglalkozások körében az értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak sorában a zsidó alkalmazottak számát általában tizenkét százalékra szállítja le;
felhatalmazást ad a minisztériumnak a zsidók kivándorlását előmozdító intézkedésekre;
végül hatályos rendelkezések útján gondoskodik a törvény kijátszására irányuló cselekmények megtorlásáról.
- Talán akkor most kéne kivándorolnunk - ezt Ilona vetette föl a családi kupaktanácsban. - Ha tényleg előmozdítják.



- De hát ez a mi hazánk is! - Csillag Nándor. - Mi itt vagyunk otthon! Menjenek el ők!
- Ne ordítsál fiam, megfájdul tőled a fejem. Nem a

színpadon vagy. Akkor is halljuk, ha normálisan beszélsz.
Csillag Sándor fölutazott Budapestre, szükséges és hasznos hivatalos okmányokra szert teendő. Régi kapcsolatai azonban megszakadtak, az ajtók sorra bezárultak előtte.
A Magyarsárban acsarkodó cikkek ostorozták a pécsi hatóságokat, amiért oly kesztyűs kézzel bánnak a város zsidóival. A példák közt Csillag Sándor, "a lábbelikért pimaszul magas árat kérő, a szegényeket aljasul megkopasztó cipőüzér" éppúgy szerepelt, mint a fia, azaz "a zsidó hájoligarchia illusztris képviselője, a Nándi tulajdonosa, ki helyet és traktát mindig biztosít a honfitársaink vérét szipolyozó hitsorsosainak".
Mindkettejüknél zárójelben közölték a Stern nevet is.
Csillag Nándor vicsorgott, ahogyan patkoláskor a lovak.
Micsoda impertinencia! Iratok özönével igazolható, hogy Csillagok vagyunk! Egyáltalán, honnan ásták elő?
A család nehezen tudta lebeszélni arról, hogy be ne perelje a redakciót. Olaj volna a tűzre. Az étterem és a cipőkereskedés engedélyeit záros határidővel bevonás fenyegette.
- Mi jöhet még? - kérdezte az apa a fiát, és a fiú az apját. Logikus mentő ötlet lehetett volna a tulajdonjogokat a német származású Ilse nevére íratni, ám őt addigra, épp a férje kérelmére, cselekvőképtelennek és beszámíthatatlannak nyilvánították.
- Szereznünk kell egy Aladárt! - Csillag (Stern) Sándor.
- Aladárt? - Csillag (Stern) Nándor nem értette.
- Süket vagy? Aladárt! Strohmann-t, világos?
Kolozsvári Anti lett a család Aladárja. Kolozsvári Anti közismert ingyenélő és kávéházi komád volt Pécsett. Csillag Nándor rendszeresen juttatott neki kisebb-nagyobb segélyeket,

melyeket a noteszében "Antiügyi Adó" megjegyzéssel tüntetett föl. Kolozsvári Anti a hírlapírásból itta ki magát, s akkor sem volt józan, amikor - fölemelt apanázs

ellenében - hivatalosan a nevére vette a cipőkereskedést és az éttermet. Az átruházó okiraton szereplő aláírásába két betűhiba is csúszott, de senkit nem zavart, hogy a szerződést Kolosvári Antall-ként parafálta.
A németek már megrohanták Lengyelországot, amikor Csillag Nándor mérlegelni kezdte, hogy ami reájuk vár, az talán van akkora csapás, mint Ilse bolydult agyveleje. Fölvetődött a kivándorlás gondolata, ám a család sehogyan sem tudott megegyezni az úticélban. Csillag Nándor Svájcra voksolt. Toncsi Amerikára. Csillag Sándor Ausztráliára, a kenguruk miatt. Ilona és a szülei Kanadát részesítették előnyben, Goldbaum Manfred két öccse már odakinn élt.
Ez volt az egyetlen téma, melyhez Ilse is hozzászólt: - Németország! Deutschland! - hajtogatta.
- Ugyan, kérem... pont Hitler miatt kell innen elmenekülni!
- Nem Hitler! Németország! - mondta erre Ilse türelmetlenül. Azon kevesek közé tartozott Európában, akik még nem vettek tudomást a Führerről.
Addig-addig tanakodtak, míg a család szinte valamennyi tagját elvitték, zömüket tehervonatokon. Ilse, amint áthaladt a félköríves, A MUNKA SZABADDÁ TESZ fölirat alatt a dupla vaskapun, minden eddiginél ijesztőbb rohamot kapott. Elrugdosták tőle a kezét görcsösen markoló két kamaszfiát. Ilse nőstényoroszlánként vetette volna magát utánuk. Amikor a sárba taszították, újra meg újra támadt, német nyelven sikítozva valamit. A két őr puskatussal verte agyon, nem érzékelvén, hogy Ilse a német általános iskola negyedik osztályában használatos irodalomkönyvből hadar egy memoritert, Heine versét, amely



az őszi táj szépségeit ecsetelte. Azt a tankönyvet 36-ban kivonták ugyan a forgalomból, Heinével és sok más

költővel együtt, na de a két katona annak előtte járt iskolába.
Csillag Nándor mindezt nem láthatta, addigra elválasztották a többiektől. Szerencséje volt, ő Kanadába került. A szortir brigádot nevezték Kanadának a lágerben, mert e részlegben viszonylag komoly esély volt a túlélésre. A Kanadában dolgozók az elgázosítottak után maradó göncöket és tárgyakat szortírozták szét, az aranyfogakat, gyűrűket, szemüvegeket és más, a Harmadik Birodalom javára hasznosítható értékeket választották el a megsemmisítendő szeméttől. Csöndes szabotázsuk legfőbb módszere az volt, hogy egy-egy drágábbnak látszó tárgyat titokban kicsempésztek és bedobtak a latrinába.
A kanadások mély részvéttel figyelték minden reggel a munkabrigádok ki- és bevonulását. Akárha egymást támogató kísértetek vánszorogtak volna a centrális úton, az étkezéshez használt edénykéjük spárgából csomózott övükön fityegett. Naponta rostálták a munkabrigádokat, csekélyke tárgykészletük a kanadások kezén át jutott a depóba vagy a szemétégetőbe.
Valamivel Csillag Nándor után került a Kanadába egy nagy ádámcsutkájú, hallgatag ember. Amióta Csillag Nándor mellé helyezték, egyetlen mondat hagyta el az ajkát: - Fleisch Tivadar, kiskereskedő, Kiskunhalas, kérem tisztelettel.
Következő megszólalására néhány hetet kellett várniok. Akkor így szólt: - Nézzétek!
Tojás alakú zsebórára lelt az egyik kérgesre mocskolódott zubbonyban. Mutatta a napot, a hónapot és az évet is. Pontosan járt, békebeli ketyegéssel.
- Arany? - valaki.
Csillag Nándor szó nélkül kivette Fleisch Tivadar kezéből. Hosszan nézegette, a szeméhez emelvén, nagyon megromlott a látása az utóbbi időben.

- Ismerős? - Fleisch Tivadar.
Csillag Nándor bólogatott. Könnyeit látván, több kérdés

nem esett, a kanadások mindent értettek. Csillag Nándor szorongatta az órát, a míves hátlemez cirádái fölidézték a múltat. Ekként tapinthatta a mintázatot az apja, a nagyapja, az ükapja, és így tovább, egészen Csillag/Sternovszky Kornélig. Tudta, hogy a zsebórát az apja, Csillag Sándor a legénybúcsúja éjszakáján ajándékozta jövendő apósának. Szegény Manfréd bácsi, a beremendi nadrágkirály tehát...
Béke poraira. Ot a munka már valóban szabaddá tette. Csillag Nándor csupán néhány percig hezitált, majd az órát a zsebébe süllyesztve alázatos tisztelettel kikéredzkedett. Elmormolt néhány magyar imádságot, meg az egyetlen hébert is, amit tudott, miközben a tojásdad zsebórát a latrinának adta. Barukh attak adonaj.
Karácsonyra tarka estet szervezett a rabszínház, Csillag Nándort fölkérték, adjon elő valami szépet. Húzódozott, nem tud ő már énekelni.
- Nem mindegy, hogy tudsz-e? - a szervező. - Én táncolni fogok, pedig... - legyintett. Lajtai Bélának hívták, a háború előtt a prágai operaház balettmestere volt. Most meg a legcsont vázabb az egész barakkban. Csillag Nándor hozzá képest szinte kövérnek tűnt, pedig testsúlyának majd a felét elvesztette.
Akkor hát kezdjük a fölkészülést!
Esténként hétrét görnyedve, a barakk falának dőlve élesztgette régóta nem használt támaszát. Rekeszizom gyakorlatai kevés zajjal jártak, skálázni azonban csak az udvaron mert, azt hívén, nem tűrnék a többiek. Ám amint belefogott, rögvest köréje gyűltek rabtársai, zeneszóra éhes füllel. Közönségnek ő soha nem tudott ellenállni, unszolni sem kellett, énekelt nekik egykori repertoire fából. Zokogó tenorja fölrepült a táborra boru



ló sötétségbe, hosszan vibrált az egyenbarakkok felett, sok ezer bezárt ember hallgatta. Itt is, ott is tapsolni

kezdtek.
Sikerem van, gondolta. Ha most hallana a nagy Caruso, talán megdicsérne.
A tarka estre bohócjelmezt is fabrikált magának egy szakadt lepedőből, a nagy gombokat megperzselt végű faággal rajzolta rá. - Kacagj, bajazzó! - énekelte a tábor tizenkét nyelvű közönségének magyarul, s az ária végén sírva roskadt térdre. A szűnni nem akaró vastapsot már nem volt képes megköszönni. Lázrohamot kapott, eszmélete cserbenhagyta. Reggel nem tudott fölkelni a priccsről, hiába rugdosta a német törzsőrmester. Rázta a hideg, a szeme kifordult, a bőre pikkelyesedett.
Fleisch Tivadar támogatta az Appel Platz-ra.
Mindkettejüket átparancsolták abba a sorba, mely a kerítés mentén araszolt az oldalépületbe. Zuhanyozó előterébe jutottak. Fleisch Tivadar segített Csillag Nándornak levetkezni, ócska cipőjét gondosan a falhoz állította.
Amikor a zuhanyrózsák alatt haláltusájukat vívták a tömegben, Fleisch Tivadar megszólalt. Azt mondta: - Anyám, édesanyám!
Tud beszélni, ha akar, gondolta Csillag Nándor. A saját anyja jutott eszébe, majd a gyerekei. Balázsról tudta, muszos, valahol Oroszországban. Ilse talán a női táborban, Endrus és Tamáska viszont...
Fekete szeder és áfonya ízét érezte elszoruló torkában.
Az utolsó képen, amely még az agya vetítővásznára került, menekülő szarvasnyáj rohant felfelé a domboldalon, patájuk alatt örvénylett a bíborvörös por, agancsuk sípolva karmolta a földre hajló eget.



X.

Újév táján ki-kitisztul. A metsző hidegben dereng a végtelenség, esztendőzáró vágyak, fogadalmak, remények szállnak fölfelé. A telihold elmosódó pereme jobb időt ígér. Hajladoznak a fenyvesek, tobozaikban jövendő fák magvai készülődnek az útra. Sokan fürkészik az eget otthonukban, vagy attól messzire. Kik hajnalban még ébren vannak, láthatják, ha Boldogasszony szürke fellege elnyeli a Holdat, azután a csillagokat is. Ilyen éjek végeztével gyakori, hogy a vastag égpárna kiszakad, tartalma aláhull, nem hó, nem is eső, inkább valamely jégzúzalék, fenyegetőn dobol az ereszeken, párkányokon, tetőkön.

Az irodában nem égett a villany, petróleumlámpák szolgáltatták a fényt. Három vénasszony lapozgatta a nagy, téglaformájú nyilvántartó könyveket, fakókék egyenköpenyük vegyszertől szaglott. A halál árnyai lebegtek az ódon illatú félhomályban, mert szinte mindegyik ügyfél azzal kapcsolatban kért vagy szolgáltatott adatot. A három néni íróbegyes ujja finom reszketéssel csúszkált a feketébe kötött anyakönyvek széles oldalain. Ha végre ráleltek a keresett névre, azonos mozdulattal koccantották oda a körmüket.
Csillag Balázs beállt a sor végére, úgy saccolta, háromnegyed órába telhet, mire valamelyik kopott íróasztal elé járul



hat. Megkordult a gyomra. Állandó éhség gyötörte. A Jókai-uccai pékségből frissen sült cipók illatát sodorta erre a szél, átszivárgott a rosszul szigetelt ablakokon, de a teremben uralkodó nehéz szag azonnal elnyomta. Csillag Balázsnak eszébe jutott a Brotzettel. Mikor még együtt volt a család, a két öccsével estebédnél vérre menő harcot vívott, hogy kinek jusson az a karéj kenyér,

melynek haján ott díszelgett a sütöde pici cetlije, a cég nevével, a gyártás helyével és idejével. A mama tiltotta, hogy megegyék a Brotzettel-t, a nyomdafesték mérgező! - ők azonban mégis mindig bekapták. Fejükbe vették, hogy az egész brúgó legízletesebb falatja az a darabka, melyen a papír összesül a kenyér héjával, s együtt keményednek különleges csemegévé. Jobban szerették, mint a szakácsnő sütemény-remekeit, melyeket a Csillag család vendégei nem győztek magasztalni.
Nehéz megmondani, mit szerettek azon a vacak, lisztfoltos cédulkán. Csillag Balázs görcsösen ragaszkodott ehhez az emlékhez, s visszaérkezvén Pécsre, első útja a Császár-sütödébe vezetett. A kisasszony, akivel gyerekkoruk óta ismerték egymást, elsírta magát, amikor meglátta, s nem vette át a pénzt a kilós kenyérért. Csillag Balázs lecsücsült a Széchenyi-téren a járda szélére, egy ültő helyében fölfalta azt a brúgót. Előbb a belét, kimarkolva, aztán a haját, csíkokra tépve. A Brotzettel-t a végére hagyta. De már nem ízlett úgy, mint amikor Endrussal és Tomikával marakodtak rajta. Többé a Brotzettel sem lesz olyan, mint régen, gondolta.
A várakozók rajta kívül csupa nők. Számítgatta, melyik nénihez kerülhet. Mindhárom íróasztal előtt ült egy-egy ügyfél, és e pillanatban valamennyi sírt. Csillag Balázs figyelte a semmivel össze nem téveszthető hangokat, az járt a fejében, hogy bármi történik e világban, mindig asszonysírás a vége. De ha az embert síró nők veszik körül, az már nem lehet annyira rossz, mint... Ok legalább élnek.
Az eddig hallottak alapján már tudta, az itt intézhető ügyek közül az eltűntnek nyilvánítás tart a legtovább, remélte, hogy a többiek más okból jöttek. Amikor két vénasszony a háromból sopánkodva lement az irattárnak nevezett pincébe, régi okmányokat keresendő, rátört a csüggedés. Pedig hová sietnél? Semmi dolgod.
Két hónappal azelőtt még a 7149/2-es lágerban volt, tizenötezred magával. Főleg németek, olaszok, románok.

Magyar úgy másfélezernyi. Szállongtak a közelgő szabadulásról szóló hírek, szinte szünet nélkül.
- Kicserélnek bennünket! - hajtogatta reggeltől estig egy Szilvásváradról való ménesgazda, akinek az egyik lábát levágták a rabkórházban, miután a sebe elüszkösödött. Makacs reménykedését a nap egyetlen percében sem adta föl, olykor még álmában is ezt motyorászta. Szélesebb körben hittek abban, hogy a háborúnak rögtön vége, s ki-ki mehet haza békességgel.
A türelmetlenebbek közt mindig akadt néhány, aki a szökést fontolgatta, a bátrabbak meg is próbálták. A legrégebbi foglyok rebesgették, hogy egy kis csoport románnak állítólag sikerült. De mindenhetes esemény volt, hogy gúzsbakötött szökevényeket hoztak vissza az őrök, ezeket aztán a parancsnoki épület alagsorában kevés híján agyonverték. Csillag Balázst három szökési kísérletbe vették volna be, egyik sem valósult meg.
Két munkaszolgálatos társával, Nagy Zolival és dr. Kádas Pistával esett fogságba, akiket még Pécsről ismert. Fehér álcaruhás, sítalpon közlekedő egység zárta őket körül a veretyei hídnál. Addigra nemcsak a munkaszolgálatos század, hanem az egész második magyar hadsereg rendje fölbomlott, az általános káoszban mindenki futott, amerre látott. Ők hárman inni akartak a befagyott vízből, s épp egy lécdarabbal próbálták feltörni a jeget, amikor dallamos orosz parancsszavak hangzot


tak föl megettük. Másfélszáz katona állt a hídon, másfélszáz hófehér kísértet.
Csillag Balázs futni kezdett feléjük, szívében a megkönnyebbülés forró örvénye kavargott. - Dobraj gyen! Nye sztrelájes! Mü vengerszki! - kiáltotta. Ennyit valamennyien tudtak, szájról szájra járt a munkaszolgálatosok közt, hogy ezt kell mondani. Olelő karok helyett azonban géppisztolytussal fogadták, úgy

taszítván mellbe, hogy visszacsúszott a híd alá, társai kapták el. Dr. Kádas Pista gagyogott valamicskét franciául, magyarázni kezdte Rousseau nyelvén, hogy ők magyar zsidók, akiket a származásuk miatt kergettek az aknamezőkre. Az orosz tiszt valamit félreérthetett, mert az aknamező szó hallatán fölhorkant. - Sam dé miny? - ismételte fenyegető hangsúllyal, majd leütötte. Csillag Balázs és Nagy Zoli odatérdelt volna dr. Kádas Pista mozdulatlan testéhez, ám őket fegyvercsövekkel döfölve elvezették.
A lágerban találkoztak újra. Nem tudták, miért kerültek ide, a Wermacht és más reguláris harci egységek tagjaival azonos elbírálással, de nem volt kitől érdeklődni. Nagy Zoli Beremenden született, jól ismerte a Goldbaum családot, és Holatschekéket is. Arról még nem értesültek, hogy e két família valamennyi tagját elhurcolták, hírmondó sem maradt közülük. Nagy Zoli a pécsi m. kir. Erzsébet-tudományegyetemen hallgatott jogot, míg el nem távolították a második zsidótörvény miatt. Csillag Balázs ugyanezen okból hiába jelentkezett oda. Dr. Kádas Pista ügyvéd volt, őt is az 1939. IV. törvénycikk rendelkezései folytán zárták ki a kamarából, utána zugírászkodással próbálta fenntartani magát.
Hármójukat ugyanazon a napon hívták be munkaszolgálatra. Csillag Balázs nem izgatta magát. Ez volt a negyedik behívója, az apja idáig rendre elintézte a mentesítését. Azt hitte, a papa most is kijárja, hogy leszereljék.
A SAS - Siess, Azonnal, Sürgős - behívó szerint Nagykátán kellett megjelenniök. A vonatról Nagy Zoli és dr. Kádas Pista társaságában még úgy szálltak le, mint tanulmányi kirándulásra induló, léha fiatalemberek, a századparancsnokság kertjében azonban egy csapásra ágyútöltelékké alakultak. Az artikulátlanul ordító katonatiszt tudomásukra hozta: ha ez idáig úgy hitték, emberek, gyorsan feledjék el ezt a tévképet, mert koszos zsidók, nem mások. Az őrszemélyzet tagjaihoz nem beszélhetnek, csak válaszolhatnak, ha kérdezik őket,

akkor is három lépés távolságból. Civil holmijukat kiteszik az asztalra, s érzékeny búcsút vesznek tóluk. A pénztárcáktól is, csak ötven pengőt tarthatnak maguknál. Csomagot hazulról nem kaphatnak. Leveleiket cenzúrázni fogják. Látogatót havonta egyszer fogadhatnak, kizárólag a legközelebbi hozzátartozóik köréből. Nem dohányozhatnak, mivel a rendelkezések szerint cigaretafejadagban nem részesülnek. 1Jje1-nappal viselni kötelesek a sárga karszalagot. Zsidó származású keresztények fehér karszalagot kapnak, kommunisták és más bűnöző elemek sárgát, fekete folttal. A gyakorló egyenruhára vigyázni kötelesek, annak minden sérüléséért anyagi felelősséggel tartoznak. A tábori sapkára rozettát nem tűzhetnek.

Csillag Balázsból kiböffent a nevetés. Mulatságos gondolatnak vélte, hogy bármelyik koszos zsidó szerezzen egy rozettát a katonasapkájára, melyről azt előzőleg gondos kezek eltávolították. Humorérzékét egy órás kikötéssel jutalmazta az a torka szakadtából üvöltő tiszt, akiről hamarosan megtudhatták, ő Muray Lipót alezredes. A muszosok úgy becézték: a nagykátai hóhér. Hátracsavart karját s kiugrani készülő vállát kiköttetése harmadik percében lángba borította a fájdalom, az ötödikben átterjedt az egész testére, a nyolcadikban elájult, ám Muray ales parancsára vödör vizekkel térítették eszméleté



re. A nagykátai hóhér nem szerette, ha áldozatai az öntudatlanságba menekültek, a koszos zsidók éljék csak át a fenyítés minden egyes pillanatát.

Rá kellett döbbennie, hogy ezúttal nincs az a protekció, mely segíthetne rajta. Néhány hetes "kiképzés" következett, melynek mindennapos csúcspontja az ötórai tea volt, ahogyan Muray ales hívta önnön találmányát: pontban délután ötkor - tizenhét nulla-nullakor, így

mondták - az erre a célra kiszemelt zsidókat a parancsnoki épület pincéjébe terelték, s ott a keretlegények a szó szoros értelmében addig verték őket, míg mozogtak. A vérfagyasztó segélykiáltásokat tán még a környező falvakban is hallhatták. Csillag Balázst egyszer sem pécézték ki, Nagy Zolit kétszer, először a karja tört el, másodszor a sípcsontja. Még akkor is sántított, amikor bevagonírozták őket, s vitték a frontra, a 14-ik könnyű hadosztály részeként. Recsicáig tartott a több napos vonatozás, onnét gyalogszerrel folytatták útjukat kelet felé.
Mire elérték a Dont, a század létszáma a felére csökkent. A keret egyre vadabbá vált, a legtöbb áldozatot mégis a fagyhalál szedte. Sokan maradtak az út szélén, üres arccal huppanva a hóba, abban a hiszemben, hogy rövidke szusszanás után föltápászkodnak majd. A katonák tudták, kár pazarolni rájuk a golyót.
A muszosok spanyolbakokat és szögesdrót akadályokat létesítettek, s az orosz partizánok által újra meg újra fölrobbantott vasúti síneket állították helyre. E sziszifuszi munka egyre reménytelenebb volt, néha csupán fél napig közlekedhettek a szerelvények. Akadt olyan szakasz, melyen - Csillag Balázs megszámolta - két hét leforgása alatt kilencszer cserélték a detonáció szétdobálta-meghajlította síneket és a feketére égett talpfákat.
A ,januári dermesztő hidegben azt a parancsot kapták, hogy tisztítsák meg a terepet a reguláris hadsereg előtt, azaz szedjék föl az aknákat egy lejtős tisztáson, melynek túloldalán magas fenyőfákat imbolygatott a szél. A muszos században elterjedt, hogy abban az erdőben már az orosz előőrsök tanyáznak. Csillag Balázs nem hitte. Ot azok a tűlevelű fák Balatonszemesre emlékeztették, a papa nyaralóházára. Mindegy. Ha az embernek hason fekve, gyalogsági ásóval kell kiturkálnia a fagyos földből a taposó aknákat, s bármelyik felrobbanhat, secko jedno, hogy vannak-e orosz katonák az erdőben.

A fák homályában mozgás támadt. Ők egymásra pisszegtek, meglapultak. Aprótermetű kecske bukkant föl. Az aknamezőre tipegett, jóízű legelészésbe fogott. A muszosok lélegzetvisszafojtva várták, mikor robban, ám a bak, úgy látszik, túl könnyű volt ahhoz, az aknákat a felnőtt ember súlyára állították be. Csillag Balázs kedvtelve nézegette a karcsú állatot. Az orosz kecske épp olyannak látszik, mint a magyar, gondolta. Csak sovány. Nagyon sovány.
Körülbelül ezekben a percekben, tőlük nyolc versztányi távolságban beindult az orosz offenzíva, ék alakban törték át a frontot, szétszórva a német, olasz és magyar erőket. Csillag Balázs muszos százada szinte teljes egészében odaveszett. Ők hárman azonban csodával határos módon megúszták.
Nagy Zoli, dr. Kádas Pista és Csillag Balázs mindig összetartott, a rokonszenv és az azonos érdeklődés alapján. - A jogász részleg! - mondták róluk a többiek. Véd- és dacszövetséget kötöttek, hogy együttes erővel éljék túl a háborút. E fogadalmat Nagy Zoli nem tartotta be, faanyag rakodása közben megszédült, s a rázuhanó talpfák és gerendák fölismerhetetlenre zízzták. Csekélyke motyóját testvériesen elosztották. Csillag Balázsnak egy könyv és egy fénykép jutott. A fotón barna,


göndör lány mosolygott, ellenállhatatlan derűlátással, puha anyagú fürdődresszben, valamiféle strandnak látszó helyen, vakító fehérségű falnak támaszkodva. A kép hátán ez állt, Nagy Zoli pedáns zsinórírásával: ,.Joli, amikor legelőször. 1943. aug. 21." Csillag Balázs százmilliószor elábrándozott azon, amit és ahogyan Joli legelőször, 1943. aug. 21-én.
A könyv a század elején kiadott Háztartási tanácsadó volt. Csillag Balázs találgatta, mért épp e szakmunkával vágott neki Nagy Zoli a háborúnak, ám minthogy a

beleragasztott ex libris szerint "Kondraschek Helga tulajdona - még neked sem adja kölcsön!" - sejthette, Zoli is találta vagy hozzá hasonlóan örökölte.
Legnehezebb perceiben mindig e könyvbe menekült. Ha nagyon éhes volt, végigolvasta az ügyes háziasszony főzési trükkjeit, s az öt-hatfogásos étkezéseket, melyekkel a munkából hazatérő férjeket lehetett elkápráztatni. Ha fázott, a kötésmintákat nézegette. Ha nagyon gyötörték a tetvek, a mosás és vasalás mesterfogásait tanulmányozta. Az agyába vésődött a háromszázhatvanöt oldal valamennyi bekezdése. Nem tudott betelni velük.
Józan gondolkodású úriember nem nősül meg, míg legalább 3000 korona biztos évi jövedelme nincsen. 1000 koronából nagyon-nagyon szűkösen élhet meg egy magányos ember. Házaspárnak nem kétszer, de inkább háromszor annyi szükségeltetik.
A fiatal házaspár a középosztályból nagyon szépen berendezkedhetik háromszobás lakásban. Egy háló-, egy nappali szoba és egy ebédlő megfelelhetnek mérsékelt jövedelmű hivatalnokoknak, tisztviselőknek, ifjú kereskedőknek. Lakást ma már fürdőszoba nélkül kivenni nem célszerű, építeni nem korszerű. A régimódi fajansz szobai mosdók vagy lavoirok nem elegendőek a modern ember tisztálkodásához.
Vendégszoba, vagy mint sikkesen szokás nevezni magyarul is, a szalon, már fényűzés, mert a nappali szobát mindig be lehet úgy rendezni, hogy abban fogadhatunk.
A középosztályban a vendégszoba kiemelten fontos szerepet játszik. Ez az otthon fénypontja, a háziasszony büszkesége, itt vannak a legdrágább bútorok, a legfényesebb díszletek. A nyomott bársony vagy mintás selyempamlag falközépen, kétoldalt karszékek, félkörben párnázott székek. Az asztalon névjegytartó és díszkötésű könyvek. Az ablakokon gazdagon ráncolt, nehéz függönyök, a falakon és bútorokon kisebb-nagyobb képek és dísztányérok, Makart-bokréták és nippek. Itt fogadhatjuk

a látogatásunkra érkező távolabbi rokonokat, a barátokat, ismerősöket, üzleti contactusokat, s ugyanitt tarthatóak a családi ünnepségek.
Ehhez érkezvén, Csillag Balázs szeme mindig megtelt könnyel. Fölrémlett az Apáca-uccai ház, a nagypapáé, aztán a Nepomuk-uccai, vasárnapi ebéd idején. Amikor az állóóra elgongatta a tizenkettőt, a papa töltött magának egy kupica gyomorkeserűt, és fölhajtotta. A nagyasztalt megterítette a szoba lány. A szakácsnő fél órával később üzente általa: a család helyet foglalhat. A papa ragaszkodott ahhoz, hogy ilyenkor valamennyien ünneplőbe öltözzenek, a három fiúnak oda kellett já rulnia a gépiesen mosolygó, agyongyógyszerezett Ilse elébe, és szertartásos kézcsókkal üdvözölni. Utoljára ő maga is megtette.
- Dánksőn! - mondta Ilse négyszer, oly azonos hangsúllyal, akár egy grammophon készülék.
A 7149/2-es lágerban az idő folyása lelassult, olykor mintha végleg meg is szűnt volna. Innen már írhatott haza, a Vöröskereszt orosz és magyar nyelvű egyen-levelezőlapjain, saját magát FELADÓ HADIFOGOLY ként kellett föltüntetnie. Csu


pán néhány sor fért arra a kártyára, Csillag Balázsnak még annyi helyre sem volt szüksége. Én jól vagyok. Ti hogy vagytok? Gyorsan írjatok! Választ soha nem kapott. Gyakran próbálta elképzelni, milyen lesz, amikor viszontláthatja szeretteit és szülővárosát. Néha álmodott is erről. Rendszerint gyerekként lépett be a Nepomuk-utcai ház boltozatos kapuján, késő este volt, az apja meg az anyja a szalonban ült a kandallónál (holott csak az Apáca-utcai házban volt olyan), gyertyafényben, jöttére biccentettek, majd az anyja azt mondta, német kiejtéssel:
- Menjél aludni hamar! - s ő engedelmeskedett.
A depresszióra hajlamos dr. Kádas Pistában erősen

tartotta a lelket. - Meglődd, hazamegyünk, előbb, mint hinnéd! Esténként meséltette. Dr. Kádas Pista történetei mindig
az ügyvédi éveihez kanyarodtak, beszédmodora is a tárgyalótermit idézte, hangja öblösödött, szaporodtak a "nos"-ok és a "megjegyzendő"-k. Olyan világ tárult föl Csillag Balázs előtt, hová hiába kért bebocsátást. Pedig a családban mindenki bizonyosra vette, hogy őbelőle ügyvéd lesz. Már elemista korában vád- és védőbeszédeket tartott az ebédlőasztalnál.
- Bravo, bravisszimo, fiskális uram! - az apja.
Csillag Balázs az iskolában főként a görög és latin nyelvben jeleskedett, Homeros, Vergilius, Ovidius verseket néhány olvasás után hiba nélkül szavalt el. A latin is a jogi pálya felé vivő országút kilométerkövének tetszett.
- Tudom, jogász leszek idősebb koromban! - Honnan tudod?
- dr. Kádas Pista.
- A mi családunkban az elsőszülöttek sok mindent tudnak. Magam sem értem.
Dr. Kádas Pista addig unszolta, míg vonakodva-akadozva elmondta neki, miképpen van ez a Csillagoknál. Dr. Kádas Pista nyugtalanul hallgatta. Nem ez volt az első eset a lágerban,
hogy minden átmenet nélkül megbomlott egy addig teljesen normális ember agya. Vitatkozni nem mert, inkább további kérdésekkel próbálkozott, reménykedvén, a barátja hirtelen elneveti magát, tréfacsinálóhoz illőn. Csillag Balázs azonban ragaszkodott ama képtelenséghez, hogy ő valamely rejtélyes okból látja a múltat s a jövendőt.
-Akkor azt is sejtetted, hogy idekerülünk?
- Nem, csak annyit, hogy baj lesz, nagyon nagy baj. Az úgy van, hogy csupán képek jönnek, néha egészen elmosódva.
- De ha a papádnak is... ha tudta, mi lesz, mért nem vándoroltatok ki, amíg lehetett?
- Én is folyton ezen morfondírozom. Talán mert más látni,

s megint más elhinni.

- Hm... azt nem tudnád látni, hogy kikerülünk-e innen? - Mondtam már, hazamegyünk, előbb, mint gondolnád! És... szabadulásunk valahogyan a tejel áll kapcsolatban... ne nézz rám ilyen gyanakodva, nem vagyok őrült!

- Tej... - Dr. Kádas Pista sóhajtott. Ennél meglepőbb szóval aligha állhatott volna elő Csillag Balázs. Tejet sosem láttak a 7149/2-es láger foglyai, legföljebb azt a ragacsos, fehér kondenzátumot, mely a pótkávéba keverve is émelyített. Olyasfajta bádogdobozokban volt, amilyenekben a Csillag cipőkereskedés a Csillag cipőpasztát árulta.

A fakitermelésben Csillag Balázs kétbalkezesnek mutatkozott, ám a farönkök mennyiségének saccolásában és kiszámításában annál inkább jeleskedett, az orosz őrök hamarosan vele vétették föl a lajstromokat s készíttették el a kimutatásokat. Csillag Balázs igen gyorsan megtanult oroszul, így alkalmi tolmácsként is hasznát vették. Mindent elkövetett, hogy maga mellé szervezze dr. Kádas Pistát, ám ez nem sikerült neki, a göthös, sasorrú férfit valamiért ellenszenvesnek találták az

314 I 315

orosz katonák. Csillag Balázs beillett volna közéhük, nagy, kissé hegyes vágatú szürke szemével, karikába hajló, hosszú lábával és kese bajszával, melyet már a lágerban növesztett. Ezt az érzetet tudta fokozni, mikor újra beköszöntött a tél, s magára öltötte az orosz őrök által kiselejtezett pufajkát és usankát.

Kegynek számított, ha valakit áruszállításra vezényeltek a városba. Két duplakerekű teherautón hajtottak ki a lágerstrasséról a páros vaskapun, ez volt a legbizsergetőbb pillanat, maguk mögött hagyni a szögesdrótokat. A sofőrök mellett egy-egy orosz katona ült a fülkében, a foglyok a platókon állva zötykölődtek.

A visszaúton az áru tetején hevertek, kézzel-lábbal kapaszkodva. Megesett, hogy valamelyikük lezuhant, akkor a teherkocsi fékezett, visszatolatott, két ember a parancsnak megfelelően földobta az élettelen testet, s végig fogták, hogy le ne essen újra. Nem számított, ha meghalt, az embert az oroszok leltári tárgynak tekintették.
Csillag Balázs gyakran, dr. Kádas Pista ritkán került a szállítók közé. Egy ízben a város túlfelére vettek irányt a teherkocsik. Általában nem közölték velük, hogy miért mennek, a fogoly ráér megtudni a helyszínen a dolgát. Ezúttal hombárra emlékeztető faépítmény olajos deszkakerítéssel határolt udvarára hajtottak be. A foglyok leugráltak, s azonnal cigarettára gyújtottak, kiszálláson ezt eltűrték az őrök. Egyikük bement az irodára, a másik a kövér, portásnak látszó asszonysággal viccelődött, aki pontosan olyan kurta szivart szívott, mint a katona. A társa hamarosan visszatért, odaintette Csillag Balázst: - Beballagnak, kihordják a kannákat, föl a platóra, egy sor áll, egy sor fekszik rajtuk, világos?
Az épület a kolhoz tejgyűjtő állomása volt. Jó húsban lévő nők kezelték a plafonról leereszkedő öles tejcsapot, egyenként rángatva alá a vastag falú kannákat, melyek csörömpöltek a ke
ményfa kockákból vert padlózaton. A foglyok sóváran nézték a bő sugárban csorgó tejet. Az asszonyok megkínálták őket. Szinte mindenki püffedtre itta magát a fából faragott kupákból, e dőzsölés többüknek napokig tartó hasmenést okozott.
Mikor a társaság elkezdte kihordani a kannákat, Csillag Balázs félreállt a fal mellé, ürítkezni. Dr. Kádas Pista követte a példát.
- Hátul nincs kerítés - Csillag Balázs. - Tízig számolunk, és... !
Dr. Kádas Pista döbbent arcot vágott. Ám amint Csillag Balázs határozott léptekkel elindult a faépület mögé, árnyékként követte. Minden másodpercben várták az orosz

vezényszó fölharsanását, a fegyver kibiztosítását jelző fémes csattanást de nem történt semmi. Amikor túlértek a kerítés hiányzó részén, rohanni kezdtek, átugorván az itt kanyarodó patakon (melyet Csillag Balázs igen ismerősnek talált), hogy mielőbb a nádasba érjenek, hol nagyobb az esélyük a kilőtt golyókkal szemben. Ám golyók nem jöttek. Futottak, ahogy a lábuk bírta, térdig tapicskolva az ingoványban, elnehezülve a végtagjaikra akaszkodó hínártól. Háromnegyed óra hosszáig menekültek így a nádasban, egymás sarkát tiporva. Először dr. Kádas Pista rogyott a pocsolyába, Csillag Balázs megállt fölötte zihálva, hátrafelé pillantgatva. Szaggatott lélegzetüket nem számítva csend lett, csak az iszapos vízbe csöpögő verejték neszezett. A tej megvolt, gondolta Csillag Balázs, most aztán?

Két szomorúfűz szegélyezte a vonalat, ahol a patak medre húzódhatott, mielőtt a télvégi vízbőség ingovánnyá változtatta a terepet. A nagyobbikra fölkapaszkodtak szárítkozni. Levetkezvén, rázta őket a hideg. Sziszegve csapkodták magukat és egymást.

- Gyerünk tovább, mielőtt utolérnek! - dr. Kádas Pista.

316 I 317

- Nyugalom. Vizes ruhában biztosan megbetegszünk, pedig hosszú út áll előttünk... ha szerencsénk van.

- Igen, ha...!

Amint a gönceik kissé megszikkadtak, folytatták útjukat. Csillag Balázs makacsul ragaszkodott a patak vonalához, arra gondolván, így elvesztik a nyomukat a kereső kutyák. Olvasott ilyesmit gyermekkorában, a May Károly féle indiánregényekben. Csörtetett előre, bakancsa spriccelte a híg sarat. Dr. Kádas Pista egyre lankadtabban haladt mögötte. Elképzelni sem tudta, miként juthatnának gyalogszerrel valahova, ahová érdemes. Egyre jobban fázott, gyomrában jeges szivaccsá gémberedett az éhség. Kérlelte Csillag Balázst, üljenek le szusszanni egyet.

- Nem lehet. Ha az első napot kihúzzuk, van sanszunk. Gyere! - belékarolt, húzta magával.
Addig tartott ez az erőltetett menet, míg rájuk szakadt az éj. Akkor Csillag Balázs ismét keresett egy alkalmas fűzfát, melynek a törzse négy póznányi ágba torkollt, fölmásztak, hátukat egymásnak vetve lovagoltak a legvastagabbikon.
- Eddig jó - Csillag Balázs. - Reggelre éhen halunk. - Dehogy halunk!
- Vagy megfagyunk. - Dehogy fagyunk!
- És több gondunk nincsen.
- Hányszor mondjam még, hogy hazajutunk?
Dr. Kádas Pista erre már nem volt képes felelni, a foga fülsértőn vacogott. Csillag Balázst idegesítette ez a nesz, átölelte dr. Kádas Pistát, s ringatta, ahogyan a gyerekeket szokás. Töprengett, honnét szerezhetnének ennivalót. Nemzetsége ősatyja, Csillag/Sternovszky Kornél sokáig élt egy elhagyatott tisztáson, akár az erdei apróvadak, pedig ő még gyermek volt, és se
bes lábát sem használhatta. Mégis megtanulta, hogyan foghat halakat a patakban.
Amint pirkadni kezdett, Csillag Balázs óvatosan kiszabadította a karját szendergő társa alól, eligazgatta őt az ágon, majd lemászott. Patak van itt is, szélesebb, mint amaz, csak eltart bennünket. Kipróbálhatja, ugyanúgy működik-e a módszer, most, cirka kétszázötven év elmúltával. Ugyanúgy működik-e az ember, a huszadik század közepén, s ugyanúgy működnek-e a halak, az orosz halak, itt, a semmi zsombékos erdejében. Hasra feküdt a parton, karját belógatta a jéghideg vízbe. Várta, hogy fölbukkanjon egy úszó elemózsia.
Picit elszundított. A víz sziszegésére ébredt. Arasznyival érzéketlenné dermedt ujjai alatt egy opálos hátú, dundi hal lebegett. Csillag Balázs látni vélte az oktondi kifejezést a szemében: Mi ez az öt vörös rúd? ilyet még sose láttam! - óvatosan közelített feléjük.
Csillag Balázs ősatyja metódusát alkalmazta, várt, míg a

hal szinte a bőréhez ért, akkor kezdte összezárni ujjait, oly lassúsággal, mintha nem is mozdítaná. Ha elég figyelemmel húzza szét e manipulációt az időben, egyszer csak úgy lesz majd, hogy a halat már fogja a tenyerében, nem marad más dolga, mint hirtelen kihajítani a partra. Számolt magában háromig, és zutty! - ám a hal a kezére tapadt, szúró fájdalmat okozva. Jaj, megmart! - tiszta erőből rázta az alkarját, mégsem szabadulhatott a harapástól, a rángatózó pici élőlény - három hüvelyknyi sem volt, a vízben jóval nagyobbnak tűnt- egészen addig nem eresztette, míg a bal kezébe követ ragadván a szó szoros értelmében cafattá verte. Mutatóuája vérző húscsomó. Bekötözte egy rongydarabbal, s hüledezve figyelte, meddig erősödhet még a lüktetés. Már a halak is vérszomjasak, gondolta.
318 I 319

E sebesülés nyomán a mutatóujja örökre kajla és darabosabban mozgó maradt. Ám ez akkor nem izgatta. Tovább kísérletezett, másféle halakra vadászva. Tucatnyival tért vissza dr. Kádas Pistához. Nyersen ropogtatták el őket, versenyt köpdösve a szálkákat.
Két napig bujkáltak az ingoványban, szándékuk szerint nyugatra haladván. Dr. Kádas Pista azonban több ízben határozottan úgy érezte, útirányuk körkörös. - Itt már jártunk!
- Az lehetetlen.
- De emlékszem erre a korhadt fára!
Csillag Balázs elbizonytalanodott. A nap kelte és nyugta alapján igyekezett tájékozódni, meg a fatörzsek mohás oldala szerint, a gimnáziumban úgy tanulták, arra van észak. De azért... térkép kéne. Előbb-utóbb ki kell lépniök e mocsaras erdőből. Ha nem kapnak segítséget a helybéliektől, nincs esélyük a túlélésre. Számítgatta, milyen távolságra lehetnek Pécstől. Az orosz részt versztában tudta, ám ekkora léptéknél elhanyagolható a

kilométerenkénti 67 méter plusz. Kimondani is borzalmas volt: uszkve 1400 (azaz EZERNÉGYSZÁZ) kilométer választotta el őket szülővárosuktól. Mielőtt behívták volna katonának, két barátjával fogadásból fölgyalogolt Budapestre. Hat napig tartott. Éjszakákra parasztházakba kéredzkedtek be, rendszerint az istállóban kaptak szállást. Ezt véve alapul, kábé másfél hónapba telne, mire hazakutyagolhatnak, föltéve, hogy útjuk megszakítások nélküli. Föltéve továbbá, hogy nem kapcsolják le őket az oroszok. Vagy a németek. Vagy a magyar tábori csendőrség. Előbb-utóbb keresztezniük kell a frontvonalat.
Nekivadult bozótoson hatoltak át, a tüskés ágak felhorzsolták a bőrüket. A pataknak nyomát vesztették. Több sebből vérezve értek a keskeny földútra, mely a bozótost keresztezte. Friss keréknyomok jelezték a sárban, hogy szekerek járnak itt,
tehát erre vagy amarra valamiféle település kushad a dombok mögött. Dr. Kádas Pistának volt egy szerencsepénze, azzal sorsolták ki, melyik irányba induljanak. Szeszélyes kanyarokkal vitte őket a földút. Hamarosan egy rönkházhoz értek, kéményéből koromfekete füst kúszott az acélszürke égre. A megláncolt farkaskutya felfigyelt rájuk, öblösen ugatott. Hasra vetették magukat, hosszabb ideig csak leskelődtek.
Kijött a ház mögül egy tömzsi alak, eleinte férfinak vélték, ám kucsmás öregasszonynak bizonyult. Rászólt az állatra, nyilván hogy ne ugasson. Az eb azonban jelzett tovább. Az öregasszony valamit odavetett neki, a kutya fölugorva csattintotta rá az állkapcsát, morogva-szuszogva rágta, nyelte. Csillag Balázsnak és dr. Kádas Pistának csurgott a nyála. Ovatosan kúszni kezdtek a ház felé. De az a dög csaholt rájuk, pedig még nem is láthatta őket. Az öregasszony megint rászólt, s megint vetett neki, az állkapocs kemény roppanása hallatán dr. Kádas Pista összerándult.
- Nyugi - súgta Csillag Balázs.

Ekkor vette őket észre az öregasszony. Bámult feléjük, azután bement a házba.
- Fussunk innen! - Csillag Balázs.
Dr. Kádas Pista lemondón ingatta a fejét, úgy érezte, nem képes lábra állni.
Addigra az öregasszony újra fölbukkant. Gőzölgő ételt hozott, favájdlingban, odarakta a hófoltos fűre. A kutya megérezte a szagát, ám a lánc nem engedte odáig, vérben forgó szemmel hánykolódott s vonított. Csillag Balázs fölegyenesedett, elfutott az ételért. Meg akarta köszönni, ám az öregasszony már visszatért a rönkházba.
Az edényben krumplileves volt, a szélére helyezve két sötét színű orosz zsömlye. Kanaluk nem lévén, annak a héjával merték a szájukba az ennivalót. Fe


jedelmi lakomának találták. Oly hosszú éhkopp után rosszul is lettek tőle.
Végtelen kóborlásuk során rengetegszer kaptak ételt ily módon. Akárha az orosz vénasszonyok abban reménykedtek volna, hogy az ő messzire vezényelt fiaikat és unokáikat hasonképpen etetik más tájakon. Csillag Balázs százszor, ezerszer intette önura gát és dr. Kádas Pistát: óvatosságukat ne csökkentsék az efféle élmények.
Ellenséges birodalomban jártak, hol legalább négy nemzet uniformisba öltöztetett tagjai vadásztak rájuk. Haladásra változatlanul az éjszaka sötétjét vélték biztonságosabbnak. Mint hogy térképük nem volt, igen sokáig gyalogoltak nyugat helyett északnak, kevés híján Kurszkig. Nehezen jutottak át a Szoszna és a Tuszkar folyón, előbbin kezdetleges tutajt barkácsolva, utóbbin - a csónakelkötésben megzavarván - úszva.
Egy lelőtt német hadtápos tiszt oldaltáskájából térképeket, iránytűt, távcsövet zsákmányoltak, s valamennyi márkát és rubelt, immár vehettek maguknak egy-egy tanyán kenyeret és sózott halat. A térkép alapján

pontosabban jelölhették ki útirányukat: Glucsov, Konotop, Nyezsin. Ukrajna lankáin jártak. További két széles folyamon keltek át, mire Kijev alá érkeztek. Itt vesztegeltek néhány napot egy elhagyott magtárban, melynél két láncra vert kutyát felejtett a valahai gazda, mind a kettő éhen halt.

Indultak délnyugat felé. Napok óta verte őket a havas, jeges eső. Dr. Kádas Pista egy este rosszul lett, mindent kiadott magából, több testnyiladékán. Csillag Balázs sejtette, a barátja menthetetlen, a flekktífusz itt gyógyíthatatlan.

Fölkéredzkedtek egy szekérre. Csillag Balázs attól tartott, amint az árkos arcú parasztember rájön, milyen állapotban van dr. Kádas Pista, rémülten a lova hátára csap s faképnél hagyja. Az idős ukrán azonban nem volt ijedős. Segített a sa



roglyába fektetni dr. Kádas Pistát, aki folyamatosan félrebeszélt. Anyját kérlelte, ne verje meg a kínai váza miatt.

Csillag Balázs fölült a bakra. Az ukrán parasztember törte az oroszt, panaszkodott, nehéz idők járják, mindent elrombol a Nyemecka. Csillag Balázs azt hitte, a németeket becézik így e vidéken, ám kiderült, hogy a folyó neve ez. - Derékig vízben van mind a három falu - magyarázta az ukrán -, szétázik a házak alapzata, már-már lecsúsznak a domboldalon, földönfutóvá leszünk mindahányan. - Tudakozódott azután, honnét valók ők ketten. Csillag Balázs elmondta, amennyire futotta a szókincséből. Valahányszor kiejtette a ‚Jevrej" szót, a parasztember szemében megjelent valami hőkölésféle. Csillag Balázs nem törődött vele, majd szól, ha terhes neki a társaságunk, gondolta. Históriája végén hallgattak egy sort, aztán: - Nye harasó - morogta az ukrán.

- Dá - Csillag Balázs rábólintott.

A parasztember megkínálta mahorkával. Ot fia van, mesélte, három a fronton, egy a föld alatt-

Volokalamszknál esett el -, egy meg otthon, a kemencesutban, mert az az egy csonkabonkának született.

- Szerencse - Csillag Balázs. - Dá - az ukrán.

Ő adta a tippet, vigye a barátját sürgősen Dorosicsba, hátha... Kijevtől nyugatra, Zsitomir mellett van Dorosics kolhozfalu, ahol a hatóságok ideiglenes tífuszkórházat rendeztek be, mindenünnen odaküldik a szerencsétleneket, járvány van. Úgy mondják, nem kérnek semmiféle papirost.

- Nem fél, hogy elkapja tőle? - Csillag Balázs.

- A magasságos Istennek a rendelését ki tudhatná rajta kívüle? - szláv módra vetette a keresztet.



Még két szekérre kellett fölimádkoznia dr. Kádas Pistát, s rengeteget támogatnia gyalogszerrel, míg eljutottak Dorosics kolhozfaluba. Egy terjedelmes, omladozó téglaépületen orosz felirat hirdette: KARANTÉN. A látvány lehangolta. Nem kórház volt ez, hanem valamiféle elkülönítő, amit nem a betegek, hanem az egészségesek érdekében létesítettek. Különböző gazdasági épületekben, így nyitott fészerekben is feküdtek a haldoklók, sokuknak sem ágy, sem szalmazsák nem jutott, hevertek a sárban, az égre szögezett, merev szemmel.

Csillag Balázs a felvételi irodát kereste, nem volt olyan. Egy bőrkötényes, kövér férfi injekciós tűket forralt, szabad tűzön, bográcsra emlékeztető edényben. Néki igyekezett előadni Csillag Balázs, hogy mi járatban, a férfi végig sem hallgatta, hüvelykével a háta mögé bökött: - Hármas.

A pajták meg voltak számozva. Csillag Balázsa vállán vitte be a hármasba dr. Kádas Pistát. Elhaladt egy hatalmas istálló mellett. Két méteres magasságig holttetemekkel rakták tele. Meg kellett állnia, hogy ökrendezzék. A hármasban talpalatnyi helyet sem talált. Az összesűrűsödött emberi bűz az orrába csapott, elnyomva végre a hullaszagot. Amikor sikerült lefektetnie dr.

Kádas Pistát két másik közé, odakuporodott a lábához, noha tudta, okosabb volna elrohannia innét, mielőtt ő is megbetegszik. Nem volt ereje, hogy föltápászkodjék. Ennyi az élet, gondolta. A tető deszkáinak résén becsorgott a jéghideg esővíz, mosta le az arcáról az erőlködés verejtékcsöppjeit. Sok-sok kilométeren át kellett cipelnie dr. Kádas Pistát, hogy e förtelmes helyre kerüljön... ezért kár volt annyit küszködni.
Most először ingott meg kőszikla-szilárd hite, hogy hazajuthat, hogy lesz még jövő, amelyben a Nepomuk-uccai házban megint ebédre terítik a nagyasztalt a suhogó damasztabrosszal, gőzölög a sáfrányos húsleves a porcelántálban, s a csa
lád négy férfi tagja sorban kezet csókol a mamának (ez ábrándképben a mama még jól volt), aztán sokáig csak az evőeszközök zenélnek a tányérokon, meg a falióra ketyeg szüntelen.
Számítgatta, merre tarthat az idő határtalan tömbjében, vándorlásuk napjait újra kézbe vette emlékezetében, s arra az eredményre jutott, hogy talán április 29-e van. Holnapután lesz a mama születésnapja, gondolta. Kevés híján elsírta magát. Egy kopasz, fekélyes arcú férfi tépett rongydarabot nyújtott oda: - Nesze!
Időbe telt, mire Csillag Balázs rájött, magyarul szóltak hozzá, legszívesebben átölelte volna azt az embert, ám aztán észhez tért, a rongyot sem vette át, hiszen ez a tífuszkórház. Kérdezte tőle, vannak-e még magyarok.
- Voltak. Most már csak mi négyen.
Ugyanolyan muszos századból kerültek ide, mint ők ketten. A fekélyes arcú részletesen elmesélte idáig tartó kálváriájukat, s várta volna cserébe Csillag Balázsékét, ám az ő fáradtsága éhségénél is erősebbnek bizonyult, mondat közepén süppedt álomba.
Fülrepesztő ordítozásra riadt föl. Vakító fehér fények, vörös kavargás, durva benzinszag. Kétségbeesett hangok, legalább öt nyelven, a zűrzavarból Csillag Balázs tisztán kivehette a magyar szavakat: - Tűz van! Ránk gyújtották a

pajtát!
A lábra állni képesek megvadult állatok módjára romot tak az oldalfalnak, noha azok a deszkák már nagy lánggal égtek. Az egyik sarokban valakinek sikerült kitörnie néhányat, a résen egymást passzírozták át az emberek, Csillag Balázs is odafurakodott, foggal-körömmel küzdve, ám amikor végre maga mögött hagyhatta a tűzbe boruló építményt, csodálkozva látta, hogy az előtte futók mind elesnek. Ilyen csúszós a fű? - mire e kérdésre választ kaphatott volna, érzékelte a torkolat
324 325

tüzeket, s a testébe csapó golyókat is: két géppuska kelepelt az udvaron, az élő fáklyaként menekülőket lekaszálták. Kihunyó tudatában még összeállt a kép: ezek a szemetek így akarnak megszabadulni a fertőző betegektől.
Három napig hevert ott, csúnyán összeégve, saját vérébe fagyva. Két lövedék találta el, az egyik a vállán, a másik a hasán, ez utóbbi a hátán távozott. Amikor visszanyerte az eszméletét, kora hajnal volt. Maradt ideje latolgatni, mit tegyen. Sejtette, ha rátalálnak, végeznek vele. Nem hiányzik nekik egy szemtanú. Kúszva kéne elveszkelődnie az erdőig, oda, amerről szegény dr. Kádas Pistával megérkeztek. Am annyi ereje sem maradt, hogy fölüljön. Ugy döntött, holtnak tetteti magát, míg újra leszáll az éj. Ez annál is könnyebbnek bizonyult, mivel hamarosan az eszméletlenség kútjába zuhant. Eleinte csupán percekre, később órákra tért magához. Látta, a kettes és a négyes pajtát is felgyújtották. A hatóságok tehát időszerűnek vélték az ideiglenes tífuszkórház likvidálását. Ezt soha senki nem fogja elhinni.
A terep néptelennek látszott. Talán rajta kívül nincs is más túlélő. De mi lehet az egyes és az ötös pajtában? Áh... oly mindegy.
A következő éhjel elvánszorgott az erdőbe. Teremtett

lélekkel nem találkozott, csupán egy kóbor kutyát kellett leráznia magáról. Hat napig bujkált abban a fenyvesben, ismét a patak hüvelyknyi halain és zuzmókon élve. Amint lehámozta magáról a ruhát, borzadva tapasztalta, hogy a bőre több helyen a szó szoros értelmében összesült a gönceivel. Arcáról leperzselődött a szemöldök, s a haja egy része is, melléről és karjáról a szőrzet. Egész teste csupa seb, genny és fájdalom, itt-ott már megindult az üszkösödés. Ennyi, gondolta. Ezt nem lehet túlélni. Ereje rohamosan fogyott, míg újra ott tartott, hogy moccanni sem bírt. Hagyta, hogy beborítsa a tehetetlenség szürke leple.

Priccsen tért magához, pézsmaillatú takarók alatt. - Hol vagyok?

- Tyeperovban. Aludjon csak! - biztatta egy dallamos női hang oroszul.

Engedelmeskedett. Lázálmaiban az apját látta énekelni, bohóc jelmezben, olyasfajta közönségnek, mint a 7149/2-es láger foglyai.

Amikor ismét visszanyerte eszméletét, a mandulaszemű örmény ápolónő fölvilágosította, egy tábori kórházban van.

- Hogy kerültem ide? - Fogalmam sincs.

Soha nem tudta meg, kik voltak az életét megmentő jótét lelkek, csak annyit sikerült földerítenie, hogy egy teherautó platójáról rakták a tábori kórház előtt az egyik üres hordágyra. Az orvos szerint gyógyulása csodaszámba vehető, hiszen a testét másodfokú égési sebek borították. A háta, a mellkasa és a jobb combja olyan rücskösre hegedt, hogy hátralévő életében nem akaródzott levetkeznie mások jelenlétében. Arcán csupán egy gyufacímkényi sötét forradás maradt, a szája baloldalán, e sérülés évekig őrizte az égés fájdalmát, ajka minden moccanására. Mosolyogni már csak emiatt sem volt kedve.

A kórházból ismét lágerba került, ezúttal a 189/13-asba. Onnét 1945 tavaszán jutott haza. Leggyötrelmesebb az utolsó három nap volt, végtelen órákat vesztegelt a

tehervonat Beregovón, Munkácson, majd a határon. Ott le is szállították őket. Csillag Balázs nem várt tovább, elgyalogolt Nyíregyházára. A korábban Oroszországban és Ukrajnában megtett távokhoz képest ez könnyű kis séta lehetett volna, csakhogy izmainak maradandó sérülései folytán nehézkesen és szögletesen járt.
Nyíregyházán újra tehervonatra szállt, egy egész napig tartott, mire a szerelvény bezötyögött a bomba verte Keleti pá
326 327

lyaudvarra. Pécsre a Déliből indultak a vonatok, ha ugyan egyáltalán. Mi lehet a többiekkel? Kínzó balsejtelmek gyötörték. Nem érzett erőt ahhoz, hogy útját azonnal folytassa.
A romos Budapest undokul fogadta, csípős szelekkel és ellenséges tekintetű járókelőkkel, akik széles ívben kerülték ki, akárha leprás volna. Csillag Balázs azt hitte, a kezét és a nyakát borító krátersebektől undorodnak, nem jutott eszébe, miféle szagot áraszthat - utoljára Beregovón tisztálkodott, az állomás kútjánál.
A papa egyik barátját kereste, Roland bácsit, aki gyakran járt náluk Pécsett. Zongorahangoló volt, többek között az Operaházban, szívesen dicsekedett vele, ki mindenki magasztalta a munkáját a világhírű vendégművészek közül. Roland bácsi a Hajós-utcában lakott, ám amikor Csillag Balázs bezörgetett a gangról, csak egy zord tekintetű asszony lesett ki a sárgult csipkefüggöny mögül, sipítva ismételgetvén: - Nincsen itthol!
Csillag Balázs leült a gangra, hogy megvárja. Kije lehet Roland bácsinak ez a szipirtyó? A ház lakói jöttek-mentek, átlépve rajta. Elbóbiskolt. Reggel arra ébredt, hogy egy kutya nyalogat ja az arcát. A gang végéről szólongatta az ebet a gazdája: - Bundi, nem szabad, pfúj, Bundi, jössz ide rögtön, Bundi!
A kutya, azonosíthatatlan fajták keveréke, éles

mordulással hagyta ott. Csillag Balázs fölkelt, leporolta magát, feladta Roland bácsit. Kigyalogolt a Déli pályaudvarra, megvárta, míg elindult egy tehervonat Pécsre, s a legutolsó vagonra ugrott föl, melyen építkezéshez használatos bakokat szállítottak.

A Nepomuk-utcai házban egy vadidegen család lakott, be sem engedték. Nekik ezt a lakhelyet kiutalták. Semmiféle Csillagokról nincsen tudomásuk. Az Apáca-utcai házban hasonló jelenet játszódott le. Csillag Balázsnak nem volt kedve vitatkozni. Kiült a Széchenyi-térre. Ott bukkant rá egy iskolatársa, s
adott szállást néhány napra. Ez a rövidke időszak több kínnal járt, mint a muszos században, a fogságban vagy a tífuszkórházban töltöttek együttvéve. Megkapta a híreket. Rádöbbent: csa fádjából egyes-egyedül ő jött vissza. Nincsenek többé szülei, nincsenek testvérei, nincsenek nagyszülei, se nagynéni, se nagybácsi, se unokahúg. Kamaszkori barátai sincsenek. Még a cserfes szomszéd kislány, Babuska sincs, akivel örökké papásmamást játszottak a kertben. Csillag Balázs megesküdött neki, hogy feleségül veszi. Ugy látszik, nőtlen maradok, gondolta.

Nem a házassághoz, a puszta élethez is nehezen talált magának indokot. Beköltözött a református gimnázium szükségszállássá alakított kollégiumába, feküdt az emeletes ágyon, bámulta a plafont. Békebeli súlyának kétharmadát nyomta, de nem tudott hízni. Persze, többet s jobbat kéne ennie. A konyhán naponta egyszer meleg ételt adtak, Csillag Balázs rendszerint le se ment érte, jószándékú emberek hozták fel neki.

Egyszer aztán fölkerekedett, hogy újra ellátogasson a Nepomuk-utcai házba. A szomszédos tűzfalon még látszottak egy nyilas plakát maradványai, melyen diadalmas magyar tank főtt szembe, alatta-felette jelszavak és évszám. Egy szív - egy akarat! Előre a győzelemre! Csillag Balázs hüledezve nézte. Kilencszáznegyvennégy végén ezek az állatok még győzelemről papoltak?

Ezúttal egy félénk, fürtös hajú lány nyitott ajtót. Csacsogós kedvében volt. Porubszky Mária a neve, beremendi rokon, vigyáz a kicsikre, Vargháék pedig élelemért mentek Sikondára.
Csillag Balázs nem tudta, hogyan rukkoljon elő a mondókájával. - Rágyújthatok? - kérdezte tétován.
- Nem, ártana a piciknek! - a lány megmutatta Vargháék két gyermekét, az egyik, kétéves forma, a rácsos ágyban aludt, a másik, néhány hónapos, a bölcsőben. - Ugye, milyen édesen szusziznak?
328 329

Csillag Balázs csak állt ott, igyekezett az ingébe rejteni eltorzult nyakát és kezét. Már elfeledte, miként beszél az ember fiatal nőkkel - ha ugyan tudta bármikor. Gólya módjára váltogatta fájós lábait. - Miénk volt ez a ház. És van itt valami, ha megvan még egyáltalán... nem érték, csak nekem... amolyan családi napló... - indult a lépcsőfeljárathoz, mely alá keskeny félszekrényt ácsoltatott az apja. Régebben ott tartotta a kottáit. Aztán Csillag Balázsnak adták e kulcsra zárható tárolót. A ház új tulajdonosai fölfeszítették, s tűzifát raktak bele. Legalulra újságpapírokat gyömködtek, föltehetően a begyújtáshoz. Ezek között lelt rá az Apák könyve köteteire, lényegében sértetlenül. Az utolsót ő kezdte, egy vastag, kemény táblás, kockás füzetben, ám csupán ennyi állott benne, az első oldalon: Az Apák könyve Legújabb kötetét ezennel megnyitom. Semmi több. Néhány nappal később kapta a SAS-behívót.
Magához szorította családja múltját, és sírt, noha a lány ebből semmit sem láthatott. Könnyvezetékei is megsérültek, gyakran kellett csöpögtetnie a szemébe. Porubszky Mária mutatóujja érintette a karját. - Megmondja azért, hogy hogyan hívják magát?
Azt akarta felelni: Nem mindegy? Ám azután: - Csillag Balázs. És magát?

- Ej, de figyelmetlen! Bemutatkoztam én, Porubszky Mária vagyok. De már nem sokáig.
- Mért?
- Mert Csillag Balázsné leszek. - Mi?!
- Jól hallotta.
- Az én Csillag Balázsném? - A magáé.
- Megbolondult?
- Nem, eleve bolondnak születtem! - nevetett, csilingelőn. Jóslata, melyről bevallotta azután, hogy ártatlan incselke
désnek szánta, egy esztendőn bévül valóra vált. A lakodalmat a szülei beremendi házában tartották. Porubszky bácsi asztalos volt, csakúgy, mint a fölmenői. Csillag Balázs elment a székesegyházba. A főtisztelendő urat jól ismerte, annak idején törzsvendég volt a papa éttermében. - Be akarok iratkozni katholikusnak - mondta neki.
- Miért?
- Máguk vannak legtöbben... Vagy nem?
A tiszteletes atya tudta, mi történt a Csillag családdal. Nem kérdezősködött tovább, hittanra küldte. Tíz év körüli gyerkőcökkel együtt hallgatta a parancsolatokról, a vértanúkról és a Biblia jeleneteiről szóló előadásokat. Hamarosan fölkereshette a zsidó hitközség irodáját. A kapualjban rozsdásodásnak indult fémtábla: Balra Szertartás Jobbra Hevra. Jobbra fordult. Kivárta a sorát, s odanyújtotta az íróasztal mögött ülő vénasszonynak az igazolást, amelyet a székesegyházban kapott. Az kisilabizálta. Arcán szétömlött a hüledezés: - Mi ez?!
- Nem akarok zsidó lenni.
- Értem... és akkor én most mit tegyek? - Jegyezze be az anyakönyvbe.
A vénasszony vállat vont, fölütötte a megfelelő kötetet, s néhány sort körmölt az UTÓLAGOS BEJEGYZÉSEK rovatba. - Igazolást is óhajt?
- Adjon.
Kapott egy pecsétes papirost, mely tanúsította, hogy a

zsidó hitközségi anyakönyvben a mai napon az alábbi változtatás eszközlődött: UB 238/1945. Nevezett a Pécsi 1.-ső Plébániahivatal által kiállított 67/1945. sz. tanúsítvány alapján minden kétséget ki



záron 1945. augusztus 25-én az izraelita vallásról a róm. kat. vallásra tért át. Ezen igazolást kibocsájtotta Weinstein Rózsi. S. k.

Csillag Balázs a cédulkát az inge zsebébe csúsztatta, s olyan érzéssel lépett az uccára, mintha valamit hátrahagyott volna magából. Amióta megtudta, mi történt a szeretteivel, mást sem tett, mint erőlködött, nem akart arra gondolni, hogyan végződött az életük. Ám azok a képek újra meg újra odanyomultak a látóterébe, a hozzájuk kapcsolódó hangokkal és szagokkal, ezt pedig nem lehetett kibírni ép ésszel, szökni kellett tőlük, bármi áron - ha szabad ég alatt volt, rohanásba fogott, űzte önmagát, míg lélegzete elfúlt, ha fedett helyen, apró léptekkel körbe-körtézett, akár a saját farkukat kergető kutyák. Attól tartott, megzavarodik, ha ez így megy tovább.

Néhány régi ismeretsége fölújult, hívták társaságba, ám ott is örökké az elvesztettekre terelődött a szó, olyankor ő ész nélkül menekült. Csupán Porubszky Mária közelében szállta meg a békesség, a lány nem erőltette a beszélgetést, csacsogott helyette is, léteztek együtt, mint két szomszédos növény a réten. A házasság gondolatával nehezen barátkozott meg, volt kifogása bőven: - Mária, ha valaha le mernék vetkőzni, el fog szörnyedni tőlem, s egy életre megundorodik.

- Na de kedves Balázs, maga ne tudná, hogy vannak fontosabb dolgok is, mint a test?

A magázódást az esküvő után sem hagyták abba. Csillag Balázs a nászéjszakán épp olyan zavartan viselkedett, mint több őse, emlékezett is rájuk azokban a percekben, míg Porubszky Mária meg nem ragadta a kezét: - Rám

figyeljen mostan, Balázs, hagyja a múltat!
E mondat életmentő orvosságnak bizonyult. - Hagyom a múltat - ismételte ő, a stréber kisdiák hangján. Behunyt szemmel viselte, hogy újdonsült asszonya óvatosan végigvezesse uj
fait az ő sérülés-árkaiban, mély sóhajtásokkal.
Föloldódott az elvakult szeretetben, melyet Porubszky Mária árasztott feléje, Csillag Balázs számára érthetetlen okból.
Másnap hajnalban a beremendi veteményeskertben kiszaggatta az Apák könyve összes kötetéből az enyhén penészes illatú oldalakat, az általa megkezdettben lévő üres lapokat is, a szemétté vált papírhalmot gondosan elégette. Aztán a borítókat. Az első albumé adta meg magát legnehezebben, pedig már foszladozott, különösen a gerince, ő azonban nem tágított. Hagyom a múltat - motyogta. - Hagyom a múltat a francba. Hagyom a múltat. Nem köll emlékezni... - a költ is örökség, kijavította magát: - Nem kell! NEM KELL! - már ordított.
Porubszkyék háza a beremendi izraelita temető közelében állott. Annak gondnoka korán kelt, két új sírt kénytelenedett kiásni, mert a segédje napok óta nem mutatkozott. Volt baja elég. - Üvöltözni sem kell! - üvöltötte.
Da Nobis Domine Pacem.
A ceruzarajz a szobavécét ábrázolta, melyen a kórterem lakói a dolgukat végezhették, legalábbis azok, akik föl tudtak kelni. Háttérben látszott az egyik kétszárnyú ablak, a sarki ágy rácsa a kórlappal, meg az ott fekvő beteg csupasz lábaszóra. A szobavécéről épp az imént állt föl valaki - a rajzon egyik szobatársra sem hasonlított -
, s elégedettségtől gömbölyödő arccal mutatott gőzölgő produktumára.
Azt a toalettet még a harmincas években készítette a kórház asztalosa, noha ez az ige túlzás, egyszerűen kerek lyukat fűrészelt a hokedli ülőlapjába, s abba helyezték a porcelánbilit, melyet a hatvanas évek elején vastag falú

üvegedényre cseréltek. Utóbbi kissé lötyögött a résben, ebből apró balesetek adódtak.
332 333

Amikor e rajzot a jogászszövetség értesítőjének hátára firkantotta, dr. Csillag Balázs már nem volt képes a szobavécé használatára, még a csikóba kapaszkodva sem tudott fölemelkedni párnáiról. Műve alá odaírta a latin könyörgést, ám azzal a határozott rossz érzéssel, hogy a mondatba nyelvi hiba csúszott. Pedig egész életében büszke volt rá, hogy a gimnáziumi görög és latin órákon tanultakra tisztán emlékszik, a kifejezések Barlay tanár úr agyondohányzott hangján szóltak a fejében, e tudás állandó készenlétben lapult az agyában, bármikor előfüttyenthette, akár egy kezes házőrző kutyát. Sok-sok estét töltött kezes házőrző kutyáját futtatván, az Atheneum kiadta Görög és latin költők antológiájá-t olvasgatván. Marcsi ezt sosem értette: - Hogy nem unja meg ugyanazt az egy szem kötetet?
- Ha választania kell, hogy az ember egy könyvet olvasson el százszor, vagy száz könyvet egyszer, jobban jár az előbbivel idézte Barlay tanár urat. Marcsi számára idegen észjárás volt ez, ő mindent akart, méghozzá azonnal, s ha nem azonnal, akkor rögtön.
Da Nobis Domine Pacem. Jó ez így? Furcsán hangzik.
Az agya időnként fölmondta a szolgálatot. Ettől inkább szenvedett, mint a fizikai fájdalmaktól. Eleinte sóváran várta, hogy a fia és Marcsi látogassák, most már nem bánta, ha ritkábban futottak be, rossz érzés volt, hogy ilyen romos állapotában találják. Naphosszat hevert az ágyon, lehunyt szemmel.
Uszkve húsz éve tett szent fogadalmat, hogy örökre elvágja az emlékek fonalkötegét, így szabadulván mindattól, ami földolgozhatatlan. Most mégis reflektorfénybe kerültek az agyában saját múltjának sikátorai és főútvonalai, vagyis az élete.

Gyakran látta a beremendi temetőt, erősen nyomta a lelksmeretét. Első munkahelye a háború után úJjászerveződő pécsi helyhatóság közlekedési ügyosztálya lett, ide Somogyi
Imre ajánlotta be, a vasúttársaság mérnöke. Már az apja is az volt, míg nyugalomba nem vonult, idősb Somogyi Imre Csillag Nándor belső baráti körébe tartozott. Ót is elvitték. Mindenkit elvittek. Somogyi Imre a Mecsekben bujkált a nyilas időkben, cserkész gyakorlata segítette a túlélésben. Pécs viszonylag hamar szabadult, Pesten még utcai harcok folytak, amikor itt már kinyitottak a kávéházak. A Nádorban rázendített a női zenekar, kissé hiányos felállásban és foltos kosztümben, de hatalmas lelkesedéssel. Csillag Balázs ott futott össze Somogyi Imrével. Az idő tájt latolgatta, ne költözzenek-e Beremendre, hogy távolabb kerüljön az Apáca- és a Nepomuk-utcától, meg minden mástól, ami a háború előtti világot idézte.
A közlekedési ügyosztály vezetője lehetővé tette, sőt buzdította, hogy beiratkozzék az Erzsébet-tudományegyetemre. Nagy szükségünk lesz kiművelt emberfőkre!
Ez nyomós ok volt a Pécsett maradásra. Hónapos szobát béreltek, szemközt a székesegyházzal. Reggelenként a Marcsi készítette vajas-tojásos kenyérrel a zsebében indult pénzt keresni. Marcsi csipkeabroszok horgolásával tett szert némi mellékesre. Csillag Balázs ebben az időszakban Marcsillá-nak szólította, olykor Marcsillagom-nak, amit mindketten igen viccesnek találtak.
Csillag Balázs hivatali kapcsolatba keveredett a rendőrkapitányság közlekedési csoportjával. A kapitányság éppen akkor foglalta el a régi csendőrlaktanya épületét, ahová a hátsó kapun át belovagolhattak a rend őrei. A csoportfőnök - az ő apja is gyakori vendég volt Csillag Nándor éttermében - jóbarátként tárgyalt vele, s hamarosan állásajánlatot tett neki. - Kevés a megbízható emberem, még kevesebb, akinek a feje nem káposzta. A

régiek mind elszökdösnek, félnek a felelősségrevonástól.
334 I 335

- Ne haragudj, de hogyan festenék én uniformisban? Nézz rám!
- Senki sem úgy született. Majd megszokod.
Marcsi kapva kapott e lehetőségen, minden rábeszélő készségét bevetette a férjét puhítandó, perdöntő érvként a kevés híján másfélszeres fizetés (pengő helyett immár ropogós forintban) mellé járó szolgálati lakás előnyeit ecsetelve. Milyen felséges érzés lehet, ha az ember kulcsra zárhatja az ajtót, s nem kell hallgatnia mások veszekedését. Ha saját konyhája van, főzhet a nap bármely órájában, és senki nem dézsmálhat ja meg a készleteit. Saját fürdőszobája ajtaján nem dörömbölhetnek, amikor épp áztatja magát a kádban. Ez Csillag Balázs számára is jelentékeny vonzerővel bírt. Amint beköltöztek, rászokott, hogy a Görög és latin költők antológiájá-t a forró vízben heverészve olvassa.
Alhadnagyi rangot kapott, s amikor alig egy év múltán áthelyezték a közigazgatási csoporthoz, vezető-helyettesnek, főhadnaggyá léptették elő, kettőt ugratván, ami ritkaságszámba ment. Kezdetben a személyi okmánycsere általános koncepciójának kidolgozásával foglalkozott. Ekkortájt beszélték rá, hogy kérje fölvételét a Pártba. Féléves tagjelöltség után megkapta a vörös könyvecskét. Nagy körültekintést igénylő feladatokat bíztak rá: bonyolítsa le az egyházi iskolák, a szerzetes rendek és a nyilvános házak államosítását. Legtöbb gondot az utóbbi okozott, a szajhákat csak erőszakkal távolíthatták el a város négy vörös lámpás műintézetéből, kettőnél megdobálták, egynél tettleg bántalmazták az akcióban részt vevő rendőröket.
Ha tehette, széles ívben elkerülte gyermek- s kamaszkora helyszíneit. Csöppet sem bánta, hogy az Apáca-uccából Geisler Eta utca lett. A Nepomuk utcai házra bontás várt,

az egész negyedre átfogó rendezési terv készült, útszélesítésekkel.
Váratlan látogatást tett a pécsi kapitányságon a belügyminiszter. Csillag Balázst azzal mutatták be neki:
- Hamarosan doktor úr lesz!
A miniszter feltett néhány kérdést, tudakozódott a családi állapota iránt. Csillag Balázs (fölöttesei szerint kissé hanyag) vigyázzállásban felelgetett. - Nős vagyok, gyermek még
nincsen. - Es a szülei? - Sincsenek. - Hm?
- Erről nem akarok beszélni. Leléphetek? - meg sem várta a választ.
Később értesült róla, hogy a miniszter tovább érdeklődött felőle, azt hívén, nyilas vagy horthysta papát hallgat el. Néhány hét múlva Budapestre vezényelték, a minisztérium állományába. - Mi van, ha nem vállalom? - kérdezte a közvetlen főnökétől.
- Az van, hogy olyan nincsen.
Úgy hitte, Marcsilla el lesz keseredve, ám tévedett. Az aszszony boldogan tapsikolt: - Juj, de isteni, Balázska, és akkor ugye elvisz színházba? elvisz moziba? elvisz operába?
Utolsó pécsi megbízatása a beremendi kistemető áthelyezése volt. Amikor a főkapitány a tudomására hozta, azt hitte, rosszul hall. - Áthelyezni? egy temetőt? az isten szerelmére, minek?
- Mert erőmű épül azon a területen. Az iparosítás fontosabb, mint a halottak, ezt mindenki beláthassa.
- Es miért kell ehhez rendőri erő?
- Mer a kistemető a zsidó temető, Csillag elvtárs. Ért engemet! - a főkapitány hunyorított.
Azért engem küld, mert... le vagyok zsidózva, gondolta Csillag Balázs. Elolvasta az ügyre vonatkozó följegyzéseket. A

huzavona folyt már egy ideje. A beremendi hitközség és a pécsi főrabbi is harcot indított, beadványaikban a legenyhébb kifejezés a "hullagyalázás" volt. A főrabbinak annyit sikerült elérnie, hogy a hatóságok engedélyt adtak az ép sírkövek átszállítására a Pécs városi zsidó temetőbe. Csakhogy amint két tereprendező kubikos megjelent a helyszínen, féltucatnyi beremendi zsidó elkergette őket. A beremendi rendőrőrs állománytábla szerinti teljes létszáma négy főből állott, valójában csak ketten voltak, erősítést kértek.

Csillag Balázs a lovas rajt vezényelte Beremendre, s ezúttal maga is nyeregbe szállt. Mire a faluba értek, az ülepén a bőrt és a nadrágot foszlányosra dörzsölte a fényesre sikálódott csendőrnyereg. A kistemető kapujában most is ott strázsált az odabenn nyugvók néhány fölbőszült utóda. Egy feketekendős öregasszony, ki valamelyest hasonlított Ilsére, öklét rázva hadonászott Csillag Balázs orra előtt, míg ő nagy nehezen leereszkedett a lóról. - Mit képzelnek, maguk, hé! nem zaklattak még eleget bennünket? nem tisztelik a halottakat sem? hé!

Bonyolította a helyzetet, hogy Marcsi apja és anyja is ott őrjöngött, emlegetvén a család valamennyi itt fekvő halottját. - Miféle örök nyugalom az ilyen? - hirtelen észrevették a vejüket. Másodpercnyi elbizonytalanodás után úgy döntöttek, nem köszönnek vissza.

Szóval, ők is... - gondolta Csillag Balázs. Sejthettem volna. Kézföltartással próbált szót kapni, csak sokadszorra sikerült. Akkor azt mondta: - Emberek, figyeljenek ide. Parancs az parancs. Ha segítenek, valamennyi sírkövet meg tudjuk menteni. Ha nem, akkor csak annyit, amennyivel estig boldogulunk. Holnap jönnek a traktorok.

- Persze - vijjogta az Ilsére emlékeztető vénasszony -, a köveket igen, a tetemeket nem?



- Nénikém, mit csináljunk a tetemekkel? Jobb azoknak már

odalenn - Csillag Balázs csöndesen beszélt, de nagyon elszántan. Épp elég ehhez hasonló jelenet részese volt a fronton, tudta, ezek az emberek be fogják adni a derekukat.
- Maga nem zsidó, igaz? azt se tudja, mi fán terem az, ugye? - rikácsolta a vénasszony, göcsörtös ujjaival bökdösve a levegőt.
Amikor a kövek sorra kifordultak a talajból, szívében megannyi tompa döfést érzett. Magára szólt: nem mindegy? a tiéidnek sírjuk sincs! - kiballagott a temetőből, úgy érezte, egy staub enyhítené benne a feszültséget.
Mégse kellett volna annyit cigiznem, gondolta a kórházi ágyon. Hányan figyelmeztették, hányszor! Ám ő csak legyintett. - Egyszer úgyis meg kell halni valamiben.
- Igen, szívem - Marcsi -, de nem mindegy, hogy mikor. Erős a sansz, hogy az hamarosan bekövetkezik. Noha Sal gó dóktor igen bizakodó: - Most, hogy az embólián úrrá let tünk, megvan minden reményünk a pozitív fejleményekre.
Már az is pozitív fejlemény volna, ha föl tudnék kelni. Nehezen bírta elvégezni a dolgát az ágytálba, zsenírozta, hogy lányok és asszonyok csúsztatták a feneke alá, miközben megpillanthatták összeaszott pucér testét a félrehajtott takaró alatt, szemérmét is, mely akarata ellenére mindig kikunkorodott a pizsamagatyából. Egész életében szégyellte magát, nemcsak rücskösre égett bőre miatt, fiatalabb korában azért, mert olyan göthös volt, a háború után azért, mert pocakot eresztett és csúnyán kopaszodott, az utóbbi években pedig azért, mert annyira megványadt. Csak felsős gimnazista korában aratott némi sikert a lányoknál, azóta legföljebb bámulni merte a nőket, s ha valamelyik véletlenül visszanézett, zavartan kapta el a tekintetét.


Most, magatehetetlenné hitványulva a kórházi ágyon,

bántotta a gondolat: túl kevés asszonyi rajongás jutott neki. Csupán három nővel volt dolga, nem számítva a középiskolai félszeg csókokat. A másodikat elvette feleségül. A harmadik - suta munkahelyi szerelem - a vállalati kiránduláson szövődött, s egy szilvásváradi tisztáson teljesedett be. Iduskával, aki a bérelszámoláson dolgozott, talán épp azért élvezte annyira, mert nem kellett megszabadulnia a ruháitól, így valamelyest megszabadulhatott a gátlásaitól.
Ott a fűben döbbent rá: alapos félreértésben volt ő a tekintetben, mi mindent művelhet egymás örömére férfi és nő. Átfutott benne a válás ötlete, ám amint megpendítette, Iduska rögtön lehűtötte: - Ne vicceljél, Balázska, házasok vagyunk, egy rahedli gyerekkel!
- Nekem csak egy van. - Nekem viszont három.
Újra meg újra az agyába tolakodott a szilvásváradi emlék, akár egy anziksz kártya, mely semmit nem vesztett a fényéből. Amióta szent esküvéssel megfogadta, hogy kiszakítja magát a családi múltlátás tradíciójából, talán most először tűrte, hogy a gondolatai szeszélyes kecskebakként ugrándozzanak az időhegység szirtjein. Eleinte csak a háború utáni esztendőkig.
A fővárosba cuccolyán, a Kispesten újonnan emelt belügyi telep parányi, másfél szobás szolgálati lakását nem vették igénybe, mert tanyát üthettek a terézvárosi családi házban, amelynek alsó szintjét Marcsi nyolcvankét éves nagynénje lakta, a fölsőről viszont e nagynéni bátyja, egy nyugdíjas orvos vándorolt ki Kanadába, a harmadik testvérükhöz, különleges engedéllyel. Porubszkyék titkon remélték, ha Csillag Balázs százados odaköltözik, a hatóságok békén hagyják az ingatlant. Marcsi nagynénje, özvegy doktor Harmath Lujza a házat kö vetkezetesen "a villa"-ként emlegette, Magyarországot pedig így: - Balkán ez, édes gyerekeim, a legsötétebb Balkán!
Csillag Balázst idegesítette a fennhéjázó öregasszony, és egy lépést sem tett a villa - valójában szerényen

kivitelezett, s a 4es bombatalálat után gyatrán
helyreállított épület - megmentése érdekében, így azt
annak rendje-módja szerint államosították, bérlővé
változtatva özvegy doktor Harmath Lujzát és őket is.
- Örüljünk, ha nem utalnak ki néhány szobát valami
idegennek! - vélte Csillag Balázs. Porubszkyék nem
örültek, kapcsolatuk a fiatalokkal gyakorlatilag
megszakadt.
Harmadik munkanapján hívatta a miniszter. - Erőt,
egészséget, Csillag elvtárs. Remélem, már beilleszkedett.
Tájékoztatom, hogy közvetlenül alám fog tartozni,
számomra végez iratelőkészítést.
- Értettem.
Hamar kiderült, hogy Csillag Balázst a minisztere, Rajk
László lényegében személyi titkárának tekinti, vele
íratta a beszédeit is. Gyakran rendelte az irodájába,
kötetlen beszélgetésre. Magánérintkezésben - azaz
zártajtók mögött - hamar fölajánlotta, igyanak pertut a
reprezentációs konyakkal. Mindig igen érdeklődőnek és
megértőnek mutatkozott. Hozzájárult, hogy Csillag Balázs
folytassa jogi tanulmányait a pesti egyetemen, s
alkalmanként kérdezősködött a tantárgyak és a vizsgák
felől. - Irigyellek. Én is inkább iskolába járnék.
Csillag Balázs feltétlen tiszteletet érzett Rajk László
iránt, sőt tán a rajongás egy válfaja volt az. Benti
dolgairól senkinek nem beszélhetett (aláíratták vele,
hogy teljes titoktartási kötelezettséget vállal, ami a
munkaviszonya bármely okból történő megszakadása esetén
további tíz évig tart), erről az érzelemről sem adott
számot Marcsinak. Rajk elvtárs maga volt az élő le



genda, a spanyol polgárháború hőse, a mesebeli legkisebb
fiú, akinek önerejéből sikerült az államgépezet legfelső
csúcsaira jutnia. Az ő példája lebegett Csillag Balázs
előtt, ezért törte magát, éjszakákon át égetve a lámpát,

makacsul mormolva a törvényszakaszok szövegét. Gyakran csücsült az ágy szélére, s ott zsolozsmázta a tananyagot. Egyszer a háromajtós szekrény tükrös ajtajára tévedt a tekintete, látta önmagát, amint ültében hajlong, szakasztott úgy, ahogyan a vallásos zsidók imádkoznak. Hagyjuk a múltat! - megálljt parancsolt a fölsőtestének, attól fogva feszes vigyázzülésben darálta a bevágandót. Marcsi az ágy túloldalán forgolódott álmában, a reá jellemző hangossággal. Keményen, zöngésen horkolt, ahogyan a férfiak szoktak. Csillag Balázs sokáig nem mert szólni. Egy reggel mégis megemlítette. Marcsi hátrahőkölt: - Miket beszél, Balázs, hogyan horkolhatnék én, nézzen rám!
- Éppenséggel... ami azt illeti... - valóban képtelenségnek tűnt, hogy e légies asszony horkoljon. A témát többé nem érintette.
A diplomaosztó ünnepségen Marcsi átszellemült arccal figyelte, hogyan tapsolja meg a többi - jóval fiatalabb - végzett, amint dr. Csillag Balázs őrnagy átveszi a bordó mappát. O maga arra gondolt, mit fog szólni Rajk elvtárs, ha bemutatkozik neki doktorként, s tudtára adja: vörös diplomát kapott. Marcsi míves zsebórát vásárolt neki ez alkalomra, s kissé csalódott volt, amiért a férje nem örült eléggé.
Dr. Csillag Balázs visszasietett a minisztériumba. Az íróasztalán boríték várta. Hüvelyknyi arany toboz volt benne, meg egy kartonlap: Gratulálok! R A betű lába lendületes ívben kanyarodott le a papírról, s dr. Csillag Balázs biztosra vette, folytatódott a hatalmas miniszteri asztalon.

Alig várta, hogy személyesen köszönhesse meg. R. azonban nem volt a hivatalában, azon a héten nem is jött be többé. Ők viszont nyaralni mentek, a minisztérium siófoki üdülőjébe. Az üdülőparancsnok, egy undorítóan elhízott alezredes, már a második nap reggelén röpgyűlést tartott a beutaltaknak. A szocialista mezőgazdaság helyzetéről

tájékoztatta őket, mely a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt az idén késésben van, ez súlyos problémákat okozhat. A nehézségeket a beutalt elvtársak nem nézhetik tétlenül. - Önkéntes felajánlásként délelőttönként négyórás társadalmi munkára megyünk a siófoki emgé téeszcsébe. Indulás nyolc órakor a főbejárattól.

A bejelentést bágyadt csönd fogadta. Dr. Csillag Balázs szólásra jelentkezett. - Alezredes elvtárs, évi ötven héten át építjük a szocializmust, nem lehetne nélkülözni minket abban a két hétben, amikor azért utaltak be ide, hogy kipihenjük magunkat?

- Magát hogy hívják? - az alezredes düllesztette a mellét. - Dr. Csillag Balázs őrnagy.

- Álljon vigyázzba, ha hozzám beszél!

- Tréningruhában? Ne hülyéskedjen már.

Az arcokon átfutott a rémület. Mind berezelt, gondolta dr. Csillag Balázs. Az alezredes fölfújta magát, akár egy pöfeteggomba: - Ennek még folytatása lesz.

- Én is ebben bízom.

Senki nem nevetett. Dr. Csillag Balázs nem először tapasztalta, hogy a humorát kevesen értik. Az alezredes elrendelte, hogy minden felnőtt beutalt gyülekezzen másnap reggel a mondott helyen és időben, könnyű munkaruhában.

- A feleségek is? - dr. Csillag Balázs.

Az alezredest már határozottan idegesítette az okoskodó őrnagy. - Mondom: minden felnőtt!



- Sajnálom, az én nejem nincsen a Belügyminisztérium állományában, így őrá az ön parancsai nem vonatkoznak.

Marcsi kérlelhette azután, dr. Csillag Balázs ragaszkodott hozzá, hogy az üdülőben maradjon, s az asszony tudta, nincs apelláta. Ezért aztán délelőttönként egyedül napozott az üdülő stégjén, citromsárga fürdőruhájában, mely csak úgy vonzotta a hímtekinteteket.

A többi feleség valamennyi férfival együtt délelőttönként kapált, egyelt, gyümölcsöt szedett. Furamód sokkal jobban lebarnultak, mint Marcsi.
Az üdülőparancsnok följegyzést készített Csillag őrnagy renitens magatartásáról, a minisztérium káderosztályának címezve. Ott azonban nem foglalkoztak vele, teljes volt a fejetlenség. R. hetek óta nem került elő, rebesgették, hogy lefogta az ÁVH. Dr. Csillag Balázs képtelenségnek vélte a híreszteléseket, meg volt győződve róla, hogy R. valamiféle titkos megbízatást kapott. Véleményét egészen addig hangoztatta, míg a minisztérium dolgozóit körlevélben nem tájékoztatták R. és társainak bűnügyéről.
Dr. Csillag Balázs szerzett magának belépőt a tárgyalásra, a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének székházába. Szeptember volt, fülledt meleggel búcsúzott a nyár. A Magdolna utcai épületet teljes belügyi készültség vette körül, ez volt az első eset, hogy hiába mutatta az igazolványát, nem mehetett előre. Mindenkinek az övéhez hasonló volt. A tárgyalás kilenc órakor kezdődött, ám a széksorok már háromnegyedkor megteltek. Néma csönd honolt, a mikrofonokat igazgató hivatalsegéd által keltett neszek hangosabbnak tűntek a valóságosnál, főként gumitalpú cipőjének csosszanásai a fényesre vikszelt parkettán.
Amikor bevezették a vádlottakat, dr. Csillag Balázs alig ismert rá R.-re, a miniszter bőre megsárgult, haját rövidebbre nyírták. Dr. Csillag Balázs az ötödik sor szélén ült, kedvező he
lyen ahhoz, hogy magára vonhassa R. figyelmét, ám hiába iparkodott, ez nem sikerült. Még a tekintetét sem tudta elkapni, pedig több ízben pillantottak egymásra. Nem ismer rám? gondolta döbbenten.
A vádlottak sorában meglepve látta Szalai Andrást, akit még Pécsről ismert, róla legalább olyan nehezen tudta elképzelni, hogy a láncos kutya kémje, mint Rajk Lászlóról. Cifrább vádakat is fölhoztak ellenük. R. például egyetemi éveiben rendőrségi spicliként működött

volna. Provokációval börtönbe juttatott több száz építőmunkást. A spanyol szabadságharc idején is kémkedett. Azután a Gestapo téglája lett. A háború vége óta a jugoszláv kémszolgálat tagja, s az amerikaiaknak szintúgy kémkedik. Az utóbbi időben azon fáradozik, hogy végrehajtsa Tito tervét, Rákosi, Gerő és Farkas elvtársak meggyilkolását.

R. egészen halkan beszélt, dr. Jankó Péter, a Népbíróság külörttanácsának elnöke többször rá is szólt, hogy nyissa ki végre a száját.

- Megértette a vádat? - Igen. - R.

- Bűnösségét beismeri? - Igen.

- Az egész vonalon? - Az egész vonalon.

Már megint az orra alatt motyogott, hanglejtése dr. Csillag Balázst arra emlékeztette, ahogyan ő magolta a jogi bikkfanyelven fogalmazott paragrafusokat. Többé-kevésbé ez a szöveg is jogi bikkfanyelven fogalmazódott, márpedig R. arról volt híres, hogy a lehető legtömörebben fejezte ki magát, beszédeit is ilyenre kellett írni.

- Bemagolt szöveget mond - nyögte dr. Csillag Balázs aznap este a konyhában.



- Micsoda?! - Marcsinak fogalma se volt, hol járt a férje aznap. - Semmi...

- Nagy újságom van a maga számára! - Marcsi arcán talányos mosoly fénylett. Amikor a titkát elmondta, ugyanolyan csalódást érzett, mint a zsebóra átadásakor. - Nem is örül?

- De örülök - mondta dr. Csillag Balázs gépiesen. Az járt a fejében, hogy bizonyára begyógyszerezték R.-t. O még ilyen halottnak sosem látta a tekintetét.

Most, az intenzív osztályon, végső stádiumba kerülő betegtársai arcán visszaköszönt az a megüvegesedett arckifejezés, melyet R. viselt a tárgyaláson. Iszonyú volt végighallgatni, amit az utolsó szó jogán mondott.

Már eleue kijelentem, hogy rám vonatkozólag, akármilyen Legyen is a Népbíróság ítélete, az ítéletet igazságosnak tartom, mert az ítélet igazságos lesz.
Ilyen körülményes zagyvaságok hagyták el a szűkszavú és logikus gondolkodású R. száját.
A Népbíróság különtanácsa szeptember végén hozta meg ítéletét. Rajkot, Szőnyit és Szalait halálra, Brankovot és Justust életfogytiglani fegyházra, Ognyenovicsot kilenc évre ítélték.
R. kivégzéséről október közepén adott hírt a Szabad Nép.
Dr. Csillag Balázs sokáig nem volt képes aludni, ha mégis álomba merült, magát látta az akasztófán, s ordítva ébredt föl. Bepaliztak, gondolta, ahogyan bepalizták egymást... és mindenki mást. Csalás az egész, hazugság a sok blabla békefrontról, igazságos harcról, egyenlőségről, testvériségről. Marakodnak a hatalomért, s az erősebb letapossa a gyöngébbet. Nincs új a nap alatt.

Ugy érezte, R.-rel együtt ő is meghalt, immár harmadszor. Másodszor akkor, amikor tudomást szerzett róla, hogy miként végezte az apja, az anyja, a két testvére, a nagyanyja, a nagyapja és az összes többi rokona. Először pedig Dorosics kolhozfalu tífuszkórházában.
Ordítozása senkit nem zavart, addigra már kirúgták a minisztériumból, segédmunkásként dolgozott egy angyalföldi üzemben, örökös éjszakai műszakban. Ilyen alja melóhoz nem kértek önéletrajzot. Mire hazaért, Marcsi már fölkelt, noha veszélyeztetett terhes volt, állandó fekvést írt elő az orvos. Dr. Csillag Balázs nem próbált jobb munkahelyet szerezni, tudta, mindenüvé utánatelefonálnának. Még szerencse, ha ennyivel megússza. Amint lehetett, beiratkozott az átképző tanfolyamra, s marós szakmunkás oklevelet szerzett. A brigáddal ő is elnyerte a Sztahanovista címet.
Később, amikor már váltott műszakos volt, óvodás korú fiuk éjnek évadján betotyogott hozzájuk, rázta a sírás.
Dr. Csillag Balázs könnyű alvó lévén, hamarább riadt föl,

mint a neje: - Mit keresel itt, fiam? mi a baj?
- Nadon horgol a mami! - panaszolta a gyerek. Már Marcsi is fenn volt: - Mit csinálok?
- Horgolsz!
- Ugyan fiam, hogyan horkolhatna, nézz rá! - Dr. Csillag Balázs.
Különös nyomatékot kapott ez a mondat itt, a kórteremben, ahol szinte mindenki horkolt, csak dr. Csillag Balázs nem. Oneki nem sikerült aludnia. Ha égett a lámpa, változatlanul a Görög és latin költők antológzájá-t olvasta. Ha sötét volt, élete filmjét nézegette. A tekercsek összekeveredtek.
Rajk Lászlót és társait 1956-ban rehabilitálták, s október első szombatján ünnepélyesen újratemették a Kerepesiben.


Dr. Csillag Balázs oly hosszú idő után megint találkozott R. feleségével, s a régi munkatársakkal is, már egyikük sem volt a minisztériumban. Amikor R. koporsóját a földbe eresztették ünnepélyes, lassú gyászzenével, dr. Csillag Balázs negyedszer is meghalt. Végzetesen magába zárkózott, sem Marcsi, sem a fia nem tudta szóra bírni.
Ötödször kicsivel ezután, november 4-én halt meg. Kenyérért állt sorba, a hatéves fiával. Utóbb föl nem foghatta, miként vihette magával a gyereket az utcára. Egy arra haladó orosz FUG tüzet nyitott a tömegre, ki-ki rohant, amerre látott, s ő a kavarodásban néhány percre a fia nyomát vesztette. A srác is elkékült a rémülettől, attól fogva egy ideig dadogott.
Hatodszor egy őszi délutánon halt meg, immár leszázalékolva, keresztrejtvényfejtés közben. Az utóbbi időkben rákapott e szórakozásra, villámsebesen rótta a szavakat a vízszintes és függőleges sorokba, oly megfeszített összpontosítással, mintha valamiféle világversenyre készülődne. Hirtelen úgy érezte, a szíve

léggömbbé fúvódik, szétrepesztve maga körül mindent, eszmélete azonnal kihunyt, homloka az asztalra koppant, a csipketerítő mintája a bőrébe nyomódott. A mentőorvosnak az agyhalál előtti legutolsó másodpercben sikerült újraindítania a szívét, a mellkasára mért ökölcsapások valamelyikével. Három bordája megrepedt.
Hat halál már több mint sok egy embernek. Még nagyobb szükségét érezte, hogy makacsul ragaszkodjék az életmentő jelszóhoz: Hagyjuk a múltat! Nem bírta újra átélni a tűzhalált, R. tárgyalását, kivégzését, vagy azokat a végtelen másodperceket, amikor a fia életéért reszketett. Még kevésbé volt ereje ahhoz, ami az apjával, az anyjával, a testvéreivel, a nagyszüleivel s az összes többi rokonával történt.
Ám most, hetedik halála közeledtét sejtvén, szükségét érezte, hogy fölidézze mindazt, aminek látására képességet örökölt. Behunyta szemét, kilenc generáció elsőszülötteinek arckifejezésével, várván, hogy meginduljon a képek áradása, a Csillagok, Sternek, Berdák és Sternovszkyak magántörténelme.
Csupán sötétséget érzékelt a szemhéja alatt, s fénykarikák pattogását.
Nem megy. Már nem. Berozsdásodtam.
    Csók, Balázska, hogyan van? - Marcsi, színlelt derűvel.  Hoztam citromot, friss zsemlyét, limonádét, rejtvényújságokat!  - Köszönöm - dr. Csillag Balázs nem nyitotta ki a szemét.
Amióta újra kórházba került, a felesége jelenlétét még terhesebbnek érezte, mint azelőtt. Peches állat az ember, akkor is elvárják tőle, hogy szeressen, amikor semmi kedve hozzá. Marcsi harcos lendülettel vetette magát a férje ápolásába, gondoskodásának heveny rohamait dr. Csillag Balázs túl hangosnak és túl erőszakosnak találta. Hiába mondta ő, hogy két narancs elég, Marcsi hatot rakott az éjjeliszekrényre. Még a legutóbbi zsemlyékből is maradt, s íme, máris itt az újabb szállítmány, bántó reflektorfénybe borítván a tényt: gyakorlatilag nem képes

enni. Hálás volnék, ha békén hagyna, gondolta.
Kevéssel később befutott a fia is, szakadt róla a
verejték, épp olyan izzadékony volt, mint az apja. - Hogy
vagy, papa?
- Közepesen. - Nem akarta megijeszteni. - És Salgó doktor
mit mond?
- Enyhe javulás.
E párbeszéd szinte minden alkalommal így zajlott köztük.
Aztán beállott a csönd. Dr. Csillag Balázs tudta, a fia
legszívesebben menekülne innét, fáj neki, hogy ilyen
állapotban kell látnia őt. El kéne küldeni. Ám ahhoz sem
érzett erőt. Nem baj. Az ember bírja ki, ha az apja...
348  349

Élete nem volt hosszú, kevés örömmel, még kevesebb
értelemmel. Egyszer azért venned kellett volna a
fáradságot, hogy ezt elmeséld a fiadnak. Vajon ő lát-e
bármit abból, ami volt? Sose kérdezted meg tőle.
Talán hiba volt hallgatnod a szüleidről, meg a
többiekről. Ha jobban leszel, okvetlenül beszélnetek
kell. Eltoltad magadtól a múltat, de valamiképpen a
jelen is ment vele... észre se vetted, mily hiábavalóan
peregtek napjaid, éveid. Talán a fiadnak több szerencsét
ád a sors, az ég, az isten, vagy a rosseb tudja, mi.
Ha legközelebb jön, belekezdek. Ameddig eljutok, tiszta
haszon.
Aznap éjjel állt be a halál. Már két és fél órája január
másodika volt, Marcsi ennek örült, a férje így legalább
nem elsején távozott, amikor a születése napját
ünnepelték a kórházban. Megkaphatta a tortát, elfújhatta
a gyertyákat, ihatott egy korty pezsgőt, s átvehette az
ajándékokat, többek közt a Füles évkönyvét. Abban a nagy
rejtvényt fejteni is kezdte. MOZART. BAKKECSKE. HÁBORÚ ÉS
BÉKE. VOLGA. AZ ÉLET ÁLOM. AMETISZT. BAKTAY ERVIN.
PULISZKA. INDIA. ÁRVÁCSKA - eddig jutott.
Az utolsó pillanatban a Tadzs Mahal előtti térségen járt,

egy gyerekkorában kapott képeslap fekete-fehér fotója szerint. Egész életében vágyott rá, hogy oda eljusson, noha tudta, reménytelenül. A boncolási jegyzőkönyv szerint a szíve élete megpróbáltatásainak hatására legalább a kétszeresére nőtt, s immár átlógott a mellkasa jobb oldalára, nyomván a környező szerveket, főként a tüdejét. Amikor a gyászbeszédet tartó kollégája ártatlanul azt mondta: - Nagy szíve volt! - Marcsi fölzokogott, s a sírgödörből kiásott homokhalomra vetette magát.
350

XI.

Az elcsigázott világra úgy ömlik a reggeli napfény, ahogyan egy szakadt zsákból zúdul a porba az élet. Nehéz szolgálatú útszéli akácok kihűlt törzsét borzongatja az árnyalatnyi enyhülés. A hónapok óta sorsukra hagyott ablaküvegek mutatják, rájuk férne egy alapos csutakolás. Járdákra merevedett piszkos hófoltok zsugorodnak. Vízöntő vedrekben könnyezik a jég. Ám az esti hideg megfagyasztja a túl türelmetlen növények kisdedeit. Böjtelő légörvényei a délelőtti langyinat emlékét is szertefújják.

Hatéves korában kivették a manduláját, addig Csillag Vilmos oly ösztövér volt, hogy az óvónő "Cingárszkynak" becézte. Utána kissé elhízott, így az általánosban "Pocikénak" csúfolták. Csupán a gimnáziumi évek alatt nyúlt meg. Külalakja jobbulását nagyon lassan nyugtázta. Elsőbe jártak, amikor kihallgatta két osztálytársnője beszélgetését- a fiú- és lányvécének közös szellőzőkürtje

volt. Átszivárgott a füst, Ági és Márti cigarettázott, a szigorú tilalom ellenére. Taglalták, milyenek a srácok az osztályban, ahol jelentős női túlsúly volt, huszonnyolc-tizenhárom. Összesen egy fiút találtak jófejnek, a francia születésű, hórihorgas Belmondót (Claude Prefaut volt az igazi neve), aki késve érkezett kőzébük, családja bonyolult nemzetközi történetét nem szívesen mondta végig.


- Es Csillag Vili? - Márti.
- O olyan... - Ági hangja elbizonytalanodott. - Kisjófej.
Nevetgéltek.
- Kisjófej, téllelt. Kisjófej! - Márti úgy ismételgette, akár egy frissen kapott jelszót.
- A legfrankóbb a szeme.
- Aha. Megfigyelted, hogy színjátszós? - Igen. Néha szürke, néha zöld.
- Viláltosbarna is tud lenni.
Becsöngettek. Csillag Vilmos nem moccant. Almában sem gondolta volna, hogy ő az ezüstérmes srác az osztályban. Megvizsgálta uraltát a tükörben. A szeme ezúttal a folyók zöldjét idézte.
Majd egy esztendővel később Ágival franciatanulás kapcsán félszeg csókot váltottak a lány szüleinek lakásában, a konyhaasztalnál.
- Nem jól csinálod! - Álti.
- Oö... így szoktam - füllentette Csillag Vilmos. Neki ez volt az első eset. A lány mutatta, mi lenne a teendője. Csillag Vilmos fogékony tanítványnak bizonyult. Ágit az osztálybéli lányok vonzásskáláján eléggé hátra sorolta, az viszont előrébb léptette, hogy ő nagyon tetszett Áginak. Nem a lányt akarta, hanem a szerelmet magát. Egy ízben csak a lány nővére, Vera volt otthon. Hasonlított a hűltára, de már kész nő volt, nagy mellekkel, amelyek puszta látványától izzadni kezdett

Csillalt Vilmos.
- Ágit keresed? - Nincs itthon? - Megvárhatod.
Vera ugyanabba a gimnáziumba járt, érettségi előtt állt.
Panaszkodott, reménytelennek érzi, hogy matekból átcsusz
szanjon fű alatt. - Képtelen vagyok bevágni ezt a sok
hülye levezetést.
- Gyártsál egy hatlövetű puskát. És dugd el a... - nem
merte folytatni. Félénken pislogott a lány szűk
szoknyájának szegélye irányába, hol a fekete harisnya
fölső, sötétebb körsávja is kivillant.
- Jól van, Vilike, majd gyártok egyet - megcirógatta az
arcát, a vörösre festett körmök úgy húztak át a fiú
látóterén, mint öt lángoló repülőgép. - Figyelj...
megvolt már neked a húgom?
- Ulty érted... - Ja. Hm?
Elpirult, s tétova mozdulatot tett. - Erről így nem
tudok... nem szeretnék.
- Szóval mélt nem. Sejtettem, hogy csak a pofája nagy. -
Mert ő... azt mondja?
- Ja.
Csillag Vilmosnak fogalma sem volt, miként kéne
viselkednie e kényes helyzetben, hogy férfiúi önérzete
épen maradjon. Önkéntelenül rágni kezdte a szája szélét.
Vera mozltékony ujjai odasiettek, szétválasztották az
ajkat és a fogsort. - Ne bántsad. Hm... elzöldült a
szemed.
Egy másik alkalommal Ági helyett újra csak Verát lelte
otthon. Sokáig beszélgettek, iskoláról, nyári szünidőről,
tanárokról. Vera hirtelen témát váltott: - Növeszd melt a
hajad, Vilike. Jobban állna. - Hozott egy kefét,
összeborzolta a fiú enyhén göndör fürtjeit, Beatles-
frizurát tupírozott neki. Meltszemlélték az előszoba
tükrében. Csillag Vilmos tudta, a következő hónapokban
akkor sem melty borbélyhoz, ha igazgatói intőt kap -
tiltották a gombafazont.

Ági mind megbízhatatlanabbá vált, Vera pedig mind készségesebb beszélgetőpartnerré. Csillag Vilmos sosem merészelte a maga vonatkozásában lánynak tekinteni ezt a feszülő szoknyás, vastagon kihúzott szemű nőt.
- Mit csináltál a hajaddal, Vilikel - Megfésültem. És... bevizeztem!
- Olyan édes vagy! - Vera összekócolta. - Fölébreszted bennem a ragadozót.
- Milyen ragadozót?
- A cápát! - úgy csattogtatta fogsorát, mintha bekapná.
Legközelebb azzal fogadta: - Ági sajna most sincs.
- Hol van?
- Mittomén. Színjátszókör. - Aha.
- Na jó. Megmondom az igazat. Misivel kavar. Érted!? - Hogyhogy kavar?
- Vele jár. - Jár???
- Ja.
- De... azt hittem, velem jár!
-Jellemző. Még nem bírt időt szakítani, hogy tudtodra adja, már nem.
- Értem. - Le kellett ülnie az előszobában a szennyespadra. Minden erejét összeszedte, hogy sírva ne fakadjon, mégis kibuggyant a könnye.
- Na... Vilike... - Vera magához ölelte, hüvelykjével megtörölgette a szemét. - Gyere! - kézen fogva vezette a szobájába. Ott, súgva: - Kégli van.
- Tessék? - e szót még nem ismerte. - Őseim Parádsasváradon. Érted!?
Amikor vetkőzni kezdett, Csillag Vilmos zavarba jött, s egy darabig úgy tett, mintha nem látná.

- Te is! - Vera segített. Nemcsak a vetkezésben.
Csillag Vilmos ezerszer, milliószor elképzelte már ezt, de mindig sokkal hosszabbnak.
A lány fanyar mosollyal hengeredett le mellé az ágyra. - Még gyakorolni kell. - Vizsgálatba vette a nyeretlen kétévesként rakoncátlankodó testrészt, mely most az igazak álmába merült, összekucorodva. - Hm. Te nem vagy...?
Csillag Vilmos, hosszabb szünet után: - Mi nem vagyok? - Körülmetélve.
- Miért volnék?
- Mert nálatok úgy szokás. - Hogyhogy nálunk?
- Hát a zsidóknál, na.
- Deeehogy vagyok én zsidó! - Pedig azt hittem.
- Honnan veszed?
- Ági mondta. Meg úgy is nézel ki.
- Ugyan, kérlek... - beharapta az ajkát, amint az apja jellegzetes fordulata kicsusszant a száján.
Vera elmagyarázta neki, hogy a külseje alapján csak az nem nézné zsidónak, aki még nem látott olyat. Kissé lágy vonások, sötét, hullámos haj...
- Lágyak a vonásaim? - Ja.
- Kár.
- Nyugi bele, mi is zsidók vagyunk, nem olyan nagy baj az! - huncut mosollyal várta, hogy a fiú elnevesse magát, de hiába. - Miből gondolja az Ági, hogy én zsidó vagyok?
-Jaj, hagyd már, nem érdekes. Talán mégse... a tengerzöld szemed legalábbis gyanús.
- Gyanús, hogy igen, vagy gyanús, hogy nem?


- Ja, hogy nem.
Csillag Vilmos alig várta, hogy az apja este hazatérjen.
A papa az idő tájt már többet tartózkodott a kórházban, mint otthon, a háborúban szerzett szívbaja egyre

súlyosbodott. Családtagjaival ritkán állt szóba, így Csillag Vilmos is leszokott arról, hogy a gondjait megtárgyalja vele.
Az apja, amint belépett, éles nyögéssel a kanapéra vetette magát. Csillag Vilmos sóhajtott. - Beszélhetnénk?
Az apja erősen verejtékezett, törölgette a homlokát. - Ulj le. Mi baj?
- Négyszemközt.
- Négyszemközt vagyunk, fiam. Anyád a konyhában. - De bármikor bejöhet.
- Ugyan, kérlek - az apja arcán szétfolyt az a részint szórakozott, részint üres vonás, mellyel a külvilágot rekesztette ki magából.
Csillag Vilmos gyanította, kevés az esélye, mégis belevágott: - Hogy van az, hogy én semmit sem tudok a múltadról, vagy arról, mi volt a helyzet a te szüleiddel?
- Ezt ne.
- De miért?
- Rég volt. Nem érdekes. - De érdekes.
- Szállj le.
Csillag Vilmos dühbe gurult: - És az, hogy. .. mondd csak, te zsidó vagy?
Az apja felugrott, visszakézből szájon vágta. Csillag Vilmos nekitántorodott a könyvespolcnak, egy másodpercre azt sem tudta, hol van. Az ajka fölhasadt, a vér az inge nyakára folyt. Hallotta az ajtó nyikordulását és az anyja sikolyát: -Jézus!
-Jézust hagyjuk - az apja zsebkendőt nyújtott.
Csillag Vilmost az apja soha nem verte, igaz, ő ritkán adott rá okot. A suliban mindig megszerezte a szükséges osztályzatokat ahhoz, hogy ha nem is a jelesek, de az erős jók közé sorolódjék. Ha nem oly gyönge a memóriája, kitűnő tanuló lehetett volna. Ám ő egy-két nap múltán gyakran arra sem emlékezett, amit pedig szó szerint bemagolt. Ha az anyja hébekorba háztartási munkára fogta, engedelmesen mosogatott, törölgetett, ment a közértbe. Csupán egy nagy pofonra emlékezett, azt sem a papa adta.

Hatévesen a fejébe vette, hogy kistesvér kéne neki, nyúzta a szüleit szívósan. Az anyja rövid úton leszerelte: - Apádat kérjed.

Az apja pedig: - Ne üsd az orrod a felnőttek dolgába. Ám őt ilyen könnyen nem intézhette el, kérdések özönét zúdította a szüleire, mért, mikor, hogyan, de mért nem. Valamelyik végtelen trialógusban úgy fölhergelte magát, hogy a hangja kutyavonításba csúszott, amikor odavágta: - Hogyha pedig nem csináltok nekem kistervért, akkor dögöljetek meg! - Rendben - az apja.

- Nahát, Vilcsikém, ez már igazán több a soknál! - az anyja pofon verte.

Akkor azonban nem folyt a vére, mely most sehogyan sem akart elállni. A mama szipogva hozta a vöröskeresztes dobozt, gézpárnát szorított a fölhasadt ajakra - a munkahelyén elsősegély-nyújtó tanfolyamotvégzett. Tudni akarta, mi történt a két férfi közt, ám egyik sem mutatkozott hajlandónak beavatni.

Orákkal később az apja félrevonta: - Gyere az erkélyre! Odakinn rágyújtott, s kínálta a fiának a Mátra dobozát: Kérsz?

- De papa, én nem dohányzok... meg is tiltottad! - Ugyan, kérlek... tényleg nem szívsz?

- Nem.



- Okos. - Darab ideig némán pöfékelt. - Fiam. Jól jegyezd meg, amit mondok. Ez a téma tabu. Tudod, mi az a tabu? Helyes. Százszázalékos tabu. Ezerszázalékos. Nincsen olyan, hogy zsidó. Csak ember van. Világos? Szar ember, meg jó ember, meg közepes ember. Nincsen se zsidó, se cigány, se semmi. Ertesz engem? - megragadta a fia ingét, olyan durván, hogy a fölső gomb kirántódott a lyukból.

- Igen - félt.

- Akkor ezt tisztáztuk.

- De még nem... még bele se...

Az apja félbeszakította: - Leléphetsz.
Csillag Vilmos évekig merengett azon, hogy vajon miért e katonai szakkifejezést használta a papa. Folyton készült, hogy a témát újra szóba hozza. Várta a megfelelő alkalmat. Ám az apja még a korábbinál is kevesebbet érintkezett vele és mindenki mással.
Egyszer az az ötlete támadt, hogy levelet ír neki.
Hetekig fogalmazgatta, a nagyalakú kockás spirálfüzetben.
Itt-ott sormintákkal cirkalmazta a piszkozatot. Úgy tervezte, ha elkészül, átmásolja a vajszínű levélpapírra, melyből százas készletet kapott az anyjától a tizennegyedik születésnapjára, s még egyet sem használt föl.
Kedves papa Papa
Kedves édesapám Drága Apa
Apám, én írok neked Onnek az apámnak azért írok, mert úgy ér
zem, beszélgetésben beszélgetni nem tudok nem akarsz nem tudsz nem tudunk.
Olyan jó lenne volna Annyira szeretném, ha szóba állnál ha nem úgy élnénk, mint a totál idegenek két hűvös angol gentleman, akiknek kevés semmi közük van egymáshoz. Miért nem akarsz velem egy normális rendes emberi kapcsolatban lenni kapcsolatot? Amikor kicsi voltam, én egész komolyan azt hittem, a családokban az a szokás, ami nálunk, vagyis hogy ki-ki rohan a maga dolga után, és nem foglalkozik a többivel. Azt hittem, ez mindenütt így van megy. Tátva maradt a szám, amikor láttam, hogy a Giduskánál Buda Jánoséknál mindig közös vacsorára gyűlnek össze, és szép sorban elmondják egymásnak, hogy milyen volt a napjuk mi történt velük aznap, szóval megosztják a jót s a rosszat, azaz jóban-rosszban együtt, ahogy a mesében, érted!?
XYXYXYXYXYXYXYXYXYXYX
Ameddig Mióta Amióta az eszemet tudom, te kicsit mindig többé-kevésbé be
teg vagy, és semmi más nincsen, csak hogy tégedet hagyjunk lógva békén, mert neked árt az izgalom. De mért

miért izgalom az, ha valaki beszél megnyílik beszélget?
Ha egy apa és a fia Ha egy apa a fiát úgy tekinti Ha egy
apa és a fia közt Létrejön a bizalom? Ha éreztetik
kifejezik jelzik a kölcsönös szeretetet? Hol rontottuk
el, apa?
Mikor romlott Mitől
Mié
?I?I?1?I?I?(?I?I?I?I?i?I?t!I
358 359

Nem értem, miért van ez kell ennek így lennie? Kérdeznék én valamit Mondd, téged egyáltalán egy csöppet sem érdekel, hogy velem mi van? Soha Semmit nem tudsz rólam, és én sem tudok rólad semmit. Talán az se izgatna észre se vennéd, ha kimaradnék a gimnáziumból. Szerinted hányas tanuló vagyok? Mi a kedvenc tantárgyam? (történelem, magyar irodalom) Egyáltalán, hányadikba járok? (2.)
És miért nem akarod átadni nekem mindazt, amit te tudsz? Miért nem kérdezed, hogy állok a lányokkal? Nevetséges, de amióta élek, csak csupán mindössze egyetlen fontos komoly beszélgetés volt, az is azért, mert lebőgettelek titeket a barátaitok előtt, gondolom, emlékszel. Hatéves se voltam, az óvodában hallottam a többiektől csúnya szavakat, megkérdeztem a vendégség kellős közepében: apu, mi az a basz? De te akkor se nevettél, mint a többiek, csak rám szóltál, hogy szégyelljem magamat, és kizavartál, gőzöm se volt, mi rosszat tettem. Másnap aztán nekiláttál a tudományos magyarázatnak, hogy a növényeknél a porzó meg a bibe, az embereknél pedig a kölcsönös szeretet és megbecsülés, én egy büdös szót nem értettem az egészből, de féltem, nehogy megint magamra vonjam zúdítsam a dühöd mérged haragod, és amikor már a madár- és állatvilágból vett példák elfogytak, bólogattam, hogy értem. Aztán a Farkas Pityu lebbentette föl a fátylat a nagy titokról, elsőre nem hittem el, olyan undorítóan hangzott, szajkóztam neki, amit tőled

hallottam, hogy a porzó meg a bibe, az embereknél pedig a kölcsönös szeretet és megbecsülés, annyira rondán röhögött rajtam, hogy az még undorítóbb volt, hasba rúgtam, jó alaposan elkalapált, te verekedni se tanítottál meg, csak annyit kaptam tőled, hogy ne hagyjam magam, könnyű azt mondani.

Mennél Minnél Minél többet írok, annál kevésbé van benne amit akarok sze

retnék a lényeg.

Mire azonban e levél elkészült volna, dr. Csillag Balázs már nem volt az élők sorában. Csillag Vilmos nem hagyta abba az írást. Hónapokig tartott, mire egy-két mondatot hozzátett vagy kihúzott. Nem a szöveg volt a lényeg, inkább a merengés fölötte. Hosszú évekig fogalmazódott a címzettjét vesztett vallomás.

Te már nem ismerhetted Kulin Gabit, harmadikosok voltunk, amikor hozzánk került az Apáczaiból. Osztályfőnökín egyszer ősi családokról volt szó, melyek a tizenhetedik századig visszavezethetők, és a hülye Csonti pont a Kulin Gabira szállt rá. Magas, vállas srác volt, lányos fürtökkel.

Eszembe jut, mit szóltál volna, ha én viselkedek úgy, ahogyan ő: hiába macerálta a Csonti, meg aztán a diri is, hogy vágassa le, szart rájuk, amíg a dirinek elszállt az agya, bejött az osztályba egy nullásgéppel és három negyedikes fiúval, lefogatta velük a Kulin Gabit, ahhoz kellett is három negyedikes, és egy kopasz csíkot vágott a hajában hosszába, mondván, na, majd most elmész nyiratkozni! A Kulin Gabi tényleg elment a borbélyhoz, s vágatott magának egy másik kopasz csíkot, keresztbe! Majdnem kicsapták a gímiből.

De most nem ezt akarom mesélni, hanem hogy végül fölállt, kijelentette, hogy ha már annyira tudakozódik a tanár úr, elárulom, hogy az én őseim a tizenkettedik századig visszavezethetők, mert mi a Kulin bán leszármazottai vagyunk, ezért telepítették ki a szüleimet Nagykátéra. A Csonti hápogott, azt mondta, biztosan volt valami más oka

is. A Kulin Gabi fölcsattant, én nem hazudok, semmi más bűnük nem volt, csak a kutyabőr, mert a vagyont addigra már elkártyázták. Az Lett a vita vége, hogy ülj le, fiam, ne feleselj velem.
360 361

A Kulin Gabival nagyon jóba lettem, Hidegkúton laktak, onnan járt be négyszeri átszállással, többször kimentem hozzájuk, a mamája sütött buktát. Kérdezgettem, sokat mesélt a családról, és amikor visszakérdezett, szégyenkeztem, mert nekem fogalmam sincs semmiről. Anya összevissza beszél, ha az ő felmenőiről kérdezem. Keveri a neveket és a számokat. Azt se hajlandó elmesélni, hogyan ismerkedtetek meg ti ketten. Tudom a Marci bácsitól, hogy te a Rajk egyik titkára voltál, de hogyan kerültél oda? Említette, hogy munkaszolgálatból gyalogoltál haza, mindenkidet megölték a nácik. Más nincs. Ennyi jutott nekem a családi legendáriumból.

Úgy érzem magam, mint aki a semmiből jött, márpedig aki a sem miből jött, arról föltehető, hogy a semmibe is tart - tényleg ezt akartad ? Tényleg így akartad ?
Apa ?! ?
Sok mindent nem írt le soha. Főleg azt, hogy az apja hiánya nem enyhült, épp ellenkezőleg. A seb talán begyógyult, ám a heg alatt állandósult a fekély.
Hátralévő középiskolás idejében a szavalóversenyeken viharos tetszést aratott a Tiszta szívvel-lei. Elegendő volt kimondania: Nincsen apám, se anyám máris sírta igaz könnyeit, melyeket a diákság és a tanári kar a művészi átélés legmagasabb fokának érzett.
Ahogyan múltak az évek, az anyja még bőbeszédűbbé vált, mondhatni, be nem állt a szája. Immár sokszor mesélt a néhai férjéről, ám az általa festett kép a legcsekélyebb mértékben sem hasonlított a valóságra. Dr. Csillag Balázs a házimunkában jeleskedő mintaférjjé magasztosult, aki a háború alatt az antifasiszta mozgalom kiemelkedő alakja

volt, amiért csupán azért nem nyerte el méltó jutalmát, mert a jelleme nem tűrte a vezető beosztással szükségképpen együtt járó megalkuvást.
Csillag Vilmos szerény ellenvetéseit (azért ez nem egészen így volt) nagy rössel és hangerővel hárította az anyja: - Ugyan, édes Vilcsikém, mit tudsz te? semmit se tudsz!
Ebben az egyben igaza lehetett a mamának. Bár azért... olyasmi is akadt, amiről ő nem tudott. Csillag Vilmos pontosan emlékszik arra az utolsó hónapra, amit az apja otthon töltött, viszonylag tűrhető egészségi állapotban, mielőtt végképp magába szippantotta volna a kórházi nagyüzem. Leszázalékolt nyugdíjasként viselkedett, későn kelt, korán feküdt, naphoszszat az erkélyen ücsörgött, pokrócba bugyolálva a karosszékben, ölében keresztrejtvény, oda-odapillantva firkantotta a betűket, szinte vakon. Csillag Vilmos sokszor kiment hozzá, s csak nézte, az apja fejebúbján égnek állt a gyér haj, fölgyűrte a nyaka mögé igazított párna.
Egy ilyen alkalommal az apja megszólalt. - Fiam. Annyira meglepődött, hogy csak késve válaszolt: - Igen? - Mondd csak. Mit szólnál ahhoz, ha elköltöznék?
- Tessék???
- Anyáddal már nem értjük meg egymást. Házastársi kapcsolatunk régóta nincs. Terhére vagyok. Egy kollégámhoz költözhetem. Új életet kezdhetek. Mi a véleményed?
Csillag Vilmost megdöbbentette ez a hat szabatos mondat. Már el is felejtette, hogy az apja férfi, az anyja pedig nő, ha ugyan érzékelte valaha: Még meglepőbbnek találta, hogy a papa új életet kezdene, mikor olyan közel áll ahhoz, hogy - ezt azért valamennyien sejtették. Tökéletesen abszurd ötlet egy ekkora fordulat, most... arra a kis időre. Ámbár akinek csupán néhány év (hónap? hét? vagy ki tudja?) maradt, talán bátrabb döntéseket hozhat a többi halandónál.
Az apja várta a választ, homloka íves árkaiban egy-egy

ametisztfényű verejtékcsöppel.
362 I 363

- De... miért? - Csillag Vilmos. - Hosszú - dr. Csillag Balázs.

Csillag Vilmost sötét, hideglelős érzés fogta el, ha arra gondolt, hogy az apja többé nem volna itt, karnyújtásnyira tőle. - Mamának már mondtad?

- Említettem. - És?

- Kiröhögött. - >

- Nem hiszi, hogy merem. - Aha.

- Es te?

- Szerintem... mered.

- Véleményed kérdezem.

- Ahhoz tudnom kéne, hogy mért...

Az apja félbeszakította: - Mondtam, már nem jövünk ki. Mi mást kéne tudnod?

- Hát... akkor, a véleményem... Szerintem nem érdemes, amíg beteg vagy. Jobb neked idehaza, ahol a mama elsőosztályúan kiszolgál, és én is itt vagyok, szükség esetén. Aztán, ha majd meggyógyulsz, ráérsz ezen tűnődni.

- Ha majd meggyógyulok - ismételte az apja, tárgyilagosan. Abban a pillanatban mind a ketten tudták, hogy dr. Csil lag Balázs már nem gyógyul meg.

Az apja szuszogott, akár a szaglászó kutyák, aztán az ölében tartott keresztrejtvénybe mélyedt, lezárván a beszélgetést. Csillag Vilmos még sokáig figyelte. A papa lendületbe jött, sebesen rótta a betűket a négyzetekbe, s amint egy-egy szótorzó értelme megvilágosodott, tünékeny mosolyféle övezte az ajkát.

E kép tartott a legtovább. Csillag Vilmos az apja halálát követő öt esztendő múltán már csak erőlködve tudta fölidézni az arcát, tíz évre rá pedig a fekete-fehér pillanatfelvételek őrizte férfiban is nehezen találta a papát. Ha álmodott róla, gyakran látta úgy, a teraszon,

pokrócba gubózódva, párnától égnek meredő gyér haját finoman rezegtette a szél, szája körött az a bizonyos majdnem-mosoly.

Meghalt az apja, mielőtt ő elvégezhette a gimnáziumot, mielőtt leérettségizhetett - jeles, jeles, jeles, négyes (francia), négyes (matek) -, mielőtt sikertelen fölvételi vizsgát tehetett a bölcsészkaron, a színművészetín, a jogon és a tanárképző főiskolán, három esztendő leforgása alatt - addigra beletörődött, hogy magasabb iskolába sosem léphet, anélkül kell boldogulnia.

Ezekről Eme dolgokról

MinderróZ már nem szerezhettél nyerhettél tudomást. Az élet egyéb harcterein kivívott apróbb-nagyobb győzelmeimről sem, melyekre gyedig büszke lehettél volna. Talán. Nálad nehéz kiszámítani. Amikor a gímiben megnyertem a szavalóversenyt, a Még nem elég-gel, azt mondtad, inkább szégyenkezel, amiért ilyen álhazafias verseket skandálok. Tehenem én róla? Benne volt a szöveggyűjteményben! Mér nem vetted magadnak a fáradtságot fáradságot soha, hogy fölhívjad a figyelmem: nem minden frankó, ami a tankönyvekben áll olvasható. Nem kaptam tőled semmiféle útmutatást, útravalót, szemléletetvagy

nehéz ezt

nem adtad át azt sem, amit te nem neveltél, se az életre, se a nem foglalkoztál

nem törődtél nem számítottam

364 365

Nem hányok a szemedre semmit, de amit az ember gyerekkorában nem kap meg, az örökké hiányozni fog neki, és ezt nem én mondom, hanem Jung. Bizonyára sosem feltételezted volna, hogy én majd ilyesmit olvasok, ameddig te tudhatod, erősen közepes voltam minden téren. Mit gondolhattál, hogy mi lesz belőlem?Eszedbe jutott ez egyáltalán?

Hivatásos rock zenész lettem, ez bizonyára meglepne, hiszen akkor még nem is Létezett ilyesmi, csak volt a Stúdió II, a Toldy Mária meg a Sárosi Kati meg a Németh Marika, akit anya szerint úgy szerettetek, úgy-de-úgy, tudod, ahogy csak ő bírja mondani. Hinnéd-e, hogy négy srác fölmegy a színpadra, három gitár plusz dob, esetleg még egy elektromos orgona, és ez a banda tízszer - százszor - nagyobb zajt tud csapni, mint egy teljes szimfonikus zenekar.
Kár, hogy ezt te nem már nem addigra többé mire Jó volna beszélgetni veled, apa.
APUKÁM ÉDESAPA APUSKA Beszélgetnünk kellett volna. Jó lett volna, ha többet beszélgetünk. vagy legalább egyszer. egyetlenegyszer
se
Csillag Vilmos keveset járt a temetőbe, úgy tartotta, az ő apja nincsen ottan, ha van bárhol, hát legfőképp az ő emlékezetében, ennek folytán tökéletesen mindegy, hogy látogatja-e a mások által a gyászra hivatalosan kijelölt földterületet. Elméletét dacosan hirdette a baráti körében, s általában helyeslésre talált.
- Édes Vilcsikém, a temetőbe azért minden paraszt kimegy a szeretett halottjához, csak te vagy az, aki nyomja helyette a nagyképű dumákat!
366
- Hagyj békén, anya.
-Jó, akkor legalább engem vigyél ki a kocsiddal, be sem kell jönnöd, sétálgathatsz odakinn, tíz percre van szükségem, még annyira se, ötre!
Ez maga volt a kelepce. Az ember nem utasíthatja vissza szülőanyja esdeklő kérését, az viszont már abszurd volna, ha a temető íves kovácsoltvas kapujánál ténferegne, puszta dacból ragaszkodván önnön ideológiájához, miközben a mama elhelyezi a papa kis márványtáblájára erősített márványkupában az emlékezés csokrétáját. Ha már... akkor bekísérem, és csinálom vele rendesen, gondolta.
El nem kerülhette a temetői vizitet, hát halogatta,

körmönfont ravaszsággal. Mikor végre sort kerítettek rá, már újra február lett, szeles és zimankós. Csillag Vilmos morgolódott: - Megvárhatnánk a tavaszt!
Az anyja őrjöngött: - Van fogalmad, mióta kuncsorgálok, hogy vigyél ki a temetőbe? Ha ez olyan nagy tehertétel, akkor maradjál magadnak, megyek szépen a villamosokkal, mint a többi paraszt!
Ez volt anya adu ásza, a többi paraszt, kiknek a szintjére lesüllyedni szánalmas, ám olykor kénytelenség. Csillag Vilmos sosem értette, honnét származott az anyja egyetemes gőgje, mely szerint vagyunk mi, a kulturáltak, a morál, modor és stílus doctorandusai, a minden szempontból megfelelők, velünk szemben áll a többi paraszt, akiknek mindebből semmi vagy alig elégséges jutott. Pedig a mama apja - és nagyapja - valószínűleg egyszerű asztalos volt, a Beremend nevű kisközségben, feleészben talán földműveltek is - ennek fényében a "többi paraszt" még nevetségesebbnek tűnt. Sehol egy arisztokrata, vagy legalább egy értelmiségi, akinek lehetett volna némi jogalapja, hogy megkülönböztesse magát a bárdolatlan plebstől.


Csillag Vilmos a nagyapjára egyáltalán nem, a nagyanyjára csak fakón emlékezett, akárha egy fénykép negatívján láthatta volna, ötéves korára mind a ketten meghaltak. Anya az ő sírjukat is látni akarta. A többi felmenő nyughelyéről egy hihetetlen rémmesét adott elő a fiának: a falusi temetőt, hová a Porubszkyak emberemlékezet óta helyezték a halottaikat, se szó, se beszéd, megszüntette a szocializmus - "szociálizmus", ahogyan a mama ejtette - , a mozdítható sírköveket átszállították Pécsre, a csontok maradtak a talajban, valami gyár vagy erőmű épült oda. Baromság. Miért akarna valaki pünkt a temető helyére rakni egy gyárat? Csillag Vilmos e történetet besorolta a mama fantazmagóriái közé. Volt abból bőven, eggyel több

(vagy kevesebb) nem számít.
Az anyja időnként elképesztő históriákkal rukkolt elő, s nem csak a néhai férjével kapcsolatban. A beremendi asztalos lassacskán ötven, majd száz főt foglalkoztató manufaktúra tulajdonosává avanzsált. Mire Csillag Vilmos felnőtt, a beremendi családi fészek három szobája huszonkettőre szaporodott. Támadt a semmiből a homokfutó mellé egy hatlovas hintó, mely leginkább Csillag Vilmos kedvenc mesekönyvének - Hetvenhét magyar népmese-csiricsáré litográfiájára hasonlított, ám azon a burkus király utazgatott, s nem a beremendi Porubszkyak. A kezdeti két hektár húsz holdra hízott. Nyalka huszártisztek lovagoltak elő déd- és ükatyai szinten. Csillag Vilmos csupán a saját, megbízha tatian memóriájára támaszkodva vethette föl: - Anya, régebben nem ezt mondtad!
- Ugyan kérlek, mit tudsz te, Vilcsikém? semmit se tudsz! okosabb, hogyha hallgatsz, mint...
- ...szar a fűben! - a mama szavajárása volt ez is. - Pontosan.
368
Ehhez hasonlatos változások történtek dr. Csillag Balázs életútjában, pécsi rokonságának jómódjában, és minden egyébben, amiről a mama kiselőadásokat tartott. Az ő szülei 1953ban adták föl beremendi életüket, s költöztek Budapestre, immár súlyos kórtól nehezülten. Oly hamar meghaltak itt, akárha a bűnös város pusztította volna el őket. Csillag Vilmosban időnként feltámadt a vágy, hogy kiderítsen valamit a múltról, ám ha az anyját kérdezte, beindult a hajdan volt dolgok dagasztása, a hajdan élt emberek növesztése, és ő úgy érezte, talán még kevesebbet tud, mint annak előtte. Nem értette, mi öröme lehet a mamának e notórius tódításban - ez a legudvariasabb fogalmazás a számbajöhetők közül.
A virágárusok bódéi mentén állt meg a mustársárga Daciával, s rögtön átvette az irányítást, ő választotta a virágokat, ki is fizette. Akként karolt az anyjába,

mintha az járni alig képes beteg volna.
A nagyszülők hantját szerény, zöldre zuzmósodott sírkő takarta, melybe búbánatos angyalt vésett a mesterember. Alatta fölirat: DELIS MUNDUM GUVERNAT.
Csillag Vilmos egyszer rákérdezett: - De hát nem zsidók voltak?
- Nem nagyon - a mama.
- Hogy lehet valaki nem nagyon zsidó?
- Ugy, hogyha nem akar. Hithű katolikusok lettek a háború után, rendszeresen jártak a Bazilikába, és én még ma is fizetem az egyházi adót.
- Egyházi adót? Olyan is van?
- Sok minden van, amiről te nem tudsz, édes Vilcsikém. Csillag Vilmosnak volt egy olyan érzése, hogy a GUVER NAT ba inkább B kéne V helyett. Nem biztos. Sosem tanult la tint. Oroszt tanult, nyolc éven át, ám egy cirill betűs felirat ja



vitásában sem érezné magát illetékesnek. Nincs nyelvtehetségem, gondolta. Milyen van? Kérdés.
Saját megítélése szerint kevésre vitte, az anyja úgy vélte, semmire. A Szputnyik együttes, mely nyaranként balatoni szórakozóhelyeken nyomta a talpalávalót, télen pedig ORI-rendezvényeken szerepelt, nehezen vehető komolyan, annak dacára, hogy megjelent egy kislemezük (Qualiton), és a rádió is rögzítette négy saját szerzeményüket, melyekből hármat "zésített", azaz sugárzásra alkalmasnak talált. E számok közül a Szántódi rév bekerült az 1972-es Táncdalfesztivál középdöntőjébe, azaz kétszer is láthatták-hallhatták a tévénézők a Szputnyik együttest. Huszonkét éves korára ennyi telt tőle. Ő szerezte a Szántódi rév zenéjét. A refrén első sora - "Mit elvesztünk a réven, a vámon nyerjük meg, ó-ó!" - néhány hónapig közszájon forgott a tizenéves korosztályban. A mama akkor azért büszke volt az ő

Vilcsikéjére, kacarászva fogadta a barátnők gratulációit.
Ám a fiának négyszemközt még akkor is azt tanácsolta: -A csúcson kell abbahagyni... most biztosan fölvennének az egyetemre, jelentkezzél!
- Melyikre?
- Bölcsészkar, jog, közgáz, nem mindegy? Az a fő, hogy diplomád legyen!
- Mér, neked van?
-Jaj, édes Vilcsikém... egy az, hogy én nő vagyok, különben is, javába dúlt a háború, amikor egyetemre mehettem volna, plusz a megszorítások, ugye.
- Ugy érted, a zsidótörvények?
- Ugyan, kérlek, miért kell mindig mindent kiélezni?
- Nem kell élezni, magától éles. Zsidók voltatok, vagy nem? - Ezt így, ilyen formában nem mondhatjuk.
- Igen vagy nem? - Csillag Vilmos elvesztette a türelmét.
370
- Most mit kiabálsz? Ezt érdemlem én? - már sírt. A téma kibontása ezúttal is elmaradt. Csillag Vilmos nem erőltette. Akkor sem juthatott közelebb az igazsághoz, ha az anyját bőbeszédűségi rohamában találta. Amikor szó került a beremendi sachterről, megtudhatta, hogy a mama első unokatestvére volt, s kivételes tehetséggel énekelt.
Ha azonban Csillag Vilmos rákérdezett, hogy a zsinagógában-e, ilyesmivel fizette ki az anyja: - Danolt az mindenütt, ahol nem szóltak rája.
Egy ízben kiderült, hogy a legnehezebb időkben a mama egy Viki nevű barátnőjénél húzta meg magát.
- Bujkáltál?
-Jaj, Vilcsikém, akkor mindenki bujkált! már légitámadások voltak! - s a mama végtelen hosszban idézte a légiveszélyt bejelentő korabeli rádióbemondót.
A sok-sok valóságmorzsából Csillag Vilmos nagy nehezen összerakta, hogy Porubszky bácsi inkább szláv lehetett (szerb?), vagy mischung, Porubszky néni viszont talán egészen zsidó, a leánykori neve - Ganzer Helén - gyanús, de százszázalékos biztonsággal útba nem igazít. Honnét

tudjuk, hogy nern sváb? Akár így, akár úgy, föltehető,
hogy a nürnbergi törvények értelmében a mamát éppúgy
elhurcolhatták volna, ahogyan a papa teljes pereputtyát.
Engem is, ha... Persze, a való életben nincsen ha.
Az anyja mind sietősebben szedte a lábát, megpillantván a
szürke kolumbárium-blokkokat. Utött-kopott
telefonregisztere borítójáról olvasta le a számot, apa
elhelyezésének numerikus címét. Csillag Vilmos csak arra
emlékezett, hogy a tömérdek egyforma műmárvány tábla
kiadta négyzetháló fölső sorában keresendő.
Valóban.
371

Dr. Csillag Balázs (1921-1966)
Nyugodjék békében!
A két évszámot eltakarta a férfiököl méretű vázácska,
melyet a mama egy évvel a temetés után fizetett ki, de
három hónapig tartott, mire a megbízhatatlan sírköves
odaerősítette. A mama állandóan dohogott: - Mi a
szűzmáriának ígérgeti, ha egyszer nem csinálja? mi a
szűzmáriának veszi el a pénzt, ha annyit se képes
kibökni, hogy mikorra lesz kész? vagy nem? azt hiszi,
előlegezek neki a végtelenségig? mit képzel, mi vagyok
én, a Nemzeti Bank? mi a szűzmáriát czórakozik?
- Anya, hagyd már a szegény Szűz Máriát!
- Teneked nem osztottam lapot! - az anyja agresszív
korszakainak egyikét élte.
Csillag Vilmos ilyenkor kerülte, mint a félős kutya a
kötekedőset. Anyám olyan harapós kutya, amelyik ugat is,
gondolta. De mennyit! A mamának, ha támadó kedvében volt,
be nem állt a szája. Leggyakrabban magának beszélt, de
igen fennhangon, szemét félig lehunyva, vadul
gesztikulálva. - Ha azt gondolja, velem kukoricázhat,
nagyon téved! velem aztán nem kukoricázhat, ezt mindenki
tudhatja, aki ismer, vagy nem? édes mindegy, hogy ő mióta
üzletvezető a Benczúr utcai közértben, én legalább annyi

ideje vagyok vevő a Benczúr utcai közértben, és az többet nyom a latban! vagy nem?
Ezekre a "vagy nem?"-ekre csak az anyjában járatlanok próbáltak választ közbeszúrni. Túl röpke volt a lélegzetszünet, ömlött tovább a szófolyam lankadatlanul, nagynéha a változatosság kedvéért fölhangzott egy-egy "vagy igen?" is. Csillag Vilmost kamaszkorában még bőszítette az anyja ilyesfajta monológja. Egyszer megkérdezte tőle: - Most beszélgetünk vagy szólózol?
- Mingyá kapsz egy nyaklevest! nincs nekem elég bajom, igazán má csak az hiányzik, hogy a gyerekem is rajtam köszörülje a nyelvét! mi az, hogy elfogyott a tej? rendeljen elegendőt! a tej és a kenyér alapszükségleti cikk, amit mindenállampolgárnak biztosítani kell! vagy nem? akkor is, ha rárohad! naná, hogy beírtam a panaszkönyvbe, azt nem teszik a kirakatba! egy oldalra el sem fért! mégiscsak pofátlanság! a vevőnek megvannak a jogai! vagy nem?
A mama még a papa sírjánál is lamentálni kezdett, amikor észrevette, hogy valaki - vélhetőn a papa alatti lakó hozzátartozója - a mi vázánkra drótozta a maga három szál rózsáját, a szirmok odalógtak Bányavári Geyzához, ki született 1917-ben, meghalt 1966-ban, gyászolja felesége, fia, lánya és a többiek. Ez olaj volt a tűzre, a mama forgatta szemgolyóit, s széttárt ujjakkal gereblyézte a levegőt: - És a többiek! nagyon klassz! jó, hogy nem mingyá a tizedes és a többiek! de mér nem vesznek maguknak egy vázát a többiek, vagy a lánya, vagy a fia, vagy a felesége? mér telepszenek bele a mienkébe? vagy nem? milyen jogon? milyen alapon? - Bányavári Geyza ványadt rózsái messzire repültek, a drótdarabbal együtt.
Csillag Vilmos szégyellte magát, amiért ilyen kevés türelemmel viselte a mamát, ezerszer elhatározta, hogy legközelebb higgadtan, sőt szeretettel hallgatja végig, mert az ember úgyse nevelheti a szülőanyját. Ám amikor beköszöntött a legközelebb, mégsem tudta visszanyelni az ingerültség gombócát, mely a torkába nyomult, az anyja

szózatának második percében. Halálosan összevesztek, a
mama bevágta az ajtót és elrohant, pedig az ő lakásában
voltak. Menjek utána? várjak, míg visszajön? úgyis
visszajön! vagy nem? - beharapta az ajkát, ugyan, kérlek,
ne kezdd már te is.



Huszonkét évesen költözött el otthonról, egy zenésztársa által kiürített zuglói albérletbe, hol a házinéni süket volt, mint az ágyú, így tilalmait - se nővel hentergés, se késő éccakai hazajárás, se fülsiketítő jejejézés! - nem kellett komolyan venni.

Az anyja nagyon megbántódott, amikor bejelentette, de igyekezett jó képet vágni a dologhoz. - Mi kifogásom lehetne ellene? Ez az élet rendje, a gyerekek felnőnek, kirepülnek, fészket raknak.

Csillag Vilmos szívesen képzelgett jövendő lakrésze berendezéséről, a különbejáratú szobát, melyhez vécéhelyiség is tartozott, bútorozatlanul kapta meg. Hosszabb távra vette ki, semmi esélyt nem látott arra, hogy önálló lakásra tegyen szert. Legföljebb akkor, amikor az anyja... ne... Isten tartsa meg sokáig! ilyenkor vallásos volt, máskor nem. Képtelen elhinni, hogy a sorsát valaki irányítaná, vagy akár csak figyelemmel kísérné. Ha volna őrangyala, bizonyára tenne róla, hogy ne efféle link rock zenész legyen, kétes és véges egzisztencia.

Hosszú ideje semmi nem villanyozta föl úgy, mint a költözködés. A mama eleinte készséggel segített. Ám hamar kibújt a szög a zsákból: másodpercig sem gondolta komolyan, hogy a fia tényleg veszi a betyárbútort, s egyedül hagyja őt a hetvenhat négyzetméteren, melyet magáénak vallhat. - Tulajdonképpen... célszerűbb volna, ha én mennék abba az albérletbe, nekem már elegendő annyi hely, akkor maradhatsz te itten... néha majd megengeded, hogy a cselédszobát használjam... vagy nem?

- Aha, szóval úgy költözzünk szét, hogy mégis lakjunk együtt?!

- Ne zabolj, édes drága Vilcsikém, vedd úgy, hogy nem szóltam semmit. Legyen meg a te akaratod.

Csillag Vilmos felordított: - Miképpen a mennyekben, azonképpen itt a földön is, vagy nem???

3 74

A mama szeme, akár az üveggolyó: - Honnét tudod te ezt, édes Vilcsikém?

- Ugyan, kérlek... hittanra járattál ötvenhatban... már elfelejtetted?

- Jaj, oly régen volt, azt hittem, semmire se emlékszel belőle. Drága jó nagyanyád óhaját akartam teljesíteni, Isten nyugosztalja.

Újra meg újra előállt vele, milyen fölösleges a fiának elköltöznie. Itt ez a lakás, ő szívesen átadja a két nagyszobát, elég neki a személyzeti meg a konyha, ha kell, a fürdőszobát se használja, van mosdó a kisvécében.

Csillag Vilmos megkérdezte, miért mondta akkor, hogy nincs kifogása. A mama rögvest visszavonulót fújt: -Jó, jó, jó, legyen minden, ahogyan akarod, én nem avatkozom bele.

Vagy nem? - tette hozzá Csillag Vilmos némán. Vagy igen. Amikor az ágyát, az íróasztalát és a könyvespolcát berakta a zenekar mikrobuszába az egyik ród segítségével, az anyja ott ugrált köröttük, tartotta a kocsiajtót, javasolta, mely irányba helyezzék el a bútorokat, egyáltalán, úgy viselkedett, mintha ő maga költözne. Ám amint Csillag Vilmos beült a ród mellé, a mama zokogni kezdett, s olyképpen integetett, mintha a fia a frontra indulna. Csillag Vilmos röstellte magát a járókelők előtt. Az is fölösleges volt, édes mindegy, hogy mit gondolnak a vadidegenek.

Kevéssel ezután Csillag Vilmost hívta egy háromtagú banda, szálljon be hozzájuk negyediknek, hat hónapos skandináviai vendéglátózásra. Stockholmban, Oslóban és Bergenben fognak játszani, sétahajókon. Kérette magát egy

darabig. -Á... én tengeribeteg vagyok.
- ITem tengeribeteg, agybeteg, ha ilyen bulira passzolsz!
a banda vezetője kiszámította, fejenként legalább egy
használt autót összezenélhetnek. - Egy kétéves
Volkswagent, minimum.
375

Apa, most elmegyek, és nem tudom, visszajövök-e. Ezeket
neked írtam, az évek során folyamán. Ha megkapod, talán
megérted
Ebből azért kiderül
Gondolok rád. Többet, mint hinnéd. Szevasz.
Ölel fiad Vili Vilmos
A lapokat egy vastag borítékba helyezte, leragasztotta.
Indulása előtti napon kivitte a temetőbe. Soká kellett
várnia, míg annál a kolumbárium-tömbnél épp nem járt
senki. A levelet fölrakta a tetejére.
Az anyjának telefonon vallotta be, hogy többé nem jön
haza. A mama nehezen akarta megérteni. - Hogy érted azt,
hogy kinn maradsz, édes Vilcsikém?
-Jaj, anya... szerintem te vagy az egyetlen ember a
földön, akinek ezt magyarázni kell!
- Na jól van, ne kiabálj, de ha egyszer lejár a vízumod?!
- Szarok én már a vízumra, menekült státusért folyamodom,
Nansen-útlevelem lesz.
- Nan-sen? - a mama úgy ejtette, mintha káromkodás volna.
- Ez a neve, vagy nem?
-Jó, de... miért nem jössz szépen haza?
- Mert jobb lesz nekem itt. Prímán keresek, majd küldök
pénzt, még nem tudom, hogyan kell... ne izgulj, minden
rend
ben... többé-kevésbé beilleszkedtem, hamarosan lesz saját
lakásom... a zenekar fele marad, azaz rajtam kívül még
egy srác.
- Istenem, istenem! Mit fogtok ott csinálni?
- Amit eddig, zenélünk a részeg norvégoknak.

- Na de akkor... akkor én már nem is látlak? ezek szerint?  - Ugyan, kérlek, kijössz az első adandó alkalommal, majd    én mindent megszervezek.
-Jaj, édes Vilcsikém... de nagy szerencse, hogy a drága édesapád már nem él, mert ebbe rögtön belehalna!
- Dehogy halna, örülne a fia szerencséjének, hogy szabadon élhet, jól megy neki... hidd el, anya, minden nagyon szép lesz!
- Vagyis... ez azt jelenti, hogy... tényleg nem jössz haza?    Hosszan hallgattak mind a ketten. Végül az anyja kimond   ta azt a borús mondatot, ereszkedő dallammal: - Akkor fiam se    lesz... unokám se lesz...
- Miért ne lenne?
Ám e bágyadt közbevetést az anyja meg sem hallotta: - Tudatában vagy, hogy te vagy az utolsó Csillag?
-Jól van, anya. Ne sírjál. Majd még beszélünk. Vigyázz magadra.
Amikor lerakta a kagylót, Csillag Vilmos érzékelte, hogy minden porcikája verejtékben úszik. Disszidáltam... nincs több Csillag Magyarországban - anyanyelvtudásának romlása e helytelen raggal kezdődött.
Nyolc év után kapott először vízumot Magyarországra. Amikor még Európában volt, eszébe sem jutott, hogy megpróbálhatná. Aki elhagyta a Magyar Népköztársaságot, az automatikusan hazaáruló gazemberré vált. Csillag Vilmos nem bánta, sokáig hallani sem akart Magyarországról, nemhogy visszatérni oda.
376  377

Skandináviából Párizsba keveredett, majd a tengerentúlra. Amerikában már sehogyan sem tudott zenészként elhelyezkedni, repertoárja az angolszász rock klasszikusaiból állt, ezekre az ő kiejtésével ott senki nem volt kíváncsi. Pincérkedett. Aztán a United Parcel Service-nél helyezkedett el, csomagokat szállított házhoz egy őzbarna furgonnal, az Encyclopaedia Britannicától a

Mayflower mosogatógépig.
A feleségét az Újvilágba tartó repülőgépen ismerte meg. Shea félig amerikás magyar volt, félig amerikás indiai, Delhiben született, ahol az apja épp taxivállalatot alapított. A cég ugyanolyan gyorsan ment fuccsba, mint a házasság, Shea-t (Sé-nek ejtették) az anyja visszavitte az Államokba, Brooklyn szegénynegyedébe, a nagyszülőkhöz, akik harminchároman vándoroltak ki. Shea kicsi volt, törékeny, nagyszájú, és Csillag Vilmosnak leginkább az tetszett, amikor a nagy szájával beszélni kezdett, egy balett-táncosnő könnyedségével váltogatva az öt nyelvet, amelyet gond nélkül használt. Olykor hatodikat, hetediket, nyolcadikat is, melyeken pedig csupán néhány szót ismert. Ha olasz étteremben vacsoráztak, a pincérrel a Verdi-operákat idézve folytatott párbeszédet, hamisítatlan nápolyi kiejtéssel. Még a kínai vendéglőkben is előállt egy-egy célba találó mondattal, boldog vigyort csalva a hajlongó személyzet arcára. Tucatnyi szóval úgy gazdálkodott, mint a leleményes háziasszonyok, akik a spájzban talált maradékokból nagy hirtelen képesek ínycsiklandó levest varázsolnia váratlanul beállító vendégeknek.
Csillag Vilmos szellemi törpének érezte magát Shea oldalán, hiszen ő az angolt sem bírta elsajátítani annyira, hogy kezdő mondata hallatán ne ült volna ki az amerikaiak szája sarkába a külföldieknek járó, személytelen, kissé zárt mosoly. Sheavel oly léhaság volt az élet, mint egy hangulatos kirándulás, nem számított, mi lesz másnap. Ha valamicske pénzre tettek

szert, Shea azonnal talált rá módot, hogy a nyakára hágjanak. Csillag Vilmos szorongásaival nem törődött: - Egyszer élünk. Vagy nem?
Éneklős hangsúlyozása Csillag Vilmost erotikus izgalomba hozta, így sokáig észre sem vette, hogy a lány az ő angol kiejtését gúnyolja.
Oly hamar született meg a fiuk, akárha Shea már első

közös repülőútjukon teherbe esett volna. Pedig ott még csak az ujjbegyek keltek vándorútra, a Pan Am légitársaság lenge műszőrtakarója alatt. Csillag Vilmos kétségbeesett, amikor Shea bejelentette: - Van egy hírem a te számodra. Ugorhatsz egy generációt.
Csak lassan esett le a tantusz - a token. - Ez azt jelenti, hogy... szóval...
- Oh, yeah! Nem is örülsz?
-Jaj... nekem még a munkavállalási engedélyem sincs egészen rendben.
- Dont you worry, majd én megoldom. Megoldom mindent. Ha megoldom, akkor örülsz te?
Shea valóban majdnem mindent megoldott, csak Csillag Vilmost nem tudta megoldani, az ő számára az USA ellenséges terep maradt, ahol csak óvatosan mert mozogni, nehogy a hétköznapi élet piciny aknáira taposson. Az volt minden hivatalos irat és nyomtatvány, csakúgy, mint az idegenekkel folytatott telefonbeszélgetések. Soha nem jutott odáig, hogy aggodalom nélkül hallgassa, ha váratlanul fordultak hozzá az utcán vagy nyilvános helyen.
Ami Shea-nek természetes volt, az az ő számára mindvégig feladat maradt. Hiába biztatta Shea, hogy hitelkártyával fizessen, ő jobban szerette a készpénzt, mert valahányszor átadta a hitelkártyáját az eladónak, a pincérnek vagy a pénztáros



nak, menetrendszerűen összerándult a gyomra, hátha elviszik, és nem hozzák vissza.
Véget nem érő tanácskozást folytattak arról, mi legyen a gyerekük neve. Az ultrahangos vizsgálat révén tudták, fiú lesz, átlagos súlyú. Shea valamely egzotikus névre vágyott, indiai nemzetségének hódolva, ám Csillag Vilmos nehezen tudta elképzelni, hogy az ő fia Radzs legyen, a híres színész nyomán, vagy Rabindranath, a híres költő

után, vagy Ravi, a híres szitárművész nyomán.
- Nálatok minden férfinév úgy kezdődik, hogy Ra? - Csillag Vilmos.
- Ne gúnyolódjál! A magyarban meg sok az e, na és? -Jó, de azért neked is amerikai neved van.
- Elég baj. Az ember legyen büszke a származására.
- Szerinted az nem hangzik hülyén, hogy Rabindranath Csillag? !
- De. A Csillag miatt. Vehetnél te is valami normálisabb családi nevet... - látva Csillag Vilmos szemöldökének rándulását, helyesbített: - Úgy értem, ami itt jól jön... jól megy... a Csillagba betörik a bicskájuk, úgy mondják, Tshilleg, vagy Kszilleg, kell az neked? Legyél például Vilmos Star! William Star! Az isteni, vagy nem?
A "vagy nem" még mindig a mamát juttatta eszébe, aki ott sírdogál a Márvány utca 4.-ben. A komódon a fényképkiállítás. Az esküvői fotó. A papa katonaruhában. Csillag Vilmos a Mosoly Albuma szabványfelvételén, meztelenül hasalva egy elmosódó asztalkán, lábai az égbe kalimpálnak. Aztán az érettségi kép. Meg a Szputnyik együttes bélyegnyi reklámfotója, a Rádió- és Televízióújságból kivágva, a felirattal: "Középdöntőbe került friss tehetségek!"
Ha van friss tehetség, akkor nyilván van állott, szikkadt, sőt romlott tehetség is, gondolta, az volnék én.
Ami a fia nevét illeti, a "Star"-t azonnal elvetette, visszhangozván az érvet - Az ember legyen büszke a származására! -, az indiai keresztneveket rövid ízlelgetés után. - Különben is. A gyerek háromnegyedig magyar, s csak negyedig indiai.
Shea ezt belátta. Abban maradtak, praktikus szempontok miatt olyat választanak, ami egyként létezik angolul és magyarul, továbbá egy indiai számára sem túl nyelvtörő.
- Apádat hogy hívták? - Shea. - Csillag Balázs.
- A zs nem OK. Akkor a nagyapádat?
- Hát... az egyiket nem tudom, a másik asszem... Miska.

Vagy Miksa!
- Te hülye vagy! Nem tudod a nagypapádnak a nevét?
- Ez a legkevesebb, amit nem tudok. Semmit nem tudok a nemzetségemről. - Régies, a használatból újabban már kikopott angol szót használt.
Shea elnevette magát. -A nemzetségedről? Talán a felmenőidről!
- Azokról se.
- Te hülye vagy! Nem is vagy rájuk kíváncsi?
- Nem vagyok hülye. De nincs kitől megkérdezni.
Magyarázni kezdte, hogy már csak az anyja él, és vele nehéz ilyesmiről szót váltani, általában kitér a kérdés elől: "Ugyan, édes Vilcsikém, minek bolygatni ezeket az antik dolgokat!"
- De akkor lehet, hogy valami súlyos titok lappang a háttérben!
- Túl sok krimit nézel a tévében.
- Honnan tudod, hogy nem? Lehet, hogy ti háborús bűnösök vagytok!
- Hát te hülye vagy! - Összerándult, amikor kimondta:
Zsidó létünkre?
380 I 381

- Attól még!? - Shea keveset tudott a közelmúlt európai történelméről.
A témát Shea később is föl-fölhozta. Egyszerűen nem hitte el, hogy Csillag Vilmos ennyire múlttalan.
- Bár ismerted volna a papát, akkor értenéd.
Pedig felnőtt fejjel ő maga sem értette. Hogyan lehet egy kisfiút fölnevelni így, a teljes csönd burkában?
- Semmit sem tudok. Elejtett szavakból próbáltam következtetni, az eredmény homályos, hiányos, zavaros. A papa szüleinek jóformán a nevét sem tudom, pláne a nagyszülőkét. Soha nem beszélt, sem erről, sem másról. Nem elfogadható indok, hogy tönkrevágta a munkaszolgálat, meg a Rajk-per, és az állandó, mind súlyosabb

szívpanaszok. Azért nem kellett volna ennyire negligálnia. Talán ha nem hal meg olyan korán... még nekem se nőtt be a fejem lágya addigra, nem kérdezgettem eleget, nem voltam makacs, nem sejtettem, hogy ilyen kevés az időnk. Illetve sejtettem, de akkor nem ez volt terítéken. A mama pedig... nos, a mama túl kelekótya ahhoz, hogy hiteles forrásnak tekintsük.

Minél tovább mondta, annál képtelenebbnek találta ő maga is.

Henry Csillag a brooklyni Flatbush Medical Center-ben jött a világra, s csupán másodperceken múlott az élete, a nyakára tekeredett köldökzsinór kicsi híján megfullasztotta, a bőre már mélykékre váltott, az orvosi team-et kapkodós rémületbe ejtvén.

Shea a szülés után sokáig nem engedte magához a férjét, arra hivatkozott, hogy a nőgyógyász szerint még nem időszerű. Végül bevallotta, hogy már nincsen benne vágy a férfi iránt. Csillag Vilmos nem értette: - Hogyhogy nincsen benned vágy? Hová lett?



- Bár tudnám! Higgyed te el, én magam se nem értem. - Na de... akkor most mi lesz velünk?

Shea nem válaszolt. Csillag Vilmos a pesti lakáshirdetések jeligéjét idézte: - Minden megoldás érdekel!

A felesége azonban sosem olvasott pesti napilapokat. Milyen megoldást akarsz? Én költözzek? Te költözzed?

Csillag Vilmos megértette, milyen nagy a baj. Addigra Shea már a gyerekkel sem törődött. Időnként a szívinfarktus klasszikus tüneteit produkálta, kiverte a verejték, zsibbadt a bal karja, másodpercekre eszméletét vesztette. Járkálni kezdtek különböző fehérköpenyesekhez, nőgyógyásztól pszichiáterig, elhangzott sokféle szakkifejezés, vegetatív neurózis, pánikbetegség, gyermekágyi depresszió, kapott gyógyszert, lelki segélyt, küldték alvókúrára, csoportos analízisbe és jógatanfolyamra. Semmi nem használt. Henryt - Csillag

Vilmos makacsul Henriknek, sőt Nyolcadik Henriknek hívta
- az apja gondozta.
Kitették a szűrét a United Parcel Service-től, notórius pontatlansága miatt. Shea ekkoriban került egy New Hampshire-i szanatóriumba, melyet csak részben fedezett a Social Security. Shea anyja fölajánlotta, lakjon a veje és a kicsi nála, noha ő maga is welfare-en élt, állami segélyen. Csöppnyi otthona a La Guardia reptér közelében volt, a Brooklyn-Queens Expressway mentén, e kétszer nyolcsávos autóút forgalmának állandó dübörgésétől éjjel-nappal csörömpöltek az ablaküvegek.
Csillag Vilmos sokáig hiába keresett munkát. Csak a reptéren sikerült elhelyezkednie, de nem a La Guardián, hanem a Newarkon, ahová majd két órába tellett a közlekedés. Az volt a feladata, hogy a repülők gyomrába berakja a csomagokat, s más repülőkéből ki. E munkakörben összegyűltek Kelet-Európa számkivetettjei, két lengyel, egy bolgár, három román, öt orosz, két endékás, még egy albán is akadt. Nem csoda, ha sose tanulok meg angolul, gondolta Csillag Vilmos.


Magyarország! - jutott eszébe egy különösen fárasztó műszak után. Ennél az is jobb.
Fölhívta a követséget, megtudta, hogy csak személyesen kaphat információt. Brooklynból félnapi autózásra van a szövet Bégi főváros, de nem az ő tizenkét esztendős Impalájával, amely az út kétharmadánál olyan hangokat adott, mintha palesztin terroristák tüzelnének a hűtőből, majd - a szó szoros értelmében - kiadta a páráját. Az AAA sárga segélykocsija nemsokára lefékezett mögötte, ám a szerelő alighogy bepillantott a motortérbe, rögtön vissza is csukta: - Erre már keresztet vethet.
Több órás ácsorgás után vette föl egy tószállító kamion, ám csak Delaware határáig vitte, ott aztán hiába lengette a karját, ráesteledett. Elgyalogolt a következő útmenti

pihenőhelyig, egy padon éjszakázott. Másnap többszöri átszállással érkezett meg a magyar nagykövetségre, kevéssé bizalomgerjesztő állapotban. De nem csak ezért bántak úgy vele, mintha leprás volna. Az ügyintézőnő arca elégetett pirított kenyérre emlékeztette. Fapina, állapította meg, s e rég nem használt szó kellemes bizsergéssel pattogott a koponyájában faltól falig.
Kiderült, a helyzete nem reménytelen, minthogy a Magyar Népköztársaságban illegális távozta után nem folytatták le ellene az ilyenkor általában szokásos bűnügyi eljárást, így - amint a kék kosztümös asszony mondotta - "nincsen ítélete". Ha volna, sem az enyém volna, hanem az övéké, gondolta.
- Azért ne higgye, Csillag elvt. .. úr, hogy virágcsokrokat lengető szűzleányokkal fogadják majd! - az ügyintézőnő. - Es ne feledje kiváltani az illetékes USA hatóságoknál Henry Csillag amerikai útlevelét, mert ő ugyebár USA állampolgár.
Fölvilágosították, hogy a gyerek - kiskorú lévén - útlevélkérelméhez a mama hozzájáruló nyilatkozata is szükséges. Csillag Vilmos úgy hitte, ez nem lehet probléma, ám Shea megma
kacsolta magát: - Sehová nem viheted a gyerekemet, értetted? Majd épp egy ilyen ütődöttre bízom, mint te!
- Bagoly mondja verébnek! - rögtön rájött, hogy ezt nem kellett volna. Shea őrjöngeni kezdett, akár az igazi őrültek, ajkára sárga tajték ült ki, két ápolónő jött futva, meg egy orvosnak látszó fehérköpenyes, lefogták, injekciót adtak a karjába. Shea mindezalatt angolra váltott, s oly sebesen hadart, hogy abból Csillag Vilmos mukkot sem értett. Mindig ezt csinálja, ha ki akar babrálni velem.
Valahányszor fölhozta e témát a feleségének, a dühroham megismétlődött. Bele kellett törődnie, hogy Henry Csillag USA állampolgárt - ki addigra már tudta a nagybetűket, nemcsak az angolokat, hanem a magyarokat is - nem viheti magával az óhazába. Ettől elbizonytalanodott. Ki tudja,

visszaeresztenek-e? Ha nem, látom-e valaha a fiam?
E kérdésekre a pirítósarcú ügyintézőnő biztató válaszokat adott: - Miért ne eresztenénk? Nem olyan nagy főnyeremény maga.
Csillag Vilmos egyetértett.
- Különben is, azok az idők már elmúltak - a nő. - A Magyar Népköztársaság nem börtön, hanem egy nagyon decens kis szocialista állam, emberi jogokkal meg minden!
Mi lehet az a meg minden? - tette föl magának a kérdést Csillag Vilmos, amikor a zürichi átszállás után a Swiss Air gép landolt a Ferihegyi reptér betonján. A kapitány franciául és magyarul is megköszönte, hogy az utasok a svájci légitársaságot választották, kifejezte reményét, hogy hamarosan újra viszontláthatják őket valamelyik gépük fedélzetén. Ugy legyen, gondolta Csillag Vilmos.
Ezután még háromnegyed óráig nem szállhattak ki. Odakünn hétágra sütött a nap, az utastérben rohamosan emelke



dett a hőmérséklet, a verejtékmirigyek serény munkába fogtak. 1982 májusát írták, mégis szinte nyári kánikulával fogadta Budapest. Útlevelét a kekifelsős határőrtiszt tüzetes vizsgálat után a mellső zsebébe csúsztatta, a lapkát is rágombolta, s fölállt: - Kérem, kövessen!
Keskeny tárgyalóterembe kísérte, hol töviről hegyire végigkérdezte, milyen körülmények közöd hagyta el az országot, s a válaszokból jegyzőkönyvet diktált egy gépírónőnek, aki a melegben állandó ásítozhatnékkal küzdött. Mindez órákon át zajlott. Csillag Vilmos kérte, hadd szóljon az anyjának, aki bizonyára odakint vár rá, erre nem kapott engedélyt. Az útlevelét nem adták vissza, a tiszt azt mondta, valószínűleg csupán átmenetileg, ügye vizsgálatának lezártáig vonják be, hivatalos igazolás ellenében.
Mehetett most már. Kikullogott az amerikai repterekhez

képest babaháznak tetsző épületből, mely elhagyatottnak tűnt, a következő gép érkezési időpontját még nem jelezte a mechanikus tabella. Az anyja nem volt ott. Sehol egy taxi. Leült a bőröndjére. Derengett neki, hogy van buszjárata Vörösmarty téri MALÉV irodához, de nem tudta, merre kéne keresnie. Végül egy magánautónak látszó Skoda kanyarodott oda, a volánnál ülő férfi fölajánlotta, ezer forintért elviszi.

Amint kiszállt a kocsiból, egy vénasszonyt látott a kapuboltozatban, valamit kiáltott, és futni kezdett a Skoda irányába - Csillag Vilmos csak nehezen értette meg, hogy az édesanyja fut feléje. Egymás nyakába ugrottak, a mama összenyálazta mohó csókjaival, s már hadarta, mennyire örül, milyen fincsit főzött az ő édes Vilcsikéjének. Az s-ek, sz-ek és cs-k furán csikorogtak.

Jaj, istenem... a mamának időközben protkója lett.

Este a vacsoraasztalnál, amikor a tányérjára kerültek a mama aszalt gyümölcsei, melyekre világéletében büszke volt,

386

úgy érezte, hazaért. Az anyja szerint a hozzáértéssel aszalt körte vagy szilva soha nem romlik meg, igazándiból ezt kéne magukkal vinniük a sarkkutatóknak, az alpinistáknak és az űrhajósoknak. - Az, ha itt-ott kissé fehéredik, nem számít. Az nem penész, csak egy kis olyan izé... só.

Az élet sója, gondolta Csillag Vilmos, és bekapta. De nem sós ízű, hanem édes, mállós, reszelős. Nyeldekelni kell kitartón, ha az ember le akarja nyomni.

Másnap délelőtt kivillamosoztak a temetőbe, ezúttal Csillag Vilmos kérésére. Ő ugyan taxit rendelt volna, ám az anyja nem hagyta: - Ugyan, édes Vilcsikém, csak nem költöd a pénzecskédet azokra a rablókra, elment az eszük, olyan sokat kérnek egy ilyen fuvarért, közben meg isteni a közlekedés, tudom, hol kell átszállni, vettem neked jegyeket! - és meglett a mama akarata, zötyögtek a villamosokon, arcukba vágott a langy légvonat.

Mire leszálltak az utolsóról, a nap beúszott a szürke felhővatták mögé. Élesen zümmögtek a rovarok a virágárusok standjai körül. Csillag Vilmos egyszeriben otthon érezte magát, intézkedni kezdett, ahogyan a régi szép időkben, kiválasztotta a minikoszorút a mama szüleinek, s a rövid szárú (hogy beférjenek a vázácskába) rózsákat a papának.

A Porubszkyak sírját csak nehezen találták meg, annyira benőtte a gyom. A sírkő immár elfeketedett, a DELIS MUNDUM GUVERNAT ot csak az betűzhette ki, aki tudta, hol keresse. A mama fújtatva tépkedte az elvadult növények szárait, sopánkodott, amiért nem hozott magával kiskapát vagy metszőollót.

- Van neked? - Csillag Vilmos. - Nincs, de kérhetek kölcsön. - Kitől?



Az anyja rámeredt, szeme befátyolozódott. - Segítsél inkább!

Sokáig kínlódtak ott, csekély eredménnyel. Végül a mama feladta, ki kell jönni még egyszer, fölfegyverkezve. Elhelyezte a minikoszorút középre, meggyújtott két mécsest, s imádkozni kezdett. Csillag Vilmos leolvashatta az ajkáról. Hiszekegy. Üdvözlégy. Miatyánk. Talán nekem is kéne, gondolta, ám valamiképpen idétlennek érezte, hogy az anyját utánozza.

A papa sírhelyére egyáltalán nem sikerült rálelniök. A mama tehetetlenül himbálta a fejét: - Nem értem, itt kell lennie, esküszöm!

Csillag Vilmos gyomra kitörni készülő vulkánná változott, amikor észrevette Bányavári Geyza tábláját, született 1917-ben, meghalt 1966-ban, gyászolja felesége, fia, lánya és a többiek. Fölötte - ahol emlékezete szerint a papa volt - most dr. Máva Sombor nyugodott, 1955-1980. Huszonöt év jutott neki, állapította meg Csillag Vilmos, ám csak azért, hogy minél később vágjon belé az a másik,

jeges gondolat. A mama is fölfedezte Bányavári Geyzát, s kezdte visszafelé szedni a levegőt: - Mi ez? mi van? hogyhogy? mi történt itt??? - szabályos fulladási roham tört rá, lekuporodott a kolumbárium tövébe, szűkölve kapkodott levegő után, vérszínűre sötétülő arccal.
Egy temetői kertész visszavitte őket a furgonja nyitott platóján a főbejárathoz, s ajánlgatta, hogy mentőt hív az irodából, ám a mama egészen mást akart az irodán, Csillag Vilmos csak nehezen tudta megakadályozni, hogy be ne törje az ügyfélteret az íróasztaloktól elválasztó üveglapot. Artikulátlan hangokat adott, a matróztrikós lány, aki a temetővállalatot képviselte, a stréber tanulók figyelmével próbálta kihámozni a szófoszlányokból, hogy tulajdonképpen mi a mama problémája. Vaskos fekete könyveket lapozgatott azután, míg kétséget kizárón
megállapíthatta a tényállást. - Dr. Csillag Balázs urna@ülkeszerződése 1976. január másodikán lejárt, tisztelt hölgyem, mert akkor a tíz esztendő elmúlt.
- De mért nem értesítettek?
- Van fogalma róla, hány ilyen esetünk van? Képtelenség mindenkit postailag értesíteni, de mindig kiplakatírozzuk, hogy mely egyéni nyughelyek illetve urnafülkék határideje járt le. Azonban ilyenkor is hátra van még a türelmi idő, mely a lehetőségektől függőn tizenkettőtől tizennyolc hónapig terjedhet. Ha ezen időintervallum alatt az elhunyt hozzátartozói nem jelennek meg az ügy rendezése vagyis a hosszabbítás végett, a vállalat nem tehet mást, kiüríti a jogtalanul foglalt helyeket.
- Pofátlanság! - az anyja úgy rázta le magáról Csillag Vilmos csitító tenyeret, mint kutya a vizet. - Már a halottakat se hagyják békibe? Szép kis örök nyugalom!
- Sajnálom, tisztelt hölgyem, nem mondhatok egyebet. Úgy vélem, aki ilyen hosszú ideig nem látogatja a halottját, arról joggal föltételezheti a vállalat, hogy nem is fontos neki.

- Miért ne volna fontos? Csak azért, mert az utóbbi időben kicsit elfoglaltabb voltam, és ritkábban jöttem, attól még...
A matróztrikós lány elvesztette a türelmét: - Tisztelt hölgyem, az ön elhunytja a türelmi idő lejártával öt és fél éve került ki a helyéről! Azóta nem tűnt föl önnek.
- Öt és fél éve? Az teljességgel kizárt!
A lány már fölényben érezte magát, vonogatta a vállát: Minimum.
-Jó, legyen magának igaza. Mennyibe kerül, hogy visszarakják oda? - a mama előhúzta a kopott brieftaschnit, melyet pénztárcául és igazolványtartóként használt.
- Sajnos, nem áll módunkban. - A lány ajka két párhuzamos csíkká merevült.


- És ha szabad kérdeznem, miért nem áll módjukban? a mamát a higgadtság mindig földühítette.
- Mert a lejárt urnafülkékből a hamvak közös sírhantba kerülnek, melyet alapos fertőtlenítés után betemetünk.
A mama háromszor ismételtette el magának, mire fölfogta. Nem volt képes beletörődni, üvöltve követelte, hogy beszélhessen a matróztrikós lány főnökével, majd - azzal a köpcös férfival sem tudott zöldágra vergődni - a temető igazgatójával. Akaratát akkor sem teljesíthették volna, ha a kedvéért megszegik a szabályokat, ugyanis a lejárt urnafülkékből kiszedett több száz fémdobozt jeltelenül hajigálták a közös sírba, így már senki ember fia nem találhatja meg dr. Csillag Balázst. A mama hiába zokogott, hiába lett rosszul a szívével, hiába tartotta föl a köztemető teljes irodai személyzetét, el kellett fogadnia a tényt, hogy a néhai férje hamvai egy bizonyos parcella homokfoltos gyepe alá kerültek, csak nagyjából megjelölhető helyen. Egészen zárásig üldögélt a mama annak a parcellának a szélén, egy hiányzó támlájú padon,

folyamatosan szipogva és hüppögve.
Csillag Vilmos sejtette, nincs mivel vigasztalni. Csak állt mögötte, kezét az anyja vállán nyugtatva.
Már a villamos peronján kapaszkodtak, amikor, lelkierejét összegyűjtve, megkérdezte: - Mama, hogy van az, hogy ennyi évig nem látogattad a papát?
Az anyja szemét elborították a könnyek. - Folyton az eszemben volt, csak aztán valami mindig közbejött. - Már újra sírt. - Amilyen trehány dög vagyok... pedig nem igazság, hogy hiába élte túl a háborút, a hadifogságot meg a Rajk-pört, a végén mégiscsak jeltelen sírba került, akár egy bűnöző. Nem ezt érdemelte éntőlem az a drága ember, annyi évi boldog, felhőtlenül boldog év után... mintaházasság volt a miénk, hidd el, csodájára jártak az emberek.
Ezt már nehéz lett volna szó nélkül hagyni. - Ugyan, anya, ezt te se gondolod komolyan!
- Miért ne gondolnám, édes Vilcsikém? Szegény apukádra sok rosszat lehet mondani, de világéletében példás férj és családapa volt.
- Igazán? Szerinted példás családapa az, aki gyakorlatilag soha nem áll szóba a fiával?
- Jó, hát egy kicsit szűkszavú volt, az tény.
Csillag Vilmost azonban már sodorta az indulat. - Példás férj, mi? aki súlyos betegen azt fontolgatta, hogy elköltözik hazulról!?
A mama kupánvágottan pislogott. - Honnan veszed ezt? - Tőle! Mondta.
- Ezt csak úgy kitalálod. Hogy bosszantsál.
Tudta, egész hátralévő életében sajnálni fogja, mégsem kegyelmezett az anyjának. Elmesélte, töviről hegyire.
A mama csak hallgatta, s nagyokat trombitált a zsebkendőjébe. Csillag Vilmosból elpárolgott a támadókedv. Na, most ez mire volt jó? - kérdezte önmagától.
Az anyja csak másnap este szólt hozzá: - Haragszol rám, amiért így elvesztettük... elvesztettem a papát?

Rázta a fejét. Elvesztettünk mi már minden egyebet is, gondolta.
Ugy érezte, nem ülhet örökké otthon, alkalmi munkát keresett. A nagycsarnokban talált, egy giwnáziumi osztálytársa üzletében, aki élő hallal foglalkozott.
Csillag Vilmos merítőhálóval emelte ki az üvegmedencéből a háziasszonyoknak a pontyokat, harcsákat, fogasokat, némi borravalóért megtisztította és föltrancsírozta őket.
Állandóan tervezte, hogy hazatér az USA-ba. Indulása időpontját minden alkalommal elhalasztotta. Kezdetben hetenként váltott levelet Shea-vel és a brooklyni


anyósával, a postafordulta egyre lassult. A fia a fényképeken szakaszosan növekedett. Végül már ő is küldött néhány gyerekes sort, a megszólítást és a zárást ügyetlen magyarsággal, a többit angolul. Ekként írta alá: HENRYK.
Mischung, gondolta Csillag Vilmos.
Múltak a hónapok. Vágyott a fiát újra látni, ám ahhoz talán nem elég erősen, hogy cselekedjék. Az anyjára mennykőcsapásként törő betegség az utazás lehetőségét ismét kiradírozta a közeljövőből.
A majd egy év alatt, amíg az anyja a Kékgolyó utcai klinikáról a temetőbe jutott, Csillag Vilmos jócskán megőszült. Remélte, Henryk befut a temetésre, de csak részvét-táviratot küldött, melyben már csupán egyetlen magyar szó volt, Csillag Vilmos családi neve. Shea és az anyja nyilván ellenem hangolja a kölyköt.
Most már nehezen tudta volna megindokolni, mit is keres ő Magyarországon. Fölszámolta a Márvány utcai lakást, a pénzt elhelyezte az Értékforgalmi Bankban, ahonnan a hatályos jogszabályok szerint csupán megszabott részletekben veheti majd ki, turistautazásai alkalmával. Nem baj, jövünk nyaralni a Balatonhoz Henrykkel.
Gépe a Kennedy Airporton landolt. Senki nem várta, amin

nem lepődött meg. Sajnálta a pénzt taxira, felült a repteteket összekötő shuttle buszra. Amíg a Newarkon dolgozott, a sofőrök megálltak a kedvéért a Northern Boulevard sarkánál, onnét csupán negyedóra járásnyira lakott Shea anyja. Most azonban hiá ba kérte, a szikh turbánt viselő buszvezető nem tette meg neki a szabályellenes szívességet, így legalább félórás gyaloglás várt rá, amikor két bőröndjét a járdaszigetre eresztette.
Emlékezett e környékre, tudta, ha a Grand Central Parkway-en átjutna valahogyan, kutyagolását jelentősen megrövi
díthetné. Csakhogy a sugárút tömérdek sávján szinte pillanatnyi szünet nélkül iramlottak a járművek, morajlásuk sebzett vadállatok üvöltéseként hatolt az idegrendszerébe. Csomagok nélkül talán átslisszolhatna valamiképpen, ám a két bőrönddel esélytelen. Maradt a hosszabb út.
Lépkedett a rámpán, amely egy autótemető mentén vezetett a gyaloghídra. Már égtek az utcai lámpák, legalábbis elméletben, errefelé csupán kivételképpen maradt bennük ép körte, az utcagyerekek kilődözik csúzlival.
Az autótemetőn túl olajos garázslejárat elé kanyarodott a csorba betonelemekből készült út. A félig a talajba süllyesztett épületnek olyan üzemablakai voltak, mint Csillag Vilmos gimnáziumában a politechnikai műhelynek. A kitört üveglemezeket itt is, ott is oda nem illőkkel pótolták. Rég csődbe mehetett ez a telep, az ajtók tárva-nyitva, a cégtábla - KLINE & FOX, THE WIZARDS OF FORD - egyik oldalt leszakadt a rúdról, fül gőlegesen lógva himbálózott, gyönge nyikorgással. Szellemes. Élvezte, hogy érti a szóviccet: The Wizard of Oz = Óz, a nagy varázsló, igen, tehát AFord Nagy varázslói. Csiribí-csiribá, csak a kezemet figyeljétek, hipp és hopp, egy Ford Taunus, léghűtés, bőrülések, szervókormány... A szervót nem tudta angolul, sose mondják, mert mindegyik kocsiban van.

KLINE & FOX.

Klájn end Fáksz, motyogta Csillag Vilmos. Ezek itten valahogy így ejtik. A Kline eredetileg Klein lehetett, a Fox meg talán Fuchs, és akkor... Some more, jezus... oh yeah. Elképzelte őket. Klein Béla, nem, Klein Albert, nem, hanem Klein Miklós, zongorakészítő.. A háború elől menekültek ide Kispestről. Klein Miklós elébb házaló, majd porszívóügynök, aztán tisztviselő a Fordnál, végül összeismerkedik Fuchs Ödönnel... Fuchs Jenővel... Fuchs Richárddal... aha, ezek a Baradlayak, A kőszívű em



ber fiai. Akkor inkább Fuchs Rezsővel ismerkedik össze Klein Miklós, addigra Ray Fox és Mike Kline lett belőlük, elhatározzák, autószalont nyitnak, car show room-ot, ahol szerviz is van, megszerzik a Ford engedélyét, az üzlet fölvirágzik, terjeszkedik, egészen addig, míg beüt a nagy gazdasági világválság, és...

Nem, ezek itt még tavaly is virágozhattak, egészen frissek az olajnyomok. Már maga mögött hagyta a telepet, zihált az erőlködéstől, le kellett raknia a bőröndöket, rájuk ült. Amikor folytatta útját, iszonyú gyöngének érezte magát.

Lehet, hogy valamelyik nagyapám vagy dédapám is kitántorgott Amerikába?

Mind gyakrabban kényszerült szünetet tartani, a zakója és a nadrágja átiszamósodott a verejtéktől, kövér csöppek ültek meg a haja tövén, csípték a fejbőrét.

Már elég közel járt a Project-hez, így becézték a sivár lakótelepet, ahol Shea anyja élt, a New York város rászoruló családjainak megsegítését célzó, átfogó városi terv részeként épült, az ötvenes évek végén. Minden betonfelületet csiricsáréra pingáltak az utóbbi időkben a hippik? drogosok? hajléktalanok? fene tudja, kicsodák.

Még hallotta a Grand Central Parkway robajlását, és már a Brooklyn-Queens Expressway-ét is, utóbbi volt Shea anyja

életének megkeserítője. A zaj most a Niagara vízesésre emlékeztette Csillag Vilmost. Nászútra oda mentek, követvén több millió amerikai példáját. Sosem felejti azt a kivételes pillanatot, amikor a hullámzó sziklaöbölben a motoros hajó bevitte őket a habos zuhatag alá. A látvánnyal vetekedett az összhangzat, ezermilliárd vízcsepp folyamatos záporozása az ideges felszínen. NiagaraFalls, motyogta Csillag Vilmos, a felesége kiejtését utánozva, hetven százalékos sikerrel.
- Mi van?
Két színesbőrű térdelt a betonon, hulladékból rakott tűznél, melynek maró füstje e pillanatban legyintett Csillag Vilmos orrába. Nem tudott válaszolni, előbb krákognia, aztán krihácsolnia kellett. - Pillanat - sziszegte.
- Hozzánk beszél ez a köcsög? - az egyik férfi foszladozó fekete bőrzakóban volt, s ugyanolyan anyagú nadrágban, melynek hasadékán kikandikált a térde.
Csillag Vilmos a "köcsög" szót nem értette. - Mi van? kérdezte most ő.
- Utánozol, faszfej? - a másik férfi valamivel fiatalabb volt, húsz-huszonkettő, alul jeans, felül semmi. Mellkasát, vállát, karját színes tetoválások borították. Csillag Vilmos ezt sem értette. Álmélkodva nézte a férfi bőrén egymásba folyó rajzolatokat. Még mindig köhögött.
- Húzzál innen a retkesbe, mint a gyorsvonat! - a bőrruhás.
- De a szajrét hagyhatod! - a fiatalabbik.
Csillag Vilmos a bronxi szlengben nem volt otthonos, tétován szorongatta a bőröndök fülét. Érezte a hangsúlyokban a támadó élt, de nem gondolta, hogy az ő jelentéktelen cucca vagy személye bárkit cselekvésre indíthat. Amint levegőhöz jutott, enyhén fejet hajtott: - Nice to meet you. - Indult tovább.
Orülök, hogy megismerhettem. Ugy tanulta, ez köszönés. A gyanú árnyéka sem merült föl benne, hogy a szavak eredeti értelme ilyesfajta helyzetben kihívó lehet. Mire

észbekapott, amazok ketten már a földre rántották, s rugdalták, a meztelen felsőtestű szöges bakancsban volt, a másik stoplis kosárlabdacipőben, Csillag Vilmos igyekezett őfeléje hengeredni. Várta, hogy abbahagyják, hisz mi értelme ennek? Egy magyar mondat bukott ki belőle: - Elég már... nekem semmi bajom a négerekkel!


- Nigger? Azt mondja, nigger?
A sarkak és cipőorrok zuhataga telibe találta a gyomrát, a szemét, az orrát, s amikor a szöges bakancs a heréjébe döngölt, elvesztette az öntudatát. Ujra a Niagara vízesést látta maga előtt, színes, túlexponált Polaroid-fölvételeken, amilyeneket Shea készített, és fekete-fehérben, amilyeneket ő.
A két férfi idővel elunta a mozdulatlan test bántalmazását. - Él ez még? - a bőrruhás.
- Látod, hogy mocorog. - Nézzük a cuccát.
Kizsebelték. Pénzét szétosztották, tárcáját és okmányait a tűzbe dobták. A bőrruhás a hitelkártyáját meg akarta tartani, a másik kivette a kezéből, s azt is elégette, túl veszélyes. A bőröndöket föltépték, ám csak egy pár cipőt és két pulóvert vettek magukhoz. A Budapestről hozott ajándéktárgyak mind röpültek a tűzbe, legjobban a Matrjoska babák égtek, melyeket Csillag Vilmos az Astoria aluljáróban vásárolt egy borostás férfitól. A két kis palack Tokaji aszút fölbontották, ám túl édeskésnek találták.
Csillag Vilmos hajnalban tért magához. Testét többmázsásnak érezte, s darabokra hullónak. Valami borzalmas történt vele, igen, ám kezdetben képtelen volt fölidézni, hogy mi. Eszmélete újra meg újra kihunyt.
Látta a holmija maradványait, kedvenc bársonyzakója nedves mosogatórongyként hevert a porban.
Az esti hűvösség leszálltakor sikerült végre fölülnie.
Elborzadt, amikor az arcát megérintette, orra helyén

lüktetve fájó csomót tapintott. Vékony hangon felzokogott tehetetlenségében. Ételre, italra, orvosra van szüksége, különben... A múltját már elvesztette, közel állt ahhoz, hogy a jövőjét is elveszítse. Észnél kell lennem, dünnyögte. Szájából formátlanul buggyantak ki a hangok, négy-öt foga hiányzott.
Sejtette, hiába kiabálna segítségért, legföljebb a támadóihoz hasonló alakok figyelmét vonná magára, ha ugyan egyáltalán. Négykézláb kínlódta magát előre, arrafelé, amerre sűrűbben derengtek a fények. Szemében szúrós csillagok fogócskáztak.
Azok a fények nagyon, nagyon-nagyon lassan közeledtek. Nem vette észre, hogy a La Guardia környéki grundok egyikére tévedt, útirányával ellentétesen haladva. NO TRES PASSING! táblák jelezték, hogy idegeneknek tilosa bemenet. Ennek dacára a környékbeli srácok vasárnap délelőttönként baseball és football pályának használták, míg a biztonsági őrök el nem kergették őket. Egyszer Csillag Vilmos is softballozott itt a munkatársaival.
Bozótosba került, csak cikcakkban haladhatott. Rázta a hideg, pedig az első hajnali napsugarak már végigsimítottak a tájon. Kicsit pihenek. A földre rogyott. Az oldalára dőlt, abban a pózban, ahogyan az anyaméhben fekszik az embrió, csigolyái így fájtak legkevésbé.
Milyen pofát vág majd a fiam, ha beállítok, ilyen állapotban? Ez volt az utolsó, a legutolsó gondolata. Álomba merült, melyből többé nem tért magához. Feje fölött az aranyesőbo kor amerikai változata virított. Hullatni kezdte rá égősárga szirmait.
Két hét múltán találta meg három kisgyerek, frisbee-t hajigáltak egymásnak, az után szaladtak be a bozótosba. A Great Neck-i seriff szállt ki a helyszínre. A nyomozás dossziéját az év végén helyezték a megoldatlan ügyek fióksorába.
További tények földerítésére nincs remény. Tettes

ismeretlen, áldozat ismeretlen. Akta lezárva.
396 I 397

XII.

Minél inkább elnyúlik a tél halódása, annál káprázatosabb lesz a tavasz. A zord napoknak utolsóin a dalos madarak hajnali karénekére ébred a táj, szívből óhajtván a közelítő újjászületést. Erezhető, hogy nem soká kell várni, fiamarost beköszöntenek a legtisztább színek, illatok, ízek, formák, összetételek, amelyek talán még mindig és mindennek dacára jobbá tehetik a világot. Ilyen időkben úgy tűnik: a természet már-már a művészet szakába vág.

Henrykről Budapesten mindenki kedvezőbb véleményt alkotott, mint ő maga. Nyúlánk alakja akár férfias is lehetett volna, ha nem annyira önbizalom-hiányosan görbe a tartása. Ha megszólalt, néhány zavart aaam vagy hhhh bukott ki a száján az értelmes szavak előhírnökeként. Ha izgatott volt, szünet nélkül rágta az ajkát, s körömmel tépte a bőrt a hüvelykujja felső percéről, első vérig, néha tovább. Noha arra törekedett, hogy hibátlanul beszélje az apanyelvét, olykor angol kifejezéseket szúrt a magyarok közé, szinte öntudatlanul. Mondatai zöme kérdővé kunkorodott, akkor is, ha száz százalékig biztos volt a dolgában, ami nála azért ritkaságszámba ment. Társaságban félreült a sarokba, sértett arckifejezéssel figyelte azokat, akiknek sikerült cllazulniok. Közönséges viselkedés, mondta, vagy inkább gondolta róluk. Pedig irigyelte őket.
399

Macintosh Classic számítógépén nyitott egy fájlt, melybe naplójegyzeteket írt, egészen rendszertelenül, amikor éppen eszébe jutott. Magyarországon már magyarul,

kezdetben igen hibásan. Ragaszkodott ahhoz az elavult computerhez, ha valaki ajánlotta, cserélje le, hüledezett: - De hisz ez egy ipari műemlék! - arra célzott, hogy az egyik prototípust elhelyezték a Tudomány és Technika Múzeumában, Washington D.C.-ben, ő a saját szemével látta. Három könyvet is végigolvasott a Macintosh birodalom létrejöttéről, elképzelte a két teenagert, amint valamelyikük szüleinek garázsában összebuherálják a user friendLy számítógépet, melynek sikeréből kinőtt a világvállalat.
E csodás történet leginkább gyerekkora meséire emlékeztette. Az apja esténként odaült az ágya mellé, szemét félig lehunyva fogott bele, egyszer volt, hol nem volt, és elindult a legkisebb fiú a nagyvilágba, szerencsét próbálni, vándorbottal a kezében, tarisznyával a vállán, melyből sosem hiányzott a hamuban sült pogácsa. Változatos kalandok végén éppúgy elnyerte a fele birodalmat a királykisasszony kezével, mint a Macintosh fiúk a hírnevet s a dollármilliárdokat. Ezek szerint vannak - lehetnek - még csodák.
Henryk csupa rossz hírű ublic school-ba járt, a Flatbush Community School-ban és a Lee High gimnáziumban alig akadt rajta kívül fehér tanuló. Az alsóbb osztályokban a fekete bőrszín volt a jellemző, a gímiben egyre inkább a sárga. Jól értette a beszédüket, a feketék szlengjében éppoly otthonosan mozgott, mint a sárgák nazális hadarásában. A tanárok beérték azzal, ha az órák leperegtek anélkül, hogy a nebulók összeverekedtek volna. Az oktatók többsége fegyvert vagy önvédelmi spray-t hordott a zsebében vagy a táskájában.
Úgy tartották, Henryk kissé gyönge fölfogású. Példamegoldáskor gyakran csak krákogott a fehér táblánál, melyhez hiába
láncolta oda a karbantartó a filc irönt, valaki mindig ellopta. A gondosabb tanerők a sajátjukat hozták, a gondatlanabbak lemondtak a tábla használatáról. Ám kevés gondos tanár dolgozott azokban az iskolákban. Henrykre

háromszor lesett az osztályismétlés réme, végül mégis sikerült tizenkét év alatt abszolválnia a tankötelesség megszabta szenvedéseket. Egyik tanára sem vette észre, hogy alapjában véve jó eszű fiú, csupán a memóriája nem működik. A legalaposabban bebiflázott anyag is kihullott a fejéből, mire fölszólították, a nevek és a számok összekeveredtek az agyában, arra viszont kristálytisztán emlékezett, hogy a könyv hanyadik oldalán szerepelt a kérdéses szöveg, és milyen betűtípussal, színnel, tördelésben. Látta, de nem tudta elolvasni. Tízéves korában szemüveget kapott, remélte, ez segít, ám csak annyi változott, hogy a betűket és számokat jelképező vonalkák nagyobb méretben vetültek föl, elolvasnia továbbra sem sikerült őket.

Szórakozottsága már pici gyerekkorában is szóbeszéd tárgya volt. Ha a nagyanyja - akit ő Grammynek becézett, a díj nyomán - leküldte a kínai fűszereshez, ahol felírásra vásárolhattak, Henryk szinte minden alkalommal elfeledte, mit kéne vennie. Találomra kért ezt-azt Shi Tshung bácsitól, akinek az unokái közül egy-kettő rendszerint osztálytársa volt. Amennyiben Grammy listát írt neki, akkor e papírfecnit hagyta fönn a lakásban vagy el útközben. Egyszer az iskolában adatlapot kellett kitöltenie, és ő mindkét szülője rubrikáját üresen hagyta, képtelen volt fölidézni a pontos nevüket. Mentegetőzését - már rég meghaltak - Mrs. Marber nem fogadta el: - Egy fehér angolszász protestáns kisfiúnak tudnia kell, kikből sarjadt!

Henryk azzal is beérte volna, ha tudja, mit jelent a "sarjadt", eme Middle English igealak, melyet a tanárnő Shakespearetől vett. Rémülten pislogott a szemüvege mögül, mint rende

l

sen, ha a feleletét várták. Emlékezete megbízhatatlansága az évek múltával nem csökkent, fokozódott. Közeli

ismerőseinek a nevét félve ejtette ki, hátha nem jól tudja. Okkal. Még nagyobb akadályt jelentettek a számok. Ha a Harvey Avenue 82-be volt hivatalos, a 28-ban tudakozódott a keresett cím iránt. Hiába akart mindent fölírni, már amikor elhangzott a 82, az ő fejében 28 képződött (vagy 39, vagy 173), ezt bocsátotta a papírra a tolla hegye. Gyűlölt telefonálni, mert a noteszéből kiolvasott szám szétpárolgott az agyában ama tizedmásodperc alatt, míg fölemelte a kagylót. Megnézte újra a noteszben, ám a memóriája, akár az ereje vesztett mágnes, most is a szükségesnél hamarább ejtette el a számot. Ruhacsipesszel feszítette kitárt helyzetbe a könyvecskét, s a telefonnak támasztotta, hogy végig a megfelelő soron függhessen a tekintete.

Képeket és dallamokat viszont hibátlanul rögzített, így az iskolai énekkarok mezzo szólamának oszlopává lett. Grammy szerette volna, ha tanul zenét, ám a különórákra nem jutott pénz. A Lee High énektanára, Mr. Mustin néha foglalkozott vele, tanította fuvolázni, Henryknek azonban a kottaolvasáshoz nem volt türelme. Tizenévesen sikert aratott szabadkézi rajzaival, s a gimnázium fazekas szakkörében formázott korsókkal és csuprokkal, de onnan is hamar kimaradt, mert Miss Lobello megjegyzést tett a vastag szemüvegére. Tény, hogy már az általános végére elérte a negyedik dioptriát, a kerek lencsék nagyításában a szembogara olyan hatást keltett, akár a nyugtalan halaké.

Hiába erősködött Grammy, Henryk az érettségi után nem postázta a jelentkezési lapját sehová, biztosra vette, az ő eredményeivel csupán a legsilányabb állami egyetemekre juthatna be, azoknak a diplomájával kitörölheti majd a fenekét. Két tervet fontolgatott. 1. Jelentkezik a haditengerészetnél, ott mindenkit bevesznek, aki bírja a gyűrődést - a hivatásos katonai pálya nem annyira rossz, békeidőben. 2. Munkát vállal a Roosevelt Avenue 47 (vagy 74?) szám alatti kis ügyvédi irodában, ahol tetszett neki a dús idomú titkárnő.

Nyaranta kifutófiúként dolgozott a Domino Pizza cégnél, e vállalat alapszabálya, hogy amennyiben a telefonhívástól számított harminc percen belül nem ér célba a rendelés, a kuncsaftnak nem kell fizetnie érte. Abban az ügyvédi irodában a titkárnő szinte minden alkalommal így fogadta:
- Lejártám a harminc perc! - az esetek többségében viccelt.
Henryk azonban rendre azt válaszolta: - Akkor ingyenbe van a pizza... jó étvágyat, hölgyem! - kifarolt a helyiségből, tekintetét egy pillanatra sem szakítva el a nő tömött dekoltázsáról. Nedves álmaiban oda fúrhatta be a fejét, a forró dombok közé.
Az egyes terv hamar dugába dőlt: a szemüvege miatt kiszuperálták. A kettes terv működni látszott, ajánlkozását a titkárnő továbbította az illetékesnek, s a cég tulajdonosa behívta Henryket job interviezu-ra. - Miért éppen nálunk keresel munkát?
- Vonz az igazság.
A testes ügyvéd vállat vont, biciklis futári állást ajánlott szeptember 15-től, két havi próbaidőre, gyalázatos hetibérrel, s a csekély értékű biztatással: - Aztán majd meglátjuk.
Henryk azonnal rábólintott. Grammy örül majd, hogy állást szereztem, gondolta. Különben is, még előttem az egész hosszú, izgalmas nyár.
Két fiúval barátkozott a gimnáziumban, az álláig sem értek, kis termetű koreaiak voltak. Ok hátizsákos európai körútra készültek. Henryk addig főzőcskézte Grammyt, míg engedélyt kapott, hogy kivegye a bankból a saving account ja tartalmát, a nyaranta összespórolt pénzét, hogy a haverjaival tarthasson. Egy feltörekvő légitársaság charter gépén keltek át az óceánon, e diákoknak szánt repülőúton semmiféle ételt vagy italt nem

402 403

szolgáltak föl. A két koreai rengeteg kaját hozott

magával, megkínálták. Henryk a túlfűszerezett gombócoktól heves gyomorgörcsöket kapott, s félóránként állt sorba a gép farkában a vécénél.
Barangolásuk útvonala a Youth Hostel katalógus szerint alakult, azokba a városokba igyekeztek, melyekben az ifjúsági szállót az ára, a fekvése és tisztasága alapján e kötet szerkesztői magas pontszámmal ajánlották. A maximális tíz pontot KeletEurópában egyetlen Youth Hostel sem érdemelte ki. Nyolcat kapott a prágai, hetet a budapesti, mely csupán a nyári időszakban üzemelt, más hónapokban dormitory, tehát kollégium. A két koreait nem érdekelte Kelet-Európa. - Most már vasfüggöny sincsen, pont olyan lehet, mint Nyugat-Európa, csak szegényebb - az egyik.
Henryk mondta nekik, hogy ő magyar származású, látni szeretné az Ohazát. Ennek hallatán a másik koreai elbizonytalanodott, végül azonban ő is vonzóbbnak találta Dél-Tirolt és Olaszországot. Ekkor még Bécsben jártak, megállapodtak, hogy tíz nap múltán találkoznak Velencében, ahol nincs jó Youth Hostel, ám Velencét akkor is látni kell.
Az osztrák-magyar határt Henryk egy német kamion sofőrfülkéjében lépte át. Arra számított, hogy valamiféle meghatottság vesz rajta erőt, de semmi nem történt. Jellegtelen vámépületek, szenvtelen egyenruhások, hasonlóan Európa más ország-átlépő pontjaihoz, csak a sorállás hosszabb.
Váltakozó szerencsével autóstoppolt Budapestig, e számára ismeretlen közlekedési módról még a Brooklyn Közösségi Könyvtárban olvasott, a Napi 25 dollárral Európában című kiadványban. Hollandiában azután tapasztalhatta, vadidegen autósok tényleg be-beveszik a kocsijukba az út szélén integetőket. Imádta csinálni. Nem értette, hogy a kivénhedt hippik, akik
ugyanott lengetnek, miért mondogatják, bealkonyult a hitchhiking korszakának, az autósok félnek a stopposoktól, bezzeg a hetvenes években!

Az utolsó szakaszt egy tégla formájú, elöl-hátul furcsán le kerekített automobilban tette meg, amely iszonyú benzinszagot árasztott. Vezetője, egy válltrikós, nála alig valamivel idősebb srác, gagyogott néhány szót angolul, Henryk kérdésére magya rázni kezdte, hogy ez egy Wartburg. - Keletnémet gyártmány.

- De már nincsen Kelet-Németország. Vagy van?
- Nincs. Viszont mikor ez lett készülve, még volt. Két izés... két ritmusos.
- Ritmusos?
- Egybe ömlik a benzin meg az olaj.

Henryk mosolyogva bólogatott, mint aki érti.

Amikor az autópályán feltűnt a magyar főváros előjelző táblája, a válltrikós megkérdezte, hová tart. Henryk mutatta a Youth Hostel címét a katalógusban.

- Szerencséd van. Itt megyünk el nála... előtte.

A Budaörsi úti szállás betontömbje Henryket Queens közkórházára emlékeztette. A földszinti büfében már aznap két tucatnyi amerikaival futott össze. Ok vitték el a város vadonatújnak tetsző pubjaiba, ahol szinte kizárólag angolul beszéltek a vendégek. - Ez most az aranyláz időszaka itt - magyarázta Jeff McPharson erős ír akcentussal. - Ha kicsit odafigyelsz, megcsinálhatod a szerencsédet!

Henryk kicsit odafigyelt. Egy hét múltán írt Grammynek, tudatta, nyár végéig Magyarországon marad. Kérte, küldje utána a kis Macintosh Classic-et a United Parcel Service-szel, mely már irodát nyitott Budapesten.

Csoda érdekes számomra, hogy őseim földjén járhatok. Kár, hogy te nem vagy itt velem. Volna kedved utánam jönni? Tudnék küldeni repülőjegyet.

404 405

Kiderült, hogy sokkal jobban értek magyarul, mint gondoltam. Grammy, mi mért nem beszéltünk egymással magyarul? Hiszen te is magyar vagy, igaz?!

A papa meg a mama szája tátva maradna: most már majdnem mindent lehet kapni. Itt-ott a hitelkártyám is elfogadják. Kár, hogy ezt ők nem érhették meg.
Gyakran eszébe jutott a két kis koreai, vajon mennyi ideig várták a Piazza San Marcón, az árkádoknál? Remélhetőleg nem túl sokáig.
Grammy hosszú válaszlevele szokatlan gyorsasággal érkezett. Édes Henryk,
Orülök, hogy jól érzed magad Budapesten. Nekem az jóformán ide gen város, hisz tudod, hogy mi Szekszárdiak vagyunk, meséltem neked. Szekszárdiak? - esküdni mert volna rá, hogy ezt még so sem hallotta. Az Magyarországon van? - megnézte a térképen. Szekszárd...
Halkan fölcsendült kisgyermekkora porlepte éveiből a versike: - Szekszárdon születtem, színésznőt szerettem! - a papa mondogatta ezt a mamának, amikor még minden rendben volt. Nagyokat nevettek. O, Henryk, a totyogós gyerkőc, szajkózta utánuk: - Szikszard! Szikszard! - ami a papának annyira tetszett, hogy fölkapta, dobálni kezdte, Henryk sikongatott, a mama is sikongatott, a nagymama is sikongatott, a papa pedig újra meg újra a levegőbe hajította, egyre följebb, és csak skandálta: - Szekszárdon szü-let-tem, szí-nész-nőt sze-ret-tem!
Budapestre egyetlenegyszer vittek föl a szüleim, tízéves koromban, amikor intézték a kivándorlási papírokat. A Hungária-szállodában laktunk, a Duna partján. Menjél el, nézd meg, és gondolj rám.
Henryk e kérést nem tudta teljesíteni. A Duna-parton nem talált Hungária Szállodát, csak Forumot és Intercontinentalt.
Hebrencs férjem mindig tervezgette, hogy csinálunk majd egy szép körutazást Európában, melynek csúcspontja a magyarországi vizit lesz, ellátogatunk Szekszárdra, amit ő is Szikszardnak ejtett, mint te pici korollban. Ám ő sosem volt képes valóra váltani a terveit. Amiként az indusok jó része, inkább az ábrándjaiban élt, nem pedig a

földön. Szerintem te azt sem tudod, hogyan hívták. Pedig mondtam már neked, de soha semmire nem figyelsz oda. Igazam van? Ugye, nem tudod? Gamash Kupar Ez volt a neve - legyen neki könnyű a föld ; amikor megismertem a brooklyni LeeAvenue-n, egy étteremben. Én ott mosogattam, ő meg pincérkellett. Bizony, kicsi Henryk, így kezdődött a mi életünk. Nyughatatlan ember volt, hajtotta folyton a vére, és én nem tudtam visszatartani semmitől. Mire észbe kaptam, márDelhiben csücsültünk, tönkre menve, egy mocskos utcában, ahol a lakosok hetven százaléka az úttestre végezte a dolgát, és ott is aludt. El kellett menekülnöm abból a veszedelemből, amit ő jelentett, vissza a U.S.-be, a szüleimhez. Soha többé nem mentem férjhez.

Henryknek derengett, hallott ő már arról, hogy a nagyapja indiai volt, ám még sosem állt össze benne a kép, hogy ezek szerint indus vér is csörgedezik az ereiben, attól olyan sötét a bőre színe. A New York-i taxisofőrök nagy része indiai, pontosabban szikh, tehát a katonai kasztból való. Némelyik vezetés közben is turbánt visel. Olyanok, mint a... - e gondolatmenet végén leesett neki a tantusz: szóval, ezért...! Nemrég egy budai étteremben megkérdezte tőle a cigányprímás: - Roma vagy? - Pardon?

A testes férfi jelentőségteljesen bólogatva visszatért a bandájához. - Tagadja a csávó.

Henryk ezt a szót sem ismerte.

Kedves vagy, hogy invitálsz, de nekem már nincs kedvem fölbolygatni a Lelkemben mindazt, amit régen Lezártam. Kétlem, hogy tudok még magyarul. Ha magyar szavak jutnak eszembe, mindegyikhez va



lami fájdalom tagad, így Irát inkább nem erőltetem. Te ezt aligha értheted. Mulass jól odaát, élzcd az életet, aztán gyere haza!

Addigra Henryk má_- a Macintosh nemrég nyílt óbudai

bemutatótermében volt eladó. Augusztusra hírlapíróvá avanzsált, az első angol nyelvű hetilap számára készített tudósításokat, Fővárosi életképek címmel. A szerkesztőség hét tagjából négy amerikai volt, közülük ő beszélt legjobban magyarul. A kulturális rovatot Ann állította össze (ő írta valamennyi cikket), egy nyakigláb, szőke nő, akinek két vesszőparipája volt. Ragaszkodott a keresztneve írásmódjához, vagyis ahhoz, hogy a végén - az Enn-ek zömével ellentétben - nincs e betű. Ugyanilyen rögeszmésen küzdött azért, hogy amerikai honfitársai ne viselkedjenek bunkó módjára Magyarországon, ismerjék meg e kis nép művészetét, irodalmát, szokásait. Amint kiderült, hogy Henryk alapjában véve magyar, rögtön fegyvertársnak tekintette, s a pártfogásába vette.

Mióta Budapesten Lakok, lehet rá minden okom, hogy megelégedjek. Amely téren otthon nem sikerült semmi, itten ennél inkább. Elfogadják félszeg természetem, meg a furcsa viselkedésem, amihöz a nem egészen tökéletes nyelvtudásom is értendő. Pénzügyem is rendben áll. Annak ellenébe, hogy nem törekedek arra rá, szinte csak magától alakulnak ki a dolgok.

Ann fogalmazta a kérvényét munkavállalási engedélyért, mellékelte a főszerkesztő ajánló sorait. Albérletet is szerzett Henryknek, ám ez hamarosan fölöslegesnek bizonyult, a fiú odaköltözött hozzá. Ann a Csillaghegy nevű kerületben, szabvány családi ház tetőterében élt. A padlás épült be, egyetlen nagy helyiséggé, nyitott konyhával, csupán a parányi fürdőszobát választották le a sarokban. Amikor Henryk először mászott föl a tyúklétránál alig szélesebb külső falépcsőn ide, nem hitt a szemének. Míg az épület alsó két szintje a városban szokvá

nyos családi házakra hasonlított, a tetőtérbe egy skót vadászkastély részlete került. A méretes kandallóban U alakú vaskarok tartották a fahasábokat, a fújtató, a piszkavas és a tüzelő igazgatására szolgáló fogók akárha Shakespeare korából származnának. A tölgyfa burkolatú

ferde falakat antik fegyverek és tájképek díszítették. A bútorzat ehhez idomult, különösen a tizenkét személyes étkezőasztal a szigorú derekú székekkel.
A család, amelynek vendégszeretetét Ann élvezte, önerőből építette otthonát, mondhatni, puszta kézzel, s amikor ő bérbe vette tőlük a nyári konyhát, még nem volt tető a házon. A férfi belerokkant hosszú évek erőlködésébe, leszázalékolták. - Vagyis idő előtt nyugdíjazták, egészségromlás miatt. - Sanyarú helyzetüket látva, Ann vérét fölforralta a harci tűz. Azt ajánlotta, majd ő befejezi a házat, a tetőteret is beépítteti, ha cserében lelakhatja a ráköltött összeget.
- Meddig élhetsz te itt ezért? - Henryk. - Hetven-nyolcvan évig biztosan.
Ann lakótársa fenyegető morgással fogadta Henryket. A Bond (James Bond) névre hallgató korcs kutya szénfekete volt, mérete az átlagos borjakét alig múlta fölül.
- Ne félj, nem bánt! - nyugtatta Ann, amikor az eb Henryk vállára eresztette mindkét súlyos mancsát, közvetlen közelről lihegve az arcába. Igaza volt, a kutya csupán szeretetre vágyott, hatalmas farka cséphadaróként dobolt a padlózaton.
Henryk a kutyába is belezúgott, bár annak azért nem örült, amikor Bond (James Bond) szeretkezés közben odanyomakodott hozzájuk az ágyba. Ann nem bánta. - Nincs szívem elzavarni. Tudod, talált kutya, s az ilyenek mindent a szívükre vesznek. Rajtam kívül nincs senkije.
E mondat éles nyílvesszőként érte Henryket. Én is talált kutya vagyok, gondolta.


Ann társaságában indult a Hungária Szálloda keresésére. Kiderült azonban, hogy Ann a hajdani Hungária Kávéházra gondolt, melyet immár New Yorknak hívtak. Henryk belenyugodott, hogy nincs, ám a magas szőke nő soha nem adta föl. Egy angol nyelvű helytörténeti könyvben

rábukkant a hírre. Fölolvasta Henryknek. - A Hotel Hungária a pesti Dunakorzó egyik ékköve volt, a korabeli ifjúság kedvelt rendez-vous helye. A háború végén a szövetséges légierő lebombázta, a romokat azután elbontották.
Henryk ezt nem akarta megírni a nagyanyjának. Hetenként váltottak levelet. Grammy érdeklődött, mikor tér már haza a kisunokája, ő azt felelte, még marad, okosabb volna, ha Grammy jönne ide.
Bondot (James Bondot) a Dunához vitték sétáltatni, a hatalmas kutya közismertté vált a csillaghegyi partszakaszon. Félelmet keltő külseje dacára embert, kutyát vagy más állatot nem bántott, kizárólag akkor bőszült fel, ha úgy találta, Ann védelemre szorul. Olyankor azonnal támadott.
Egy esti sétáltatás háromnegyedórája alatt Ann elmesélte, hogy a szülei hamar elváltak, az apját azóta évi kétszer látja, hálaadáskor és karácsonykor. Az anyja Philadelphiában él, mesekönyveket illusztrál. Az apja viszont írja a meséket, Floridában - valaha nagy páros voltak. Ann némelyiknek a központi figurája, saját nevén, amit gyerekkorában szeretett, később viszont idegesítőnek, sőt sértőnek talált. Egyetemi évei kezdete óta elszakadt a szüleitől. Az anyja pitiánersége épp annyira kihozza a sodrából, mint az apja betonfej makacssága. Anyai nagyszülei skót, az apaiak pedig holland származásúak, előbbiektől örökölte szeplős bőrét és kukoricaszínű haját, utóbbiaktól minden nyelven kiejthetetlen családi nevét: Schouflakkee.
- Hát akkor nem Ann Jagger vagy?
- De, most már. Nevet változtattam. - Mick Jagger nyomán?
- Persze.
- Én inkább Lennon lennék. Henryk Lennon. - Legyél!
Amikor Ann a családi hátteréről kérdezte, Henryk elmondta azt a keveset, amit tudott.
- Volna kedved nyomozni az őseid után? - Ann. - Nyomozni? Hogyan?

Ann elmagyarázta, Magyarországon kábé a múlt század közepéig meg lehet találni az anyakönyvekben az ősöket. Ha az ember tudja, mikor és hol született az apja, föl kell kutatni a születési anyakönyvi kivonatát. Abban benne lesz a két szülőjéről valamiféle adat, születési hely, idő, esetleg lakhely és foglalkozás is. Aki elég kitartó, meglelheti a nagyszülők házassági anyakönyvi kivonatát (saccolni lehet, hogy nagyjából mikor volt az esküvő, s azon éveket végignyálazni), abban ismét talál adatokat a férj és a feleség atyjáról-anyjáról. S így tovább. - Csak akkor futsz zátonyra, ha a helyet illetően elakadsz, mert abban a körzetben kell keresned, ahol születtek, vagy házasodtak.
- Te honnan tudod ezt? - Henryk.
- Cikket írtam róla. A magyarok most meg vannak őrülve a múltjukért, tömegestül készíttetik a családfájukat, keresik a nemesi címert meg az ősi birtokleveleket.
Henryk először Szekszárdra vonatozott. Grammy születési adatainak birtokában azt hitte, ügye egyszerű. Már sikerült megértetnie magát az irodista hölggyel, amikor kiderült, hogy nem tudja Grammy leánykori nevét. Fölhívta telefonon. A nagyanyja sikított, amikor meghallotta a hangját. - Henryk! hát ideátvagy?
- Nem, még odaát. Grammy, neked mi a leánykori neved?
410 I 411

- Tessék?
- A leánykori neved! Hallasz engem? - Igen. Ne kiabálj.
-Jó, csak mondjad gyorsan, mindjárt kiürül a telefonkár... - a vonal megszakadt. Ujabb kártyát vett a trafikban. Grammy, kérlek, mondjad a leánykori neved, mielőtt újra... - Minek az neked?
- Hosszú. Majd megírom levélben, csak mondjad már! - Nem... inkább nem.
- Mi a baj? Szégyelled?
- Nem... de... - ismét elhalt az összeköttetés.

Megütközést kelt bennem, hogy Leánykori nevem felől tudakozódol. Nem vagyok bűnöző, aki után nyomozni kellene, írta a nagyanyja következő levelében. Ráadásul ezt is sokszor megmondtam már teneked. Steuer Rachelként láttam meg a napvilágot.
- Nagyanyád vagy német, vagy zsidó - vélte Ann. - Sejtettem én ezt.
- Melyiket? - A zsidót. - Miből?
- Azok ilyenek. - Milyenek?
A lány nem válaszolt.
Henryk dühbe gurult. - Ilyesmit nem lehet mondani. Itt kezdődik a fasizmus!
- Nem, itt kezdődik a te kibírhatatlan sértődékenységed!
- Ezen egy elefánt is megsértődne!
- Lószart sértődne!
Annyira összevesztek, hogy Henryk kevés híján elköltözött. Legközelebbi szekszárdi kiruccanásán megtudhatta: há rom Steuer Rachel született Szekszárd városában azon a napon,
412
amikor Grammy. Az irodista nő csodálkozott: - Három Steuer Rachel, ugyanazon a napon, egy kisvárosban! - közlékenységi rohama támadt, elmesélte, hogy ő maga Pakson született, de a családi házat, amely a szüleié volt, államosították és lebontották. - Kellett a hely, tudja, amikor az erőművet építették.
Henryk nem tudta. Sietett, hogy elfaxolhassa Brooklynba az anyakönyv megfelelő lapjának fénymásolatát Grammynek, a Roosevelt Avenue-i postahivatal közvetítésével. A nagyanyja hamar válaszolt.
Mint már mondottam neked: engem a múltam nem foglalkoztat, köszönöm, igen, de inkább köszönöm, nem. Ám azért rád ismerek, mindig ilyen kergebirka voltál. Nézd meg újra a levelem, én azt írtam: Steiner - STEINER ; nem pedig Steuerl
Henryk elszégyellte magát. Számítógépében lemásolta százszor egymás alá ezt a különös csengésű nevet, Bold

New York betűtípussal, fél inch-es méretben. Ennek dacára képtelen volt megjegyezni. - Nem Steuer, hanem Stouer! - mondta, amikor Ann érdeklődött, mit írt a nagyanyja.
Három a magyar igazság. Magyar népi szólás, a doormantől tanultam. Harmadik szekszárdi utazásom eredménnyel következett. Azaz tehát:
Steiner Rachel 1927. július 3-án született Szekszárdon, reggel fél 7-kor. Atyja Steiner Walter, patkoló kovács mester. Anyja Duba Gabriella. Mindketten a Retek u. 18 sz. alatti lakosok. Az apa vallása róm. kat., azaz római katolikus, az anya vallása nincs föltüntetve.
Anyai ágon eddigre lehetett eljutnom.
Ann tapsikolt: - Patkoló kovács, ez gyönyörű! Gratulálok! Írd be az önéletrajzodba.
- Tulajdonképp mi az, hogy patkoló? - Henryk.
Amint megtudta, agyában kirajzolódott a jelenet: Steiner Walter, a tagbaszakadt, mezítelen fölsőtestű férfi -
arcra Mar

í

fon Brando, alakra Arnold Schwarzenegger - hatalmas kalapáccsal döngeti az izzó vasat az üllőn, majd szusszanásnyi szünetet tart, letörli verejtékét, lábához eresztvén a szerszámot, egy szoborhoz hasonlatosan, melyet Henryk a Dózsa György úton látott.
Önéletrajzát (a patkoló kovácsot mégsem írta bele) állandóan küldözgette a nagy amerikai muftik budapesti leányvállalataihoz, mert az újságírást hamar megunta. De nem csak azt. Eleinte magának sem akarta bevallani, hogy Ann iránti vonzalma kihűlőfélben, csupán Bondot (James Bondot) imádta változatlanul.
Mire a levelek hullani kezdtek, Grammy számot vetett azzal, hogy az unokáját egyelőre nem láthatja viszont Brooklynban. - Holnap érkezem - mondta a telefonban.
Henryk szívét csordultig töltötte a nagyanyja iránti

szeretet, melyről mintha elfeledkezett volna azokban a lázas hetekben. - Jaj de jó, jaj de jó, idejön a nagymamó! - e magyarul rögtönzött dalocskával körbetangózta a padláslakást.
Ann megértette. - Idejön? Úgy érted, ide?
- Well... - Henryk lekonyult. - Hová menne?
- De ez az én otthonom, csak én hívhatom meg. - Igen? Hívd.
- Hogyan hívhatnék meg valakit, akit nem ismerek? Henryk rámeredt, hosszú pillanatokig farkasszemeztek. Aztán Henryk csomagolt. Fölhívta Jeff McPharsont. A srác rögtön tudta, kivel beszél. Jellegzetes ír hangsúlyaitól rezgett a membrán: - Helló, Henryk, időtlen idők óta nem láttalak! Mizujs?
- Van mindenféle. Jeff, befogadnál néhány éjszakára? - Mondom a címet.
Jeff a királyi várba vezető szerpentin mentén lakott, egy négyemeletes ház tetején, szintén padlásból kialakított térben.
Penthouse. Ugy látszik, az amerikaiak erre buknak, gondolta Henryk, miközben a harmadik menetben cipelte föl a cókmókját Jeff segítségével a negyedikre, majd a csigalépcsőn még följebb. Lift nincs.
Szürcsölgette az Isten hozott!-italt a konyhapultnál, miközben töredelmesen bevallotta, holnap Grammy is befut. Bocsáss meg.
- Számít? Hátha főz nekünk paprikásh thsirkét. - Ha egyáltalán fel tud mászni ide.
- Ugyan, öregem, majd fölhozzuk! - Jeff kedélye hajnali napfényként világította be az élet sötétebb szögleteit. Éjfélre Henryk megtudhatta, hogy a lakás Jeff tulajdona, van már arra mód, hogy külföldiek ingatlant szerezhessenek Magyarországon. Kettőre, hogyJeff ingatlanüzletekből él, lerobbant házakat vásárol, fölújítja őket, s busás haszonnal adja tovább. Négyre, hogy Jeff a férfiakat kedveli, ám nincs probléma, Henryk nem az esete, ő az afféle pasikra bukik, mint Doug, a

társa, ki mostan üzleti úton van Romániában. - Szeret utazni, én meg nem. Jól kiegészítjük egymást.
Doug színes és fekete-fehér fényképei bekeretezve lógtak mindenfele. Doug a Palatínus strandon. Doug Velencében. Doug a Balatonnál. Doug Ibizán. Általában fürdőruhában, de legalább félmeztelenül. Henryket arra az emberre emlékeztette, akinek lópatkoló kovács nagyapját elképzelte.
Jeff méregzöld sportkocsiján robogtak ki Grammy elé a reptérre. Jeff az utolsó percben kerített egy celofánba bugyolált csokrétát az öregasszonynak. - Nem tehetek róla, a virág a gyöngém.
Grammyt azonnal levette a lábáról. - Helyre legény a barátod! - súgta Henryknek (magyarul, hogy csak ő értse), hát rafordulván az anyósülésen. Gyér haja kislányos copfba fonva lobogott a légvonatban.


- Mi az, hogy bejre?
- Kedves. Rendes. Figyelemreméltó. Ma nem így mondják?
Henryk nem tudta.
Jeff estebédet főzött hármuknak, kínait. - Canard laqué!jelentette ünnepélyesen, amikor lekapta az ezüstnek látszó tál cirádás tetejét.
Grammy el volt bűvölve. - Na, és mivel foglalkozol? - kérdezte Henryktől. A társalgás angolul folyt.
- Most éppen váltok.
- Velünk társul - Jeff, bátorító mosollyal. - Ingatlanban utazunk, itt jelenleg abban van a fantázia.
Henryk nagyanyja három hét után távozott, abban a biztos tudatban, hogy unokája egyenesbe került. Jeff megmutatta nekik a vidéki udvarházat, melynek átépítése a soron következő feladat. Az öregasszony elsírta magát. Szekszárdi gyermekéveit juttatta eszébe az épület. Jeff fölajánlotta, szívesen leviszi Szekszárdra, ő még amúgy sem járt arra, ám Grammy elhárította. - Nincs ott már

abból semmi, ami itt benn van - a homlokára mutatott.
Jeff végig kitartott amellett, hogy Henryk az üzlettársa.
Miután Grammy gépe a magasba emelkedett, Henryk
megköszönte e kegyes hazugságot. Jeff a fejét rázta. -
Nem hazugság ez, öregfiú, szükségünk van új erőre... ha
beválsz, tulajdonrészt is kaphatsz a vállalatban... Doug
lesz a főnököd.
Henryk igen gyorsan szavazati joggal rendelkező partner
lett a korlátolt felelősségű társaságban, melynek eredeti
nevét -JED (Jeff & Doug) - az ő kedvéért megváltoztatták.
A HEJED nemcsak Magyarországon, de Erdélyben és a
Felvidéken is eredményes ingatlanüzleteket hajtott végre,
főként kis- és középméretű kúriák, kastélyok
átalakításában voltak sikeresek. Doug, a kanadai óriás,
utánozhatatlan leleménnyel alkudozott
416
az iparosokkal, akik tartottak tőle. Zerge léptekkel
szökellt az állványzatokon, hófehér műanyag sisakban,
melyen az volt a márkajelzés: EASY
Jeff a megrendelőkkel tárgyalt, s a papírmunkát végezte,
Henryk pedig a belső dekorálással foglalkozott. Korhű
bútorokat vásárolt falusi körútjain, s részben hozzáértő
mesterekkel hozatta rendbe, részben sajátkezűleg újította
föl. Soha semmi nem okozott még annyi örömöt neki, mint
ez a munka. Kiváltképp a friss faforgács és az enyv szaga
hozta lázba.
Esténként Jefféknél ücsörögtek (Henryk már saját lakásába
költözött, két utcácskával odébb), s művészettörténeti
albumokat nézegetve itták a történelmi magyar borokat.
Henryk komoly szaktudásra tett szert a bútor-, szőnyeg-
és főleg a lámpastílusok terén, a zsámbéki lámpamúzeumban
ő volt az egyetlen törzsvendég. Az újgazdagok úgy adták
meg egymásnak a HEJED Co. telefonszámait, akárha belépési
jelszó volna a felső százezer köreibe.
Henryk első magyarországi kocsija egy tízéves terepjáró
volt, Cherokee Jeep, Jeff valamelyik ivócimborájától
vette. Próbaútra Pécs városába utazott vele. A megyei

levéltárban a vártnál szívélyesebben fogadták, becsületszóra elhitték, hogy tudományos kutatást akar végezni, kapott ideiglenes olvasójegyet. Az iskolai tanteremnek tűnő helyiségben egy idős levéltáros szolgálta ki a kutatókat. Henryk neki megvallotta, hogy az ősei után nyomoz.

- Mi a neve a családnak? - a levéltáros. - Csillag.
- Tüke pécsiek?

Henryk a tökét nem értette, bizonytalanul bólintott. - Mivel foglalkoztak?

- Sajnos, nem tudom.



Néhány hete járt már az állami anyakönyvi hivatalban Budapesten, a születési dátum alapján kiállítottak neki egy okmányt az apjáról, Csillag Vilmosról, ki született 1950. február 5én. Apja: dr. Csillag Balázs (1921). Anyja: dr. Csillag Balázsné szül. Porubszky Mária (1929), mindketten pécsi illetőségűek.

E nyomvonal vezette Pécsre. Mutatta az iratot a levéltárosnak. Az gondosan átolvasta, és azt mondta: - Válasszon ki egy személyt, s a születési dátum alapján kezdje nézni azokat az éveket.

- Melyiket válasszam?
- Próbálja talán dr. Csillag Balázst.

Nem találták. Henryk átnyálazta 1920-at és 1922-őt is, hát ha... A keze koromfekete lett, de hiába. A nagypapa nem mutatkozott. A nagymama sem.

- Biztos, hogy Pécsett születtek? - a levéltáros. - Nem.
- Mer ha igen, akkor meg kő annak lennie. Várjunk csak, nem lehet, hogy... - közelebb hajolt, és súgva:
- ...zsidók voltak? - De. Lehet.
- Nem tudja - kijelentésnek hangzott, nem kérdésnek. - Mindenki nagyon rég meghalt.
- Az a szerencse, hogy a zsidó anyakönyvek egy hiteles másolatát mi őrizzük, negyvenkilenc ótátul.

A zsidó anyakönyvben Henryk rögtön rábukkant dr. Csillag Balázsra - január elsején született. Szép, gondolta. Minden új esztendővel együtt a nagypapát is köszönthették. Az EGYÉB rovatban az alábbi bejegyzést találta: UB 238/1945. Nevezett a Pécsi 1.-ső Plébániahivatal által kiállított 67/1945. sz. tanúsítvány alapján minden kétséget kizárón 1945. augusztus 25-én az izraelita vallásról a róm. kat. vallásra tért cít. Ezen igazolást kibocsájtotta Weinstein Rózsi. S. k.
Négyszer olvasta el, szavanként, mire sikerült fölfognia. Az öreg levéltáros a keskeny asztallap másik oldaláról hajolt a tégla formájú könyv fölé, a fejük szinte összeért. Göcsörtös ujja a rubrikára ereszkedett. - Oszintén megvallva, ilyen bejegyzést én anyakönyvben még nem láttam.
- Ez azt jelenti, hogy nagypapám zsidó volt eleinte, aztán meg már viszont... - nem mondta ki.
- Sokat szenvedett a család a nehéz időkben, ugye?
- Épp az, hogy én nem tudom... én ezt se nem tudom! Hadd próbáljam meg Porubszky Máriát.
- Próbálja.
Porubszky Mária nem került elő.
- Nyilván másutt született - a levéltáros. - Akkor nincs megoldás?
Henryk amerikai akcentusa mosolyra indította az öreg levéltárost, amin ő megsértődött, így nem tette föl kérdéseit. Némelyikre pedig kaphatott volna választ. A levéltáros sejtette, a zsidó temetőben kéne próbálkoznia e fiatalembernek, hiszen ha egy család pécsi, a név alapján van rá esély, hogy föllelhető egy-két nagybácsi vagy dédszülő, s ha a sírkőre vésett évszámmal térne vissza ide, sikeresebben keresgélhetne. Henryket azonban arra nevelte Amerika, hogy ügyeit maga intézze, nem kért tanácsot. A zsidó temetőbe így is eljutott, bár a köztemetőbe indult. Az ottani irodán azt a választ kapta, hogy csak akkor tudnák ellenőrizni a régi nyilvántartásokban, hogy vannak-e itt az ő Csillagai

közül, ha a pontos halálozási dátumokat megmondaná.
- Nézze meg a zsidó temetőben! - javasolta az egyik tisztviselő.
Nehezen talált rá, kétszer is túlhajtott rajta a Cherokee Jeeppel. Keskeny utcácskából nyílt a bejárat, a sárga kőkerítésbe il
418 419

fesztett, feketére mázolt vaskapun ceruzával írt fölirat: HOSZSZAN CSÖNGETNI! Megtette, ám senki nem nyitotta ki. Orákkal később visszatért, a kaput tárva-nyitva lelte.
Dr. Csillag Balázs, Porubszky Mária, ismételgette, akár egy imádság első sorát. Talán itt lesznek?
A nagyapám zsidó volt, de nem akart az Lenni. Mert a zsidókat üldözték itt a háború alatt. Viszont 1945. augusztus 25-én a hábor.ínak már vége lett. Mi értelme, hogy valaki akkor térjen át a római katolikusságra, ha viszont a veszélyes időben végig zsidó maradt? Én nem értem.
Feljön a további kérdés, hogy ezek szerint az apám is zsidó volt? És én is zsidó vagyok? A hitközségen azt az információt kaptam, hogy az anya számít. Anyám hindusztáni volt, félig, és félig magyar. feff szerint Grammy nagyon gyanús, egy Steiner, pláne egy Rachel nyilván zsidó. Grammy tagadja, azt mondja, egy lópatkoló nem lehetett zsidó, hanem inkább sváb, ami azonban német. Viszont egy német családnak miért kellett volna kimenekülnie innen? En ezt se nem értem.
A Levéltáros szerint attól még, hogy valaki a római katolikus felekezethez tartozott, prímán Lehetett zsidó. Zavaros. Mondta, hogy aki áttért, a nyilasok (Nazis) csak üldözték továbbra is. Hát ezek után végül mi vagyok én, ilyen ősökkel? Indiai, sváb, biztosan zsidó, talán zsidó, kitért zsidó, és persze Amerika is benne van már...
Turmix. Egy olyan istenigazából összerázott coctail.
De jó volna tudni, hogyan történtek a dolgok, amikor én

még nem éltem. De jó volna, ha egyszer, egyetlenegyszer belenézhetnék a múltba. De jó volna, ha a "Back to theFuture" időgépén visszarepülhetnék! Nem lehet, a rendes élet nem olyan, mint Hollywood.
Azért az tényleg egy kalandfilm, ahogyan a papa nyomtalanul eltűnt. Mindössze annyi bizonyos, hogy visszarepült a U.S.-be, rátaláltak a nevére a Swiss Air egyik utaslistáján. Ez minden. A Szövetségi Nyomozó Irodán azt mondták, bizonyára új életet kezdett egy másik ál
Lamban, talán egy másik országbcca, Mexikóban, vagy akár Dél Amerikában, föltehetően nem a saját nevén, szinte lehetetlen rábukkanni.
Szégyen-gyalázat, hogy az apám így vitte magával a semmibe a családunknak az egész történetét. Elvesztette. Meg szeretném találni. Egy fele-t nyitottam, "apa et cetem" néven, abba másolok mindent, amit a családomról földeríthetek. Ki fogorra printelni, több példányban. Ez a kevés most már maradjon fenn. Ha egyszer gyerekem születik, átadhassam neki. O már ne a nullra pontról induljon.
A pécsi zsidó temető elhanyagoltnak tűnt, a sírkövek többsége dülöngélt. Henryk nem volt biztos abban, hogy illendő-e belépnie ide farmernadrágban, Teva szandálban és Ray Ban napszemüvegben. Bátortalanul haladt előre. Próbálta kisilabizálni a német (yiddish) és magyar feliratokat, a héber jelek véseteit csak megsimította. Nincs itt valamiféle iroda, s abban egy nyilvántartás? A bejárat melletti emeletes épület valamenynyi ajtaját zárva találta. Hátul a lépcsőföljárat inkább lakásra utalt, babakád és hintaló jelezte, pici gyerekek élnek itt. Milyen lehet egy temetőben - egy zsidó temetőben - felnőni?
Találomra indult a hosszanti sorokba. Azt tudta, hogy dr. Csillag Balázs 1921-ben született, Porubszky Mária, a felesége pedig 1929-ben. Csak az a kérdés, mikortájt halhattak meg?

Azoknál a köveknél, amelyeken el tudta olvasni a neveket, hosszabban időzött.

Koller Ignác és neje, Hédy.

Weiss Béla. Weiss Róbert. Weiss Alexander. Weiss Izabella. Weiss Vilma.

Weiss Albert és Weissné Skorka Aranka. Stern Lipót. Stern Mihály. Stern József.

Dr. Schweizer Jenő és Wieser Judit.

420  421

Walser Imre. Roth Máté.

Roth Mojzes és Holatschek Eszter. Moohr Ernő.

Straub Miksa. Rusitschka Ottó.

És... enyhe szédülés fogta el. A Csillag család sírboltja!

A két telefonfülkényi építmény kimagaslott a többi közül, kupolája a Széchenyi téri török temploméra emlékeztetett.

Hihetetlen... ezek az én őseim! - gondolta. Elöntötte a verejték.

Ott nyugodott Dr. Csillag Antal, ki meghalt 1933-ban, Dr. Csillag Bencze, ki 1904-ben, és Dr. Csillag Ervin, ki pedig 1877-ben.

Úristen, ők lehetnek azok! - remegett a térde. Nyilván a nagypapa, Dr. Csillag Balázs apja volt Dr. Csillag Antal, az ő apja Dr. Csillag Bencze, az övé pedig Dr. Csillag Ervin. Óriási. Följegyezte a neveket. Orvosok? Vagy jogászok, mint a nagypapa? És a feleségek miért nincsenek itt? Talán majd fény derül erre a levéltárban.

Távoztában vette észre a kisebb kert méretű, füves területet a bejárat menti sarokban, ahol szürke egyensírkövek sokasága állott, csak úgy a kerítés tövének támasztva. Régesréginek látszottak, a betűket gyakorlatilag lesimogatták már róluk a szelek, az esők, a havak. Oldalt útjelző táblára emlékeztető fémfelirat: BEREMEND. Nem tudta, mi lehet az. Majd megkérdezem valakitől, gondolta. Fölírta, különben elfelejtené.

Sokáig ácsorgott az égett füvön. A délután szaga egyre édeskésebb lett. Vadméhek dongása csiklandozta a dobhártyáját.
- Marad még?
Tarka ruhát viselő öregasszony állt mögötte, fején kifakult muszlinkendő, lábán elgyötört fapapucs. Henryk nem értette: - Bocsánat?!
- Csak mer bezárnék. -Ja... jó - indult kifelé.
- Nem sürgetem! - a vénasszony elébe állt. - Maradjon nyugodtan, ameddig jól esik.
- Tessék mondani, mi az a Beremend?
- Beremend? - az öregasszony úgy pislogott, mint akit turpisságon kaptak.
Henryk mutatta neki a fémtáblát.
-Ja Beremend! Az egy falu, itten, Pécstől nem messze, lentebb.
- Miért írták ide?
- Nem tudom, én csak szívességből... rám bízták a kulcsot, amég elutaztak Bajára, lakodalomba.
- Köszönöm akkor - kilépett az utcára.
Az öregasszony ment utána, s rögtön bezárta a vaskaput kívülről. - Isten áldja.
Visszasietett a levéltárba, ám Dr. Csillag Antalnak, Dr. Csillag Benczének és Dr. Csillag Ervinnek nem volt nyoma az anyakönyvekben.
- Semmit nem jelent - a levéltáros -, az iratok mindig hiányosak. En a maga helyében hinnék a köveknek.
Henryk Pécsről egy Somogy megyei falucskába autózott, ,Jeff és Doug ott várta egy lakókocsiban, ünnepi vacsorával. A szabad ég alatt ették meg. Henryk részletesen beszámolt arról, mire jutott.
A HEJED Co. két rozzant ingatlant vett munkába Somogy megyében. Jeff mindkettőre biztos vevőt szerzett már. Somogyvámosban szinte reménytelen feladatnak látszott, hogy a fölszámolt téesz által alaposan lelakott romok helyén újra olyasféle udvarház emelkedjék, mint az eredeti tulajonos, bizonyos Windisch család idejében, a

tizennyolcadik században. Ez az


osztrák nemesi família többfelé gyökeret vert Magyarországon, Somogyvámosban az egyik elszegényedett ág élt. Apadozó birtokuk maradéka 1950-ben lett a Vörös Csillag Termelőszövetkezet főhadiszállásává, a legszebb termeket irodákká, a mellékszárnyat magtárrá alakították. Mióta a téesz megszűnt, elhagyatottan állt, derékig érő gyomok nőttek szinte minden szobában.
Henrykben még nem halt el a pécsi lendület, kora este kisétált a falusi temetőbe. Átballagott a rozsdás, félköríves betűk alatt - FELTÁMADUNK! -, nézegetni kezdte a kereszteket és sírköveket. A módosabb családok olyan építményeket emeltettek maguknak itt, melyekben, gondolta ő, akár lakni is lehetne. Gépiesen elolvasta a neveket. A legmonumentálisabb sírboltokon a gróf Windischek és bizonyos Illés család osztozott.
Amint a nap a dombok mögé bukott, a levegő fokozatosan kihűlt. Henryknek az a különös ötlete támadt, hogy az egyik ágy formájú kriptára heveredjék, kíváncsi volt, érzi-e az alant nyugvó holtak vagy a halál jelenlétét.
Fiatal fák nőttek az ösvényen, ágaik Henryk fölé hajlottak. Percegtek az esti szél által egymáshoz érintett levelek. Az égen bárányfellegek siklottak át.
Henryk lehunyta a szemét, nem először élte át, hogy a természet magasztos szépsége fájni is tud. Elképzelte, milyen, ha már nem érezheted ezt sem. Ha megszűnsz létezni e világban. Mivé leszel? Hová jutsz? Ha ugyan egyáltalán...
- Bíró? - kérdezte egy örvendező női hang.
Henryk kinyitotta a szemét. Széles arcú, szőke, ámbár őszbe hajló asszony nézett le rá, kezében fém öntözőkannával. Ugy mosolygott, akár egy régi ismerősre.
- Bocsánat, de... - Henryk fölült.
- Bíró? - ismételte az asszony, üdvözült mosollyal. -

Henryk a torkát köszörülte. Most vette észre, hogy a sírban, amelyen feküdt, Bíró Mihály és Bíró Mihályné nyugszik, gyászolja őket szerető fiuk és lányuk. Felállt, szégyenkezve leporolta magát.
- O de rég járt erre! - az asszony rázogatta a kezét. - Ami azt illeti...
- Tudom, sok a dolog Pécelen is. - Pécelen?
- Vagy már továbbkeverült onnat?!
Henryk mind nehezebb feladatnak érezte, hogy bevallja az igazat. Ám ezt megúszta, az asszony váratlanul fölsikoltott: -Jaj, de mit is beszélek, maga nem a Bíró Jóska, hanem
az a másik, a pajtása, aki nyárára lett ide kiadva, a Vilmoska... Csillag Vilmoska! Mi szél hozta erre mifelénk?
- Ismerte az apukám? Apukám a Csillag Vilmos... ő volt. -Jesszusom... - az asszony a szája elé kapta a kezét, ame lyen sok nyomot hagyott a mezei munka. - Persze... hogyan is gondúhattam, hisz annyi éve már! De mintha tegnap lett vón.
Nehéz olyat kitalálni, mint amit az élet tud. Te jes véletlenségből egy sírra heveredtem a somogyvámosi temetőben, s kiderült, hogy Bíró Mihálynak a végső nyughelye az. Mit tesz Isten, pont akkor jött oda özvegy Palóznaki Ervinné született Mandell Ági, aki a Bíró Mihály fiának gyerekkori pajtása volt. Ezekhez a Bíróékhoz került a papa nyaranként az ötvenes években, mert a Bíróék pénzért üdültettek fővárosi kisfiúkat, alkalmanként hármat-négyet. Mandell Ági szerint a papa volt az egyetlen újra meg újra visszatérő vendég. Hihetetlen!!! Kértem, írja le, milyen gyerek volt a papa. Azt felelte, törékeny. Visszahúzódó, nem olyan nagyhangú, minta falusi kölykök. Arra emlékezik még, hogy a szeme színe folyton változott, kedvétől függőn, olykor szürke, máskor zöld vagy éppen világosbarna. Úgy vettem ki, tet

szett a papa Mandell Ág-inak, de letagadta, ő Bíró Jóskába volt szerelmes (" belezúgva; így mondta). Megtudtam, hogy Bíró Mihályt zsidó volta miatt elvitték a nyilasok, valamelyik németországi Lágerből jött haza, s azután gabonacserélő Lett. A faluban nincs malom, a parasztok a búzát Bíró Mihálynál cserélték be lisztre, a minőségtóz függő komplikált aránytáblázat szerint, ő a búzát elfuvarozta a Legközelebbi malomba. Ebből élt. Amíg a súlyos betegség (rák) le nem verte a lábáról. Halála után a gyerekei eladták a házat, a TSZ (mezőgazdasági szövetkezet) óvodája került bele, jelenleg már üresen áll. Bíró_Jóska kőműves Lett, s Mandell Ágz leg jobb tudomása szerint Pécelre költözött.
A nagypapám állítólag a Belügyminisztériumban volt "kisfejes; ez is Mandell Ágz szava. Rajé László volt a miniszter, akit fölakasztottak. Hogy a nagypapámmal mi történt, arról neki nincsen híre. Följegyeztem a címét, s a pékség telefonszámát, ahol az irodán dolgozik, én is megadtam az adataimat.
Henryk hetekig maradt a faluban, az asszony többször meghívta vacsorára. A disznótoros Henryknek olyannyira ízlett, hogy a kínálást harmadszorra is elfogadta. Napokig gyöngélkedett azután, ennek ellenére úgy tartotta, életében nem evett még ilyen jót.
A somogyvámosi uradalmat a Windisch család egyik távoli leszármazottja vásárolta meg, egy Bécsben élő üzletasszony, Frau Rose Windisch. Negyven felé járt, a pulykáéra emlékeztető lebernyeges nyaka miatt jóval többnek tűnt. E kevéssé vonzó testrészét mindig rafinált láncokkal és gyöngysorokkal ékesítette, így a szem folyton odatévedt. Frau Rose Windisch kutyaugatást idéző kaffogásai beszélte az angolt, és soha semmi nem tetszett neki. Járkált a félig kész helyiségekben, magasra vont szemöldökkel, fejét állandóan csóválva: - I cant believe

this!- hanghordozásán érződött a Berlitz nyelviskola pedantéri,ja.
- Mit nem tud elhinni már megint? - kérdezte Jeff Henryktől, halkra fogottan.
- Ki fogja fejteni, ne félj.
Frau Rose Windish tótenyészetet akart létesíteni az uradalomban, osztrák és német vendégek fogadására alkalmas Gasthof-fal, melynek fő attrakciója a mindennapos lovaglás lesz. Úgy vélte, az a színvonal, amit a HEJED Co. képvisel, nem üti meg a nyugat-európai mértéket. Hamar kiderült azonban, hogy az övé sem, ízlése az osztrák kispolgáré, vadonatúj kerti törpéknek jobban örült volna, mint a tizenkilencedik századi domborműveknek, melyeket Jeffék nagy körültekintéssel restauráltak.
Ők hárman alig várták, hogy a szekánt asszonyságtól megszabaduljanak, azt sem bánták, hogy a szerződésben kikötött vállalási ár tíz százalékát mondvacsinált minőségi kifogásokra hivatkozván visszatartotta.
- Legyen vele boldog! - Jef@
Henryk Jeepjén hagyták el az uradalmat. A falu végét jelző táblánál megálltak, s nagy egyetértésben levizelték.
Jeff és Doug két hét szabadságot vett ki, Málta szigetére utaztak. Henryk bejárt az irodába - immár három egymásba nyíló helyiséget béreltek a Bem rakparton -, fecsegett a titkárnővel és a könyvelővel. Munkája nem lévén, ráébredt, milyen magányos. Rendezgette az apa et cetem fele-t. Számítógépes családfát készített, amelyet a HEJED Co. fémhídra emlékeztető, tervrajzok sokszorosítására használt nyomtatóján ki is printelt. Lakásában a falra tűzte.
426  42 7

Majd hozzáírom, ha lesz mit, gondolta.

Gyakran az agyába tolakodott Ann, még gyakrabban Bond (James Bond), azon ritka nevek közé tartozott e kettő, melyekre álmában is emlékezett - talán mert gyakran szerepeltek benne. Figyelmeztetnie kellett önmagát, Ann iránti érzelmei mennyire langyossá váltak a végén. Bondot (James Bondot) viszont fenntartás nélkül imádta, utoljára talán az anyjához bújt olyan rajongással, mint a borjú méretű fekete kutyához. Bond (James Bond) nagyvonalúan tűrte, olykor végignyalta Henryk arcát, a nyelve érdes volt, meleg és nedves.
Lehet, hogy kéne szereznem magamnak egy kutyát... egy jó nagyot.
Két barátja távollétében megfogalmazódott benne, hogy inkább kétlábon járó társra volna szüksége. Abban biztos volt, hogy a férfiak nem érdeklik, ám arra nem vett volna mérget, hogy a nők igen. Akármilyen szorosságba keveredett Ann-nel, egybeolvadnia a lánnyal sosem sikerült úgy, amilyennek a szerelmet a regényekben ábrázolják. Olyasmit ő még nem érzett. Tehát sose voltam szerelmes. Vagy a regényírók tódítanak.
Estéit éttermekben kezdte, night club-okban végezte, leggyakrabban a Zanzibárban, ahová sok angol ajkú járt, főleg britek, az ott mért fekete sör miatt. Henryk nem rúgott be, de két pint Guinness zsongította annyira, hogy elégedetten ballaghasson haza, közel lakott. Gyakran jöttek szembe kutyasétáltatók, Henryk úgy bámulta az ebeket is, mint a nőket. A kutyák zöme odanyomakodott hozzá, farkát csóválva szaglászta, ő pedig leguggolt, boldogan simogatta a hátukat. Megérdeklődte a kutyus nevét, életkorát, fajtáját, ha a gazda nem sietett. Lagymatag memóriájából ezek az adatok rögtön kihullottak, így a következő találkozáson újra föltette kérdéseit.
Minél nagyobb volt a kutya, annál inkább szerette Henryk. Élt a környé

ken egy dán dog, attól mindig elolvadt. Hasonló boldogsággal üdvözölte a négy fekete labradort, akikről már tudta, hogy anya és három kölyke. A kicsik hét hónaposak voltak, három kan, termetben már beérték a mamát.
- Mi is a nevük?
- Milédi, Atosz, Portosz, Aramísz, még mindig - felelte a barna lány, aki a négy pórázt nem a kutyákon tartotta, hanem a saját nyakába vetve.
- Bocsánat, de furcsa nevek.
- Nem olvasta A három testőr-t?
- En amerikai vagyok, mi nem olvasunk, csak nézzük mindig a televíziót. - Viccnek szánta. Kiejtése a mondat közepén megbicsaklott ("vadzok"), mosolyt csalva a lány arcára. Henryk előhúzta a füzetét, melybe az újonnan tanult magyar szavakat írta, följegyezte: - Milédi, Atosz, Portosz... mi volt még?
- Aramísz. - A lány arcán halvány szeplők virítottak. Henryk nagyot nyelt. - Hazakísérhetem?
- Könnyű lesz. Épp ebben a házban lakom. Viszlát! - a lány beterelte a kapun a fekete Labradorokat. Henryk nem tudta elszakítani a tekintetét az izmos lábakról, melyeket combközépig takart a szoknya.
Másnap este soká ideodázott azon az útszakaszon, hátha megint összefutnak, de hiába. Harmadnap eltökélte, addig ácsingózik a kapu előtt, míg fölbukkannak. Tíz perc után lejött a lány a kutyáival. - Ránk vár?
- Honnan tudja?
- Láttam az ablakból.
Henryk bemutatkozott. A lányt Zenthe Máriának hívták. Kis keze határozottan szorította meg Henrykét. Ő megkérdezte, találkozhatnának-e szánt szándékkal. Mária merengett. Nehéz ügy.
- Valaki miatt?
- Igen. - A kutyákra mutatott. - Miattuk. - Elmagyarázta, nem hagyhatja őket magukra hosszabb időre, a kölykök szétszednék a lakást.

Összetegeződtek. Henryk azt javasolta, kiránduljanak a Dunakanyarba hétvégén. Mária szabódott, ennyi kutya túl sok egy autónak. Henryk erősködött, a Cherokee Jeepbe beférnek.

Szentendrére indultak. A lány szakadt törülközőket terített a hátsó ülésre, "hopp!" vezényszóval odaparancsolta a Labradorokat, engedelmesen be is ugrottak. Henryk látta a visszapillantó tükörben, hogy enyhén unott arckifejezéssel nézelődnek, akár a Madison Avenue úriasszonyai a limuzinokban.

Mária saját meghatározása szerint "rongyos" volt, szőnyegeket, függönyöket, falvédőket, párnákat tervezett, varrt, szőtt. Nemrég diplomázott az iparművészetín. Hódmezővásárhelyen született, onnan került Budapestre, amikor felvették a főiskolóra. Egy komoly kapcsolat után volt, a hátramaradt romokon ücsörgött. Milédi eredetileg József, a barátja kutyája volt, ám annyira a lányhoz pártolt, hogy a szakítás után közös megegyezéssel reá szállt. József fémszobrász. Az ő műteremlakásában éltek. Mária addig maradhat benne, míg sikerül önálló otthont és anyagi forrásokat teremtenie, így állapodtak meg. József átmenetileg a mamájához költözött. Alighogy kitette a lábát Mária életéből, Milédi teherbe esett a Duna-parton, nyolc kölyköt szült az ismeretlen atyától, kit Mária csupán messziről látott, s német juhásznak vagy vegyes felvágottnak tippelt. Amikor József hírét vette a mésalliancnak, mintha megharagudott volna Milédire. Azóta rá se bagózik. Ugy néztek ki a kölykök, mint a kis fekete patkányok, ötöt sikerült elajándékozni, három Máriánál ragadt. - Nem bánom, nagyon a szívemhez nőttek.

- Érthető. - Henryk nyakába csapott a négy kutya forró lehelete.

430 I 431

Békásmegyernél jártak, amikor kezdődtek a bajok. Aramísz halk öklendezésbe fogott, fejét s nyakát rázta a görcs.

- Ajjaj - Mária. - Állj meg, hányni fog.
Henryk azonban nem tudott elég gyorsan félrehúzódni. Aramísz a gyomra tartalmát az ülésre és a padlóra ürítette, jutott belőle Henryk hátára is. Mária szabadkozott, papírzsebkendőkkel igyekezett takarítani. Amint tovább indultak, Portosz kezdte az öklendezést. És így tovább. Hánytak a kutyák kitartóan, egymás után, a Cherokee Jeepet uralmába vette a belek savainak nyers szaga. Mária kétségbeesetten csitította az állatokat, könyörgött nekik, kiabált is velük, azok csak néztek rá, szomorú sötét szembogarukban mintha ugyanaz a gondolat tükröződött volna: Már megbocsáss, a természet parancsának engedelmeskednünk kell.
Mária szívesen visszafordult volna, de Henryk azt mondta, kár elrontania napot. - Egyébként is, szerintem már mindent kihánytak, amit lehetett.
Szentendrén, s aztán Visegrádon látványosságnak bizonyultak a négy fekete kutyával. Henryk gazdájukként viselkedett. Este tízre értek haza, az állatok elaludtak a hátsó ülésen.
- Köszönök mindent - Mária. - Várj meg, rögtön jövök, csak fölterelem a falkát, s aztán kitisztítjuk a kocsit.
- Ugyan... majd holnap elintézem. De azért gyere viszsza... legalább egy órácskára.
A négy kutya hajnali háromig maradt bezárva a műteremlakásban, mindent megrágtak, ami a foguk ügyébe került. Henryk felkísérte Máriát, aki a csatatér láttán ezúttal nem esett kétségbe. - Úgyis ideje nagytakarítani.
Henryk ott maradt. Mikor Jeff és Doug hazatért, már úgy mutatta be Máriát: - A jövendőbelim.
- Tényleg?! - Mária.
- Nem értem - mondta Jeff, gondolta Doug. Henryk megismételte angolul: - My fiancée.
- Biztos ez? - Mária.
- Gratulálok! - mondta Doug, bólogatta Jef@
Mária később szóvá tette, hogy azért az ő véleményét is megkérdezhetné.

- Hát... bocsánat. Mi a véleményed?
- Ne olyan gyorsan, előbb még ismerkedjünk. - De már én ismerlek!
Mária a fejét rázta. - Nagyon sok mindent nem tudsz rólam. Fontos dolgokat.
- Akkor mondjad el.
- Ezt így nem lehet. Majd szépen sorban. Alkalmas pillanatokban.
Henryk beletörődött, hogy várnia kell. Kedves Grammy, Sorsom változatlanul jó. A HEJED Co. egyre fejlődik, de most nem erről akarok írni. Hanem arról, hogy úgy érzem, talán már itt a HEJEM, végleg
Találkoztam valakivel, egy lánnyal, és ha rajtam múlik, össze is házasodunk. Boldog volnék, ha megismernéd. Nem tudnál átjönni megint? Hadd küldjek repülőjegyet!
A nagyanyja azonnal telefonált. - Megyek majd, de még várjunk ezzel egy kicsit. Ne olyan gyorsan. Előbb ismerjétek meg egymást jó alaposan.
- Ő is ezt mondta. - Okos lány.
Mária azokban a napokban alig ért rá, faliszőnyegeket készített. Négy darabot rendelt tőle egy biztosító társaság. Kora hajnaltól a szövőszék fölé görnyedt, csak a háromszori kutyasétáltatás idejére tartott szünetet. Ha Henryk látni akarta, ilyen



kor csatlakozhatott hozzá. Lementek a felső rakpart kiszélesedő járdájára, követték a kergetőző falkát, más dolguk nem volt, mint bocsánatot kérni az ijedősebb járókelőktől.
- Mondd, te hiszel a reinkarnációban? - Mária.
Henryk nem tudta, mit feleljen. Még soha nem tette föl ezt a kérdést, így válasszal sem rendelkezett. Kisgyerek korában járt templomba, a nagyanyja szerette volna, ha rendes amerikai - White Anglo-Saxon Protestant- válnék belőle, ám minthogy körötte senki nem vette komolyan

Istent, ő is üres ceremóniának érezte a vallást, s amint tehette, ugyanúgy kimaradt belőle, mint az iskolai cserkészéletből.
A reinkarnáció Mária világnézetének sarkköve volt. A halál mindig születés is egyben, magyarázta. A test pusztulása után a lélek körülbelül százötven évig bolyong különböző pályákon, amelyek a megtisztulását szolgálják, csak ezután kezdheti következő életét. Aki előzőleg férfinak született, valószínűleg nő lesz, s fordítva.
Henryk számára az a távlat, hogy a halála után a lelke egy másik lényben repetázhat, új volt, izgalmas és csábító, mindazonáltal nehezen tudta elhinni.
- Nem kell elhinni - Mária. - Ha megérsz rá, olyan természetesnek találod majd, mint azt, hogy kék az ég.
Henryk ebben nem bízott, noha vágyott rá. Újabb beszélgetések során megtudta, Mária főként egy Rudolf Steiner nevű német filozófus tanait osztja, aki a század elején vált ismertté. - Szellemi látó volt. Vannak olyan emberek, akik rendelkeznek a magasabb fokú látás képességével, azaz olyasmiket is látnak, amit a többiek nem. Állítólag lehet rá születni, de önneveléssel is elérhető. A mi időnkben már inkább az önnevelés aktuális. A mai ember elvesztette a belső látás képességét. Vannak úgynevezett szellemi érzékszerveink, de azok nem működnek maguktól, hanem csak akkor, ha kifejlesztjük őket. Rengeteg irodalmam van erről, ha érdekel, kölcsönadhatom.
A rengeteg irodalom döntő többsége azonban németül volt. Henryk semmiféle idegen nyelvet nem beszélt, a magyar és az angol az anya(apa)-nyelve volt.
A szellemi látás vagy az önnevelés: megannyi ismeretlen birodalom. Ugyanolyan hihetetlen, mint a reinkarnáció, egyszersmind ugyanolyan vonzó.
Máriáról kiderült, hogy angolul, németül, franciául remekül beszél, dánul sem lehet eladni. Nagy operabarát, ennél fogva olaszul is gagyog.
Tényleg nem ismerem még, gondolta Henryk. - Te miért nem jártál egyetemre? - Mária.

- Idejöttem helyette. Ez az én egyetemem. - Aha. Nem volt bátorságod belevágni?
- Én nem ezt mondtam.
- De azért ez is igaz, ugye?
Henryk gondolkodott egy darabig, azután belátta. - Honnan tudtad?
- Jellemző ez a Halakra. - Halakra?
-Asztrológiailag. A Halak jegyében születtél, vagy nem?
Henryk nem tudta. Mária megkérdezte, mikor született, a dátum hallatán bólogatott: - Halak, igen.
Mária jártas volt a horoszkóp-készítésben, a nagyanyjától tanulta. Évek óta mindenkinek megcsinálta, akivel kapcsolatba került, és aki engedélyt adott rá.
- Engedélyt kérsz? - Henryk.
- Természetesen. Ez nagyon intim dolog, sok olyasmi tá rulhat föl, aminek a nativus... az illető talán nem örűl.
Vagy annak nem őrül, hogy én rájövök. Szóval... megcsinálhatom a tiédet?
434 435

- Igen.
- Hány óra hány perckor születtél? Kell az aszcendenshez.
- Gőzöm sincs.
Fölhívta a nagyanyját, hogy megkérdezze, ám Grammy sem tudta. - Akkoriban épp mosolyszünet volt az anyáddal.
- Mosolyszünet?
- Igen. Tudod, mi nem nagyon örültünk, hogy hozzáment apádhoz... sőt.
= És ezt miért nem mondtad eddig soha? - Kérdezted?
- Hogyan kérdezhetnék olyasmiről, amiről fogalmam sincs?
A vonal túlfelén csönd, majd halk szipogás.
Henryk témát váltott. - Máriáról nem is érdeklődsz?
- Hogyan érdeklődhetnék olyasvalakiről, akiről fogalmam sincs?
Mindketten sértetten rakták le a kagylót.
Mária azt mondta, ő az aszcendenst csak a születés pontos

helye, napja, órája és perce alapján tudná megállapítani, de hallott olyan asztrológusokról, akik valamiképpen kikalkulálják az ember legfontosabb életeseményeiből. Levelet küldött egy ilyen asztrológusnak Szegedre, megírta neki, mikor halt meg Henryk anyja, mikor tűnt el az apja, mikor érkezett Magyarországra, s mikor ismerkedtek össze ők ketten. A válasszal (tízezer forintba került) nem volt elégedett. - Szerinte Kos az aszcendensed. De én nem látok benned semmi Kost. Azok annyira tüzesek, hogy lángra lobban köröttük a ház, és folyton fejjel mennek a falnak. Persze, lehet, hogy mégis Kos vagy, csak a bolygók úgy helyezkednek el a tizenkét házban, hogy az aszcendensed kevésbé jellemző rád, mint a Napod, vagyis a Halak.

- Akkor ez mostan jó nekem, vagy rossz?



- Ilyet nem mondhatok. Mennyire érdekel ez téged? - Nagyon.

Mária bólintott. Részletes magyarázatba fogott. Ő a csillagok alapján nem jósol, csak a személyiségre következtet. Tehát bizonyos alapadottságokra, melyekkel az ember kezdhet, amit akar, s amit tud. Szerinte a sorsunk alakulását legföljebb negyedrészt befolyásolhatja a horoszkóp, a többi a géneken, a családi háttéren, a nevelésen és az önfejlesztésen múlik. Mindenesetre a Halak jegyében születettek kissé nehezen érzékelik a határvonalat önmaguk és a világ között. Gyakran magányosak. Ez a tizenkettedik jegy, a legösszetettebb, a legkifinomultabb egyéniségeket adja. Általában rendelkeznek valamiféle művészi érzékkel, talán képességekkel is, sok köztük a zenész. - Gyakran hízásra hajlamosak... rajtad ugyan ennek még semmi jele. Tudod, ki volt Enrico Caruso?

- Nem.

- Világhírű operaénekes volt. Állítólag a valaha élt legjobb tenor. Ő is Halak. Mármint a Napja. Aztán Elizabeth Taylor. Vagy Zorán. Róla hallottál?

- Nem.
- Magyar rock énekes. Aztán, várjunk csak. Sharon Stone, őt biztosan ismered.
- Te honnan tudod ennyi sok emberről?
- Megnéztem a Ki kicsodá-ban. Most már néha arcról eltalálom. Főleg a Skorpiót, a Szüzet és az Ikreket.
Henryk kijegyzetelte Dane Rudhyar: The Astrology of Personality című könyvét, amelyre Mária polcán bukkant. Angolul még mindig gyorsabban olvasott, mint magyarul. A csillagfejtés megint olyasmi volt, amiben borzongva merülhetett alá, annak dacára, hogy kétségei nem múltak el. Állítható-e, hogy attól is függ az ember jelleme, mikor és hol született? Hát...



nem. Ugyanakkor bizonyított tény, hogy a Hold járásához igazodik az óceánok ár-apálya, meg a nők menstruációja, pedig a Hold még a legeslegkisebbek egyike. Állítható-e akkor, hogy az égitesteknek ne volna valamiféle hatásuk ránk, emberekre? Hát... nem.
Igyekezett megtanulni a jegyek sorrendjét, akár egy verset: Kos, Bika, Ikrek, Rák... Itt mindig elakadt, a papírra sandított, hogy folytathassa: Oroszlán, Szűz, Mérleg, Skorpió... Újra segítségre szorult: Nyilas, Bak, Vízöntő, Halak. Képtelenségnek vélte, hogy e tizenkét rövid szóból álló mondókát sem akarja bevenni az agya, a jegyekhez kapcsolódó időtartományokat még kevésbé. Irigyelte Máriát, akinek a memóriája olyan volt, mint a vas, amit a lány egyszer látott, hallott, tapasztalt, az örökre belévésődött. József, a fémszobrász előtt Mária egy dán fiúba volt szerelmes, az ő kedvéért tanult meg dánul, gyakorlatilag két hónap alatt, a ritka igealakok jegyzéke máig ott lógott a vécéajtón. Henryk még a magyar szókincse tökéletesítésében sem haladt úgy, mint szerette volna.
- Ha ennyire bánt, hogy rossz az emlékezőképességed,

miért nem fejleszted? - Mária. - Az ember mindent tökéletesíthet önmagán, csak akaraterő dolga.
Henryk a lány útmutatásai szerint számsorokat, majd név sorokat biflázott be. Valamelyes javulást tényleg érzékelt. Mária nem költözött hozzá, s Henryknek sem engedte,
hogy a műteremlakásba telepedjék. - Rossz ómen. - Ámen?
- Ómen. Előjel. Azt hiszem, görög szó. Vagy latin. - De most már ismerjük egymást!
- Nem eléggé. Én még azt sem tudom, neked mi a legfon tosabb az életben. - Te.
- Ne csacsiskodj. Komolyan!
- Ilyen kérdéseket csak te vagy képes föltenni. És akkor az ember rögtön buta óvodásnak érzi magát.
- Egy óvodás tudná a választ a maga szintjén. Gondolkozzál. Azt sütöttem ki: legfontosabb, hogy az ember boldog legyen. Mire ő: Melyik ember? Mondtam: Én. Mire ő: Onző álláspont, de rendben. Mi kell ahhoz, hogy boldog légy?
Ez megint egy olyan igazi Mária féle kérdés. Soroltam: Pénz, aztán egészség, biztos családi háttér, nagyjából ezek. És neked? Elkomorodott. Mert semmiben nem értünk egyet. Amiket én
mondtam, azok őszerinte a kispolgári élet klisé eszményei. Pedig a pénz nem boldogít, nézzem meg, hány milliomos boldogtalan. Ax egészség olyasvalami, mint a levegő, attól nem boldog az ember, amíg lélegezhet, jóformán észre sem veszi. A biztos családi hátteret sem soro ja ide, mert az ember úgyis csak magára számíthat. Szerinte a boldogsághoz nem efféle dolgokra van szükség; hanem elvontakra, például szilárd és mindig követett erkölcsi elvekre, aztán tudásra, akaraterőre, kitartásra. És szerencsére. Sajná ja, hogy ennyit sen tanultam meg még. Aligha jöhetne hozzám.
Mikor ezt a szemembe mondta, hazatértem. Sírtam. Tudtam, van némi igazsága. De azt is tudtam, hogy őt akarom, annyira, amennyire csak tudok akarni. Visszafordultam.

Egyvágtában fölrobogtam az ötödikre, hogy bekopogjak a műteremlakásba, már készet voltak bennem a szavak.
- Ha nem tanultam eleget, taníts ál, ha nem vagyok tökéletes, szeressél! - hadarta Henryk a nyíló fekete vasajtónak. Mária beeresztette.
- Most már eléggé ismersz ahhoz, hogy...? - kérdezte Henryk a reggelinél.
- Talán igen. De te nem ismersz eléggé. Állandóan idea lizálsz engem, pedig én tele vagyok rossz tulajdonságokkal.
438 I 439

- Például?
- Túlzott magabiztosság. Szilárd meggyőződés, hogy folyton mindenkit oktatnom kell. Némi tudálékosság. Rossz időbeosztás. De hát én Vízöntő vagyok, nem túl gyakorlatias, mint tudod.
Henryk Mária hibáit is szerette, pedig olykor idegesítet ték. Tapasztalhatta, hogy Mária rossz tulajdonságai éppen ugyanazok, mint az erényei. A magabiztosság jól jött, ha hivatalokban kellett ügyintézni. A néptanítói hevületből származott mindaz, amit Henryk a lány mellett elsajátíthatott. A tudálékosság a tudással egy tőről sarjadt. A gyakorlatiasság hiánya együtt járt a lélek tisztaságával.
E gondolat nyomán juthatott a fölismeréshez: valószínűleg mindenkinek a hibái azonosak az erényeivel. Saját magát is megszemlélte e nagyítón. Elég lassú. (Alapos és kitartó.) Kicsi az önbizalma. (Szerény és óvatos.) Nem túl művelt. (Tudásra szomjas.) Pocsék a memóriája. (Hamar megbocsát.)
Kapcsolatát Máriával egyre szorosabbnak érezte, annak ellenére, hogy a lány továbbra sem engedte magához túl közel. A legbántóbb az volt, hogy Mária négy éjszakából átlagosan ket tőt egyedül akart tölteni a műteremlakásban, azokon az estéken Henryk búsan

hazakullogott. A lánynak a házasság puszta említésére is villámlani kezdett a szeme: - Nem. Még nem.
Henryk egyszer az ágyban kérdezte meg: - Ha teherbe esnél, hozzám jönnél?
- Akkor végképp nem.
- Oh, my... Én ezt nem értem!
- Pedig egyszerű. Ha gyerekünk lesz, és házasok vagyunk, válás esetén harcot indíthatnál, hogy elvedd tőlem. Ha nem vagyunk házasok, semmit se tehetsz ellenem.
- De miért tennék ellened bármit?
- A te esetedben ez különösen rázós, megeshet, hogy gondolsz egyet, visszautazol Amerikába, vinnéd magaddal a gyereket. ..
-Jaj, Mária, te olyan furcsán látod a dolgokat!
- Realistán. Most nehéz elképzelni, de az én barátnőim már mind elváltak, láttam, hogy olyankor az emberek kivetkőznek önmagukból.
- De nézzed a házasság sok jó oldalát, a biztonságot, azt, hogy vagyonközösség lesz, válás esetén a magyar jog szerint mindennek a fele a tiedé!
- Mondtam már, hogy én nem vagyok anyagias.
Henryk úgy érezte, robbanni készül a feje, akár egy túlfújt focilabda. Ki hallott ilyet? A lányok mind arra vágynak, hogy asszonyok legyenek, csak épp az az egy a kivétel, akivel őt hozta össze a sorsa. Sejtette, hiába érvelne, Mária vasakaratáról úgyis lepattanna. Nem maradt más, el kellett fogadnia olyannak, amilyen.
Mária annyira könnyedén szülte meg a fiamat, mintha állandóan ezt gyakorolta volna. Csillag Konrád 1996. április 14-én jött a világra, 2 és fél kilogramm súllyal, 48 centi hosszban. Az úgynevezett MÁV kórházban a főorvos célszerűnek vélte, hogy Konrádkát incubatorba helyezzék, Mária ehhez nem járult hozzá, azt mondta, semmi szükség rá. Igaza lett.
Konrádka hamar gyarapodott, tíz nap múltán hazavihettük. Addigra r-ammy is szerencsésen ideért, lelkendezve ölelte át a dédunokáját, bevallván, úgy hitte, ezt már nem éri

meg.
Értesítettük Mária szüleit is, ám ők nem jöttek. Ugyanúgy haragusznak Máriára, amiért nem házasodtunk össze, mint én. Habár én már nem is haragszom, beletörődtem, hogy ővele semmi nem megy nor


urálisan. Csak a nagyanyja, Erzsi néni utazott föl Hódmezővásárhelyről. Grammy még nálunk volt. Azt hittem, jól meglesznek, de szinte ellenségesen kerülgették egymást. Erzsi néni állandóan a fiam horoszkópját nézegette (Kos, Bika aszcendenssel, nagyszerű fényszögekkel), talán több időt szánt erre, mint Konrádkára.
Akkor már Urömön laktak, egy háromnegyedig kész családi házban. A padlástérbe kerül Mária műterme, az alagsorba Henryk dolgozószobája, ám emezek még csak a tervrajzon léteztek. A HEJED Co. embereinek kéne befejezniük az építkezést, csakhogy a cégnek annyi megrendelése volt, hogy e munkák folyton halasztódtak. A földszinti nappaliban Henryk nyers kövekből rakott kandallót, szakasztott mását annak, amelyet Ann tetőterében látott. Úgy hitte, az autentikus piszkafa, fújtató és fogó beszerzése Magyarországon nem lehetséges, tátva maradt a szája, amikor az Ecserin rájuk bukkant. Sorozatban gyártotta egy vállalkozó.
Hiába volt vége a fűtési szezonnak, ő bizony szívesen begyújtott esténként. Mutogatta Máriának, milyen pompásan szelel a kürtő. Órákig bámulta, hogyan teszik a lángok magukévá a repedt hasábokat. Boldog vég, fénnyé és meleggé válni, gondolta.
A kutyák hatalmukba vették a kertet, kiásták és szétrágták a növényeket. Mária nem bánta. - Majd rendbe hozzuk, ha lesz rá időnk.
Idejük azonban még nagyon sokáig nem volt, minden percüket lekötötte a jövevény. Henryk átmenetileg

elhanyagolta a HEJED Co.-t, ám Jeff és Doug nem zúgolódott. Poénkodtak inkább. - Ha nekünk gyerekünk lesz, egy darabig mise járunk be!
Mária azt akarta, hogy Konrádot megkereszteljék. Henryk nem értette. - De hiszen állandóan szidod az egyházat!
-Attól még jár neki a keresztvíz. - Mire jó az?
- Mire jó a fogmosás?
Henryk ezt a meddő vitát is föladta. Ahhoz azonban ragaszkodott, hogy Jeff vagy Doug legyen Konrád keresztapja. Máriának nem volt kifogása. - Melyik?
- Döntsék el ők.
- Mind a kelten! - Jef@
Fiamnak két keresztapja lett, barátaim és partnereim személyében, a keresztanya tisztére Olgát, Mária gyerekkori barátnőjét kértük föl.
A vállalat ügyei nem mentek rosszabbul, amíg én főálkísú atyaként ügyködtem, sőt! Doug kiszagolta, hogy vannak állami pénzek, amelyeket a régi kastélyok renoválására meg lehet kapni pályázat útján, e téren szerencsések voltunk.
Jelenleg az országban és Erdélyben öt helyen dolgozunk. Sose gondoltam volna, hogy olyasmivel is lehet pénzt keresni, amiben az ember élvezetét leli. Munkánk nyomán újrateremtődik a múlt, kőben és fában, maradandóan.
A távoli United States egyre halványulóbb emlékké válik számomra. Néha úgy érzem, mintha csak álmodtam volna azokat az éveket, tehát gyakorlatilag az egész gyermek- és kamaszkoromat. Én most már biztosra veszem, hogy itt fogok élni, amíg csak engedi az Isten, a Végzet, a szerencse, az ég, az összes csillag, vagy... ? Itt született a fiam, ha majd e jön az ideje, itt is temessen el, az őseimnek a földjén.
Konrádot az anyja Tapsinak becézte, az apja olykor Conynak, ami majdnem ugyanannyit tesz. Konrád valóban nyulacskára emlékeztetett, főként a hunyorgása.
Lábacskája O alakba hajlott, pelenkázás alkalmával boldogan rugdalta a levegőt, fáradhatatlanul, akár egy

elemes játék.
A szakkönyvek által jósoltnál hamarább kezdett forgolódni, kúszni, beszélni, járni. Henryket elfogta a megörökítés csil
442 443

lapíthatatlan vágya, fényképezett, videókamerázott, hangfelvételt készített, továbbá följegyzéseket az "apa et cetera" fájlba. Onnan tudható, hogy a fia első összefüggő mondata így hangzott: - Medünk ejője, hátfa! - a babakocsi mozgására célzott.
Hamar elkápráztatta a szüleit. Másfél évesen már visszamondta a meséket - minden szóra pontosan emlékezett. A néhányszor hallott verseket hiba nélkül gagyogta újra és újra. A számok éppúgy megragadtak az agyában, mint a szavak. Nem rám ütött, gondolta Henryk.
Konrád a bölcsődében is föltűnést keltett, a kirakós játékokat és fejtörőket villámsebesen oldotta meg, ügyesen bánt a cipőfűzőkkel és gombokkal. Az óvodában minden ünnepségen ő mondta a köszöntőt, a verset, énekelte a szólót. Rajzait a falra kitették.
Még nem volt hároméves, amikor egy délután az alagsorban találtak rá - addigra csak megépült ott Henryk dolgozószobája -, a bekapcsolt számítógép előtt ült, nyomkodta a billentyűket.
- Mit csinálsz? - Henryk. -Jajzolok.
Tényleg egy rajzprogramban ügyködött, a monitoron szögletes ház volt kialakulóban.
- Van az oviban computer? - Henryk angolosan ejtette. - Asszem nincs.
- De akkor... te honnan tudod ezt? - Te is tudod!
A szülők alig akarták elhinni: Konrád szép csöndesen megfigyelte, miként kell üzembe helyezni a számítógépet, s immár sokadszorra mulattatta magát vele. Amikor Henryk beszámolt erről Jeffnek és Dougnak, Jeff biccentett: - Ha kijárja a srác az óvodát, bérelt helye van a cégnél.

A szögletes házat Konrád sokszor újrarajzolta, egyre inkább hasonlított erődre.
- Mi ez? - Henryk. - Jakótojony.
- Micsoda?
- Jakótojony! Abban jaktak a jégi embejek. - Hol láttál ilyet?
Konrád a mutatóuJját a homlokához érintette.
Jefféknek igazuk van, gondolta Henryk, építészmérnök lesz a gyerek.
Azon a nyáron, amikor negyedik esztendejébe lépett, Konrád minden segítség nélkül megtanulta a nagybetűket. Máriától kapott egy kicsiny lakattal zárható emlékkönyvet. Az első oldalra azt körmölte, pirossal, zölddel és kékkel:
PAPA ÉPITKEZ.
MAMA SZÓNYELET CSINÁL. ÉN MEG IROM.
E három sort a szülei évekig idézgették egymásnak és baráti társaságban.
A borító címkéjére később odaírta, ákombákom betűkkel:
APÁK KÓNNYE
- Hogyhogy Apák könnye? - Henryk.
- Könyve! - Konrád írásban is kijavította. - Apák könyve.
- De miért?
- Csak. Mint neked az Apa et cetem. Henryk elámult. - Ezt is tudod?
- Benne van a számítógépbe.
444 445

- Elolvastad?!
-Jaj, papa... én még csak a nagybetűket tudom! - OK.
Henryknek nem jutott eszébe, hogy a számítógépen egy gombnyomással minden szöveg csupa nagybetűvé alakítható.
Mária ekkortájt már a közelgő teljes Napfogyatkozás bűvöletében élt. Mindent összeolvasott róla. Okvetlenül Siófokra akart utazni, mert a csillagászok számításai szerint onnét látszik majd legtisztábban. - Ha ezt

elszalasztjuk, legközelebb 2081-ben lesz, azt már mi nem érjük meg.
Konrád megérheti, gondolta Henryk, s valamiképp belehűvösödött a lelke.
Mária úgy érezte, nagy dolgok vannak eljövendők. Nostradamusra hivatkozott, aki ezt az eseményt is megjósolta. Henryk sehogyan sem értette, miképpen olvasható ki a Napfogyatkozás a próféták királyának négysorosából, melyet Mária fordított le.
1999 hetedik hava,
Égből a Nagy Mongol király fejő. E Rettentő Vezérnek Lesz szava, Mielőtt még a Marsé az erő.
De már őt is elkapta a misztikus borzongás: mi van, ha tényleg különleges események veszik kezdetüket augusztus tizenegyedikén? Beszerezte a sugárkutató intézet által jóváhagyott sötét szemüvegeket, s egy hétre kibérelt egy kertes házat Siófokon.
A Napsötétedés előestéjén pokoli dugó keletkezett a balatoni autópályán, őrjítő cammogással araszoltak a kocsik. A kutyák nehezen bírták az utazást, szűköltek, csorgott a nyáluk, de
minthogy nem kaptak vacsorát, nem volt mit kihányniuk. Konrád köztük ült hátul, rendületlenül simogatta őket, s törölgette a pofájukat nedves ronggyal.
- Ha holnap borús lesz az idő, én gutaütést kapok - morogta Henryk.
Ám a hajnal áttetsző fényekkel költötte őket. Alaposan megreggeliztek, s kiültek a verandára, hogy el ne mulasszanak valamit. Henryk jegyzettömbbel és tollal, Konrád az emlékkönyvével és színes ceruzákkal. A kutyák vadul kergetőztek a pázsiton.
Konrád rajzolgatott. Henryk odasandított. A lapon nem létező táj virított, meredek domboldallal,
csatajelenettel, s öthat Nappal az égen, melyek ágyúlövések is lehettek.
Alul három szó, pirossal.
BARLANG ÓRA KEZDŐDIK

- Miért írtad ezeket? - Henryk. - Csak.
Mária aggódva meredt a Napba. - Nem kéne már fölvennünk a szemüvegeket?
- Még korai.
A kutyák idegessége fokozódott. Érzik, hogy valami rendkívüli történik, gondolták mind a hárman.
Az égi jelenet 11: 2től1 12:46-ig tartott.
Henryk igyekezett pontosan lejegyezni, amit látott. Nem sejtette, hogy ősatyja, Csillag Kornél is megtette ugyanezt, igaz, ő emlékezetből, idős fejjel próbálta fölidézni, amit gyermekként élt át. Azokat a mondatokat nem olvashatja már soha senki, örökre elenyésztek.
446 447

Birtokomon munkálkodó vélek vető cigányok regélték, hogy Napsötétedéskor óriási griff madár száll a Légben, s eltakarja a Napot. vezellete ártalmas harmat, mely dög halált hoz. Azért köll a kutakat befödni a Napsötétedés idején. Babona ez, mit könnyen elhisz a tudatlan? Vagy penig igaz? Ha tunnám, ide írnám.
Magam is tudatlan voltam akkoron, nem sejtvén, minő mirákuLum vette elejit. Korai estveledésnek gondolám a gyorsan beálló sötétülést. A fellegek színét változásba hozta, mély zöldre föstvén emezeket s a tájékot. A melegnek rohamos alább szállását érzettem. Amiként sűrűsödött a Betétség, a madarak és bogarak ijedése akként nőtt, repkedtek össznyeuisznya, németlik dögölve a földre hullott. A vélem Lévő eb keservesen vonyított. Halálra rémültem.
Mire a Napnak utolsó fényes sarlója egészen elfeketült, az éjjeli csillagok hirtelen látszottak föltűnni az égboltozaton. Idáig emlékezem, utána értelmem elhagyott. Azt hivém, végem, s vége a világnak. Penig a históriám éppen hogy megkezdődött.
Másoktól hallottam késo"bben, minő varázst szalasztottam el: a Nap körül dimántos láng gyűrű csillámolt, szent

glória gyanánt. Boldogok Lehetnek, kiknek egére ily pompát varázsol az Úr.
Amidőn ez is elmúlott, úgy mondják, sebesen hajnalodott, immár másod ízben ama napon. A megfélemült állatok s emberek örvendtek, köszönték az újjá születő fényt.